ÜMİT KIVANÇ

Gaib Romans

bir kumandanın romanı

ROMAN

İLETİŞİM

2. BASKI

ÜMİT KIVANÇ Gaib Romans

İLETİŞİM

ÜMİT KIVANÇ • **Gaib Romans**

ÜMİT KIVANÇ 1956'da İstanbul'da doğdu. Haliyle, birtakım okullarda okudu. 1980 öncesi dönemi mâlûm şekilde geçirdi. Altın Kitaplar Yayınevi, *Birikim* dergisi, *Milliyet* yazışleri, *Cumhuriyet* Haber Merkezi'nde, *YeniGündem* haftalık haber dergisinde çalıştı. "Piyasaya" fotoğraf ve tasarım işleri yaptı. 1980 öncesinde Afrika Boynuzu ve Nikaragua üzerine haber araştırması-analiz türünde broşürleri yayımlandı. Halen *Birikim* dergisi ve *Radikal* gazetesinde yazıyor. Edebiyat çalışmaları 1989'dan itibaren yayımlanmaya başlandı. İlk kitabı "Birtakım kadınlar, muhtelif erkekler ve hep bildiğimiz şeyler üzerine bir upuzun hikâye" olan *Aşkım Bana Resimaltı*'dır. Bunu "siyasî polisiye roman" *Bekle Dedim Gölgeye* (1989) izledi. *Erkek Hikâyeleri* (1990), hikâyelerini topladığı ilk kitabıdır. *Macbeth. Muhitimize Uyarlama Denemesi* (1991) ise tek oyunu. Yakın tarihimizi yeniden yorumlamaya ve anlamaya bir katkı niteliği de taşıyan *Gaib Romanı* adlı romanı 1992'de çıktı. *Siyah Makamı*'ndan önceki son romanı, 1995'te yayımlanan *Yalnız Olmuyor.*

İletişim Yayınları 202 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 18
ISBN 975-470-309-4
© 1992 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1992, İstanbul
2. BASKI 1998, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
UYGULAMA Hüsnü Abbas
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

ÜMİT KIVANÇ

Gaib Romans

iletişim

Ahmet Samim,
Ali Şükrü,
Mustafa Suphi,
Adnan Menderes,
Deniz Gezmiş
ve Erdal Eren'e

I

Âsitân

1

Göğün kararmasıyla içerde ışıkların yakılması arasında, her şeyin lâciverde bulandığı o loş ve uzun zaman diliminde değişti yaşantım. Geriye döndüm ve onu gördüm.

Nasıl bu kadar sessizce süzülebilmişti hücreme? Nizamiye kapısını ve bu bina azmanının girişini örten iki kanatlı dev kapıyı da böyle mi aşmıştı - birden öte yanında belirerek? Bütün kapıların anahtarları cebindeydi ve canının istediğini açıp geçiveriyordu, öyle mi? Hiç şıngırdamayan anahtarlarını kilitlere sokup usulca ustaca çevirmiş, sessiz adımlarla avluyu, girişteki büyük holü aşmış, merdivenleri nefeslene nefeslene çıkmış, hücremin, öncekilerin yanında oyuncak gibi kalan kapısından içeri süzülüp hayatıma girmek artık pek kolay olmuştu onun için. Arkama döndüm ve karaltıyı gördüm. Sanki kimse getirmemişti onu oraya.

Herhangi bir ses duymadım; kimse omzuma falan dokunmadı. Döndüm ve karaltıyı gördüm. Kapıdan içeri bir adım atmıştı.

Nihayet, kapıyı arkasından kapattıklarını anladım. Daha önceki kapılar da böyle kapatılmıştı arkasından.

Ve sesleri duymaya başladım.

Bana doğru bir-iki adım attı, belli belirsiz sendeliyordu. "Hangisi senin yatağın, delikanlı?" diye sordu. Yaşlı bir insan sesiydi duyduğum. Gözlerimi kısıp yüzünü görmeye çalıştım.

Başaramadım. Havanın kararışını izlerdim her gün; en az bir saat. Paslı demir çizgilerle oniki kareye bölünmüş gökyüzüne dalıp gittiğim bu süre içinde dönüp içeri bakarsam hiçbir şey göremezdim, bu hoşuma giderdi. Parmaklığın demirini bırakıp pencereden uzaklaştım.

"Geçmişolsun," dedim. Sesim hırıltılı çıktı. Konuştuğuma şaşar gibiydim. Sorgudan bu yana ağzımdan tek kelime çıkmamıştı.

Cevap vermedi; bana gülüyor gibi göründü. Yanına gidip yatağımı gösterdim. Saçları az dökülmüş bembeyaz, duruşu dik, gözleri koyu renk, derin, kaşları gür, suratı uzunca, neden bilmem esrarengiz bir adam duruyordu karşımda.

Geçip öbür yatağın köşesine oturdu. Geriye kaykılarak duvara yaslanmak istedi, başaramadı. Yastığını arkasına koydum. "Sağol," dedi. "Eksik olma."

Cevap vermedim. Bir yandan, karelere bölünmüş gökyüzüme bakıyordum arada. Birazdan, gözkapaklarımı azıcık indirdiğimde parmaklıkla arkasındaki sonsuz fonu ayırt edemez olacaktım. Günün en heyecanlı ânıydı. Vazgeçemezdim. Yaşantıma sahip çıkmalıydım. Hücrede aslolan budur. Yine de yanıbaşımda yabancı bir soluk alışverişine kendimi alıştırmam gerekeceğini hissediyordum.

Az sonra, daha sâkin ve düzenli soluk alıp vermeye başladı. Belli ki getirilirken yorulmuştu. Gözüm gökyüzünde kulağım ondaydı. Parmaklık ve fon birlikte kardardılar. "Şimdi," dedim, "üçyüzyetmişbeşe veya en çok üçyüzdoksana kadar sayınca ışık yanacak." Üçyüzseksensekizde yandı.

Hücre aydınlandığında yapacağım ilk işin kendine bakmak

olduğunu bildiğinden, yerinde hafifçe doğrulup toparlandı, bana gülümsedi. Çok yaşlı fakat tuhaf şekilde enerji yüklüydü. Pek çok benzer durumda böyle bir gülümsemeyi takındığı belliydi; benim gülümsemem pek yapay ve acemice kaldı. Gözlerime bakıyordu ama beni tepeden tırnağı süzmüş bitirmişti bile: "Sen tevkifattan burada olmalısın," dedi. "Evet," dedim. Hapisliğin en zor anlarından biridir; "Ya siz?" diyemezsin. "Ben ise..." dedi, vazgeçti. "Yemeği kaçta verirler?" diye sordu. "Işıklar yandıktan yarım saat kadar sonra," dedim. "İkibinbir, ikibiniki... diye mi sayıyorsun saniyeleri?" diye sordu. İçimden saymaya başlamıştım, başımla evetledim.

Yemeğimizi yerken, onun kirli metal kaplarla önümüze sürülen iğrenç lapayı yadırgamadığını, hattâ sonunda tabağını sıyırdığını gördüm. Kılığı kıyafeti, hali tavrı insana aksini düşündürüyordu oysa. İnsana kibarca tepeden bakıyordu; o tepelerde donmuş yağlarla sıvalı madenî kaplarda korkunç lapalar yenmezdi herhalde.

Yatana kadar herhangi bir şey konuşmadık. Birbirimize "İyi geceler" deyip uzandık. Usul bir ses duydum az sonra: "Uyudun mu delikanlı?" Hemen doğruldum. Fenalaştı veya ilaç içmek için bir bardak su isteyecek sandım. Ya da içi kimbilir neyle doldurulmuş pis bir çuvalın üzerinde yatmaya alışkın olmadığı için rahatsızlık duymuş olmalıydı.

Doğrulduğumda onu huzur içinde sırtüstü yatmış, gözleri kapalı, yüzünü ilk seçebildiğim anda beni irkilten güvenli gülümsemesiyle gördüm. Onun soğukkanlı bir katil olabileceğini ilk kez bu saniyelerde aklımdan geçirdim.

"Biliyor musun," dedi, "benim mevcudiyetimi yok ettiler, iptal ettiler, sildiler beni. Mâzim, ezcümle icraatım ve başımdan geçen her çeşit hadisat... hiçbirini kimse bilmiyor. Beni kazıyıp attılar tarihten."

Pek bir mânâ veremedim. Sadece ürpermeme yetecek kadarını hissettim. İzah bekliyordum ama o susuyordu. Sanırım söylediğini sindirmemi bekliyordu. Bense yavaş yavaş heyecanlanıyordum.

Birden, bir keşfin eşiğindeki tutkulu bilim adamı gibi göründüm kendime. Soluğumu tutmuş terlemeye başlamıştım. Önseziydi bu, onun hakkında hiçbir şey bilmiyor, ama pek çok şey öğreneceğimi ve bunların sıradan şeyler olmayacağını hissediyordum. Yakalanacağımı da hissetmiştim ben, iki-üç gün evvelden. Ondan önce de, karımın beni terk edeceğini.

"Hadiseler başka bir seyir takip etseydi, yukarı tırmanış esnasında icabeden uyanıklığı göstermiş olsaydım," dedi, kelimeleri özenle seçtiğini belli ederek, "sizin neslin ve sonraki nesillerin en yakından tanıdığı şahıslardan biri olacaktım ben. Ama tamamen yok ettiler beni. Ben de razı geldim. Lâkin artık bir mahzuru olmaz deyip döndüm, döner dönmez yakama yapışıp buraya tıktılar. Yoksa artık yerine yerleşen yerleşti ve ben de bir nevi son safra mı addedilmekteyim?"

Olduğum yerde olduğum gibi kalıp kulak kesilmiştim, çıt çıkarmıyor, yalnız usul usul soluk alıp veriyordum, mecburen. O dinlediğimi biliyor, karşılık beklemeden anlatıyordu:

"Az evvel, sırtımı yaslayayım diye yastığı koyduğunda düşündüm ki, sen muhtemelen hayatta göreceğim konuşacağım son kişisin; vazifelileri saymazsak. Belki de şafak sökerken kapının demirini gürültüyle çekecekler ve sen dehşet içersinde açılmış uykulu gözlerinle beni idama götürüşlerini seyredeceksin. Ve evlâdım, zannederim senin de buradan çıkmak ihtimalin yoktur, aksi halde beni her şeyi anlatabileceğim birinin yanına koymazlardı."

İlerleyen saatlerde sayıları ve şiddeti artacak, ama benim giderek kanıksayacağım sarsıntıların ilkini işte bu laf üzerine geçirdim. Beklemediğim anda hiç beklemediğim bir darbe yemiştim. Kapı aralığından başını uzatıp bunları söylemiş ve

kaçmıştı, kahkahalarını koridorlarda yankılandırarak uzaklaşıyordu sanki. Birden yalnız kalmıştım. Üstelik parmaklığın dışından hücreyi, kendimi seyreder olmuştum. Yatağımda doğrulmuş, karşı duvarın dibindeki yatağın başucuna doğru görmeyen gözlerle bakıyordum; duymayan kulaklarım, çaresiz, tekzip bekliyordu. Kendim için böyle bir sonu hiç düşünmemiştim. Bilemedin birkaç yıl hapis yatacaktım, bana göre; ama 'buradan çıkamamak' veya 'kapı demirinin gürültüyle çekilmesi... şafak sökerken...' - hayır! hayatımın sonu bu kadar yakın olamazdı. Birkaç senede bir komünist tevkifatı yapılması âdetten olmuştu. Zaten dışardayken de gördüğümüz muamele korkunçtu. Hepimizin peşine ikişer-üçer adam takmışlardı; kıpırdayamıyorduk ki, idamlık bir suç işleyebilelim. Sırf yanıma bu uğursuz ihtiyarı koydular diye niçin idam edilecek olayım? Saçma!

"Siz... ne diyorsunuz?" diye kekeledim.

"Bilinmez evlâdım; ya beni çok çabuk asacaklar, anlatabileceklerimi sana anlatmama vakit bırakmadan veyahut anlatsam da bir neticesinin olmamasını temin edecekler, seni de asarak veyahut buradan dışarı bırakmayarak."

Hücresine girdiği gün bir mahkûma bunları söyleyebilen ürkütücü ihtiyar, böylesine acımasız bir soğukkanlılığı nerede edinmiş olabilirdi? Kendi kaderimle boğuşmayı bırakıp merak duymaya, bir yandan da ona kızmaya başlıyordum.

"Bir üçüncü ihtimal de," diye devam etti, o kader muhabiri edâsı kaybolmuştu, "anlatacaklarıma kimsenin nasıl olsa inanmayacağından eminler. Zannederim ki en kuvvetli ihtimal de budur." Durakladı. Tekrar konuşmaya başlamadan önce hafifçe yan döndü, duvara doğru. Hareket ederken herhangi bir gürültü çıkarmıyordu. Hayalet gibiydi. "Sen yastığı sırtıma koyduğunda düşünmeye başladım ve dedim ki kendi kendime: Ben hiçbir vakit teslim olmadım, şimdi de yapabileceğim tek aksiyon, hayatta başka herhangi bir canlı varlıkla

temas ve münasebet imkânı bulamayacağıma göre, yok edilmiş mevcudiyetimi benden maadâ yalnız bir kimsenin daha bilmesini temin etmek olabilir." Her şeye kahretmek üzereyken imdadıma yetişen merak duygumu tekrar sindirip kaçıran şu sözleri etti sonra: "Senin hakkımdaki hakikatı öğrenmenin herhangi bir faydasının olup olmayacağının münakaşasını yapabilecek mevkide değilim. Çünkü gidecek tek yolun olduğu yerde bu yol çıkmaz mıdır, değil midir, taşlı topraklı mıdır diye bakılmaz."

Tanımadığım bir adama ne kadar içerleyebilirsem o kadar içerliyordum ona. Kızıyordum. Soğukkanlılık sınırlarını da aşmış, küstahça moralimi bozmaya başlamıştı. Komodin gibi, yatağımın başucuna bitişik duran karton kutunun üzerine uzanıp sigara paketimi aldım, bir sigara çıkarıp yaktım. "Ümid ederim," dedi, "kâfî miktarda cıgaran vardır. Zira arada sırada ben de bir tane tüttürebilirim."

Yok, basitçe pişkinlik değildi bu. Emretme yetki ve kuvveti alıyordu bir yerlerden; nereden? Beni uyutmaya ve sigaralarıma sahip çıkmaya karar verdiğini laf arasında doğal bir hakkıymış gibi belirtiyor, ömür boyu hapiste kalabileceğimi veya yakın zamanda asılabileceğimi duraksamadan ilân edebiliyordu!

Bana doğru döndü, kalktı, battaniyesini alıp yanıma geldi. Yatağıma oturdu. "Sana zahmet," dedi, "unuttum, şu yastığımı da arkama verir misin." Kalkıp getirdim. Merak ve öfkeyle yüzüne bakıyordum. Zor çevirdim başımı. İlerleyen saatlerde, ikimiz de bazı istisnaî anlar dışında karşı duvardan gözümüzü ayırmayacak ve anlattığı her şey orada canlandırılıyormuş gibi, elli-altmış yılın olayları niyetine sıva ve badana çatlaklarının, lekelerin kılıktan kılığa girişini, şekilden şekile, renkten renge geçişini, birleşmelerini, ayrışmalarını, kavuşmalarını, kapışmalarını seyredecektik.

"Evvelâ sana şunu sorayım," dedi, "hendeseden azıcık anlar mısın? Geometri yani..."

"Biraz," dedim.

"Tahsil görmüş bir insan olmalısın, yoksa zaten tevkifattan burada olmazdın," diye devam etti. "Zannederim anlayabilirsin. Bir insan dümdüz kendi hayatını hikâye ederse bu muhtemelen bir çizgi veya o şahsın tecrübe zenginliğine göre en fazla bir şerit gibi uzanır kalır. Hayatını bu şekilde ortaya serebilecek olanlar muayyen bir kuvvete sahip müstakil fertlerdir. Bunlar yalnız başlarına yaşıyormuş gibi, kendi yollarına, hedeflerine gözlerini dikmiş, kendilerinin tayin ettiği bir istikamette yürürler. Eh, arada tabiî, bütün dünya ve hayatın müşkilleriyle başa çıkamayıp veyahut zaten nirengileri, kontrol mekanizmaları kendilerinden menkul olduğundan, oraya buraya sapabilir, kavisler, eğriler çizebilirler; fakat bu nihayet yine bir çizgi veyahut şerit demektir. Bu tip insanlar ancak zaten fertlerin tek başına ve umumiyetle inzivâ halinde icra ettiği sanat vesair faaliyetler için elzem ve faydalıdır. Devletler veyahut cemiyetler bu faaliyetlerin mahsullerinden icabettiği zaman icabeden ölçüde faydalanır. Zaten bu fertler kendi hayat sahaları içersinde dolandıkları müddetçe bir mesele de yaratmazlar, zira ister istemez bir parçası oldukları cemiyetin umumî hareketiyle değil kendi istikametleriyle alâkadar olduklarından onları kendilerine fark ettirmeden sürüklemek mümkündür.

"Hayatlarını hikâye edemeyecek olanlar başka bir cinstir ve pek kalabalıktır. Bunların hikâyelerinin eğri büğrü, parça parça şekilleri ancak biraraya getirildiğinde şekilsiz bir kütle halinde hep beraber vücut bulur. Bu kütle, istikametini tayin etmiş, azimli, kararlı bir iradenin kuvvetiyle yoğurulabildiği mikyasta mânâlı bir şekle bürünür, ele gelir bir cisim olur.

"Hayat çizgileri sağlam bir inanış, bir hedef, muayyen

mecburiyetler veyahut başka sebeplerle birleşen, kaynaşan fertlerin hikâyeleri bir çember şeklinde birbirini tamamlar. Meydana gelen daire, hiçbirinin tek başına eseri olmayan, kolay kolay parçalanamayacak bir külldür. Bunlar kendi hayatlarını hikâye ettiklerinde mutlaka öbürlerininkilerden de unsurlar ihtiva eden bir yay, kiriş veyahut zaviye ortaya koyarlar. Bunu kendi başına bile görsen başka parçalarla biraraya gelip bir daireyi tamamlayacağını anlarsın.

"Tabiî bu vaziyetteki fertlerin hepsi aynı şansa sahip değildir. Şanslı olanların kaynaşmış bir unsuru bulundukları daire, hem daha büyük hem de bir daireden daha çok boyutlu bir başka cisme aittir. Bu daire külliyen, kendinden yukardaki bir odak ile irtibatlanmış, hattâ ona tâbî olmuşsa, ortaya mahrûtî bir cisim çıkar. Daire üzerindekileri yukardaki kalbe, beyne, iradeye bağlayan hatlar, demetler halinde uzanır, tepeye yaklaştıkça aralarındaki mesafe kapanır, kendi müstakil varlıkları kaybolur, birbirlerine geçer, erir, kaynaşırlar. Mahrût meydana gelir.

"Bu mahrûtu, koniyi bir piramitle asla karıştırmamak lâzımdır. Piramitin tepesini aşağıdaki kareye bağlayan bağlar arasından dört tanesi imtiyazlıdır. Kenar dediğimiz bu hatlar, diğerlerinin arasında hemen tebaruz eder. Ayrıyeten, aşağıdaki şekil de, hiçbir parçası diğerinden tefrik edilemeyecek olan, dolayısıyla mevcudiyetini yukarıya bağlayışı bakımından mütecânis unsurlardan meydana gelen bir daire değil, kenarı, köşesi, ortası, farklı farklı makamları bulunan bir köşegendir. Köşeye uzak mısın yakın mı, hangi kenardasın, bunlar hep aslında aynı satıh üzerinde bulunan fertlerin lüzumsuz yere farklılaşmasına sebep olur. Konide vaziyet bellidir, sarihtir; farklı olan sadece tepe noktasıdır. O, daireye ve her şeye hâkimdir.

"Hayatın bu geometrisi fertlerin veyahut cemiyetlerin hikâyelerini anlamak, tasnif etmek bakımından bir an dahi

akıldan çıkarılmaması icabeden bir keyfiyettir. Hayatın hikâyesi dediğimiz vakit, bu bir kahve sohbetinin mevzuu veyahut bir mecliste zaman geçirmek maksadıyla ortaya atılan ve atıldığı yerde unutulup kalan lâalettayin bir hoşbeş malzemesi değildir. Hayatı yaşarken de anlatırken de dinlerken öğrenirken de esas olan hudutları bilmektir. Hiçbir hayat hudutsuz değildir. Hudutsuz zannedildiği her durumda bu hatalı telâkkinin sahibi fertler felâketlere sürüklenmişler veyahut sadece sürüklenmişlerdir. Hayata mânâsını veren hudutlardır. Bu kaideye riayetsizlik, başıboşluğu, gelişigüzelliği, tesadüfî ve mânâsız hayatları meydana çıkarır. Zaten, bunu bilmeden, düz bir çizgiden mi, bir piramitten mi, bir koniden mi bahsedildiğini sarahaten idrak etme şansın yoktur. Bunu idrak etmedin mi de, istersen allâme ol, sende tasnif kabiliyetinden eser bulunmaz. Zamanı disiplin altına alma imkânını bulamazsın.

"Hayatın hikâyesi diye kasdettiğimiz, tarihten başka nedir ki? İdraksizlik adamı tarihin haricine savuruverir. Bütün pozitif âlemin haricinde kalıverirsin. Tarih olmadı mı zamanla başedemezsin. Tarihe tutunacaksın ki zamana kapılıp sürüklenmeyesin. Tarih pozitiftir, zaman değildir. Mahrût veyahut koni ismini verdiğimiz cisim de pozitiftir. Bir ferdin hayatının kâh oradan oraya uçuşan kâh buraya konan, bazen elle tutulabilen bazen görünmez olan serseri macera kırıntılarından ibaret addedilmemesi, onun içinde seyrettiği hudutların ve ait olduğu müteâl, yani transcendant cismin pozitif mânâda tesbit edilebilmesiyle mümkündür.

"Takip edebiliyor musun?"

Başımı salladım. Tatmin olmadığı izlenimine kapıldığımdan "Evet anlıyorum" da dedim. Ama galiba benimle ve cevabımla pek ilgilenmiyordu. Yeni bir geometrik felsefe bahsine mi geçecektik yoksa hayatını anlatmaya başlayacak mıydı bir an önce? Onun yerine ben telâşlanıyordum. Çünkü belki de

hakikaten sabaha asacaklardı ... onu... ne bileyim. Bari ne anlatabilecekse anlatsın...

"Bu hikâyenin başlangıç ânı ne olmalıdır, biliyor musun?" diye sordu. Omuzlarım ve kaşlarımla 'bilmiyorum' yaptım. Kendi sorusunu cevapladı: "O'nun doğduğu an."

"Vaktiyle bana en çok sorulan sual de bu olmuştur," diye ekledi. "O'nun ne vakit doğduğu."

"Kimin?" diye sordum. Şaşırdı.

Kimliği hakkında hiçbir fikrim olmadığını unutmuşa benziyordu. "Ben sizi hiç tanımıyorum ki," dedim, "bahsettiğiniz bir kişinin kim olduğunu anlayabileyim." Rahat, kendinden emin edâsı, her şeye değilse pek çok şeye tepelerden bir yerden baktığı izlenimini yaratan tebessümü soldu. Nereden "döndü"yse, döner dönmez yakasına yapışılmasını unutulmadığına kanıt saymış, bundan kendine pay çıkarmış, gerikalan hayatına bununla değer biçmişti besbelli. Benim onu tanımayışımı da herhalde alttan alta bilinen, varsayılan bir gerçekliğin dışavurulmaması kabul ediyordu. 'Yok edildiğini', 'tarihten silindiğini' -eğer hakikaten böyle acayip bir durum varsa tabiî- bütün boyutlarıyla kavrayamamış, diye düşündüm. Biraz da teselli amacıyla, "Ben sizi gerçekten tanımıyorum," dedim.

"Anladım, biliyorum," dedi. İlk kez tereddütlü, iktidarsız görünüyordu. Sigara uzattım. Pakete bir süre baktı, kıpırdamadan, birden silkindi, yine o programlı gülümseme belirdi yüzünde. "O'nun tam ne gün doğduğunu hep bana sorarlardı, çünkü ben O'nun en eski arkadaşıyım, O'nu ilkmektep çağından beri tanıyan bir avuç adamızdır. Câzib, Ceraset, Afad, Fahti, Fevkit, Râni ve ben... bir de Afir."

"Câzib Paşa, Afad Paşa..?"

"Evet, Millî Savaş'ta Ordu Komutanı, Paspasya Muharebesinden sonra Müşir, Millî Kuvvetler İzale ve Tenkil Komisyonu Reisi, daha sonra Erkânı Harbiye Reisi, sonra mebus,

Telâkkipervers Fırka kurucularından meşhur Câzib Paşa. Orta Anımonu Ordular Komutanı, Umum Kudreti Millî Komutanı, Ahali Şurası Reisi, Telâkkipervers Fırka kurucularından Afad Cebboy Paşa. Ötekileri de tanımadığını söylemeyeceksin herhalde: Ceraset Bey; Zahirun Toplantısı esnasında O'nun gizli heyetindeydi, Halâs Toplantısı Hazırlık Heyeti mensubuydu, yazar ve şairdir aynı zamanda, doktor ve ziraat mühendisidir. Fahti ise, hâlâ ortalıkta, Fahti Bey işte: İhtilaf ve Telakki zamanından O'nunla birlikte muhalefet ederdi -o işin içinde ben de vardım tabiî- İhtilaf ve Telakki iktidardan yavaş yavaş çekilirken, tedricî bir geçiş olsun diyerek birkaç nâzır bırakmıştı, Fahti de hükümetteydi o sıra, İhtilafçıların düşmanlarınca kısmen mutedil addedildiğinden. Zaten Cumhuriyet'ten sonra da bu itidali ve kibarlığından dolayı onu hep sivil zannetmişlerdir. Subya'ya elçi olmuştu, başvekil de olmuştu. Ama pat, bir tokat, düşürüverdiler. Telâkkipervers Fırka işinde hem ağzının payını hem de icabeden dersi almamış ki bir de Başıboş Fırka hadisesine karıştı. Râni ile Fevkit'i de biliyorsun. Biri meşhur yaver, öbürü Harici Teferruat Vekili."

"Birini daha söylediniz..?"

"Kim? Ha, Afir... O da Afir işte. Paşa da olamadı o. Ne oldu biliyorsundur, Simir'de..."

Başımı salladım. Birbirimizi rahatlıkla görebiliyorduk. Sanırım bulutlar dağılmış ve dev hapisane binamızın parmaklıklı penceremizin bulunduğu tarafına ayışığı vurmaya başlamıştı. Yerimden fırladım, pencereye koştum. Başımı yan çevirip burnumu parmaklığa bastırınca en geniş görüş alanını elde edebiliyordum. Onu gördüm. Yarımaydan halliceydi. Gece boyunca baktığım duvarda bazen o da belirecekti: Sıra sıra dizili cesetlerin üzerinde, bulutlar arasında, ya da ücra Anımonu yollarında güçlükle ilerlemeye çabalayan birtakım otomobillerin tozlu kaportalarında yansırken ya da dara-

gaçlarını aydınlatırken.

"Şimdi bir cıgara ver bana."

Verdim. Geçip yatağa oturdum. "Sana önce bir parça Melaned'den bahsedeyim," dedi. "Bütün bu adamların doğup büyüdüğü Melaned'den." 'Bütün bu adamlar' derken, benim 'çok büyük işler başarmış bu kadro' diye anlamamı bekliyordu. Kendi de kadroya dahildi elbette.

Bir an kendimi onun yerine koydum. Benzer bir durumda, karşımdakinin anlatacaklarıma inanmasını baştan güvenceye almak amacıyla neler yapardım kimbilir. Onun için biraz üzüldüm.

Kendi yerime tekrar geçtiğimde benim de pek o kadar imrenilecek bir durumda bulunmadığımı anladım. Eğer ona inanmayı baştan kabul edersem önümdeki belirsiz süreyi daha rahat geçirebilirdim. Anlatacaklarının her an herkesin öğrenebileceği şeyler olmayacağı belliydi; bunları ona başka zaman yeniden anlattırma şansını bulamayacağımı da neredeyse kesin olarak biliyordum. Ama bütün bunlar bir yana, galiba asıl önemlisi şuydu: Bir hücredeydim, buradan ne zaman çıkacağım -çıkabilirsem!- belli değildi ve akşamüstü loşluğunda bir hayalet katılmıştı hayatıma. İnanmaya hazır, dinlemekten başka ne yapabilirdim?

"Sultanlı idaresi, herkes bilir ki, bir vakit çok âdildi," diye başladı, soluklandıktan sonra. "Sultanlı idaresi altındaki topraklarda çeşitli din ve milliyetlerden cemaatler sulh ve huzur içersinde birarada yaşardı. Sultanlılar değişik kavim ve milletlerin örf ve âdetlerine, ibadetlerine karışmazdı. Tarkan'ın engin müsamahasıdır bu. Bizim milletimiz zorba değildir. Sultanlı'yı asırlar boyu idare etmiş Tarkan soyu, idaresi altındaki milletleri hudutları hayli geniş bir hürriyet içersinde tutmaya itina ederdi. Memleketten memlekete, muhitten muhite değişen tedbir ve tertiplerle, farklı milletlerin müsavi şartlarda birarada yaşaması teminat altına alınmıştı.

"Hepimizin doğup büyüdüğü Melaned'de ahali başlıca iki milletten meydana geliyordu: Biz Tarkanlar ile Orunlar. Sultanlı idaresi, kimsenin hakkını yememek için şöyle bir nizam tesis etmişti: Senenin ilk yarısında Tarkanlar sabahçı, Orunlar öğlenci oluyordu; ikinci yarıda da tersi. Adalete her şeyden çok ehemmiyet verilirdi. Günlerin uzun ve kısa olduğu ayları eşit paylaştırmak suretiyle bir muvazene temin ediliyordu. Hangi milletin sabahtan öğleye kadar dükkânını açacağı, şehirde dolaşacağı, amme vasıtalarından faydalanacağı, dairelerde işlerini göreceği veya parklarda, istirahat ve eğlence yerlerinde bulunabileceği, dolayısıyla diğer milletin de bilumum sosyal faaliyetini öğleden akşama kadar yapacağı tesbit olunmuştu. Kimin sırası ise diğer millet evinde oturur, sırası geleni rahatsız etmezdi. Orunların sırası olduğu vakit Ardabut kolcular, Tarkanların sırası olduğu vakit Alaza bekçiler intizamı temin ederdi.

"Akşamları, işyerlerinin kapatılmasını müteakkiben, iki cemaatin dinî liderleri, yanyana yapılmış bir cami ve bir kiliseden meydana gelen Huzur ve Sadakât Mâbedinde biraraya gelirler, herkes kendi tanrısına dua eder ve her ikisi de Sultanlı Sarayı için ayrılmış o günkü vergilerini verirlerdi. Vergileri toplayan memura Cebritahsil Ağası denirdi. Ayrıca, askere alınacak delikanlılar birbirlerine gümüş zincirle bağlanmış olarak yine bu mâbedde Sultanlı vazifelilerine teslim edilirdi. Delikanlıları Tarkan cemaati, zinciri Orunlar temin etmekle mükelleftî. Burada delikanlıları teslim alıp asker ocağına kadar götüren inzibata Callud denirdi ve oğlanları teslim etmesinden sonra bu zincir Callud'a kalırdı.

"Velhâsıl koskoca imparatorluğun dört bir yanında olduğu gibi, Melaned'de de âhenkli, huzurlu bir içtimaî hayat sürüp gitmekteydi.

"Fakat bizim doğup büyüdüğümüz senelerde bu huzurdan eser kalmamıştı. Asıl kudretini aldığı cevherin bütün ikazlara

rağmen bir türlü farkına varmayan Sultanlı Sarayı'nın eski kafalı devlet idarecileri bu zahirî sükûnetin altında kaynayan kazanları ve mütemadiyen birbirlerine yaklaşmakta olan ateşler ile barutları tesbit edemediler. Sultanlı devleti Tarkan devlet idaresi tarihinin esasını teşkil eden kaideleri ihmal etmekteydi. Zahirî olanla esas olanı, sathı kaplayanla temelde yatanı tefrik edemez olmuştu. Biz dünyaya gözümüzü açtığımızda ateşle barut birbirine temas etmişti bile. Sultanlı'nın son devrinde Melaned patlamaya hazırlanıyordu. Callud müessesesi dahi yozlaşmıştı ve Callud'lar zincirin mümkün olduğunca uzun tutulmasını temin maksadıyla ihtiyarları dahi derdest edip sıraya sokmaya tenezzül ediyorlardı. Orun ahali ise buna karşı, delikanlıları kısa zincirlerle deste halinde birbirlerine bağlayarak pasif mukavemet gösteriyordu. İmparatorluğun otoritesi sarsılmıştı, emperyalist devletlerin tahrikleriyle, Orunlar, hile yapıp zincirin gümüşüne alüminyum karıştırmaya dahi başlamışlardı."

"Bunları niye anlatıyorsunuz?" dedim."Sultanlı zamanından kalma dertleriniz mi var?"

Öfkeyle bana döndü. Yüzüme ilk kez bakıyordu lafa başladığından beri. "Ne münasebet!" diye gürledi. "Ben köhnemiş Sultanlı'yı yıkıp, def edip bu topraklara Tarkanya Cumhuriyeti'ni kazandırmış, ömrünü hürriyet ve muasır nedeniyet mücadelesine adamış, onbeş yaşından beri teşkilât, onsekiz yaşından sonra komitacılık yapmış bir adamım! Bizim doğup büyüdüğümüz şartları ve muhiti bir parça gözünün önünde canlandırabilesin diye sana azıcık tarihî mâlûmat veriyorum. Ayrıyeten, ne dedim en başta: Bana en çok sorulan suallerden biri, O'nun ne vakit doğduğudur, demedim mi? Bu sabahçı-öğlenci mevzuunu bunun için de anlattım.

"O vakit hiçbirimizin tam hangi gün doğduğu bilinmezdi. Yok, kasımpatılar dökülmüş, yok, kar kalkmamıştı, böyle söylenir. O da bir gün, ne vakit doğduğu sorulduğunda,

'Gününü bilmem amma sabahın erken saati olmalı, çünkü babam henüz işe gitmemişti' dediydi. İşte buradan, O'nun yılın ilk yarısında dünyaya geldiği neticesi çıkar. Yani, demek ki, şimdi söylendiği gibi, O'nun aslan burcundan olmak ihtimali yoktur. Zaten buna ihtiyacı da yoktur."

Sustu. Benim bir şeyler söylememi mi bekliyordu? Muazzam sırlar öğrenmeyi beklerken, birkaç onyılın okul kitaplarında bulunabilenlere ek olarak zırvalarla dolu bir anlatımını dinlemeye katlanmam mı gerekecekti? Eğer anlatacakları böyle şeylerse, sadece geceyi uykusuz geçirdiğimle kalacaktım, o kadar; bunlar yüzünden ömürboyu hapis yatmayacağım veya asılmayacağım kesindi. Üzerimden yük kalkmıştı. Her vakit gece uyandığımda ağzımın acısını almak için kemireyim diye bir kenara ayırdığım ekmekten bir lokma koparıp ağzıma attım. Neyse ki hücremde fare yoktu; ya da vardı ama ekmek sevmiyor ve ortalığa pislemiyordu. Bu seferki sigaramı daha hafiflemiş, keyifli yaktım. Rahatlamıştım.

Ama yanılmıştım.

"Dedesini bugün sorsan kimse bilmez," dedi. "Babasının hüviyeti dahi öylesine geçiştirilir. Dedesi, İhtikâr Efendi, bir vakit Melaned'in en zenginlerindendi. Kupa arabası galerisi vardı. Şerir Bey, yani babası da, öyle küçük memur falan değil, Orostopolis Sarayı'nın bölgedeki gizli servis şeflerindendi. Yoksa, İhtikâr Efendi gibi, eşrâfın öndegelenlerinden bir adam, büyük kızı Semender Hanım'ı ona verir miydi?

"Evet, İhtikâr Efendi sonradan dara düştü, ama bu, düğünden epeyce sonraymış. Ulutarkan doğduğu vakit, fakir sayılmazlarmış ama orta halliymişler. Ben ondan iki sene sonra doğdum, evleri yine de bizimkinden üç misli büyüktü.

"İhtikâr Efendi'nin başına gelenleri bugün niçin saklarlar bilmem. Hadi Millî Savaş esnasında falan tamam, fakir halkı

teşkilâtlamak için bazı hususiyetlerini onlara yaklaştırmak faydalı hattâ elzemdir, fakat şu anda hâlâ... Halbuki hepimizde şuursuzca da olsa milliyetperver hislerin uyanması, hariçteki ve dahildeki düşmanlarımızı tanımamız, belki de İhtikâr Efendi'nin macerasını öğrenmemiz sayesindedir...

"Melaned'de de, Tarkanlar haricinde başka milletlerin yaşadığı ezcümle Sultanlı topraklarında da emperyalist Batı devletleri bu ekalliyetleri Sultanlı'ya karşı tahrik etmekle meşgüldüler. İktisadî kuvvetin Tarkanlardan berikilere geçmesi için türlü oyunlar tertip ediyorlardı. Bâhusus İngiltere emperyalistlerin başıydı. Zengin ve kuvvetli Tarkanları bertaraf etmek istiyorlardı. Meselâ yeni imalat İngiliz otomobillerini Melaned'in de bulunduğu Yannis bölgesine sokup ucuza satarak kupa arabası satışlarına menfî tesir yapmaya çalıştılar ve maalesef muvaffak oldular. İhtikâr Efendi'yi bu yolla iflas ettirdiler. Eşi dostu kurtarmaya çalıştı. Hattâ amcazâdesi müftü Kübra Efendi, "Deccal atsız bir araba ile gelecek" diye vaazlar verdi. Ama buna sırf Müslüman ahali itibar etti. Sadece Müslümanlara kupa arabası satarak İhtikâr Efendi tutunamazdı. Asıl müşterileri Orunlardı. Onlar da otomobillerine binmiş, Sultanlı'nın hâlâ sürdüğünü sandığı huzur ve âhenk manzarasının üzerine egzos dumanları salarak gürültüyle dolaşıyorlardı. Zavallı adam iflas ettikten sonra büyük teessüre kapılmıştı. Sabah öğlen ayırmadan sokaklarda boş boş dolaşırdı. Nihayet bir gün, kendini bir otomobilin altına atarak hayatına son verdi.

"Netice itibarıyla Ulutarkan'ın çocukluğu zor şartlarda geçmiştir. Babasını da pek az görebiliyordu. Şerir Bey ne de olsa gizli vazife yapıyordu. Bazen günlerce gözükmezdi.

"Ulutarkan yalnızlık çekmemek için bir sürü arkadaş edinmişti. Fakat elbette hepsine aynı kıymeti vermezdi.

"İnan, daha o vakitten, etrafındakilere tesir etme kabiliyeti ve liderlik vasıfları bârizdi. Oyunlara hiç iştirak etmez, bir-

takım kaideler koyup çocukların bunlara riayet ederek oynamasını sevk ve idare ederdi. Ben memnun olurdum. Orunların çocuklarıyla da oynuyorduk. Herkesi benim arkadaşım idare ediyor diye hoşuma giderdi. Mahsus arada bana da ceza verirdi. Göz kırpardık karşılıklı.

"Sonra mektep yaşımız geldi. O vakit âdetti, hepimizi mahalle medresesine verdiler. Fakat ben eminim, başka bir imkân bulunsaydı, Şerir Bey son derece muasır zihniyetli bir insandı, bir yolunu bulur, oğlunu mutlaka bir kolej veyahut bir başka eğitim müessesesine gönderirdi.

"Medresede Ulutarkan sınıfın en parlak talebesi oldu. Özellikle Hitap ve Tesir derslerindeki muvaffakiyetiyle hocanın gözüne girdi. Hoca O'nunla ders saatleri haricinde de alâkadar olmaya başladı. Beraber uçurtma yapıp istasyon civarında satıyorlardı. Ben bir gün 'niye uçurtma yapıyorsun?' diye sordum, eliyle yukarıları gösterip, 'İstikbal oradadır' dedi. Bu laf edildiği vakit hiçbirimiz bir tayyare dahi görmüş değildik. Bu söze mim koydum.

"Lâkin bu uçurtma faslı hocayla aralarının açılmasına sebep oldu. O çıta kesmiyor, tutkal sürmüyor, sadece 'şöyle yap böyle yap' diye yol gösteriyordu. Hoca da içerliyordu tabiî. Fakat bunda ne tuhaflık var? Eski kafalılık işte. Onlar meşgûlken biz ağacın arkasından seyrederdik. Hattâ bir gün hoca O'na bu yüzden çıkışınca Afir ortaya atlayıp, 'Ben yapıştırayım hocam' demez mi! O, Afir'e öyle bir bakış baktı ki, hocanın ağzını açmasına fırsat kalmadan Afir'i kovmaktan beter etti. Hemen kaçtıydık oradan.

"Akşamüstü bizi dutluğun orada yakaladı. Afir'i aldı bir korku. O, işaret parmağı ile Afir'in göğsüne dokuna dokuna, 'İki ihtimal vardır,' dedi. Ben karışmıyordum. Hem O kafasına koyduğunu mutlaka yapardı, mâni olunamazdı, dolayısıyla karışmanın mânâsı yoktu hem de Afir'in patavatsızlığı yüzünden ben O'nunla aramı niçin bozayım?.. Neyse, Afir güç

belâ sesini çıkarmayı başarıp, 'Ben sana yardım olsun diye..' diyebildi. 'Senin elin kirlenmesin diye tutkalla...' O, 'Şu halde birinci ihtimal yoktur,' dedi. Afir'in göğüs kemiğine tak tak vuruyordu parmağının ucuyla. Bu boğuk ve tok ses, tahmin ederim Afir'in evvelâ göğüs kafesinde ve sonra bütün iç âleminde yankılanıyordu. O devam etti: 'Bak, Afir Efendi! Yardım dengi dengine olur.' Lafını kesip etrafa bakmaya başladı. İlerden, çıngırağını çala çala, tekerlekleri gıcırdayan güğüm yüklü arabasının üzerinde sütçü geçiyordu. O Afir'e arabayı gösterdi. 'Şu beygir dahi oracıkta takâti kesilip kaldığında bir farenin veyahut bir karaböceğin sütçünün yanına vanp arabayı çekmeye yardım teklif etmesi münasebetsizlikten başka bir hal olur mu?' dedi. Afir başını önüne eğdi. Ama böyle hadiselerden ders almasını bilenlerden değildi. Hele çok sonra, Cumhuriyet'in ilânından da sonra bir köpek hadisesi vardır, maazallah. Şimdi lafı karıştırmayayım. İşte O, birkaç dut ağacı ve bir sütçü beygirinden ibaret manzara içersinde, o yoklukta yine en isabetli ve zengin misâli bulup bize rehberlik etmişti. Tabiî bir şef gibi davranıyordu, önderlik tabiatıydı O'nun, karakteriydi. Düşün, daha o yaştan hareketlerimizin eğriliğini doğruluğunu ölçüp biçmemizi temin eden bir cetvel, yalpalamamıza mâni olan bir istinat duvarı ve attığımız her adımda önümüzü aydınlatan bir ışık menbaına kavuşmuştuk. Bu, ruhları fazladan enerji sarf etmekten koruyan, insanın içine huzur, kendine ve nefsine itimat hissi veren, ferdi istikbale dair belirsizlik ve endişelerden âzâde kılan ne muhteşem bir hususî bünyedir. İdeal bir terkiptir. Ve küçük yaştan bu terkibin unsurlarından biri olmak ne kadar tesirli ve daimî bir terbiyedir.

"Fakat beri yanda hoca O'na bu uçurtma meselesinden ötürü hiddetlenmişti. O'nun aslında pek haklı bir hareketi de o ahval içersinde aralarındaki çekişmeye tuz biber ekti.

"Bir gün O Arbî dersinde kalkıp şöyle haykırdı: 'Hocam

hocam, bir gün gelip milletimizin hiçbir ferdinin konuşmayacağı bu lisan ile bizi ne meşgûl eder durursun. Elimde kudret olsa öyle bir lisan yapacağım ki, hiçbiriniz anlayamayacaksınız ve şimdi bizim çektiğimiz müşkilâtın mislini çekeceksiniz!

"Bunun üzerine hoca O'na kendi arayıp bulmak mecburiyetinde olduğu iki arşına sekiz arşın büyüklüğünde bir tahta levhaya çakı ile beşyüz defa 'Bir daha sınıfta müsaade almadan ayağa kalkmayacağım' diye kazımak ve her satırın altına uçurtma tutkalı sıvamak cezası verdi.

"Millî Zafer'den sonra bir gün Anakara'da çiftlikte oturuyoruz, O bu hadiseyi hatırladı. Şöyle anlattı: 'Küçücük çocuk halimle tam beşyüz kere o levhanın üzerine o lafı hakkettim, tutkalladım, parmaklarım topak topak tutkala bulanmış ve kan içersinde kalmıştı. Amma şunu da öğrendim ki, bir muhitte disiplini korumak, isterse bir sınıfın en parlak talebesi olsun, herhangi bir kimsenin muhteviyata dair itirazından daha mühimdir. Efendiler, umumî disiplini muhafaza etmek için icabı halinde hususî muhabbetinizden fedakârlık yapınız!' O sırada yanımızda Rumuz Sadi de vardı. Bilahare *Ulutarkan'la Kahvaltı Masasında* diye bir kitap neşretti, orada bu bahsi de nakletti, kendine samimiyet payı çıkarmak için. Benim bu hadiseyi bizzat yaşadığımı domuz gibi bilir. Lâkin Rumuz Sadi de beni bütün mevcudiyetimle külliyen silmek ve yok etmek icraatını yapanların başındadır. Ne mel'undur o... Zaten Ulutarkan'ın yakınına sonradan sokulabilenlerin ilk işi eskileri uzaklaştırmaya teşebbüs etmek olmuştur.

"Ben iyisi mi çocukluk günlerimize döneyim, zira bu bahislere geleceğiz daha."

Bir gürültü duydum. Ürperdim. Kapının demiri çekiliyor sandım. Gerisi gelmedi. Yandaki hücrede biri yatağında dönmüş olmalıydı. Koridorda çıt yoktu. Melaned'den, meşum hücre arkadaşımın çocukluk günlerinden bahsedilirken masal

dinliyormuşçasına rahattım, ama söz Rumuz Sadi Bey'e, Millî Zafer'in sonrasına gelince masala hakikat bulaştı, huzurum kaçtı. Rumuz Sadi Bey, Cumhuriyet kurulup da dış düşmanlar meselesi hallolduktan, içerdeki temizlik de belirli bir olgunluğa ulaştıktan sonra, dönüp, yakın geçmişe ait bütün olayları yeni bir tarih şeklinde kaleme alanlardan biriydi. Hücremdeki tuhaf adamın hiç inanılır gibi görünmeyen 'yok edilme-silinme' iddiasıyla asıl ilişkili konular bunlardı ve bunlara 'gelecektik daha'.

BİR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

Bulûğ devresinin emâreleri azıcık erken meydana çıktı diye bunu bir iftihar vesilesi yapmaya cüret eden Râni aldı ağzının payını oturdu. Hakketmişti de doğrusu.

Suratı sivilceden bir acayip haritaya dönmüş, fakat Râni bunu kendisinin hepimizden daha kuvvetli ve kudretli erkek olacağının ispatı addetmekte.

O dedi ki: "Bak Râni, senin iddia ettiğin hususun hakikatle en küçük alâkası yoktur." Râni'yi aldı bir endişe; yüzünden okunuyor. O'na cevap vermek kolay mı? Ikındı sıkındı, bir şeyler geveledi. O baktı, bu işe kesin bir nihayet vermek icabediyor, beni işaret ederek, Râni'ye, "Bak," dedi, "bunun boyu benden uzundur; fakat ben daha akıllıyım." bilahare Afad'ı gösterdi. "Afad'ın boyu da bundan uzundur, fakat Afad daha akıllıdır. İşte, görüyorsun ki, bir kimsenin diğerinden uzun veya kısa boylu olmakla ondan daha akıllı olacağına hükmedilemez."

II

O'nun kendini misal göstermesine itiraz edemem, lâkin

Afad'ı niye karıştırıyor? Maksadın Râni'ye ağzının payını vermek olduğu bâriz; lâkin Afad'ı benimle niçin kıyaslıyor?

III

Ebeveynim Anımonu'ya hicreti ciddî surette münakaşa ve mütemadiyen bundan bahsediyorlar. Şayet Rüştiye'yi bitirdikten sonra İdâdî imtihanında muvaffak olursam artık kendi kendimi idareye kabiliyetli ve ehliyetli olduğumu teslim edeceklerini babam sarahaten ifade etti. O vakit benim İdâdî için Masaran'a hareketimi müteakip Orta Anımonu'ya, Kanya veyahut Değni civarına gidecekler. Kısmetse artık onları anca yazları ziyaret edebileceğim. Beni hiç merak etmemelerini söyledim. Anam yine de ağlıyor, kadın... Ben, siz merak etmeyin, benim hem emniyetim hem de kendime hâkimiyetim tamdır, demek suretiyle onun yüreğine su serptim. Hakikaten de endişe hissetmiyorum. Erkekliği suratındaki iğrenç cerahat yuvalarıyla ölçmeye biçmeye teşebbüs edenlerin haline gülünür...

Lâkin niçin Afad'ı benimle kıyaslayıp da 'o daha akıllıdır' diyor!.. Maksat Râni'ye haddini bildirmek olsa dahi...

2

"Bu ceza alma hadisesi ehemmiyetlidir," diye devam etti, tekdüze mahpusluk yaşantımı altüst eden tarihî hayalet. "Her şeyden evvel neticeleri itibarıyla. O'nun babası, Şerir Bey, devletin mühim bir makamını işgâl eden adam... Oğluna rastgele ceza verilmesine ses çıkarmasa olmaz, makamının icaplarıyla bağdaşmaz. Tuttu, hocayı Becerabya sınırındaki bir manastıra, Ruben çocuklarına Ardabutça hocası olarak tayin ettirdi. Yine de merhametli adammış, çünkü elinde her imkân var, çeteciyle, komitacıyla vuruşturduğu dağ gibi delikanlılar var, istese, hocanın parçasını kimse bulamazdı.

"Hocanın tayinine varan hadisattan Ulutarkan şu neticeyi çıkarmıştı: 'Efendiler, elinizde kuvvet varsa kullanınız; lâkin icabettiği kadar kullanınız!' Anlıyor musun inceliği?

"Bu 'icabı' mefhumu bizim için her vakit her vakit pek ehemmiyetli olmuştur. Ölçüyü kaçıranlar hep sonradan olma hazımsızlardır. Yoksa 'icabı' dediğimiz vakit, bu bizim içimize işlemiş bir tabiî refleks idi."

Birden başını parmaklıklı pencereye çevirdi. Yine ânî bir hareketle bana döndü. "Bu ışık nereden geliyor?" diye sordu.

"Ayışığı," dedim. Kavramakta güçlük çekmişti sanki. Neden sonra, gülümseyip başını salladı. "Doğru ya," dedi, "bu 'icaplar' yüzünden tahammül ettim ya ben de... O varken benim için bir mevcudiyet problemi yoktu. O varken ben de vardım. O'nun ölümünden sonra icabeden, bizzat kan ve can verdiğimiz, ezcümle manevî kuvvetlerimizle beslediğimiz varlığın fert fert hepimizinkinden mühim hayatının idâmesini teminat altına almaktı. Ve bunu o tepedeki boşluğu ustaca kapatarak yapmalıydık. Fakat heyhat... Bu ayışığı hep kafamı karıştırır... Evvelâ fazla ortaya çıkmamayı komitacılığın şânından saydım, sonra da..."

Sıkıntılı, soluk alıp verdi. Tam bir iç geçirme değildi galiba; yürürken birden durup derin bir solup almış, yürüyüşüne devam etmeye hazırlanıyordu. Sesi az öncekine göre daha kısık çıktı:

"Bizim medrese hocasız kalmıştı. İşte O'nu bizden tamamen ayıran ve hepimizden yüksekte müstesna bir mevkie yerleştiren tayin edici vak'a bu boşluk içersinde meydana geldi. Pek mahdut ve noksanlı olan birtakım tarih ve coğrafya kitaplarını herkesten topladı, onları okuyup öğrenip, eksik kalan bahisleri de tasavvur ettikleriyle tamamlayıp bize ders anlatmaya başladı.

"İşte, O'nun okuttuğu sınıf dememiz icabeder, bu sınıfın çocuklarının bazısı, daha sonra O'nunla beraber askeri rüştiyeye gidecek, silah arkadaşlığı yapacak, Millî Savaş zamanında O'nun kumandası altında her türlü fedakârlıkla vatana hizmet edecek kıymetli insanlardı.

"Kıymetlerini bilmeyenler utansın..."

Onu başlangıçtaki dikkatimle dinleyemediğimi fark edip toparlandım. Dikkatimin dağılmasına yolaçan, ilgisizlik değildi; tersine, bütün çabamla, karşımdaki tehlikeli ihtiyarın

yüzünü bir yerlerden hatırlamaya uğraşıyordum. Bu kadar muazzam bir tiyatrocunun gecenin bu saatinde hücremde ne işi olabilirdi? Tiyatrocu değilse, bu adam, öncesiyle sonrasıyla Millî Savaş tarihinin merkezindeki simâlardan biri olmalıydı. Ve gerçekten, hiçbirimizin onun varlığından dahi haberdar olamayacağı şekilde 'silinmiş', 'kazınıp atılmış' olması mümkün müydü? Belki de erken hüküm veriyordum. Belki sadece ondan bundan duyduğu birtakım anekdotları araya parçalar katarak kişiselleştiriyor, doğruluğunu sınamama imkân bulunmayan olaylardan sözediyordu.

"Bir devletin ne pahasına olursan olsun bağımsızlığına sahip çıkmasına dair fikirleri, sosyal ve fikrî yenilik mecburiyetlerini biz hep daha bu çağlardan başlayarak O'ndan öğrendik." Yine rahatlamış, güvenli ses tonunu yeniden yakalamıştı. "Hepimiz birbirimize ve en çok da O'na iyice bağlandık. Sadece asker olanlarımız değil, daha düşük seviyeli başka mesleklerde vazife yapanlarımız da. Geniş topraklara yayılmış Sultanlı idaresinin şurasında burasında vazifeler aldıktan sonra da birbirimizden kopmuyorduk." Gözlerime baktı. "Biliyor musun, en az iki ayda bir Orostopolis'de toplanırdık." Kucağında duran ellerini ilk kez kıpırdatıp parmaklarıyla "iki" yapmıştı. Gözlerime ısrarla bakıp başını sallayarak bunun ne demek olduğunu kavrayıp kavramadığımı kontrol etti. Biraz da doğrulmuştu.

Yeniden arkasına yaslanıp ellerini kucağına bıraktı.

"Hatıraları tazeler, memleketin içersinde bulunduğu şartları gözden geçirir ve hal çarelerini münakaşa ederdik. Bol bol da eğlenmeyi ihmal etmezdik.

"Erkânı Harbiye'yi bitirip dört bir yana dağıldıktan sonraydı, 1320'lerde falan olmalı, Teşrinisânî'ydi. Gene Fazulyan'ın birahanesinde içtima ediyorduk. Hepimiz geldik, bir Afad yoktu. O vakit Amidan'daydı ve ancak 19 günde gelebiliyordu. Bir o kadar da geri gidiyordu bîçâre. Gecikmişti.

Sofra hazır, tam teşkilât, usul usul içiliyor, ama yudumla, fasıl başlamamış daha. Ulutarkan yemeklere el sürdürtmüyor. 'İsteyen birkaç yudum içsin, efendiler, ben de azıcık alacağım, lâkin Afad gelmeden tek lokma yemek yok!' diyor.

"Bir gün bir gece böyle geçti. Öbür tarafta, her gelişimizde teşriki mesaide bulunduğumuz muhterem tüccar Zakamos Beyin zevcelerinden bir balkostüme daveti almışız. Ben, Ulutarkan ve Afad gideceğiz. Tabiî zabit kıyafetiyle gitmek olmaz. Balkostüme için hususî kıyafetler hazırlattık. Ben Çengâr neferi olacağım, Ulutarkan süvari çavuşu, Afad'a da bahriyeli onbaşısı kıyafeti tertip ettik. Fakat Afad hâlâ ortada yok. E, hanımlar da bekliyor öbür tarafta. Afir tutup, 'Madem Afad gelmedi, ben geleyim, yemeğimizi yiyelim, giyinip kuşanıp baloya gidelim' dedi. Ben içimden, 'Şimdi fena hiddetlenecek' diye geçirdim, O'nu pek iyi tanıyordum. Evvelâ kızmamış gibi davrandı. 'Afad'ın elbisesi büyüktür, kolu bacağı uzundur Afir, sana gelmez' dedi. Afir ısrarcı olunca yumruğunu masaya vurup ayağa kalktı, hiddetlendiği zaman sol ayağının burnunu sağ topuğuna sürterdi, öyle yapmaya başladı. 'Bakın efendiler' dedi, 'benim bir arkadaşım dahi eksik olduğunda boğazımdan lokma geçmez. Hem o hanımlar beklerse beklesin, âtide vatanı onlarla mı kurtaracağım ben? Afad'ımı on hanıma veyahut oniki hanıma değişmem!'

"Allahtan Afad ertesi gün öğle üzeri çıktı geldi de bu mesele tatlıya bağlandı. Hem bütün arkadaşlar hep birlikte tatlı tatlı yeyip içtik hem de yanımızda Afir'i sürükleme mecburiyetinden kurtulup rahat rahat balkostümeye gidip bol sükse yaptık."

Hayli neşelenmişti. İnsan yaşlandıkça değeri artan cinsten anılar arasında geziniyordu belli ki. Zihnimden aykırı akımlar geçti. Hapisane binasının öteki tarafına dönmesine ramak kalmış ayın lütfu bir nebze ışık altında, ifadesi hemen hep aynı kalan bir adamın ruhundaki minicik değişimleri nasıl böyle

ayırt edebiliyordum ben? Yoksa hislerimi sondaj boruları gibi kullanıp karşımdaki insanın manevî âlemine uzanabilmek gibi bir yetenek mi kazanmıştım durup dururken? Bu adam konuşmaya başladığından beri hakikatin zemininin kayganlaştığından endişe ediyordum. Ben de "mevcudiyetimi" başka başka hakikatler arasında gezdirmek, boyuna oradan oraya taşımak zorunda mı kalacaktım?

"Askerî Rüştiye'ye girdiğimiz sıralarda O'nun acısı büyüktü," sözlerini duyduğumda, kendimle meşgûlken bir değişimi kaçırdığımı anladım. "Babasını kaybetmişti. Asıl, devlet, Şerir Bey gibi müstesna ve cesur bir adamını kaybetmişti tabiî.

"Şerir Bey gizli serviste vazifeli ya, vazifesini üstü kapalı ifâ edebilmek için Melaned'de Judo Federasyonu Reisliğini yapıyordu. Şehrin en merkezî caddesindeki judocu dükkânına çok miktarda insan girer çıkar, Şerir Bey ile adamlarının o sıralarda dağlarda şakâvete başlamış Orun ve Bangır çeteleriyle gizli yollardan yürüttükleri mücadele için icabeden temasları dikkati çekmeden yapmaları bu şekilde mümkün olurdu. İşte bu dükkânı Orun komitacıları üç kere bombaladı. Şerir Bey ilk infilâkta bir kolunu, ikinci hadisede para kesesini kaybetti. Üçüncü bombalamada, bu şerefli ve gözüpek devlet memuru, yaralı ve parasız pulsuz halde can verdi.

"Anası, babasının ölümünü O'ndan saklamaya bir müddet muvaffak oldu. Fakat bir gün, ailelerimizden gizli Melaned Şehir Sineması'na gidiyorduk, judocu dükkânının harabesi arasında Şerir Bey'in cesedini görmeyelim mi!

"O tabiî vaziyeti hemen anladı. Büyüklerimizden gizli sinemaya gitmekliğimiz içimizde korkuyla karışık bir heyecan yarattığından mütemadiyen etrafta gülünecek bir şeyler arar bulurduk; yüreğimizdeki keşmekeşi bu şekilde bastırmaya çalışırdık. O'nun yüzündeki tebessüm birden donuvermişti. Ufukların ötesine baktığı ve hiçbirimizin görmediği bir şeyleri

gördüğü intibaını veren gözleri Şerif Bey'in yattığı yere değil fakat başka bir noktaya takılmıştı. Az ilerdeki inşaatın önünde yere bırakılmış kazma, kürek ve sair aletlere bakıyordu. Ne demek istediğini hemen anladım. Bizimkileri kollarından çektim, o tarafa sevk ettim. Sanki topluca, istikbâlimizin bir nevî küçük provasını yapıyorduk. Beraberce molozları ve parçalanmış kalas yığınını kaldırdık. Şerif Bey'i güzelce yıkayıp gömdük ve başında dua ettik. Bir mermer levha kestirip koyduk. Bütün bu hadise boyunca O'nun gözünden bir damla yaş akmadı ve hepimizden çok O çalıştı. Hangi kalasın ucundan tutarsak üstündeki molozları daha kolay kaldırabileceğimiz hususunda yardımcı olmak maksadıyla birimizin yanından ötekine, koştu durdu. Ben, mütevazı mezartaşını dikeceğimiz çukuru kazarken, küreği sapının daha ucundan tutmamı, böylelikle daha az kuvvet harcayacağımı söyledi. Kabri tamam ettiğimizde de, metin yüz ifadesiyle bir kere bakıp arkasını döndü ve kararlı adımlarla uzaklaştı.

"O hep böyleydi. Bir iş bittiği vakit bitmişti O'nun için; lüzumsuz oyalanmayı sevmezdi.

"Fakat bilahare, gözü dönmüş Orun komitacıları, evvelâ koyduğumuz mermeri bir teneke levha ile değiştirdiler, sonra da Şerif Bey'e yaptığımız mütevazı türbeyi sekiz kere daha bombaladılar. Böylelikle açılan büyük çukura da bir temel yerleştirmek suretiyle, oraya hakikatte Orun komitaları İrtibat Merkezi olarak kullanılan Orun Avcılık ve Atıcılık Teşkilâtı Şubesi'ni tesis maksadıyla bir bina inşa ettiler.

"Bu hadise elbette hepimizin kanına dokunmuştu. Nuhuset yüklü bu binaya uzaktan bakarken, O, 'Türbemizin üzerine bina yapmak suretiyle bize şehitlerimizi unutturamazlar, efendiler!' dedi ve şöyle ilâve etti: 'Bunlar buradan gidecek, sabahçı-öğlenci faslı da bitecek, bu güzel topraklar Tarkan milletinin olacak. Yok, şayet Orunların malıysa, o vakit söylesinler, biz çekip gidelim, hem kimseyle fuzulî yere yüzgöz

olmayalım hem de bizim kimsenin toprağında gözümüz olmadığını yedi düvel anlasın. Bu hususun anlaşılmasının bizim için fevkalâde ehemmiyeti vardır ve bu bize bir gün lâzım olacaktır.'

"Bu laflarda nasıl bir devlet adamlığı telâkkisi saklıdır... Öyle değil mi?"

Sorunun bana sorulduğunu geç fark ettim. Öyle, anlatmaya devam ediyor sanıyordum. Adetâ yerimden sıçrayıp, "Efendim?" dedim. Kızarmış bile olabilirdim. O, kayıtsız, sürdürdü:

"Rüştiye'deki ilk yılımız hepimiz için hayatımızın en garip zamanıdır. Fırtınaya tutulmuş gibiydik. O vakte kadar bambaşka bir âlemde yaşadığımızı zannederken, birdenbire, koca imparatorluğun can çekişmekte olduğunu idrak mecburiyetiyle karşı karşıya kalmıştık. Öğrendiğimiz hakikatler hepimizin üzerinde yıkıcı tesirler yaptı. İlk sene sınıflarımızı güç belâ geçtik.

"İşte Sultanlı'nın kokuşmuş ve çürümüş olduğunu da bu suretle idrak ettik. Sultanlı maarif sisteminde hepimizin beyni yanlış istikamette yıkanmıştı."

Kafatasımın içinde minik çanların çaldığını duydum. Yumuşak bir esinti yüzümü serinletmeye başlamış gibiydi. Kendi hakikatime döndüm. "Nasıl... yanlış istikamette yıkanıyordu?" diye sordum.

"Yanlış yıkanmıştı, çünkü biz Sultanlı'yı dünyanın başında devlet, diğer devletleri onun vilâyeti zannediyor, Sultanlı İmparatorluğu'nun fen ve ilimde, istese aya derhal füze yollayacak kadar ileri gitmiş olduğunu, ancak dinî mülâhazalarla bundan imtina ettiğini düşünüyorduk. Sultanlı İmparatorluğu'nun dünyadaki en iyi idare şekli olduğuna inandırılmıştık, küçücük beyinlerimiz köhnemiş bilgilerle doldurulmak istenmişti."

Yetinmedim. "Doğru istikamette nasıl yıkanacaktı peki?"

diye sordum.

"Ha, bak, bu o kadar basit, bir çırpıda cevaplanacak mesele değildir," dedi yine bana bakmadan. "Cumhuriyet kurulduktan sonra maarif, tedrisat, yepyeni nesiller yetiştirme işlerine günler geceler boyu kafa patlatıldı. Boşuna mı? Kolay mesele değildir..." Fısıltıyla birkaç kez, "değildir - değildir" diye tekrarladı, Rüştiye faslına dönmeden önce:

"Bizim üzerimizde en çok hak sahibi olan insanların başında şüphesiz Rüştiye'nin vatanperver askerî öğretmenleri gelir. Bu cesur ve fedakâr kumandanlar, devlet işleriyle alâkalı mâlûmatı kâh cephelerdeki, hudut boylarındaki arkadaşlarından, kâh Saray çevresindeki dostlarından elde edebiliyorlar ve bunları vatanı kurtaracak genç nesle nakletme cesaretini gösteriyorlardı.

"Bak sana bir vak'a anlatayım. Bir gün bizim jeofizik öğretmenimiz Mirliva Riyazi Bey gelip, 'Dinleyin çocuklar' dedi. 'Size güneyde, Berberiye hududunda karakol kumandanı olan can dostum Mütehayrettin Bey'den gelen bir telgrafı okuyacağım. Ve okuyunca niçin hususî bir telgrafı sizlere nakletiğimi hemen anlayacaksınız. Anlamayan olursa tasını tarağını toplayıp sınıfı terk etsin; vatanın bu gibilere kat'iyen ihtiyacı yoktur!' Sonra telgrafı okudu. Mütehayrettin Bey'in yazdıklarını kelime kelime ezberledim, harfiyen hatırımdadır: 'Hıristiyan ahalinin Noel tebrikat ve tazizatı dolayısıyla içtimaında bir mahzur görmeyişimiz teamül icabı idi. Fakat ne oldu? Memalik-i Sultânî'den kaybedilen devâsâ arazi Orostopolis'deki gâfil selâhiyettar zevâtın sinesini sızlatmadığını fark ve kayd etmiş gâvur, merasimdi, havaî fişekti derken bizim tarafa tecavüz edip, 'Merasim nihayete ersin, kaldıracağız' vaadiyle çadırlar, bilahare binalar tesis etti ve buraya yerleşti. Bilahare Berberî bayrağı çekmek suretiyle koca arazi göz göre göre ilhak olundu. Bize de sinemize kayalar basarak seyretmek düştü. Bu gaflet ve dalâlet bu vaziyette devam

eylerse Paskalya'da da Semaver'i kaybedeceğiz ve Berberistan vilâyeti külliyen elimizden uçmuş olacak. Lâdes-i bililtizam diye buna denir işte! Kıymetli kardeşim, bilesiniz ki Zanniye artık Sultanlı toprağı değildir.'

"Böyle yazmıştı adamcağız. Toprağı bol olsun. Vatanı kurtarışımızı göremeden can verdiydi."

"Bu Mütehayrettin Bey..." dedim. "Onun adını bir yerlerden duymuş olabilir miyim sizce?"

"Elbette. Mülâzımıevvel Meragettin vardı posta idaresinde. Millî Savaş zamanı Anımonu'ya geçmiş çalışmıştır. Posta ve Telgraf Kontrol Memuru idi. Sonradan Öztarkan soyadı alanlardandır. O, *Yüzbaşı Mütehayrettin'in Mektupları* diye tasnif edip bir drama şekline sokarak kitap yapmıştı. Onu görmüşsündür."

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımına izin verilen pek az sayıdaki kitaptan biriydi bu. Elbette daha soruyu sorarken biliyordum. Yani, karşımda oturmuş, Millî Savaş kadrosunun öndegelenlerinden olduğunu, ancak 'tarihten silindiğini' iddia eden adam 'harfiyen ezberimde' dediği telgrafı bal gibi bu kitaptan okuyup ezberlemiş olabilirdi. Üstün yetenekli bir sahtekâr da olan bu deliyi niçin sardılar başıma! Böyle bir geceye katlanabilmem için ona inanmam şarttı. Oysa o, zaten, bütün olayların merkezindeki bir kişiyken birileri tarafından her türlü izinin, adının sanının yok edildiği gibi tuhaf bir iddiayla karşıma çıkmış, hayal mahsûlü bir figür mü eti kemiği olan bir insan mı belirsiz bir varlıktı, anlattığı her şeyi resmî tarih ziftine buluyor, inandırıcılığını kendi zedeliyordu, üstüne üstlük, açıklar vermeye başlamıştı.

Bunları düşünürken, artık beynimin duvarlarında yankılanmaya başlamış çan seslerini bastırıp, 'Dur bakalım, daha erken' diyerek kolumdan çeken periler iyiye alâmet değildi. Ama evet, erkendi daha. Birkaç saat öncesine kadar mahpusluğuma sağlam bir zemin oluşturan hücre tabanı, boyuna

kılık değiştiren hakikatlerin vızır vızır dolaştığı kaygan bir piste dönüşmüştü bir kere.

Kalkıp iki yudum su içtim. Ona da verdim. Sesini duyacağım anı geciktirmeye çalışıyordum. İyi ki böyle bir teneffüs yaratmışım, çünkü o yeniden konuşmaya başladığında yeniden dinleyebilecek haldeydim.

"Felâkete götüreceği belli olan hayal ve kandırılmışlık yolundan bizi çeviren, ışığın, aydınlığın yoluna sokanlar o muhterem kumandan ve öğretmenlerdi. Sultanlı İmparatorluğu'nun gayrısâfî millî hasılasının 4 trilyon değil 300 bin kara kuruş olduğunu, imparatorluğun elindeki son deve yükü ipeğin de Ceberutya harbinde kaybedildiğini, şimdi bir harp olsa ve kaybedilse, düşmana verilecek deve ve ipek dahi kalmadığını, Sultanlı'nın aslında dünyadaki devletlerden sadece bir tanesi olduğunu, padişahların, tebdil kıyafet gezerek halkın cebine çaktırmadan para koyan iyilikperver adamlar değil, kaplumbağalara mum dikip kadın oynatan fena insanlar olduğunu, Fransızlar ve İngilizlerin imparatorluğun başşehri Orostopolis'de kocaman kasaları olan büyük bir bina inşa edip, Tarkan ahalinin elinde avcunda ne varsa topladığını ve bir tepenin üzerinde kollarını iki yana açmış müstehcen bir hareket yapar gibi duran bu binada sakladığını ve daha başka birçok hakikati bütün çıplaklığıyla bize anlatanlar onlardır.

"Ve tabiî, şimdi herkes olur olmaz bir şeylerden şikâyet etse de, O'dur, Ulutarkan'dır."

İçimden "Hah!" dedim. "Herkes bir şeylerden şikâyet etse de..." ifadesi hiç değilse biraz heyecan vaat ediyordu. İster istemez kıpırdandım. Sanırım olan biteni fark edip yan gözle bana baktı, bir an, çabucak bakıp yüzünü karşı duvara çevirdi. Ben de çevirdim.

"Mektebin arka bahçesindeki büyük duvara yaslanmış duruyorduk," diye anlatmaya koyuldu. "Küçücük beyinlerimizle idrak ettiğimiz muhtelif mühim hadiseler ve hakikatler

bizi derinden sarsmıştı. Tek kelime konuşmuyor, Rüştiye'nin arka sokağındaki konaklardan birinde soyunmakta olan Orun kızını seyrediyorduk. O, vâsî bakışlarını ufuk hattının ötesindeki bir noktaya dikerek ve kapkara gözleriyle adetâ hepimizin göğsünü dağlayarak şöyle dedi: 'Vaziyet kötü, efendiler.' Orun kızı perdeyi kapamıştı. O, devamla, 'Bu devlet batmak üzere,' dedi. 'Bizim büyüyüp vatanı kurtarmamız daha yıllar alır. O zamana kadar idare edecek deve de ipek de yokmuş, baksanıza.'

"Sözleri kan devridaimimize karışıp vücudumuzda dolaşana, tesirini gösterene kadar bekledi. İlâve etti: 'Razı olamayız, boyun bükemeyiz, efendiler, bir an önce büyüyüp bu vatanı kurtarmalıyız!'

"Hepimiz ön avluya koştuk. Yüksek avlu duvarının parmaklıklı mazgallarından alışveriş ettiğimiz helvacıdan birer kilo koz helva alıp bir çırpıda yuttuk. Şimdi bir helva olsaydı ne iyi olurdu, değil mi?"

Cevap vermedim. Beş aydır içerdeydim, iki buçuk aydır da bu hücrede; ne helvası! O devam etti:

"Rüştiye zamanımızda Ulutarkan neyi fark etmiş, biliyor musun? Sen de demin sordun hani, yanlış istikamet - doğru istikamet meselesi... Eğitim dediğimiz maarif sistemi vasıtasıyla dünya, hattâ kainat, insanlara, yani çocuklara bambaşka gösterilebilir. Ancak, çark iyi kurulmamışsa ve araya ayrıkotları sıkışabiliyorsa, çocuklar muayyen bir safhada işlerin kendilerine anlatıldığı gibi olmadığını idrak edebilirler. Nitekim bizim vaziyetimiz de, ters fakat hayırlı bir mânâda, aynen böyle olmamış mıydı?

"Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Ulutarkan'ın ilk topladığı şura, Tahsil, Tedrisat ve Sadakat Şurası'dır. Orada demişti ki: 'Tedrisattan maksat, umumî mânâda, her ne olursa olsun hakikati değil fakat millet faidesi için ehil dimağlarca tesbit olunmuş mâlûmatı genç zihinlere nakşetmektir. Doğru

tedrisat, kendi hakikatini kurabilendir.' Bilahare şunu ilâve etmişti: 'Muallimler en fazla mütecanis olması icabeden bir meslek erbâbıdır. Muallim cemiyetinin fikr-i muhtelifiyeye tahammülü yoktur.' Bu Şura'dan çıkışta Anakara'daki İstiklâl Lokantasına gidilmişti. Herkes davetliydi. Ulutarkan muhabirleri muharrirleri etrafına toplamış, onlara beyanat veriyordu. İşte orada, kendisini bu fikirlere ulaştıran sualleri sormaya Rüştiye'de başladığını, o yakit geçirdiğimiz sarsıntıyı da zikretti."

Sıkıntılı görünüyordu. Takıldığı şuymuş:

"O Rumuz Sadi yılanı da vardı gazetecilerin arasında. Bilahare, *Ulutarkan'la Öğle Yemeğinde* diye bir kitap neşredip bunları yazmıştı orada."

Rumuz Sadi Bey'in gecenin kahramanlarından biri olacağını tahmin ettim. Ama ne yazık ki, ancak bazı yardımcı rollerle yetinecekti bu Ulutarkancı gazeteci. Çünkü daha ne kahramanlar geçecekti üçer beşer, hücremin artık ayışığından da nasibini alamayan lekeli çatlaklı duvarına gerilmiş hayalî perdeden...

"Ulutarkan'a bu isim Rüştiye'de takılmıştır," dedi. "Bunu hepiniz bilirsiniz. Bu faslı uzun uzun hikâye etmeye ihtiyaç yok. Ayrıyeten, ben zaten o gün hastaydım, sonradan öğrendim. İşte, öğretmen bu ismi vermiş, 'seni böyle çağıralım, ne dersin?' demiş, O da, 'Şeref duyarım efendim, Ulutarkan Melaned, emret kumandanım!' diye haykırarak esas duruşa geçmiş, bütün sınıf kalkıp Tepelerde Duman Var marşını söylemişler...

"Ben ertesi gün revirden sınıfa indim, O'na küçüklük ismiyle seslendim, duymamış gibi geçti gitti. Baktım, öbür tarafta bizimkiler kaş göz ediyor, neyse biri beni yanına çekip izah etti. O gün bugün hiçbirimiz bir daha O'nu başka bir isimle çağırmadık... Bir tek Afir. Ne vakit O'nun methedildiği bir mecliste bulunsak, Afir, üstüne vazife değilken lafa karışır,

O'ndan küçüklük ismiyle bahsederdi. Bu derece samimiyete bir tek kendinin nail olduğunu mu ispata çalışırdı, neydi? Hele mecliste O da varsa O'nun gözlerinin içine baka baka yapardı bunu. Lâkin Erkânı Harbiye'de araya rütbe girince böyle münasebetsizce davranamaz oldu. Yine de O'nu yalnız yakaladığında bu şekilde hitaba yeltendiği ve azarlanıp paylandığı olurmuş; anlatırlardı."

Kısa bir duraklamadan sonra yeniden söze başladığında hiddetliydi: "Rumuz Sadi alçağı bu isim meselesini de sui-istimal etmiştir. *Ulutarkan'la Akşamüstü Çayında* diye bir seri yazı yazdı, sonra bunları kitap yaptı, orada yazıyor ki, güya Ulutarkan kendine bu isim münasip görülüp de bütün sınıf marş söyleyince çok hislenmiş ve, 'Babamın kabri başında bile ağlamamışken az kaldı gözyaşlarımı tutamayacaktım' demiş. Yalan! O, bu ismi değilse bile böyle bir ünvanı kendine zaten çoktan lâyık görmüş ve bekler vaziyetteydi. Bundan çok önce, bir gün Melaned'de bir çay bahçesinde, Fevkit Şürut, Râni Kancar, sonradan aramıza katılan Helis Kabzî, ben ve O, oturuyoruz. Bir de Afir var. Ulutarkan dedi ki: 'Fevkit, seni Haricî Teferruat Vekili yapacağım.' Fevkit şaşırdı. Ulutarkan Râni'ye döndü, 'Seni de vali ve kumandan yapacağım' dedi. Helis Kabzî'yi de kendine yaver yapacağını söyledi. Üçü de hayretle, 'Peki sen ne olacaksın?' sordular. O, hiç istifini bozmadan şırasından bir yudum aldı, şıra güzelse kaşlarını kaldırıp başını üç kere sağa ve yedi kere sola sallardı, öyle yaptı, sonra bir kahkaha patlattı ve, 'Sizleri bu mevkilere getiren kim olabilirse o olacağım!' dedi. Üçü de donakalmışlardı. Ben içimden kıs kıs gülüyor, merasimini bozmamak için O'nunla gözgöze gelmemeye çabalıyordum. Afir kulağıma eğilip fısıltıyla, 'Padişah mı olacakmış?' diye sordu. Aptal! Aynı sırada, beriki üçünün sırmaları apoletleri takmış gibi memnuniyet içerşinde sırıttığını gördüm. İşte ben bu mevki düşkünleri ve aptalların arasında vatana hizmetin

en fedakârane yolu olarak komita ve askerî teşkilâtın adsız bir neferi, fedakâr bir mütehassısı olmayı o lâhza kafama koydum."

Sözünün burasında uzun bir ara verecek, geçmişinin çeşitli evrelerine pek çok kez gidip gelecek diye bekledim. Böyle olmadı. Hemen devam etti:

"İdâdî'ye yine hep beraber girdik. Rüştiye'yi bitirmiş, birkaç ay müddetince çok sıkı ders çalışıp hazırlanmıştık. Çünkü İdâdî'ye imtihanla giriliyordu. İşte bu imtihan... maalesef pek müessif hadiselere sebep olacak bir kötü tohum serpti ki, bundan çıkan uğursuz nebatın kökünü kurutmak bir türlü mümkün olmadı. Bu öyle bir mel'un dikendi ki, gövdesine balta vuruyorsun, dalları başka yerde bitip yine başına belâ oluyor."

Söyleyeceklerinin etkisini artırmak için yüzüme baktı. Bilmiyordu ki, o karşı duvara gözlerini dikip anlatırken ben olmadık hayalî görüntüler yaratıp bunların arasına karışıyor ve büyüleniyordum; oysa o yüzüme bakınca ister istemez ayaklarım yere basıyordu.

"Bahsettiğim, Câzib'le Ulutarkan arasındaki dargınlıktır," dedi. Ve, "Câzib'in neşredemediği iki ciltlik hatırâtından haberdar mısınız sizler?" diye sordu.

"Tabiî," dedim, "herkes biliyor. Yayınlatmıyorlarmış. Üstelik iki değil üç ciltmiş."

"Benim bildiğim iki ciltti," dedi bir an şüpheye düşüp toparlanarak. "İlkinin adı *'Benim Hatıralarım'*dır, ikincisininki de *'Benim Hatıralarımın Esasları'*. Öyle değil mi?"

"Üçüncüsünü de yazmış," dedim. "Onun adı da *'Benim Esaslarım'*."

"Demek yakın zamanda yazdı," dedi. "Her şeyi haber alamadım tabiî burada yokken..."

Sanki müthiş bir bilgi açığı vardı ortada ve bu onu çok utandırmıştı. Hiç istemediği bir kesinti olmuştu. Söze yeniden

başlamakta zorlandı, ama bu gece anlatmak istediği her şeyi anlatmaktan onu hiçbir engel alıkoyamazdı.

"İdâdî'ye giriş imtihanında," diye konuştu, şu ana kadarkinden belirgin biçimde ağır tempoda; üçüncü cümleden sonra formunu bulacaktı, "çok zorlandık. Pek zordu sualler. Herkes birbirinden medet umuyordu.

"Câzib o kitaplarında bu İdâdî imtihanından bahsederken, Ulutarkan'ın en yakın arkadaşlarına dahi kopya vermediğini anlatır, O'nun, 'İdâdî'ye kopya ile girebilecek bir gençten vatana fayda gelmez' dediğini nakleder. Doğrudur. Lâkin koskoca Câzib Paşa'nın açık etmediği, O'nun kopya vermediği bu en yakın arkadaşlar arasında en başta kendisinin bulunduğudur."

İşaret parmağının ucuyla şakağına usulca vurmaya başladı, bana döndü: "Şu tarihçi profesör vardı, Profesör Fesad..."

"Fesad Tarkanöz mü?"

"Hah. Fesad Tarkanöz. Onun meşhur kitabı var ya, *Ulutarkan ve Arkadaşları* diye, orada da geçer, bir gece Câzib kızmış, oyun masasını terk etmiş, Ulutarkan da 'Bu Câzib de beni elli senedir affetmez' demiş diye anlatır ya."

"O kitabı okumadım, bilmiyorum."

"Okuma zaten, bir şeye yaramaz, hep yalan yanlış. Ama bu doğru, çünkü bu lafı ben de kulaklarımla duydum. Zaten birkaç kere daha söylemiştir böyle, biz bizeyken. Düşün bakalım, elli sene öncesine gidecek hadise ne olabilir? Olsa olsa İdâdî imtihanı, değil mi, o vakit anca İdâdî yaşındayız hepimiz.

"Zaten Câzib de -vallahi iyi kumandandı ama biraz safçadır- farkında olmadan bu imtihan meselesini hatırlatan epey laf etmiştir. Meselâ Millî Zafer'den sonra Fransız gazetecileri gelip onunla mülâkat yaptılar. Orada onlara dedi ki: 'O'nun (yani Ulutarkan'ın), etrafındaki hiçbir ferde şahsî menfaat temin etmeme fikr-i sabitine, kendisine kalpten bağlı şahısları

gücendirmeye varacak derecede bağlı olduğunu biliniz.' Sence hangi hadiseye atıfta bulunduğu belli değil mi?

"Ama zaten iş İdâdî imtihanındaki fasılla kalmadı ki. Sırası geldikçe anlatırım, daha pek çok kırgınlık dargınlıklar Câzib'in aleyhine bir mesafe yarattı. Bu mesafe kapanmadı. Câzib O'nunla arayı tam mânâsıyla düzeltmeyi hiç beceremedi. Halbuki bu şarttı. Yapamadı. Kendini üvey evlâtlığa mahkûm etti. Nihayet, Simir'deki hadisede, biliyorsun, tevkif de olundu. Ama yine Ulutarkan kurtardı Câzib'i. Onu ve Afad'ı. 'Paşaları vermem' dedi, İstihlâk Mahkemesi'ne onları bıraktırdı.

"Câzib'in yaptığı iş değildi tabiî. Kalkıp Telakkipervers Fırka işine bulaşmıştı. Yahu, sen dünkü çocuk musun, bu kadar bîhaber nasıl davranılır? Ne işin var gizli maksadı hakikaten muhalefet yapmak olanlarla birarada? Erkânıharbiye Reisi dahi olmuşsun, güzide bir kumandan mevkiinde hürmet görüyorsun, en yüksek makamlarda bulunmuşsun. Şükredeceğine..."

Boğazının hırıltısından su isteyeceğini sezdim. Kalkıp ona su verdim. İçti. Bardağı geri uzatırken, "Nasreddin Hoca misâli," dedi, "susadığımı bildin, öleceğimi de bilirsin. Söyle bakalım, sabaha asacaklar mı beni?"

Güçlükle, "Siz anlatın en iyisi," dedim. "Asılacaksak da son anlarımızı 'acaba asılacak mıyız' diye çırpınarak geçirmek istemiyorum ben."

Amma da güçlüydüm!.. Değildim tabiî. Ağzımdan burnumdan kulaklarımdan ve derimin bütün gözeneklerinden girip havayla temasımı kesecek, beni boğacak, pelte kıvamında bir su kütlesinin yükselip üstüme kapanacağını sezmiş, vakitlice kıyıya kaçmayı başarmıştım sadece. Bol bol hapse girip çıkma tecrübesi...

"Ben neredeyse kırk-elli senedir hiç bu kadar konuşmadım," dedi. Karşı duvara değil kucağındaki ellerine bakıyordu. "Öyle zamanlar oldu ki, bir sene boyunca bir tek tam cümle kurmadım. İnsanlar benim için kat'i surette ikiye ayrılmıştı: Şifreleri bilenler ile bilmeyenler. Kaşla gözle işaretleştim. Başımla evet veyahut hayır dedim. Han odalarında duvarlara tıktıkladım. Karşı tepelere ateşle dumanla hitap ettim. Muhataplarımı tanımadan, görmeden merâmımı anlattım, onlarınkini dinledim. Hayattaki her türlü mâlûmat da ikiye ayrılmıştı: Hususî şifrelerle nakledilebilenler ve edilemeyenler. Bu ikincilerle bir alâkam olmadı. Közlerde kızdırılıp dalların çıtırtılarına emdirilip dumanlarla sarmalanıp da nakledilemeyen hiçbir muhtevaya mesaimde yer vermedim. Veremezdim. Velhâsıl her vakit sadece ve sadece icabedeni yaptım. Konuşmak pek icabetmedi. Ettiğinde de bu benim için ya bir kamuflaj veyahut bizatihi bir mesaj mahiyetindeydi.

"Şimdi şurada ilk defa bâhusus kendim için konuşuyorum. Fakat anlattığım hadiseler anlatmadan önce zihnimde başka türlü canlanıyor, dillenip seslendiklerinde onları tanımakta müşkilât çekiyorum. Dilimden dökülen kelimelere baktığımda benim dışımda bir kuvvetin bunları yoğurduğunu, şekillendirdiğini, bunları benim maksatlarımdan başka bir maksada göre biraraya getirdiğini hissediyorum. Söylediklerimin ne kadarı şu anda burada konuşmaya karar vermiş bana ait? Belki konuştukça konuştuklarıma sahip çıkabileceğim, bilmiyorum, içimdekiyle dışarı çıkardıklarımın bu kahredici farklılığı belki yavaş yavaş kaybolacak. Tabiî zaman kalırsa. Zaten konuşmaktan başka çarem yok. Kimbilir, yanımızda bir-iki kişi daha olsa belki bu kadarını da konuşamam."

Ayışığı bizi tamamen terk etmişti. Ama hücrede her ayrıntıyı seçebiliyordum. İstemediğim kadar. İstemiyordum,

çünkü her an bir yenisini yarattığım hayalî görüntülere tutunarak şu dört duvarın dışına, çok ötelerine geçebiliyordum. Binanın öbür yüzüne dönmüş ayışığını bile her istediğim yeri aydınlatmakta kullanabiliyordum. Tamamen yabancısı olduğum bir bunalıma bu durumda daha kolay katlanabilirdim.

"Ah hiç değilse birkaç gün müsaade etseler bana," dedi. "Altmış senelik lafı bir geceye nasıl sığdırayım ve kendimi bambaşka bir zemin üzerinde bambaşka bir hakikat âlemine nasıl uydurayım?"

Birden nasıl da sendelemeye başlamıştı. "Deneyin," dedim. "Yılmayın. Anlattığınız sürece varolacaksınız." Eğer hakikaten, dediği gibi kazıyıp attılarsa, sildilerse onu, başka türlü varolma şansı yoktu. Sadece şu yaşadığımız an için değil; geçmişte varolabilmesi de şimdi susmamasına bağlıydı. Hem dışından bakmak hem de dışına düşmemek için binbir çaba harcadığı şu çemberden kurtulması, öyle görünüyordu ki, hikâyesinin belirli bir hız ve yoğunluk kazanmasıyla mümkün olacaktı. Olursa...

Bu gece, bir ara gaflete düşerek sandığım gibi kolay geçmeyecekti. Belliydi. Varolduğunu kendine kanıtlamaya çalışan bir hayalete bir bardak su verdiğimi düşündükçe...

Neyse ki fazla düşünmeme fırsat kalmadı. "Masaran..." diye bir ses duydum. "Masaran güzel şehirdi."

Yatağımla duvarın birleştiği yerde büzüşmüş yastığımı düzeltip arkama koydum, yaslandım, gözlerimi duvarıma diktim. Her yöne göz alabildiğine uzanan tek bir devâsâ bahçenin ortasında çiftlik evleri gibi toplaşmış talihli ve güzel yapılarıyla Masaran şehrini gözlerimin önünde canlandırmaya çalıştım. İncecik, upuzun çamların salına salına serinlettiği alçak dağların yamaçlarından portakallar, üzümler, limonlar, domatesler, salatalıklar, karpuzlar rengârenk yürüyorlardı çardakların altında kahvelerini höpürdeten insanlara doğru.

Pas kırmızısı toprağa bulanmış keserler kan kırmızısına bulanmadan, bağ bıçakları boğaz kesmeye başlamadan önce. "İdâdî Masaran'daydı değil mi?" diye sordum; şu anda benim hayallere dalıp gitmemden daha abes bir şey olamazdı.

"Evet," dedi. "Bu yüzden, ilk defa ailelerimizin yanından ayrılıp başka bir şehire gidecek, orada aylar geçirecektik. İmtihana hazırlanma telâşı ve acaba imtihanı kazandık mı heyecanı bittikten sonra bu sefer seyahat ve ayrılık fasılları başladı. Kimimiz anasının eline sarıldı, kimimiz babasının koluna yapıştı, kimimiz güya müstakbel asker metaneti ile aile büyüklerini selâmlayıp trene bindikten sonra kendini koyverdi; işte, bir curcuna içersinde yola düzüldük.

"Evlerimiz yakın olduğu için, ben eşyamı toplayıp sırtladıktan sonra O'na uğradım. İstasyona beraber gidelim diye. O'nun anasının da elini öptüm. Gözü yaşlı kadın oğluna sarıldı. O'nu bağrına bastı. O da anasına sarıldıktan sonra kendini azıcık geri çekti, kadını omuzlarından tuttu ve gözlerinin bakarak, 'Ağlama ana' dedi, 'bu şer günleri bitecek, bizim de yüzümüz gülecek'."

Ağlama Bitecek - Bizim de Gülecek

Prof. Zecrî Tarkansoy'un *Ulutarkan'ın Beyan, Söylev ve Buyruklarında Anlam Bolluğu. Bir Anlambilimsel Çözümleme* adlı eserinden

(...)

Veda tümcesi bu bakımdan ayırt edici ve özellik belirticidir. Bunu rastgele bir dışavurum saymayıp seçmeci (selectivé) bir gözle irdelemek gereklidir.

Dikkat edilirse, Orun komitaları eylemlerini iyice pervasız biçimde, sokak ortalarında Sultanlı resmî görevlilerini öldürmeye vardırdıkları bir sırada, Melaned'i terör kasıp kavururken ve bir üst sokaktan bomba sesleri duyulurken Ulutarkan'ın ettiği bu sözlerde, daha sonra kendi önderliğinde yazılacak tarihin anahatlarının ipuçları saklıdır.

Ulutarkan, 'ağlama' diyerek, içinde bulunulan duruma üzülüp sızlanmakla yetinilmemesi gerektiğini, edilginlikten kurtulunarak etkinlik içine (l'action positive) girilmesi zorunluluğunu dile getirmektedir.

'Bu şer günleri' ibaresi, Sultanlı İmparatorluğu ve özel olarak Tarkan ulusu için yaşanan günlerin hiçbir yoruma gerek bırakmayacak biçimde 'kötü' ve olumsuz koşullar içerdiğini belirtmektedir.

'...yüzümüz gülecek' ifadesiyse, kuşku yok ki, gelecekteki Tarkan zaferini çağrıştırmak için Ulutarkan'ın yaptığı bir söz oyunudur.

Ve 'şer günleri'nin 'bitecek' terimiyle anlatılan sonucu ile

'yüzümüz gülecek' sözlerinin ifade ettiği bir sonraki aşama arasında Ulutarkan'ın açık bir ilinti kurduğu görülmektedir. Bunu 'yüzümüzün gülmesi' için 'şer günleri bitmelidir' biçiminde de anlayabiliriz.

Sözkonusu cümledeki en ağırlıklı tilciğin ise 'bizim' olduğuna kuşku yoktur. Ulutarkan'ın 'biz' diyerek Tarkan ulusunu belirttiği ve bu anlamda, Tarkanlara, Sultanlı İmparatorluğu'nun bütününü kapsamayan, ayrı bir gelecek çizme niyetinde olduğu, Tarkan topluluğuna ulus bilinci vermeye hazırlandığı anlaşılmaktadır. Burada incelediğimiz sözlerin dışında tümcede yeralan 'ana' hitabıysa, Ulutarkan'ın o sırada kiminle konuştuğunu göstermektedir.

Böylece, Ulutarkan'ın ulusal esenlik projesinin hem varlığının hem de çerçevesinin, pek çok sayın meslekdaşımın ileri sürdüğü gibi, O'nun Erkânı Harbiye'de bulunduğu döneme değil daha gerilere ait olduğuna değgin yadsınmaz bir kanıt daha sunmuş oluyorum. Araştırmalarım ilerledikçe, O'nun gelecekte gerçekleştirmeyi öngördüğü tümel ve tam projeyi belki de çok daha önce, çocukluk sayılacak bir döneminde biçimlendirmiş olduğu sonucuna ulaşabileceğim. En azından benden sonra tarih araştırmaları bayrağını devralacak genç kuşakların bu zorlu çalışmayı başarıya ulaştırmalarına yararım dokunursa kendimi mutlu sayacağım.

(...)

BİR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

Ebeveynim Anımonu'da Kanya'ya giderek orada ikâmete kat'i surette karar verdi. Anam ille de beni Masaran'a uğurlayıp bilahare gitmek arzusundadır. Halbuki bir an evvel gitmelerinde fayda var. Zira muhitini terk ve buradan ziyadesiyle farklı, yepyeni bir mahalle yerleşmek, yeni bir daire-i hayat içersinde kendine bir yer tesis etmek pek çok gayret sarf etmeyi icabettirir. Buna bir an evvel başlamaları iktiza eder. Lâkin ben de onların boşalttığı bir evde yalnız başıma uyanıp çıkınım elimde istasyon karşısındaki çorbacıda faytonculara, simitçilere, sahlepçilere baka baka çorbamı içmeyi ve babaları, ağabeyleri veyahut başka akrabaları tarafından yolcu edilecek arkadaşlarımın arasında boynu bükük kalmayı arzu etmem doğrusu.

Fakat, beri taraftan da, niçin böyle olsun? Benim yapayalnız ve dimdik duruşum zannederim benim içimde bir çeşit gönül kırıklığına sebep olsa da onlar tarafından kat'iyen bu surette tefsir edilmeyecek, bilâkis, onlar arasında bu kadar sadece kendi kuvvetine müstenit tek ben olacağım, öyle addedileceğim. Böyle olması icabeder.

Fakat yine de anam kaldırıp kahvaltımı önüme koysa ve bomboş, terk edilmiş bir evden çıkıp gitmesem; zannederim bunu tercih ederim. İçinde doğulmuş ölünmüş, nice hayatlar geçmiş bir ev, zaten bırakılıp gidilmiş olacak, onu o bomboş haliyle bir de ben terk etmeyeyim.

Bu şekilde beraber yaşanmış bir mahlûku veyahut eşyayı terk etmek epeyce bir mesuliyettir. Zaten İdâdî'de fazlasıyla mesuliyet yüklenmek mecburiyetinde kalacağım.

II

Babam dün son defa, akşam yemeğini müteakip beni omzumdan tutup bahçede gezdirirken, onlarla beraber Kanya'ya gidip gitmemem hususunda konuştu. Kendisinin pek kıymet verdiği kan kardeşi Nâshâd Efendi'ye beraberce gitmekliğimizi söyledi. Zira hernekadar bu hususta kendisi karar verecekse de, benim Askerî İdâdî'ye devam etmeyi pek arzuladığımı bildiğinden, meselenin eğrisini doğrusunu ve ne şekilde hareket etmek icabettiğini benim de bilmemi ve bu suretle şayet onlarla Anımonu'ya gideceksem bunun bir nevî yürek ferahlığıyla vâkî olmasını buyurdu. Nâshâd Efendi'ye hemen şimdi gideceğimizi söyledi.

Arabanın atlarını bunun için çözmemiş olduğunu anladım. Nâshâd Efendi'nin bağları bize uzaktı. Bir müddet konuşmadan fakat yüreklerimizde ve aramızda mevcut gerilimi teneffüs ede ede yol aldık. Rüzgâr yoktu, mehtap yoktu, babam sâkin ve ağır gitmemizi istiyordu.

Nâshâd Efendi'nin âdeti olduğu üzre, her vakit evde adetâ cümle Melaned ahalisine kifayet edebilecek miktarda hazır bulundurulan vişne şerbetinden içtik, sonra Nâshâd Efendi ile pederim nargilelerini karşılıklı höpürdeterek, ben de arzu

ettiğim kadar vişne şerbeti içebileceğim söylenerek Nâshâd Efendi'nin geniş bahçe içersindeki evinin taraçasındaki sedirlere oturduk. Benim oturduğum köşeye kocaman söğütlerden birinin dalları sarkmıştı, bunlar zaman zaman esintiyle usulca titreşip boynuma sürtünüyordu, fakat ben de kalkıp başka bir yere oturamadım, hürmetsizlik olur kanaatiyle, fakat bunlar temas ettikçe kıpır kıpır kıpırdanıyordum. Heyecanıma yormuşlardır. Hakikaten de heyecanım son haddindeydi. Zira bir köşedeki kandilin o iki adam ile benim gölgelerimizi yerlere serip serip topladığı bu sükûnet dolu taraçada benim mukadderatım hakkında karar verilecekti. Ve başımdaki, midemdeki titreşme kâfî değilmiş gibi, cırcır böcekleri sükûneti bozmak için ellerinden geleni ardlarına koymuyorlardı.

Nâshâd Efendi mütemadiyen bana bakarak dedi ki:

"Şunu bil ki evlâdım, anasız babasız, odsuz ocaksız bulunmak fevkalâde müşkildir. Arkadaşların, birkaç günlük müsaade verildiği zaman hemen buraya gelecekler, doğdukları büyüdükleri odaların, sofaların, bahçelerin havası ile temas edecekler.

"İnsan hayatı bir kere kaldırdın mı koltuğunun altına alıp veyahut başının üzerine koyup her yere götürebileceğin bir levha veyahut bir bohça değildir. levha olsa zamanla boyası dökülür, güneşten solar, bohça olsa yırtılır, sökülür. Bunları tâmir edecek olan insanın mâzisidir. Mâzi kuvvettir. Mâzi hem kuvvettir hem de bir menbâdır. Bazen kolunun veyahut yüreğinin kuvveti karşına dikilen bir maniayı kaldırmaya kifayet etmez veyahut bir müşkilin üstesinden gelmek seni çok yorar, mecâlin kalmaz; o vakit mutlaka mâzine uzanır, oradan alabildiğin kadar takviye alır veyahut oraya yaslanıp istirahat eder ve ancak bu sayede devam edebilirsin.

"Yalnız, sırf hatıralardan ibaret bir mâzi ile, her lâhza temas edebileceğin, teneffüs edebileceğin, tecessüm etmiş bir mâzi, taş, toprak, kumaş, demir, tahta, hattâ su vesair bir maddede vücut bulmuş mâzi arasında çok, pek çok fark vardır.

"Sâniyen: İkinci bir kuvvet menbaı şefkattir. İnsan gençken zaman zaman sıkılır, fakat ananın seni yedirmek için ısrarı, bir müddet evvel üzerinden leş gibi çıkarıp attığın çamaşırlarının tertemiz karşına getirilmesi esnasında hissedilen rayihâ, babanın belki de sert bir üslûpla sana nasihat ederken arzusu hilâfına belli ettiği, sırf seni seyretmekten mütevellit göz pırıltıları, bunlar hayatta imtina edilmesi mümkün olmayan kuvvet menbâlarıdır.

"Sen şimdi bu havalide bir başına kalmakla bunlardan mahrum olacaksın. Devletin başı derttedir. Âtide kargaşa, fırtınalar, zelzeleler vardır. Ebeveynini ne vakit nasıl görürsün, hiçbirimiz bilemeyiz. Bunlar şimdi, şu lâhza mutlaka ortayere serilmesi icabeden hakikatlerdir."

Nâshâd Efendi'nin beyanı karşısında fazlasıyla endişeye kapıldım. Hattâ, esasında elbette endişeden ziyade ümitle yüklü bekleyişimin nihayete erdiğini, mukadderatımın benim o esnada arzu etmediğim istikamette çizilmeye başlandığını zannettim. Lâkin...

İşte beni bu kelime kurtardı: Lâkin!

Nâshâd Efendi, sanki kapkaranlık bahçenin derinliklerinde ve daha da karanlık ağaç gövdelerinin şurasında burasında birtakım işaretleri takip ediyormuşçasına dikkatli, nazarlarını dört bir yanda dolaştırıp bilahare nargilesiyle bir müddet meşgül olduktan sonra bir-iki öksürdü ve 'lâkin' dedi:

"Lâkin bazı başka hakikatler de vardır ki, az evvel bahsettiklerim gibi müşahhas, her göze görünür, her yüreğe dokunur cinsten olmadıkları halde bunların fevkinde ehem-

miyetlidir. Zaten insanlar da bu hakikatlerden hangilerini aslî hangilerini tâlî addettiklerine göre iki kısma ayrılırlar. Sana sarahaten ifade etmek isterim ki, sen şimdi Askerî İdâdî'ye devam eder veyahut bunu yapmaz da ebeveyninle Kanya'nın köyüne gidip toprak işlemeye başlarsan, bu kısımlardan birine veyahut diğerine dühûl edeceksin. Bir daha çıkmamacasına.

"Bunlardan biri, adetâ bu dünyanın bir mahsûlü olduğunu bilerek ve hissederek, mevcudiyetini muayyen bir muhitle, toprakla kâim addedenlerin tarafıdır; diğeriyse tabiatla alâkası bulunmayan, içtimaî bir bünyenin unsuru hüviyeti taşıyan, muayyen bir muhite, mekâna, muayyen hiçbir şeye bağlı olmayan, memleketin ve cemiyetin üzerinde dolaşanların tarafıdır. Bunların kendi toprağı olmaz. Bunlar toprağı işlemez. Bunlar toprağı alır, verir, kazanır veyahut kaybederler. Toprağın kazanılmasını veyahut kaybedilmesini idare ederler. Mevcudiyetlerini toprakla beraber görenleri toplar, intizama sokar, toprak için dövüştürürler.

"Birincilerin tarafı, bir taraf olmaktan ziyade bir satıhtır, gökkubbenin bizim gördüğümüz kısmı gibidir; güneşle aydınlanır, sonra kararır, masmavi yumuşar, bozbulanık sertleşir, fırtınaya tutulur, yağmurlar onun içinden yağar. İkincilerin tarafı, bunun gibi mütecanis bir satıh veyahut cisim değildir. Bu taraftakilerin her biri bir yağmur bulutu veyahut bir dolu tanesidir. Bazen çığ bazen şelaledir. Birinciler en fazla bir nehir gibi ağır ve kütlevî akar. İkinciler set çeker, mâni olur, tazyik eder, taşırır."

Nâshâd Efendi sustu. Pederime kaydı gözlerim. Kaşlarını kaldırmış, nargilesinden ardı ardına nefesler çekmekteydi. Başını eğmişti, omuzları çökmüştü. Dikkat ettim, başını ağır ağır, usul usul sallayarak Nâshâd Efendi'nin söylediklerini

tasdik ediyordu.

Nâshâd Efendi, bu vakte kadarkinden pek farklı, adetâ neşeli bir edâ ile şöyle devam etti:

"Sen Tarkan milletinin bir evlâdı olarak doğmuşsun. Senin için topraktan başka nesneleri işlemek, oymak kakmak veyahut bunları alıp satmak gibi, beşerî faaliyetler cümlesinin başka milletlere has yolları neredeyse kapalıdır. Zira ailenin serveti malı mülkü de kifayetli değildir. Ve şimdi senin karşında izah ettiğim yollardan herhangi birisini intihap edebilmek fırsatı vardır. Bu fırsat pek az evlâda nasip olur.

"Senin kısmetin zannımca seni topraktan ayıracaktır. Topraktan ayrılmak, mütemadiyen işaret ettiğim gibi, pek zordur. Bak, her birimizi bir tarafa savuran, nefessiz bırakan, sürükleyen, boğan fırtınalar şurada hayatiyetlerini asla belli etmeden duran ağaçlardan anca bazen birini, ikisini yere devirir. Zira onların kökleri onları tutar. Toprakla irtibat demek kök demektir.

"Fakat beri taraftan, elinde bir balta ile gelip köklerin, gövdelerin karşısına dikilebilmenin kudreti vardır. Bu kudret, atıyla silahıyla ufku tozutarak yaklaştığında kökünle gövdenle dağlara tepelere kaçman icabedebilir. Köklerini oldukları yerde bırakıp köyünü ocağını bereketsiz, taşlık, kayalık tepelere nakletmen icabedebilir.

"Duran ve devam edenin tarafında olmak mı evlâdır, hareket eden ve parlayanın tarafında olmak mı?

"İlki bir mukadderattır, sana tercihin sorulmaz. Kuvveti de esasen buradan gelir. İkincisi bir talihtir, herkese kısmet olmaz.

"Benim kanaatim odur ki, bunlar arasında bir intihap, bir tercih mümkün değildir. Böyle bir tercih fırsatı bizatihi ikinci yolun tercihi mecburiyeti mânâsındadır."

Küt küt çarpan kalbimin üzerine elimi koydum, ensemi kaşındıran söğüt yapraklarını sertçe iteledim, pederime baktım. Endişeli fakat mağrur bir ifade ile, 'Kalk, efendi amcanın elini öp' dedi.

3

"İdâdî'deyken, cemiyeti fethetmeye başladı. Mektepte zaten en parlak talebeydi. Fakat mektep haricinde adetâ şöhret basamaklarını tırmanıyordu. Bilgisi, zekâsı ve basiretiyle Masaran eşrâfı ve memurları arasında kısa zamanda haklı bir şöhrete kavuşmuştu. İleri gelen çeşitli ailelerin çocuklarına ders veriyordu. Her dersi verebiliyordu. Matematik de O'nun hâkimiyet sahası içersindeydi, beşerî veyahut içtimaî ilimler de. Bir kumandanda bulunması iktiza eden hususiyetlere külliyen mâlikti.

"Fakat asıl itibarını, geniş bilgisi ve öğretme kabiliyeti ile değil öngörü kuvvetiyle kazandı. Ders verdiği çocukların hangi mevzulara meyli olduğunu ve istidadı olmasa da hangi sahada daha fazla muvaffak olabileceğini kestirebiliyordu. Bu şekilde yol gösterdiği gençler, O'nun çizdiği yolda büyük muvaffakiyetle ilerliyorlar, aileleri şüphesiz bu vaziyete pek memnun oluyordu.

"Meselâ, bir Şopin Bey vardı... Masaran Ardiye Müdürü Şaffan Bey'in küçük oğluydu. İlkmektebi bitirmiş, bir rüştiyeye falan verilmesi icabediyor, fakat o tahsili reddediyor, mûsikişinas olacağım diye tutturmuş. Gece gündüz keman

çalıyor. Meczup bir dayısı vardı oğlanın, ona kemanı sünnetinde hediye getirmişti de ailenin pek tuhafına gitmişti.

"Şopin Bey'in babası münevver adam, oğlunun geçici bir heves uğruna tahsilinden olmasına gönlü razı değil tabiî. Neyse allem kallem etti, onu rüştiyeye yazdırdı. Fakat oğlanın derslerle arası yok; bütün gün keman çalıyor. Ulutarkan'dan ders aldıralım, hem o yol gösterir, dediler.

"İşte Şopin Bey'in hayatı bu karar neticesinde en şanslı insanlara dahi kısmet olmayacak şekilde değişiverdi. Ulutarkan Şopin Bey'e matematik vazifelerini yaparsa bir müddet keman çalması için müsaade ediyordu. Bir gün Şopin Bey, her vakit yaptığı gibi gözlerini kapamış keman çalmaya dalmışken O, usulca yayı elinden elinden alıp yerine bir testere tutuşturdu. Evvelâ telleri sonra kemanın gövdesini bir miktar doğradıktan sonra gözlerini açan çocuk o andan itibaren dünyaya bambaşka bir gözle baktı. Bu oğlanın mâhir bir marangoz ustası olacağı o an belliydi artık.

"Oğlunun bir meslek tutması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan babası Şaffan Bey, Şopin Bey'i Masaran'ın en büyük marangozhanesine çırak verdi. Meşhur usta Lambris Efendi'nin yanına. Lambris Efendi Orun'du ama Tarkan dostuydu. Kalpan Harbi'nde bizimkilerle beraber Orostopolis'e göçüp oraya yerleşmişti.

"Lambris Efendi Şopin Bey için, 'Bu çocuğa bu teşhisi kim koymuşsa büyük hayır etmiş, bu çocuk çırak olmaz, behemahal kalfalıktan başlasın' diyerek Şopin Bey'e sanatının inceliklerini öğretmeye koyulmuştu. Kısa zaman sonra Şopin Bey'e kendi eliyle ustalık beratı verdi, Şopin Bey de babasının yardımıyla Masaran'ın ilk Tarkan marangozhanesini açtı. Bilirsin, o vakit biz Tarkanlarda marangozluk, demircilik, kuyumculuk vesair zanaatler yok. Biz toprakla hayvanla uğraşıyoruz, fakat aslen askerlik biraz da memurluk yapıyoruz, para getiren, medeniyete götüren bilumum işler diğer

milletlerin inhisarında. Hepsi açıkgöz tabiî. Şopin Bey'in marangozhanesi bu bakımdan büyük alâka ve tezahürat uyandırdı.

"Fakat bir gün Şopin Bey, sebebini kimsenin bilmediği bir ruhî rahatsızlık geçirdi, tam bir ay dükkânına kapandı. Herkes sıhhatinden endişe eder olmuştu. Babası, anası, arkadaşları, dükkânın kapalı kepenkleri önüne geliyor, içeri sesleniyor, fakat cevap alamıyorlardı. Her gün kepengin dışına koydukları yemek tepsisini Şopin Bey bir ara usulca kepengi aralayıp içeri alıyor, sonra yemeğin bir miktarını yemiş olarak tekrar dışarı bırakıyordu. İçerden sadece testere, çekiç sesleri geliyordu.

"Bir ay sonra Şopin Bey kepengi açtı, herkesin şaşkın bakışları arasında çıkıp gitti. Öyle kararlı yürüyor ve öyle uzaklara öyle boş bakıyordu ki, kimse ardından hamle edemedi. Ayrıyeten, içerde ne olduğuna dair muazzam merak herkesi bir an önce dükkâna girmeye sevk ediyordu. Zira Şopin Bey'in kendini kapadığı müddet boyunca içerden onun harıl harıl çalıştığını belli eden sesler gelmişti.

"Dükkâna girenler, Şopin Bey'in, bir kısmı Sobna'dan, İtalya'dan sipariş edilmiş bütün kıymetli mobilyayı doğrayarak tam ikiyüzaltmış tane keman yapmış olduğunu gördüler.

"Şopin Bey'den bir müddet haber alınamadı. Kalpan Harbi'nin ertesinde, Cenova'dan kara haberi geldi. Bu şehirde, konservatuvarın karşısındaki parkta kendi eliyle canına kıymış. Daha ne kanepeler, gardroplar, konsollar yapabileceği, en verimli çağındaydı. Zannederim Kalpan Harbi'nde bizzat kendi doğup büyüdüğü yerler dahil pek çok toprağımızın düşman elinde kalmasına ve çekilen eziyet ve ıztıraba yüreği dayanmamıştı bu vatansever gencin."

"Vatansever miymiş, ondan mı?" diye sordum kendimi tutamayarak.

"Elbette," dedi. "O'ndan ders aldı dedim ya. O, hiçbir kimseye sadece matematik vesaire öğretmekle iktifâ eder

miydi?"

Duyduğum tepkiyi hissetmiş olmalıydı. Dev bir binanın üçüncü katında bir uçta, bir parmaklıklı pencere, bir demir kapı ve kalın duvarlarla çevrili küçük bir mekândaydık. Birimizin beyninin, yüreğinin yarattığı her titreşimin dönüp dolaşıp ötekinin sinir tellerine dokunması kaçınılmazdı. Bambaşka armonilerde yeralmamız buna engel değildi. Ses tonunu yumuşatarak, "Bak," diye devam etti, "gözü kapalı keman çalan bir millet mi olmak gerekir, eşyasını, mobilyasını, evini kendi yapan bir millet mi? İşte buna karar vermek herkesin harcı değildir. Anlıyor musun?"

Anlamaya niyetim olmadığından, "Devam edin siz," dedim. "Edeceğim, edeceğim, vücudum yok edilene kadar edeceğim," diye söylendi hınçla. Sonra yeniden toparlandı ve sâkin sâkin anlatmaya koyuldu:

"Ulutarkan Erkânı Harbiye'ye birincilikle girdi. İmtihanlarda kendine en yakın muvaffakiyeti elde eden arkadaşından 28 puan ilerdeyken henüz iki imtihanı da eksikti."

BİR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

"Çok benziyor" dediler, duydum. Biri, "Çok benziyor" dedi, diğeri de "kardeşi gibi" dedi; kulaklarımla duydum. Hey Allahım, kardeşi olarak doğmuş olabilirdim pekâlâ. Bu zamana kadar kimbilir kaç kişi "bu kadar benzerlik olur" diyerek hayretini alenen ifade etmekten geri kalmadı. Fakat hiç kimse de O'nu ben zannetmedi.

Laf ola beri gele... Benim ismimi dahi bilirler mi şüpheli... Duymamışlardır ki...

Beni de O zannetmediler, hiç karıştırmadılar. "Benziyor" dediler.

Biliyorum; O'nu bakışlarından teşhis ediyorlardı, beni ise... niçin idrakten kaçıyorsun, en cahil neferden daha cahil salak! senin gözlerde ve muhayyilelerde ispatı vacut edebildiğin yegâne lâhza, O'na benzetilip bilahare unutulduğun azıcık saniyelerden ibarettir.

II

Belki de çıkıp padişaha o kadar yalvarsam beni nazır bile

yapardı. Yaşımı rütbemi alınca elbet.

Ah, ne kadar yandım tutuştum O'nunla bir sıraya oturmak ihtimali meydana çıktığı zaman. Ne muhasaranın hususiyetlerini öğrenmişim henüz ne de ileri hat harekâtının inceliklerini. Allem kallem ettim durdum. Erkânı Harbiye'nin ilk günleri zehir oldu bana.

Niçin oturtmadı beni yanına?

Hep alacak hiç veremeyecek miyim? Kimseden bir şey almaz ki zaten. Ne haddimize.

Ne olacaktı? Böyle de tefrik edilemedim, yirmişerden on sıra erkânı harp veyahut zabit namzedi arasında, öyle de edilmeyecektim.

Göz kamaştırıyordu. Pespembe mi bembeyaz mı, şair veyahut mütefekkir değilim ben, tefrik edemem, pasparlak bir bulut ile giriyor onunla çıkıyor. Başının üzerinde. Bir menbâı ziyadır. Kendimi niye bu kadar tekrar ediyorum bilmem. Göz kamaştırıyor.

Otursaydım yanına, başıma temas edip ferahlatsaydı bulutlar, alnımı serinletseydi. Bir keresinde rüyamda görmüştüm; yüce bir dağ olmuşum ben...

III

O kısacık istirahatte vals öğrenmiş!

Gece yatağıma yatıyorum, uykuya dalmak ne mümkün. Dalsam her şeyi unutacağım.

Aynı sınıftayız da niye O benim üstümdür? Kumandanım mıdır O benim?

Kendini dev aynalarında seyreden adam cinsinden değilim şükür ki. İfrat halinde mağrurlardan da değilim. Kendini de müşahade edebilmek, tenkit edebilmek bir kumandanın aslî

vasıflarından olmak iktiza eder. Şu hususları tesbit ettim:

(1) O'nu seyrederken kendime hâkim olamıyorum, mütemadiyen seyrediyorum.

(2) Mütemadiyen O'nu seyrederken mütemadiyen tebessüm ediyorum.

Fakat Şevdi Derine bana dedi ki: Benim kadar bedbini ve hodbini az bulunurmuş. Bir lâhza tebessümle şahsımı cümle âleme borcedecek zanneder imişim. Lafa gel! Ben vaktimin mühim kısmını O'nu seyir ve takdir ile istihlâk edeyim ve, ne dedim, bunu tebessümsüz yapamayayım, Derine'nin kenar mahallesinden gelme o mendebur bana hodbin desin, meyus suratlı desin!

Eratın veyahut kumanda heyetinin huzurunda değil fakat kendini tenkit ve bizatihi kendi icraatına dair istintak de esastır. Bir hafta on günü mütecaviz uyku evveli tefekkürüm bu mevzuya harcandı gitti. Hissiyatıma ve kat'iyen emin olduğum halde aksi iddia edilen vaziyete teslim olmamak gayreti ile ihtilâç içersinde bir o tarafa bir bu tarafa derken evvelallah güneşi görmeden gözümü kapatamadım. Ne faide? Ben tebessüm ettiğimi biliyorum, eminim, karşıdan bakan da diyor ki: Suratından düşen... maşaallah!..

Hâsılı, netice şudur, keşfim şudur: Ruhun tebessümü farklı şey, haricen tebessüm kat'iyen farklı bir tezahürdür. Ruhen tebessümün kıymetini idrak edemeyenler ve bunu beşerî kıymetler cümlesinden addetmeyenler hicap duysun!

IV

O kısacık istirahatinde vals öğrenmiş.

Biliyorum bana da öğretir. Bir cemiyet içersinde yanında götürüp meclise, hanımlara takdim edeceği samimi arka-

daşlarını usûl ve âdap ile mücehhez olsunlar arzu eder.

V

Bir kerre olsun "sen de gel" demedi bana. Az evvel gene demedi. O'nun, zuhuruyla beraber, hattâ "geldi" haberinin telaffuz edilmesi ile beraber tesis olunan, bilâkaydüşart tescil olunan saha-yı hâkimiyetine halel mi gelecek benim mevcudiyetimden? Ne gezer... keşke...

Bre kendini bilmez salak, neler diyorsun, hangi erişilmez menzillere elini eriştirme gayretindesin sen!

Fakat insan kumandan çıksa da bazı beşerî vaziyetin hazmı zordur.

Benim içün ikbal evvelâ takdiri kıymette sâniyen takdiri hizmette âdil ve ehliyetli bir erkânın tenezzülü ve müşahadesi ile pekâlâ mümkündür. Fakat böyle erkân nerededir?

Menzil niçin erişilmez olsun? Az daha bir sıraya oturacaktık O'nunla.

Farzi Adaşehir'e azıcık vals göstermiş. Onunlan tecrübe ediyoruz. Mütemadiyen yapıyoruz. Boyuna tecrübe boyuna idman. Ah ne sesler yükseliyor infial içindeki ruhumdan. O'na "dön bak!" diye bağırasım geliyor.

Ne mümkün. Eğlenir benimle. Bu kibirin sonu hayır değil.

VI

Efendim, kumandan haris olacakmış. Tuttuğunu koparacakmış ve tuttuğunu koparacağı cümle âlem tarafından sarahaten bilinecekmiş.

Mirliva Ovman Paşa mendilini çıkarıp bize doğru tevcih ile "yakalasın biriniz" dedi. Kimse çıkmadı evvelâ. Şevdi

Derine hamle etti. Paşa çekiverdi mendili. "Haybeden itimat etme" dedi. Ben öndeki uzun boyluların ardına usulca sokulup bir lâhzada yapıştım mendile. Paşa "çek bakalım" dedi. Gözlerimin içine baktı dik dik. O lâhza tereddüt içersine düşüvermişim. Koskoca Paşa, bakarsın yakında müşir oluvermiş.

Tabiî benim tereddüdümden istifade ederek çekti aldı mendili. İşte hırs ve azim üzerine bir nutuk irad etti, gitti.

O'na baktım, mendille alâkadar dahi olmamıştı. Bu bahsi bizden evvel görmüş gibiydi. O teşebbüs bile etmemişti, ben etmiştim ve muvaffak olamamıştım; üstelik mâlûm sebeple; ben bir adım ilerde değil miydim; ben niçin O'ndan utanıyordum.

VII

Ceraset ile hariciye meseleleri konuşuyorlar imiş. Yanlarına oturdum, kalktım, tekrar oturdum. Pek dalmışlardı mevzularına. Ceraset de ne anlarsa hariciyeden...

Lafa karışacaktım, karışamadım. Mevzuu münakaşa nereden nereye inkişaf etti, bilmiyorum, bidayetinde mevcut değildim. Hürmetsizlik etmeyim dedim. Samimiyet hürmeti lüzumsuz yapmaz.

Ceraset beni kalkarken gördü. İkinci seferinde, "kalkıyorsan bize çay getirsene" dedi!

Küstah! Dondum kaldım. Belli etmedim. Ceraset'e cevap vermedim. O'na baktım. Bana bakmadı. Masanın üzerine koyduğu ellerine bakıyordu. Başını kaldırıp Ceraset'e "Kalpanlar'daki dalga-yı milliyeyi tevkif etmek imkânsızdır" dedi. "Beceriye ile Şarbistan da elden gidecek korkarım." Büyüklük bende kalsın diyerek çayları getirdim. Bir tane de kendime

aldım. Yanlarına oturdum. Bir daha kalkmadım.

VIII

Biteviyelik fikri sabitin mevcudiyetine işaret eder.

İlle her hafta nihayetinde Afad ile gezmek mecburiyetinde mi?

Bir arkadaşlarının büyük dedesi paşayı ziyarete gidiyoruz diyorlar. Bu kaç kerre ziyaret, köftehorlar?

Benim idrak edemediğim husus şudur ki: Bir kibar muhitte veyahut sohbette işrette edep erkân bilmeyecek adam olsam beni Erkânı Harbiye'den mezun ederler mi? Kumandan olacağız, kıt'aların başına geçeceğiz, muharebe idare edeceğiz, muharebe! Milletin sevk ve idaresini teslim alacak şahsa münasebet-i beşeriyede bu itimatsızlık niye?

IX

Şevdi Derine bana dedi ki: Çok küfre alıştırmışım ağzımı. Her fırsatda küfrediyormuşum.

Küfür lafızdır, zahirîdir, hey salak! Arkasında ne var, ona baksana, muhtevaya nüfuz etmeye gayret etsene, en cahil neferden daha cahil dangalak!

Benim kibar bir muhitte, bir mecliste, alafranga nezaket ve âdâbı muaşerete vâkıf olmam ve icabet etmem iktiza eder. Senin gibi meşe odununun meclisinde değil!

Küfrün mânâsı demiyorum, muhtevası diyorum!

Afad'la çıktılar, mektep koridorunu arşınlıyorum. Şevdi'ye küfretmeyim mi?

Hırs üzre tahsil görüyoruz burada; gelsin şimdi Ovman Paşa da mendili elimden çeksin bakalım!..

4

"Erkânı Harbiye'de O nasıldı, biliyor musun, erken gelişmiş bir çocuk gibiydi. Enerjisi, yorulmazlığı çocuk gibi, atılganlığı, gözüpekliği delikanlıca, zekâsı, basireti, meselelere vukûfu yetişmiş devlet adamınınkine denkti.

"Evvelâ bir gazete neşretmek, 'büyüklerimizin bizden esirgediği mâlûmatı bulunduğu yerden koparıp almak' icabettiğini söyledi. Bu mâlûmatın nerede bulunduğunu, nasıl koparıp alacağımızı soranların yüzüne bile bakmadan, gözlerini kısıp güldü, 'Merak buyurmayın, efendiler' dedi, 'siz sadece önünüze getirileni okuyun, öğrenin ve yayın, bu kâfîdir'.

"O günden sonra, O makalelerini, yazılarını kaleme alıyor, bizler çoğaltıyor ve gazetemizi neşrediyorduk. Lâkin, devir Abdüssamid devri. İstibdat müthiş. O zaman tabiî, şimdiki gibi, memleketin fikir ve kültür hayatını zaptürapt altına almak için kapatılacak gazete, mecmua veya hapse atılacak yazar, sanatçı adedi mahdut. Bu sebeple, en fazla kontrollar ve tarassut askerî mektepler üzerindeydi. Kendinden önceki padişahın devrilmesinde askerî talebelerin rolü olduğundan, Abdüssamid bu sınıf üzerinde dikkatle duruyordu. Bizim

Erkânı Harbiye'de de sık sık arama taramalar olurdu.

"Bir arama esnasında, O'nun gazete için hazırladığı yazılar bulundu. Bak, bundan sonrasını dikkatli dinle, o vakit devletin ne halde olduğunu da pek güzel izah ediyor bu hadise:

"Aramayı yapan zabitlerin başında Müfettiş Kâhır Paşa var. Adam yaşını başını çoktan almış, köşesinde oturması icabeden bir ihtiyar. Aşırı derecede miyop. Erkânı Harbiye Müdürü Miralay Vâsi Bey'i o vakte kadar etliye sütlüye karışmaz, memleket idaresi ve meseleleriyle alâkadar olmaz, yalnız mesleğini bellemiş, namuslu fakat faydasız bir adam bilirdik. Bizi şaşırttı ve O'nu kollayarak, bu yazıların derslerde öğretilen mevzuların bir tekrarı olduğunu söyledi Müfettiş Paşa'ya. Ayrıyeten, O'na ders esnasında üzerine vazife olmayan şekilde bu notları çıkarmakla iştigâl ediyor diye hafif bir ceza verdiğini ilân etti, böylelikle O'nu kolladığı intibaını yok etmeyi hesaplamıştı. Ulutarkan Vâsi Bey'in asil niyetini ve usta taktiğini elbette hemen sezerek bir adım öne çıktı ve ona sınıfın önünde, 'Vatanın kurtarılması için mücadele etmeye hazırlananlara yardım fazilettir. Siz vazifenizi bu mahiyette yaptınız ve fazilet kazandınız' diyerek onu şereflendirdi.

"Kulakları da ağır işiten Müfettiş Paşa, okul müdürünün önünde esas duruşa geçmiş konuşan genç erkânı harp namzedinin halini tavrını pek beğendi ve ona, 'Söyle bakalım, cebel topunun kutru kaç arşındır?' sualini sordu. O bu suale doğru cevabı hemen verdi ve üzerine aldığı vazifeyi yerine getirmekten âciz olan bu ihtiyar paşadan bir 'aferin' bir de Debdebân taşlı yüzük aldı mükâfat olarak.

"Bu hadise hepimize moral verdi. Bir gün O bizi toplayıp dedi ki: 'Bu iş sadece kendi aramızda gazete neşretmekle olmaz, efendiler, siz artık meseleyi öğrendiniz zaten. Memleketin kaderi üzerinde tesir yapabilecek selâhiyet sahibi zevata istikamet veremedikten sonra, bu yaptığımız olsa olsa idmandır.' E, şimdi iş ciddîleşiyordu tabiî. Erkânı Harbiye av-

lusunun dışına uzanacak bir faaliyete kalkışmanın fazla cüretkârlık olması bir yana, bahis konusu 'istikameti' bizim bilmediğimiz ortayerdeydi.

"Fakat, bak, kendimi methetmek için söylemiyorum, ben artık bu gibi hallerde takınılması icabeden tavrı öğrenmiştim. Böyle anlar yaklaştığında bile hemen hissediyordum, içimden geliyordu. Ve bu sayede benim içim başkalarına göre daha ferahtı. Üstelik bu hissiyatımda yalnız da değildim.

"Nitekim, soranlar oldu, 'istikamet nedir' diye. O iç çekip gülümsedi. 'Sizden istediğim sadece kopya etmektir' dedi. Bizatihi şu kısacık lafın dahi istikameti ihtiva ettiğini idrak edemeyenler şüpheli, endişeli kaldılar.

"O günden sonra, her tarafa O'nun mektupları gitmeye başladı. 'Umumî vaziyet hakkındaki âcizâne mütalâalarımı aşağıda arz ediyorum' diye başlıyordu mektuplar. Sonra şu mealde bir cümle geliyordu: 'Memleketin mukadderatını idarede mes'ul ve alakâlı olan zâtı devletlerinin ifadelerimi hiçbir bedbinliğe ve telâşa bağlı addetmeyerek kemâli itidal ve ciddiyetle ele alacaklarına olan itimadım, mülâhazalarımı şu anda mümkün olan en geniş şekilde ifade etmemi kolaylaştıracaktır...' Bu tarzdaki bir girişi müteakiben, her mevzu başlığını bir numara, altbaşlıklarını da (a), (b), (c) gibi harflerle tasnif ederek, 'memleketin umumî hali', 'umumî askerî vaziyet', 'ordumuzun vaziyeti ve ihtiyaçları' ve 'tedbirler'i anlatırdı. Bütün bu mektuplar, birbirinden keskin öngörülerle, birbirinden isabetli değerlendirmelerle doluydu.

"Sultanlı İmparatorluğu'nun çöküşe doğru gittiğinin hepimiz farkındaydık. Fakat yalnız O, Tarkan soyundan bir hanedanın idare ettiği imparatorluğun hangi sebeplerden ötürü çökebileceğini düşünmüş, hükmünü vermişti.

"Şimdi yanlış hatırlamıyorsam 28 veyahut 29 nüsha çoğaltarak Harbiye Nezareti Kalemi Mahsusu Miralay Şahzî

Bey'e, padişahın bahçe işlerindeki yardımcısı Müşavir Necettin Paşa'ya, Salhaneyi Humayün Müdürü Rahver Bey'e, Şirketi-hayriye emniyet zabitlerinden Kolağası Nilâgu Efendi'ye ve daha başka pek çok yetkiliye yolladığımız bir mektuptaydı, hiç unutmadığım şu ifadeyi okuduğumda zihnimde şimşekler çakmıştı: 'Sultanlı İmparatorluğu' diye yazmıştı O, 'üstüste yapılan hatalar, günahlar, hıyanet ve divaneliklerin yükü altında çökecektir. Halbuki başka devletler iktisadî, içtimaî sebepler veyahut harp neticesinde meydana gelecek sebeplerle çökerler.'

"Yine yanılmıyorsam, 37-38 nüsha çoğalttığımız ve Harbiye Nazırı, Nazır Vekili, Bahriye, Şehriye ve Levazım Nazırları ve kalemi mahsusları, ordu kumandanları ve Şehremaneti'ne giden bir başka yazıda, O, Tarkan milletinin 'tevazuu ve vakarı' yüzünden kaybettiğini ifade etmişti. Başka milletler birbirinin gözünü oyar, kuvvetlenir, dünyayı hâkimiyetleri altına alırken bizim bu vaziyete düşmemizi 'kabul edilemez bir asalet tezahürü' olarak isimlendiriyordu. O'na göre, Tarkanların dünyadaki durum ve gelişmeleri inceleme, anlama konusundaki müsamaha ve yücegönüllülüğü öyle bir seviyeye varmıştı ki, kaynağı, itici kuvvetleri hariçte olmayan herhangi bir hadisenin, inkişafın, inkılâbın bulunmadığı düşünülmeye başlanmıştı. O, bu davranışın değişmesi icabettiğine inanıyordu: 'Evet, yabancılara ve hasseten Garplılara, her şeyi siz eyliyorsunuz biz de seyir eyliyoruz demenin tevazuumuzdan ileri geldiğini bizler biliriz' diye yazmıştı. 'Lâkin realite artık asaletin kıymettar olduğu devrin realitesi değildir ve şayet biz de bu realite içersinde hayatımızı idâme maksadındaysak şunu idrak etmeliyiz ki, devir fikir ve hareket devridir. İş, selâhiyettar makamları işgâl eden muhterem zevat hareketin zaruretini fark ve takdir etsin; gördüğünüz gibi, fikir hazırdır!'

"Bu mealde mektuplar yolluyordu, yerlerinde uyuşmuş,

koca imparatorluğun çöküşünü adetâ locadan seyreden sözümona yetkili makamlara. Ya onlar buna karşılık ne yapıyordu? Resmen kaçıyorlardı! Bu adamlar, içinde kaybolmak üzere bulundukları sisleri aralayacak ve kendilerine herhangi bir teşebbüs mecburiyeti doğuracak herhangi bir işareti görmemek için kafalarını ve köşklerin konakların selâmlıklarına kurulan ihtişamlı sofralarda şişirdikleri vücutlarını sokacak yer arıyorlardı.

"Düşün, Harbiye Nezareti'ne gönderdiğimiz bir mektup, 'Bu adreste kimse oturmuyor' denerek geri getirildi. Bizzat Bahriye Nazırı'nın Kalemi Mahsusu'nun elyazısıyla, 'Mektuplarınızı hiç olmazsa on veyahut onbeş gün ara ile yollayınız, adamımız azdır, okumaya yetişemiyoruz' notları geldi. kimi zaman da yüksek rütbeli birtakım ağabey, dost, arkadaş vesair zevatı araya sokarak O'ndan bu faaliyete hiç olmazsa 'ara vermesini' istediler.

"Bir Râbıt Paşa vardı. Çok muhterem bir adamdı. Millî Savaş zamanında Orostopolis'den bize elaltından ne yardımlar yaptı ama zaferi göremeden öldü gitti zavallı. O'nu çok severdi. O'nun için 'küçüğümdür fakat büyüğümdür' derdi. Râbıt Paşa'yı bile araya soktular. Paşa O'nu çağırttı; yemekten sonra kahve ve likör ikrâm edip, konağının arkasında uzanan geniş çayırlıkta golf oynamış O'nunla, sonra da karşısına oturtup nasihatler etmiş. Fakat tabiî bir yandan da, ertesi hafta, bu mektupları yollayabilsin diye O'na bir miktar altın ile bir yazı takımı göndermişti.

"Bu yazı takımından azıcık bahsedeyim, çünkü bir ara hayatımızda mühim bir yeri oldu bunun. Mesele şu: Mektupları artık O dikte ediyor, yani kendi kaleme almıyor, biz yazıyoruz, bilahare çoğaltıyoruz. Bu takımı hangimize kullandıracak diye bir çekişmedir başladı. Ben pek karışmadım, kenarda durdum. Kendini O'nun en yakın arkadaşı sayan Afad, yazı takımı üzerinde tabiî bir hakkı olduğunu düşü-

nüyordu. Takım ilk ortaya çıktığında kendi önüne konacak diye inanıyordu. Ne vakit takımdan bahsedilse bilmiş bilmiş başını sallayışından ve bu mevzuun açılışına öfkelenmesinden anlıyordum. Câzib, kendine yediremediği için 'tenezzül etmem' tavrı alıyordu ama onun da can attığı belliydi. Afir ise, O'ndan açık açık yazı takımını istemiş olan tek kişiydi. Nihayet bir gün yazı takımı göründü. O, elinde takımla yaklaştı, yine bir mektup çoğaltacaktık, yaklaştı, bir sessizlik oldu, yaklaştı, 'Afir' dedi. Afir yerinden fırladı, O, takımı Afir'e uzattı, Afir elleri titreyerek takımı aldı, ama O, 'Şunu bir dakika tutuver' dedi, 'Ben de gelip sizinle birlikte yazacağım, bu sefer çok kopya yapmamız icabediyor.' Döndü gitti.

"Helis Kabzî yerinden kalkıp Afir'in yanına vardı. Tebessümü yüzünde donmuş kalmış zavallının elinden takımı usulca aldı, orasını burasını incelemeye başladı, sonra, 'Yahu, altın kaplama bu be' dedi.

"Neyse, lafı daha fazla karıştırmayayım. İşte bu yazmayollama faaliyeti dursun diye pek çok zât O'na nasihatler ediyordu. Dürsükâr havalisi zabıta kumandanı Rahifer Paşa'ya da O'nu çağırtıp 'Evlâdım, yapma etme' dedirtmişlerdi. Fakat Rahifer Paşa da tıpkı Râbıt Paşa gibi, beri yandan, hafta sonları arabacısını gönderip postalanacak mektupların taşınmasına yardım ediyordu. Bu da bizim tarihimizin girift ve enteresan bir hususiyetidir...

"Bu iki paşa için de O sonradan 'Gayet vatanperver insanlardı' demişti, 'lâkin bir vakit cihâna hükmederken şimdi Garbın ilmine, fenni asrîsine mağlup düşmekten mütevellit bir çeşit şuursuzluk ile mâlüldüler ve ille de imparatorluğu bu hale düşürenlerin bizzat eski haline yükseltmek ile mükellef bulunduğuna, başkalarının bu işe müdahale etmemesi iktiza ettiğine kâni idiler. Onlara göre imparatorluk düşebilirdi ama seviye düşmemeliydi.'

"Velhâsıl, biz artık kesif bir çalışma içersindeki bir gazete

idarehanesine benzeyen yatakhanemizde kopya ve fırsat buldukça postalama işlerine devam ediyorduk. Ancak bu faaliyet bir merhale katetmişti, çünkü sadece mektupların gönderilmesiyle yetinilmiyordu. O, fırsatlar yaratıp, çıkıp, birtakım dairelere, nezaretlere, mühim zevâtın köşklerine, konaklarına bizzat gidiyor, fikirlerini yüzlerine karşı anlatmak metodunu da kullanıyordu.

"Bu sefer de o içi geçmiş güruh mevkilerinden kaçmaya başladı. 'Yok' dedirtiyorlar, 'sefere çıktı', 'sürgün edildi' gibi bahaneler yaratıyor, O'nun karşısına çıkmaktan kaçınıyorlardı. Meselâ Tecziye Nazırı Vekili Dergân Paşa, O'nun iki ay içersinde kendinden istediği onaltı randevunun sadece onüçünde makamında bulunmuş, sonra da Afriye'de kalan son Sultanlı toprağı Cemaziyülevvel'e tayinini çıkartıp fesini dahi makam odasında bırakarak kaçmıştı.

"Bütün bir devlet ricâlinin hakikatlerden bu şekilde kaçması başlıbaşına münakaşası yapılacak bir mesele değil midir kuzum?"

Bir an duraklamasından istifade ederek, "Peki, bunu da gördükten sonra, harıl harıl mektup kopyalayıp sağa sola göndermekten hakiki bir yararlı sonuç umuyor muydunuz sahiden?" diye sordum.

Yüzüme belli belirsiz bir şaşkınlıkla baktı. Kaşlarını kaldırıp dudaklarını belli belirsiz büktüğünü gördüm. Karşı duvara çevirdim yüzümü. Kocaman bir yazı takımı duvarı kapladı.

"Sen o haleti ruhiyeyi anlayamıyorsun herhalde," sözlerini duydum. Duvarda, bir-ikisi erketeye yatmış, bir-ikisi de kucak dolusu mektup zarflarını Rahifer Paşa'nın yaylı arabasına yükleyen genç Erkânı Harbiye talebeleri belirdi. Ses, bu görüntünün üzerine düştü:

"Biz bir gidişe itiraz etmek, mâni olmak, idareyi ele almak, değiştirmek, intizama sokmak misyonu ile mevcudiyetimize ve hayatiyetimize mânâ katmıştık. Razı gelemeyeceğimiz bir

çöküş devrinde, şahsî hiçbir ikbal veyahut zenginlik vesaire de ümit edemeyeceğimizi biliyorduk. Bir tasavvuru, istikameti olan fikir adamları değildik ve olamazdık. Hayal edebileceğimiz en yüksek mevki, o da belki, kahraman olmaktı; durduk yerde de kahraman olunmazdı. Kaderimizin bir çöküşe iştirak etmek olarak çizildiğini hissediyor ve başka bir istikamete, müsbet bir yol çizilebilse, bütün tehlikeleri göze alarak bu yola atılmaya hazır olduğumuzu pek iyi biliyorduk. Buydu bizim hissiyatımız. İstikbâlimiz şekilsiz ve kıymetsiz bir topak gibiydi. Her gün bir parça daha eriyordu. Yok olacaktı, aksi mümkün değildi. Fakat biz o devletin en yüksek bir sınıfına mensup olmaya namzettik. Yıkılacağını bile bile bir yüksek binanın merdivenlerini tırmanmanın mânâsız ve insanın içini boşaltan kuruluğu, kısırlığı, rutubetli sıcak yaz günlerinin Orostopolis havası gibi, ciğerlerimize doluyor, nefes almamızı vermemizi müşkil kılıyordu. Biz, yerimizde durmamak mecburiyetindeydik, aksi halde, suları çekilmiş bir havalinin ölüme mahkûm ağaçları gibi, her gün kuruduğumuzu hissede hissede kuruyacaktık ve bir vuruşta parça parça edilmemiz için balta da gerekmeyecekti. Biz yol kenarında oturup geleni geçeni seyredemezdik. Bize tutacak yol lâzımdı."

Sesi yükselmiş, soluk alıp verişi hızlanmıştı. Ben tam, "Ve bu yol da..." diye başladığımda sözümü kesti:

"Sana bir kıssa anlatayım, hisseyi kendin çıkar. Nemir Bâci vardı, adını duymuşsundur belki." Elbette duymuştum. İhtilaf ve Telakki Fırkası'nın en ünlü hatiplerindendi. Millî Savaş'ta da çalışmış, sonra Simir Suikastı davasında asılmıştı. "Ha, işte bu Nemir Bâci Parsa'da askerî mektepte okurken 'haşarılıkları sebebiyle' -böyle ilân etmişlerdi- sürülmüş, Masaran'a gelmişti. Askerî mekteplerden talebe atılmazdı pek. Mektebin de haysiyetini korumak için. Nemir Bâci gelir gelmez bizim grubumuza katıldı. Ateşli ve düzgün konuşması sayesinde sivrilen bir tip oldu. O da Nemir Bâci'yi sevdi ve arkadaş oldu.

"Düşün, daha Erkânı Harbiye'de bile değiliz. İdâdî'deyiz. O Nemir Bâci'ye dedi ki: 'Bir gün seninle yollarımız ayrılacak.' Hepimiz şaşırdık, biraz da ürktük. Nemir Bâci tabiî bunun sebebini sordu. O sadece şu cevabı verdi: 'Ve senin tutacağın yol çıkmazdır, benimki selâmete varacaktır.'

"Simir'de Nemir Bâci hakkındaki idam kararını tasdik ederken O'nun elindeki kalemi bir müddet evirip çevirdiğini ben gözlerimle gördüm. Nihayet imzayı atıp evrakı yolladıktan sonra bana bakmadan, pencereden Simir Körfezi'nin usul usul çalkanan sularını seyrederek, vaktiyle İdâdî'de geçmiş konuşmayı hatırlayıp hatırlamadığımı sordu. Ben zaten Simir'deki hadiseye Nemir Bâci'nin isminin karıştığını öğrendiğim andan itibaren bunu hatırlamıştım ve içim bir tuhaf olmuştu. O da pek rahat değildi. Çünkü arkadaşlarına bağlı bir liderdi O. Ama... anlıyorsun değil mi, bir yol çizilmesi icabediyordu ve bunu O çizmişti, merhalelerini dönemeçlerini, inişlerini, çıkışlarını O biliyordu. Taa o vakitten biliyordu. Biz hiçbirimiz, kimseye, 'Seninle yollarımız ayrılacak' diyemezdik. Bunun için evvelâ kendi yolumuzu çizmiş olmaklığımız iktiza ederdi."

Duvarda, ağaçsız bir bozkırın ortasından dümdüz uzanan bir yol belirdi. sağına soluna saçılmış kalpaklar, palaskalar, avcı ceketleri, getirler, çizmeler, top ve tüfek kamaları... fötr şapkalar...

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Yazdık yazdık yazdık. Bir türlü bitmiyor. Akıl sır erer gibi değil. Yirmisekiz paragraf, yetmişüç cümle ve bindokuzyüzsekseniki kelime! Aynı mektubu harfiyen üç sefer yazdım. İki parmağım hayattan bir müddet çekildiler. Afad, Şevdi, Farih, Zicran, hepsi yazıyorlar. Bize beyaz kağıt veriyordu. "Bende var" dedim, istemedim, O'ndan almadım, kendim tedarik ettim kağıdı, çorbada tuzum olsun dedim. O'nun fikriyatı ve hissiyatını ifadedeki maharetinin üzerine yok. Fakat peşpeşe üç sefer yazınca bir parça... lâkin insan tabiî daha iyi idrak edebiliyor bu şekilde.

II

Benim kopya ettiklerimi kime göndereceksin? diye sordum. Herhalde Harbiye Nazırına benim yazdığım nüshayı gönderir diye bir arzum vardı.

Bir nüshada bir cümleyi nazarımdan kaçırmışım. Parmağıyla orjinal nüsha üzerinde gösterdi, bilahare benim kalemimden çıkmış kopya üzerinde bu cümlenin bulunması iktiza

eden noktaya temasla başını iki yana salladı. Yoksa, en yakın bir arkadaşının küçücük bir kusurunu yüzüne vurmuş değildir. Nüshaları alıp gitti. Sualime de cevap vermedi. Fakat ben de bir sefer daha soramadım.

III

Zarfları postaya vermek işini ben üzerime aldım. Hepsini birer birer açıp benim yazdıklarımı aradım. Namevcut! Demek benim el ve göz nurum 'bakiye kalanlar' dosyasına tasnif edildi.

Yırtılan zarfların yerine yenilerini alıp gayet muntazam yapıp tamam ettim, postaya verdim. Zarfını açarken yırtılan bir mektubun yerine yenisini ben yazdım. Dolayısıyla O'nun fikirleri benim resmettiğim hurufat ile alâkalı mercie intikal ediyor.

Fakat heyhat; bunu O bu şekilde arzu etmeli idi!..

5

"Erkânı Harbiye'ye girince ille Erkânıharp çıkacaksın diye bir teminat yoktu. Bakılıyor, ediliyor, ya senin Erkânıharp olmana karar veriliyor ya da bunun için kifayetsiz bulunuyorsun ve 'Sultanlı'ya hizmetin küçüğü büyüğü olmaz' diye gönlün alınarak Mümtaz Yüzbaşı ayrılıyorsun. İmtihanlar da var ama istemezlerse olamıyorsun. Bu, pek çoklarının haleti ruhiyesi üzerinde ölene kadar devam edecek tesirler yapan, hattâ basbayağı bu ruhlara şekil veren, bir renk veren, bir tat veren pek mühim bir andır.

"Şimdi, tahayyül etmeye çalış: O vakte kadar hep Erkânıharplik rüyaları görmüşsün; şu veyahut bu kumandanın yanında, emirleri yazıyor, biraz tecrübe kazandığında kumandaya istikamet verebilecek fikirler ortaya atabiliyor ve bir zaferin şerefini paylaşabiliyorsun. 'Efendim, filanca ordunun veyahut falanca kolordunun erkânıharbi falanca' olacaksın; önünde yükselme yolları, bizzat kumandanlık, muvaffakiyetlerle, şan şerefle dolu parlak bir gelecek, bilmemkaçıncı kumandanlığındasın, arkanda şerefle dolu parlak bir geçmiş...

"Fakat birden, kaç yılını beraber geçirdiğin, beraber im-

tihan edilip beraber ceza gördüğün, beraber hovardalığa çıktığın, beraber hayaller kurduğun, teşkilât yeminleri ettiğin sınıf arkadaşların senin önüne geçiyor ve seninkilerden hiç de farklı olmayan rüyaları hakikat haline geliyor; sen ise beri tarafta, arkadaşlarının saadetinden gayrımemnun, hâsid bir vaziyete düşmemek için sükutu hayalinin acılarını, bütün bir ömür boyunca çıkamayacağın basamaklara o an hâlâ temas edebiliyor olmanın ürperişlerini bastırarak, kendini, geride kalışını, ebediyen geride kalışını adetâ karşıdan seyrediyorsun. Bir mâdun, bir ast haline gelmekte olduğunu, sana bu iskemlenin düştüğünü ve pek kısa bir müddet sonra, o vakit aynı kaptan yemek yediğin arkadaşlarından emir alacağını, onlara eskisi gibi senli benli hitap edemeyeceğini biliyorsun. Hattâ iskemlen de teminat altında değil; ortada yalnız bir iskemle mevcutsa bunu senden yukarı bir mevkie sıçramış arkadaşlarına terk etmek mecburiyetinde kalacağını da biliyorsun.

"Pek zordur Erkânı Harbiye'de erkânıharp olamayıp mümtaz yüzbaşı kalmak. Bu vaziyette kalanların hemen hiçbiri bu hislerini bu şekilde açığa vurmaz, ama herkes bilir ki bu böyledir."

Aslında bambaşka bir şey anlatmak istediğini sezememiştim. Kendi de kurmay çıkamadı, alt sınıfa kaldı sandım. Oysa mesele başkaydı - ve yine inanılır gibi değildi:

"Hangimizin eleğin üstünde kalacağı hangimizin altına düşeceği henüz belli olmadan, ben bütün arkadaşlarıma dedim ki: Gelin, hep beraber vazgeçelim erkânıharplikten. Madem biz vatanı kurtarmak maksadıyla teşkilât yapacağız, herhangi bir yerde herhangi bir vazife alıp aslen bu mesaimize bakalım, dedim. Erkânıharp olursak, zamanla başka hiçbir şeye vakit bırakmayacak bir meşgûliyet içersine gireceğimizin kat'i olduğunu, halbuki bizim bol vakte ve plan kurmaya, çok çalışmaya ihtiyacımızın olduğunu söyledim. Ve hepsini,

önümüzdeki imtihanlara girmemeye, erkânıharplikten gönüllü olarak vazgeçmeye çağırdım.

"Dedim ki: Ben imtihanların olduğu birkaç gün boyunca Dürsükâr'daki halaoğlumun evinde hastayım bahanesiyle yatacağım, siz de bir bahane bulun, böyle yapın.

"Ve birkaç gün, hakikaten, ortalıktan kayboldum."

Susup yutkundu. Beklediği soruyu sormuyordum. İnadına. Bir daha yutkunup devam etti:

"Tekrar geldiğimde, hiçbirine sormadım, imtihanlara girdiniz mi diye."

Dayanamadım: "Ama girmişler! Hepsi erkânıharp çıkmış o saydığınız adamların."

"Tabiî girmişlerdi. Ben sormadım, ama imtihanlara girdiklerini biliyordum."

"Nereden biliyordunuz?"

"Kıyafet değiştirip Erkânı Harbiye'nin önüne geldim. Macuncu gibi. İçeriyi gözetledim. Bahçeye çıktılar, konuşmalarını dinledim parmaklıklardan. Hiçbiri de beni fark etmedi."

Keyifle arkasına yaslanıp güldü. Becerisinden, başarısından emin olduğu, bütünüyle hâkim olduğu bir konudan sözediyordu belli ki.

"Yalnız, şunu ilâve edeyim," diye sürdürdü, "senin dediğin gibi, hepsi erkânıharp çıkmadı. Şevdi, Afir, Zicran, Bahtıkâr... birçokları mümtaz yüzbaşı kaldı."

"Siz ne oldunuz, siz de öyle kaldınız, değil mi?"

"Hayır. Benim vaziyetim..."

"Nasıl hayır? İmtihanlara girmediğinizi söylediniz..?"

"Girmedim. Ama ben gizlice erkânıharp oldum. Daha doğrusu, erkânıharp olmadım, ama her istediğim anda olabilirdim."

Herhangi bir yerinden tutup da soru sorabileceğim bir durum değildi karşımdaki; susup bekledim.

"Bak, nasıl oldu: Ben birkaç günlük yokluğumu mütea-

kiben Erkânı Harbiye'ye geldiğimde imtihan komisyonunun reisi Miralay Kaytanî Bey beni çağırttı. 'Sen parlak talebesin, hayrola, nedir bu vaziyet?' dedi. 'Hastalandım efendim' dedim. Ama mahsus, pek inandırıcı ve ikna edici olmayan bir ses tonuyla söyledim bunu. Zaten beni çağırıp soracağını biliyordum, içabeden hazırlığı, şimdi göreceğin gibi, fazlasıyla yapmıştım. Kaytanî Bey zekî, uyanık, yaşamasını bilen, görmüş geçirmiş bir adamdı. Bıyık altından gülümsedi, 'Geceleyin uyku tutmadı da dolaşmıya mı çıktıydın, sokaklarda mı üşüttün?' dedi. Kasdı açıktı. Başımı eğdim, 'Evet efendim, affedersiniz, Yanakyan'ın tiyatrosuna gitmiştim, oradan çıkışta da...' diye kekeliyordum ki, Kaytanî Bey'in yüzündeki renk değiştirmeyi fark ettim. Yani hissettim, çünkü ondan tarafa bakmamaya gayret sarf ediyordum. Şimdi, senin bunu anlayabilmen için şu hususu izah etmem lâzım: Kaytanî Bey'in kayınpederi Ardabuttu ve mandırası vardı, Saray'a dahi süt verirdi. Bir vuruşta öküzü devirir, gençliğinde hayli belâlı işlere girmiş çıkmış bir adamdı. Kaytanî Bey, arasıra Saray'a çağrılan, münasebetleri, mevkii gayet iyi, dört evlât sahibi bir miralaydı. Ve istikbalden her türlü ikbâli ümit edebilecek bu adamın Yanakyan kumpanyasının aktrislerinden Şiman Hanım'la münasebeti vardı.

"Lâkin bu bu münasebeti zannederim benden başka belki Şiman Hanım'ın bir sırdaşı ve Kaytanî Bey'in can ciğer bir veyahut iki dostundan başkası bilmiyordu. Duyulmuş işitilmiş, dillere düşmüş bir vaziyet değildi.

"Öyle olsa, Kaytanî Bey beni oracıkta ayağının altına alır paspas ederdi. Erkânı Harbiye'den kovulur, kaçacak yer bulamazdım. Belki de benden önce Kaytanî Bey'in tepesine dünyayı yıkmış olurlardı. Lâkin şimdi hiç kimsenin bilmediği bir sırdan bahsediyordum ben. Yani, bahsetmiyordum da işte, anla...

"Tam tahmin ettiğim gibi gelişti hadise. Kaytanî bey, 'Peki,

yalnız mı gitmiştin tiyatroya?' diye sordu - anlıyorsun değil mi: Sırrına kimler vâkıf, bunu merak ediyor. Ben hemen, o anda ilk kez onun gözlerine bakarak, 'Evet efendim,' dedim, 'ben arkadaşlarımı burada devamlı surette görüyor, onlarla hasbıhal edebiliyorum, dışarıysa yalnız çıkmayı tercih ediyorum.'

"Bunun üzerine 'İyi, iyi' dedi. 'İnsan zaman zaman kendi intibalarının âleminde yalnız seyahatler yapmalı, hayatın zevkinden koparabildiği parçaları kendi başına tatmalıdır. Bu sana şahsiyet kazandırır.' Ben, 'Sağolun efendim' dedim, tekrar yüzümü öne eğip onun ayakları dibine bakmaya başladım.

"Bir müddet böyle durduk. Zannederim ne şekilde hareket etmesi icabettiğini düşünüyordu. Ayaklarını usul usul kıpırdatıyordu. Nihayet dedi ki: 'Sen parlak bir talebesin, tam imtihan zamanı, ne yapıp edip gelmeli ve imtihanlara girmeli idin. Senin hakkın erkânıharpliktir.' İnsanın, önüne çizilmiş kaderi değiştirme kabiliyetine sahip bir mahlûk olduğunu o anda aklımdan geçirdim. Miralay boğazını temizledi, geçip masasına oturdu, çekmecesini açtı, bazı kağıtlar çıkardı.

"Gerisini uzatmayayım. Bana Harbiye Nezareti'nin ve Sadaret'in mühürleriyle tasdikli, yaldızlanmış çerçeveleri parıl parıl parlayan bir kağıt uzattı. 'Hakkedenin hakkettiği pâyeden bir talihsizlik eseri mahrum kalmasına benim gönlüm razı olmaz, bu bir' dedi. 'Hayatının mühim anlarını fuzulî yere, alelâde gevezelikler ve kıymetsiz kafadarlıkların yüzü suyu hürmetine başkalarının işgâl etmesine sebebiyet vermemeye kararlı ve muktedir olanları da hem severim hem takdir ederim. Al! Bu erkânıharplik berâtıdır. Boştur. Arzu ettiğin derece ile kendin doldurabilirsin.' Onun yüzüne bakmadan aldım kağıdı. 'Sağolun efendim' dedim. Hiç tereddüt göstermemiştim. Böylelikle ona bu anlaşmayı ben teklif etmişim gibi bir üstünlük elde etmiş oluyordum. Hem

de galiba bende gizli işlere suç ortaklığı hususunda bazı başka insanlar tarafından da teşhis edilebilen bir kabiliyet vardı. Odadan çıkarken selâm verdim ve tekrar 'Sağolun efendim' dedim. Çıktığımda, bir müddet için hayatta en mühim gayemin, burada bulunmaya mecbur olduğum devre biter bitmez toz olmak, bir daha da asla Kaytanî Bey'in ayağına dolaşmamak olacağını biliyordum."

Galiba miralayın adından ötürü, karşımdaki duvarda bukle bukle saçlı Arman aktrisin bacaklarını okşayan subay kaytan bıyıklıydı. Bir vapurun güvertesindeydiler. Marsilya veya Nice'te ineceklerdi. Beyaz ceketli garsonlar dolaşıyordu geride. Hepsinin saçları üç numaraydı. "Peki arkadaşlarınıza ne dediniz?" diye sordum.

"Nasıl? Niçin bir şey diyeyim ki! Hiçbirinin haberi olmadı bu olaydan. Sadece Millî Savaş'ın sonlarına doğru, artık zaferimizin aşağı yukarı kesin bir hale geldiği günlerde O'na söyledim. Sırtımı sıvazladı. 'Seni hiçbir zaman ve hiçbir surette bir mâdun, alelâde bir insan telâkki etmedim ben' dedi."

Anlattıklarının tılsımı hep aynı kütlenin -hangi topun güllesiyse...- hücrenin ortasına düşmesi sonucu bozuluyordu. Şiman Hanım'la Kaytanî Bey, benim hücremin duvarındaki uyduruk âlemde bile, her şeyi bırakıp kaçmayı becerememişler, buna kalkışmışlar ama Marsilya'ya varamamışlardı. Sinirimi bozmamak için işin gerilim ve entrika tarafına yönelmiş merak duyguma şefkat göstermeye karar verdim: "Nasıl öğrenmiştiniz Kaytanî Bey'in o hanımla ilişkisini?"

"Bu bir mânâda kendimi tecrübe etme fırsatı da vermişti bana. Onun ErkânıHarbiye'den diğer kumandan ve idarecilerle beraber çıkmadığı günlerin hep pazartesi ve perşembe olduğu dikkatimi çekmişti. Üstelik, Sehriyâr'da bir yalıda oturan Kaytanî Bey, bu günlerde, arabasını öbür istikamete, Şehrâbat tarafına sürdürüyordu. Evvelâ siyasî münasebetleri

olduğunu zannettim. Bir gün kıyafet değiştirip takip ettim. Zor oldu, bir ara onu kaybettim, fakat sonunda arabasını gördüm. Kumpanyanın temsillerini verdiği binanın pek yakınındaydık. Kaytanî Bey arabadan inip o sağlam adımlarıyla Ardabut kaldırımlarını eze eze yürüdü, sağ tarafa saptı ve iki katlı bir eve girdi. Ben de sokağa girip bir kıraathane arandım, nafile. Kaytanî Bey'in çizmeleri altında büzülüp pısan kaldırım taşları benim ürkek adımlarının her birini muazzam akislerle hem bu sokağa hem de civar semtlere duyuruyorlardı. Burada dolaşarak vakit geçirmek veyahut durup beklemek olamayacaktı. Aklıma şu geldi: Kumpanyaya gideyim, tiyatroya hevesim olduğunu söyleyip biraz hoş beş ile vakit geçireyim, nasıl olsa arada çıkıp miralayın arabasını gözleyecek fırsat yakalarım. İş, içerde birilerini bulmaktı.

"Ve, içeri girince ne manzara ile karşılaştım, tahmin edemezsin. Prova yapıyorlardı. Evet, bir piyesi prova ediyorlardı. Yalnız, bir tuhaflık vardı. Bir pirinç karyolaya uzanmış kılığı kıyafeti, yaşı ve cinsiyeti söylediği tiradlara pek uygunsuz bir çocuk gördüm. Üstelik bu çocuk tiradlarını elindeki kağıttan tekleye tekleye okuyordu.

"Biz o vakit hiçbir temsili kaçırmazdık. Adım gibi emindim ki, o çocuğun okuduğu, Şiman Hanım'ın tiradlarıydı. Şiman Hanım yoktu. Şiman Hanım neredeydi? Elbette bir sokak ötede, Kaytanî Bey'in girdiği evde!"

"Yani provanın ortasında mı çıkmış, miralay sevgilisiyle buluşmak için?"

Birden ağzımdan çıkmıştı bu sözler. Haklı ve komik buldum kendimi. Ama, bakın, yaşlı hayalet komitacı nasıl devam etti:

"Eveett..." Gülüyordu, hattâ usulca dizime vurdu. "İşte ben de o vakit böyle romantik ve heyecanlı ve sanata kıymet veren bir genç olduğum için ve hasseten, Yanakyan Efendi'nin disiplini ve hiddetiyle meşhur, en göz açtırmaz kumandandan

daha sert bir terbiyeci olduğunu bildiğimden, zihnimde kurduğum hikâyenin hakikatle hiçbir alâkası olmadığına bu sebeple hükmediyordum az kaldı. Yanakyan Efendi, dostuyla buluşsun diye prova zamanı aktrisin birine müsaade edecek ha? İmkânı yok.

"Fakat, o esnada prova bitti. Konuşmalardan anladım ki, bugün prova her zamankinden uzun sürmüş. Kafası usturaya vurulmuş, üç parmak kalınlığında bıyıkları kulaklarına değen, kulağına koskoca bir halka takmış ve elinde siyah boyası pırıl pırıl parlayan bir ahşap zıpkın taşıyan Arbî muhafızın yanına yanaştım. İşte, kumpanyanın her temsiline geldiğimi ve tiyatroya hevesimi vesaire söyledim. Kimi tiyatronun koltuklarına kimi sahneye çömelmiş, oturmuş, sigara tüttüren, yorgunluk çıkaran oyuncuları tek tek göstererek, 'Bu şu değil mi, bu o değil mi?' diye güya bunları piyesteki rolleri içersinde değil de böyle, alelâde halleri ile karşımda görmekten ötürü heyecanlanıyordum. Tabiî Şiman Hanım'ı da sordum. Bıyığını ve halkasını çıkarmakla meşgûl Arbî muhafız, su katılmadık Arman şivesiyle, Şiman Hanım'ın biraz rahatsızlandığını, rolünü de zaten iyi bellemiş olduğundan Yanakyan Efendi'nin ona istirahat etmesi için müsaade verdiğini söyledi. Ben, gizli keşif faaliyetimin muvaffakiyetinden dolayı sevinçten ağzım kulaklarıma varmışken, rüyalarımın kadınını görme fırsatını kaçırmış bulunmaktan ne kadar üzüldüğümü anlatmaya gayret ediyordum.

"İki hafta kadar sonra, yüzümü sinekkaydı yapıp pudraladım, saçlarımı ıslatıp yatırdım, birinci sınıftan, benden daha çelimsiz birinin üniformasını alıp giydim, Orostopolis'e birkaç gün önce inmiş taşra delikanlısı edâsıyla o eve gittim. Halaoğlumu arıyordum, Harbiye'nin birinci sınıfına gelmiştim, Orostopolis'de tek hısmım oydu ve evinin tarifini de unutmuştum heyecandan. Yalnız Şehrâbat'da Yanakyan kumpanyasının tiyatrosunu geçince sağa sapacağımı hatır-

lıyordum. Bir de evin iki katlı olduğunu.

"Şiman Hanım'ın kahvesini bile içtim, inanır mısın? O, annesinin eviymiş. Şiman Hanım, bir içim su değildi ama çok zarif bir kadındı. Bana biraz harçlık vermeye bile kalktı. Gurbetlik zordur, dedi, izinli çıkınca nerelere gidip gezebileceğimi anlattı. Hele bir kadeh likör içip içmeyeceğimi sorarken bir göz kırpışı vardı... Sonradan zaman zaman düşünmüşümdür: O vakit Orostopolis erkeklerinin epeycesi bu kadının bir bakışına mazhâr olmak için kimbilir neler verirdi; lâkin o bana öyle bir tarzda davranmıştı ki, ben, onun hoşuna gitmeyeceğini son anda akıl edememiş olsam, benden bilemedin on yaş büyük kadına 'teyze' diyecektim. Ne yaptım ne ettimse, bu kadını bizim Kaytanî Bey'le altalta üstüste, şehevî numaralar içersinde gözümün önüne getiremedim. Evi de pek mütevazıydı. Belki de mahiyetini idrak ve mânâsına nüfuz edemediğim birtakım hisler besliyordu bizim miralaya, kimbilir..."

Duraksadı. Bunu bekliyordum. Arada neyi ne kadar anladığımı kontrol etmek gibi bir alışkanlığı vardı.

"Şiman Hanım'ın evine, sadece tesbitimden emin olmak için gitmediğimi anlamışsındır," diye devam etti, bir an, ikna edici olduğu sandığı ifadesiyle gözlerime bakarak. "Kadının Kaytanî Bey'e nasıl olsa 'Sizin talebelerden bir körpecik yanlışlıkla kapımı çaldı' diye anlatacağından emindim. Aramızdan, miralaya kumpanyanın lafını hafif netameli bir durumda edecek ilk kişinin âlemin bütün sırlarını biliyor addedilmesini sağlayacak sihirli değneği bu suretle elde edeceğimi ümit etmiştim. Ve yanılmamıştım."

Yine duraksadı. Bu kez beklemediğim bir zamanda ve tarzda. Derin bir soluk alırken azıcık düşündü sanıyorum. Sonra karar verdi, devam etti:

"Bu kumpanya ziyaretinin bana pek faydası dokundu. Zira o sıralarda aklıma zehir gibi bir fikir geldi. Kılık kıyafet de-

gîştirmesini ve hareketlerimi icabeden eden tarzda kontrol etmesini epeyce beceriyordum. Lâkin bir de makyaj zanaatını öğrenirsem, düşünsene, ne muazzam bir hünerdir makyaj! Ve bana ne kadar lâzım olacaktı. Nitekim oldu da. Ben de sonraki faaliyetlerimde bu sanattan azamî seviyede faydalandım.

"Lâkin o hadiseden sonra Yanakyan kumpanyasının civarında dolaşmak olmazdı. Ben de Sarazâdetaşı'ndaki Kıtipiyos Efendi'nin kumpanyasına gittim. Yine aynı heves meves mavallarıyla bir dostluk tesis ettim. Tabiî, tiyatro heveslisi her genç öyle istediği kumpanyanın kulisine dalamaz, lâkin, hevesim var, azıcık bakayım, diyen bir Erkânı Harbiye talebesine çabucak kapıyı göstermeye de kimsenin maçası kolay kolay sıkmazdı. Ben de oraya gidip gelip, icabeden hususları sorar, biraz tecrübe ederek, makyaj ustası oldum çıktım. Hattâ bazı geceler, piyeslerden evvel bazı oyunculara ben makyaj yaptım.

"...Ve bir gece, Jilan Hanım yanağının benini bana koydurdu. Ve aynı gecenin ileri saatlerinde, ben de ilk defa, doğru dürüst erkek olmak neymiş, bunu tatmak şerefine eriştim.

"Zannederim bunu takip eden günlerde oraya sadece makyaj tecrübemi inkişaf ettirme maksadıyla gitmedim. Lâkin... Jilan Hanım pek istikrarsız, alkole düşkün, ne vakit ne yapacağı belli olmayan bir kadındı. Bana bir müddet epeyce müşkilât çektirdi.

"Gerçi... bu hususun hayatım bakımından birinci derecede ehemmiyeti yoktur. Fakat, başlamışken hikâyenin gerisini de anlatayım.

"Dürsükâr'da benim halaoğlum vardı hakikaten. Karısı ve kayınbabasıyla otururdu. Kayınpederi biraz tuhaf huyları olan bir adamdı. Ve, siyaset ve sair mevzularla hiç alâkadar olmadığı, neşriyatı takip etmediği, herhangi bir meclise, cemiyete devam etmediği halde, arasıra o kadar isabetli laflar

ederdi ki, ben bu adama ehemmiyet verirdim. Ayrıyeten, ben bu eve geldikçe gittikçe, halaoğlumla çeşitli meselelerin münakaşasını yaptıkça, zannederim bu ihtiyar bizim üzerimize birtakım yüksek mesuliyetler alacağımızı, ananeler veyahut hadiseler tarafından gelişigüzel sürüklenen insanlardan olmadığımızı fark etmişti. Bana, mânâsını umumiyetle sonradan çıkardığım birçok faydalı nasihat vermiştir. Üstelik bunu pek ehemmiyetsiz bir şey söylüyormuşçasına, adetâ fısıltıyla yapardı. Nadiren müdahil olduğu ve en fazla iki cümle söylediği mevzuların lafını bir daha hiç etmezdi.

"Zamanla, kendi başıma birtakım teşebbüslerde bulundukça ve biriyle dertleşmek, istişarede bulunmak ihtiyacı hissettikçe, gidip bu ihtiyarla konuşmayı âdet edindim. Zira, evvelâ, kimseyle görüşmez konuşmazdı. En fazla, romatizması tutmadığı günlerde birkaç saat balığa çıkardı. Yaz kış bütün gün bahçede oyalanırdı. Fakat bir gün olsun bana bahçıvanlık tedrisatına kalkışmamıştır. Böyle yapsa sıkılırdım zaten. Kendine ziyadesiyle kifayetli bir adamdı. Bu ne demektir: Emniyetliydi, itimada şâyandı. İhtiyardı, dolayısıyla benim başında bulunduğum yolun nihayetindeydi, dolayısıyla ömrüm boyunca ona açtığım sırlarımı bilerek bana huzursuzluk verecek bir tehlikeli mahlûk olarak yanıbaşımda dolanması ihtimali yoktu.

"Netice itibarıyla ona itimat ediyordum. Jilan Hanım hadisesi ile meşgûl olduğum günlerde ona Şiman Hanım'la Kaytanî Bey'in vaziyetini anlattım. Erkânı Harbiye diploması mevzuundan bahsetmedim ama. Jilan Hanım'dan da bahsetmedim. Şiman Hanım'dan biraz tafsilatlı olarak bahsettim.

"Bu esnada, o ihtiyara itimat etmekle ne kadar isabetli hareket etmiş bulunduğuma bir kere daha kânî oldum. Zira bütün hadiseyi dinlerken ifadesi hiç değişmedi. Gözkapaklarını usulca kapatarak anlattıklarımı takip ettiğini belli et-

mekten öte hiçbir şey yapmadı. İşin bir tarafında bizzat benimle alâkalı bir gönül meselesi olabileceğini sezdiğini imâya teşebbüs etmedi. Sadece, 'Zânişan'a sesleniver de bana bir kahve yapıversin' dedi, bir de cıgara istedi. Kahve gelene kadar bekledi. Ve bana şunları anlattı:

"Bu kadınlar bir cinstir, evlâdım. Bunlar asla kendilerinin olmayacağını bile bile, bir erkeğin haftada iki günlük mevcudiyetini çılgınca sevebilirler. Nevi şahsına münhasır bir soydur bu kadınlar. Ve, şu da çok mühim bir hakikattir ki, hem kendilerine mesuliyet yüklemeyen hem de sevgidir, aşktır ne ise verebilen bu kadınları, asla onlara ait olmayacaklarını bilen o erkekler de sâhiden sever. Baştan, hovardalıktır, zamparalıktır, erkeğin şânındandır falan diyerek teşebbüs ederler, bilahare mahiyetini, hudutlarını kendilerinin de asla tarif ve tefsir edemedikleri bir garip sadakâtin, esaretin, kendine eziyeti de bir miktar ihtiva eden acayip zevkinin kucağına düşerler. Daha doğuşundan sır kalmıya mahkûm bu meşum izdivaç bir gün, bir sebeple, muhakkak sona erer ve bunu müteakiben asıl değişiklikler kadının değil erkeğin yüzünde, gözlerinde meydana gelir. Bu kadınlar, aşklarını, gönüllerini, vücutlarını, mahremiyetlerini verdikleri erkeklerin yanında, nasıl olduğunu hiçbirimizin bilmediği şekilde gül gibi açtıkları dakikalar haricinde, gözlerinde o buğuyu hep taşırlar; gülümsemelerinden kederleri okunur; mesut oldukları anların geçiciliği, bazen içkinin allaştırdığı yanaklarına yapışır, bazen, nereden buldukları münasebetsiz bir yerde ve zamanda sorulacak diye ürkerek taktıkları incilerin iyice minik ve şefkate muhtaç gösterdiği kulaklarına. Bu yüzden, kalplerinde bir yara daha açıldığında, göğüslerinden içerde dolaşacak boşluk bulmuş bir yeni uğursuz rüzgâr onların içini üşüttüğünde, yüzlerinden okuduğumuz yine aynı kederdir. Fakaat! O vakte kadar, bir meslek hayatı veyahut aile devridaiminin içersinde sürüklenip giderken,

tam da yaş geçmekte iken, kendilerine kuvvetli ve şiddetli ihtirasın, ateşin, aşkın ne demek olduğunu fedakârane gösteren bu varlıkların uzattığı hayat ipini umumiyetle de kendi elleriyle kopartmak mecburiyetinde kalan erkekler, işte bundan böyle iflâh olmaz. Aynaya baktıkları vakit, gözlerini çepeçevre sarmış o uçuk mavi halkanın nasıl meydana geldiğini anlayamaz, ama şehvetle açılıp hüzünle kapanan, neşeyle gülüp kederle aralanan bir çift gözün hatırasını gözlerinin önünden silemezler; veyahut bakışlarını yumuşatan, sıvılaştıran, ılıklaştıran, şimdi kendi gözlerine musallat olmuş o alışık olmadıkları buğuyu hangi kuvvetli nefesin dağıtabileceğini aramaya koyulurlar. Pek çoğu bir zorlu yokuşu tırmanarak, ömrünün gerikalanının seyredeceği güzergâhın üzerine simsiyah bir gölge düşüren ürkütücü tepenin zirvesine çıkar ve orada başını bir şeyhin kucağına bırakıp tarikâtın bütün yaraları iyileştiren merhemini sürünür, vücutlarını bununla kaplarlar. Zavallı karılarının dokunuşunu bu yüzden pek zorlukla hissedebilirler.'

"Adetâ bir çırpıda dökülüverdi bütün bu sözler ağzından. İlk ve son defa bu kadar uzun konuştuğuna şahit oluyordum."

Tam şu anda biraz sussaydı ya. Şiman Hanım'ın bir fotoğrafı olsaydı elimde. Şu karşıki duvara assaydım.

Yoktu. Her an sona erebilecek ömrünün kapanış saatlerinde bu dünyaya üzerinde azımsanmayacak bir süre yaşamış olduğunu ispat etmek için bu hücreden ne zaman çıkacağı belli olmayan zavallı şahsımı seçmiş bir pozitif karaltı vardı! Anlattıkça bir hayalet olmaktan çıkmayı umuyordu. Çıkıyordu da. Dizime bile dokunmuştu. Ve zaman kaybetmeye hiç niyeti yoktu:

"Ben o Jilan Hanım'ın hayatını sürüklediği intizamsızlık tehlikesinden kurtulana kadar ihtiyarın sözlerini sık sık hatırladım, üzerinde düşündüm. Bunun bir neticesi olarak,

makyaj meselesinde bir terakki olacağını zannettiğim bir tecrübeye giriştim. Odamın kapısını kilitleyip aynanın karşısına oturdum ve dikkatimi iyice toplayarak gözlerimin etrafına uçuk mavi buğulu halkalar yapmaya çalıştım. İhtiyarın tasvir ettiği erkek ifadesini canlandırmaya gayret ettim. Fakat, şunu itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, bu sahada mutlak bir şekilde muvaffakiyetsizlikle yüzyüze geldiğim tek hadise oldu bu. Ne yaptıysam hüzün makyajını beceremedim. Tabiî o vakit elimdeki malzeme de mahduttu.

"Neyse, tekrar asıl mühim hadiselere döneyim. Kim erkânıharp çıktı kim mümtaz yüzbaşı kaldı davası kısa sürdü. Birkaç gün içersinde herkes mevkiini kabul etmiş, birbirine buna göre muamele eder olmuştu. Şimdi bir kısmımız diğerlerinin kumandanı mevkiine gelmişti. Bu husus bizim aramızda hususî bir müşkilât yaratmıyordu. Zira biz zaten bu vakte kadar aramızdan muayyen birinin tâlimatları istikametinde hayatımızı tertip etmeye alışmıştık. Herhangi bir tereddüt ve münakaşaya mahal bırakmayan bu hal, benim karışık vaziyetimin üzerinde durulmamasını da temin etti.

"Zaten şimdi asıl mesele şuydu: Askerî tasnif içersinde ayrıldığımız sınıflara göre, Erkânı Harbiye'de kimimiz daha uzun müddet kalacaktı, kimimiz daha evvel mezun olacaktı; mezun olan, imparatorluğun kimbilir hangi köşesindeki hangi ordunun hangi tümeninin hangi alayının hangi taburunun hangi bölüğüne gönderilecek, aramızdaki irtibat nasıl devam edecekti? Bunu münakaşa ettiğimizde O, 'Efendiler' diyordu, 'en cahil bir çoban bile istikametini tayin için başını yukarı kaldırıp kutup veyahut çoban yıldızını aramayı ve buna göre hareket etmeyi akıl eder.' Tabiî, biz zaten biliyorduk her hareketimizden önce gözlerimizi nereye dikmemiz icabettiğini. Lâkin etraf çok sisli pusluydu, karanlık giderek daha kötü çöküyordu imparatorluğun ve onca geniş toprağın şurasına burasına saçılmış kıt'aların, birliklerin üstüne; pek

yakında göz gözü görmez olabilirdi.

"İşte beni gizli, dinamik, oradan oraya sıçrayıveren bir mahiyette komita tipi faaliyetin lüzumuna bir kere daha inandıran, bu muhtemel felâketti. Kendi kendime karar verdim: Kurtarıcılık gayesine sarılmış bir lider ve etrafındakilerin bana ihtiyaç duyduğu her lâhza onların yanında bitiverecek, çekirge gibi sıçrayacak, yılan gibi sürünecek, icabında kurt gibi kapıp kaçacak, icabında yabanî ot mesâbesinde sessiz, sinmiş bekleyecektim. Nitekim hayatımın mühim kısmı dağlarda, kırlarda geçti. Hele Millî Teşkilâtlanma ve Savaş'a başladığımız zaman. Ve ne vakit, bir düşman koluna baskın verip muvaffak olup da, yanmış barut ve kan kokusunun dağılmasını müteakip bir çalının dibine uzanarak veyahut bir kayaya sırtımı dayamış gökyüzüne bakmışsam kutup yıldızını ve çoban yıldızını arayıp bulmuş ve içimde bir sıcaklık, bir güven hissetmişimdir.

"Nasıl yaşadım biliyor musun? Her ânı dolu, her ânı faydalı, her an hareket halinde! Bir gün çapraz fişeklikler takmış, kara bıyıklı bir cehennem süvari oluyordum, bir âsi köyünü basıp tafsilatına girmek istemediğim tedbirlerle isyanın hakkından geliyorduk, ertesi gün, geceyi at sırtında geçirmiş olarak, fakat tertemiz traşlı, siyah esvap içersinde, kravatımı bağlamış bilmemne vekaletinin bilmemne memuru suretinde, Anakara'da icabeden temaslarımı yürütüyordum. Zaferden sonra, hep O'nun yanıbaşındaydım. Ah, şimdi bunları açık ediyorum diye vicdanım nasıl sızlıyor bilemezsin. Gece Mesaileri'nde kâh bir misafir olurdum, tanıştırılırdım bizimkilere, hiçbiri anlamazdı, sırf O bilirdi, kâh uşaktım, kâh hiç mevcut olmayan birinin şöförü... Hakiki hüviyetimle karşılarına çıktığım zamanlar, hep, bir yerlerdeki vazifeden yeni dönmüş ve hemen başka bir yere gidecek olurdum. Böyle zamanlarda hep aynı saç şeklini yapar, aynı kıyafeti giyerdim. Benim için 'Şu zavallıya tahsisat çıkaralım da kendine yeni

bir caket alsın' falan derler, takılırlardı, ben ses çıkarmazdım. O'na bakardım göz ucuyla, sırf benim fark edebileceğim bir istihza olurdu yüzünde."

Dayanamayıp sordum: "Peki, bu duruma bir son vermeyi düşünmüyor muydunuz? Ya da neyi bekliyordunuz, bu böyle ömrünüzün sonuna kadar gitmeyeceğine göre..?"

Sâkin sâkin şunları söyledi: "Dur bakalım, acelemiz var, ama bu kadar acele de birçok şeyi mânâsızlaştırır. hem... sen bana bir şey sorma. Yani, teferruata dair sor, böyle, en mühim bir hususun sırasının ne zaman geleceğini bana bırak."

Kendinden emin görünmeye çalışıyordu ama hiç değildi. Onun için üzüldüm yine; belki de acıdım ona, bilmiyorum. En azından, artık yoğun bir merak duygusuyla izliyordum onu. Varolduğundan şüphe etmiyordum artık. Anlattığı saçmalıkların korkutucu tutarlılığını, sanırım özellikle şu anda bu hücrede bulunduğum için daha kolay yakalayabiliyordum. Beni buraya tıkanlardan biriydi o!

Nasıl olup da elekten düşmüştü? Ya da belki, bunların hepsi elekten kafamıza düşmüşlerdi ve şu halinde bile hayata -benimkine de- tırnaklarını geçirmiş çekeleyen bu yarı-hayalet tek başına eleğin üstünde kalmıştı.

Eleği feleği bilmiyorum, ama parmaklığımdan içeri düştüğü tartışılmaz bir gerçekti. Ve şu anda benim "yolumu" çiziyor, bana "istikamet" veriyordu. Çaresiz, onu izleyecektim, bu durumda oyuna katılmak daha rahatlatıcıydı.

Bu oyunun, bin türlü rezalet ve cinayetten oluşan bir trajedinin kaçıncı perdesi olduğunu öğrenmeye çalışmanın da anlamı yoktu. En azından şu yanımdaki gür kaşlı hayalet için son perdeydi galiba.

BİR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

Nihayet hayatın çetin imtihanı karşısında bir başıma ispatı vücut eylemek mecburiyeti geldi çattı. Asgarî olarak, kendimi talihli addedebileceğim bir noktayı nazar mevcuttur, o da şudur ki, ben Erkânı Harbiye devremi siyasî hadisat, askerî nazariye ve vatanın kurtarılması gayesine kendini hasretmiş insanlarla beraber geçirdim. Kendimi hizmete hazır hissediyorum. İçimi burkan ve tükrüğümü boğazımda düğüm eden talihsizlikler eseri olarak rütbece lâyık olduğum seviyeden geride kalmış bulunmamdan dolayı mütemadiyen sinemi yakan bir ateşin, içimdeki hizmet ve mücadele azmini ve hırsını ve kuvvetimi ve takâtimi kül etmesine rıza göstermeyim, başka arzum yoktur. Mâbâdi kendiliğinden gelecektir.

II

Nâmtepe Piyade Endaht Mektebi'nin makineli tüfek muallimi olmak, Erkânı Harbiye'den çıkar çıkmaz behemahal kıt'a hizmetine gönderilmekten belki de daha iyidir. Filvâki'

bu vazifenin bana istikbal için kuvvetli bir istinat noktası teşkil etmeyeceği sarihtir. Lâkin bu ilk hizmet senelerinde zannımca tecrübenin her çeşidinden faydalanmak icabeder.

Yalnız, bir bölüğü veyahut Allah kısmet ederse daha ilerde bir tabur veyahut tümeni sahaya yaymak, açmak, sipere çekmek, taarruz emri vermek, yalçın kayaların ardında sürünerek düşmana yaklaşıp onu tepeleyecek erâtın heyecanla bir emri ifâ ettiğini seyretmek herhalde sıralara masalara oturmuş bir kısım efrâda en basit bir mekanizmayı söküp takmayı defalarca anlatmak ve yine de idrak edemediklerini müşahade ederek hiddetlenmekten zannederim pek evlâdır.

III

Düşündüm ki, ben bu deftere her vakit had safhadaki bir itina ve terbiye ile (tabiî zaman zaman Şevdi gibilerinin menfi tesirleriyle bu hususta hataya düşmüş olabilirim) mütalâalarımı derli, toplu bir tarzda kaydetmek mecburiyetinde miyim yoksa zaman olur ki, insan bir hasbıhal veyahut içini dökme ihtiyacı hissediyor, acaba bir kimse kendi içinde infilâk ve indifa eden hissiyat ve hezeyanları bu şekilde ifade etmesinde mahzur olabilir mi? Bu husus zihnimi meşgûl ediyor.

Karşılık göremeden, bir deftere dahi olsa içini dökmekte bir çeşit ruh tâlim ve terbiyesi yok mudur?

Zira, inkârı mümkün olmayan bir muhabbet ve meşveret ihtiyacı, zihninde veyahut kalbinde nöksan tarafı olmayan ezcümle insanlar için bir zarurettir. Zaruretin fevkindedir. Bazen.

Bu akşam bir parça

Bu akşam Orostopolis tarafına uzanarak iki bardak bira

içtim. Pek nezih bir kahvehaneydi fakat ismini hatırlayamıyorum. Yalnız, saçlarını beline kadar dökmüş, bir su kenarında taranan bir kız resmi vardı duvarda, bir de küçük küçük yarım şamdanlar. Bir başına olunca insan hızlı içiyor. Bu da nâhoş birtakım tesirlere sebebiyet veriyor.

Bu mektebin yeri pek uzaktır. Her vakit gidilip gelinemez ki Orostopolis'e.

IV

Dün akşam yine Orostopolis'e inerek o kahvehaneye gittim ve (üç) bardak bira içtim. Gece, vaktin bir hayli ilerlemiş oluşu sebebiyle bir otelde kalmıya karar verdim. Hem iki çift laf edilecek eli, yüzü düzgün bazı zevata tesadüf etme ümidindeydim. İlkin girdiğim otelin tarifesi pek müthişti. Orostopolis'in ortayerinde eşkiya gibi, zannedersin sahipsiz kalmış dağbaşında adam soyuyorlar. Biraz çıkıştım. Koyu renk esvap giyinmiş vazifeli kendisinin mâdun bir memur olmasını mazeret beyan ederek elinden bir şey gelmeyeceğini ifade ile bana daha münasip fiyatlı otellerin ismini verebileceğini söyleme küstahlığından da geri kalmadı. Dili bile dönmüyordu salağın! Kendi memleketimizde rezil mi olacağız! Yedi düvel bunlara kol kanat gererse olacağı budur! Ben şahsen teessüf içersinde orayı terk etmeyi münasip gördüm. Üzerimde üniforma ile bir rezalete sebebiyet vermeyi hiç arzu etmem. Bu memleketin evlâdını kendi çöplüğünde bu hale bu şekle sokanlar hicap duymalıdır!

Gittiğim diğer otelde fiyatlar ehvendi. Bir oda tutup orada kaldım. Lâkin behemahal uyumaya niyetim olmadığından üç, beş masa etrafında iskambil oynadıkları genişçe salona oturdum. Yürümek ferahlattığından bir bardak daha bira

söyledim. Oyunu bırakmak üzere olan bazı eşhasla sohbet yaptık. Madonya'da akrabaları varmış, onlar için endişe ediyorlardı. Filhakika, Kalpanlar'da umumî bir harp ihtimali gün be gün büyüyor. Neyse ki benim ebeveynim vakitlice muhacereti göze alarak tehlike menzili haricine çıktılar.

Ben bu şahıslara muhtemel bir harbin askerî veçhelerine dair mâlûmat verdim. Tam mânâsıyla idrak edebildiklerini zannetmem ama bir küçük faidem olsun diye arzu ettim.

Bir bardak daha bira içtim. Zannederim günün yorgunluğundan, uyuma ihtiyacı hissettim. Ben müsaade isteyip odama giderken onlar yeniden iskambile daldılar. Harp tehlikesi bile bu milleti iskambilden alıkoyamıyor. Bu tevekkülün de fevkinde bir vaziyet, ondan ziyade bir ırsî atalet midir? Hal böyleyse, bunca asır bu kadar toprağı nasıl fethetmişiz?

Harbin ne mânâya geldiğini bilen ve buna hazırlıklı olan yegâne unsur ordudur.

V

Lâkin ordunun hali vakti de icabı ve lâyığına göre yerinde değildir. Piyade Endaht Mektebi'nin mutfağında, yatakhanesinde kara kara böcekler kol gezmektedir.

Geçen gece uykumdan uyandım, pek susamıştım. Kalkıp mutfağa gittim. Nöbetçiden de istesem verirdi ama ben hem etrafı bir kolaçan edeyim dedim. Mutfağa girdim.

Uykulu vaziyette gezinirken her çeşit nesne ve eşya hakiki halinden farklı tezahürlerle adetâ insanı tedirgin etmek ve kalbine huzursuzluk şırınga etmek için gayret gösteriyor.

Geceleyin ışıkların ancak kısmı cüz'isi yakıldığından o kısmî karanlıkta koskocaman bir böceği zor belâ teşhis

edebildim. Evvelâ fare zannettim. Fakat baktım ki zırhını gere gere karşımda boy gösteren ve adetâ bana meydan okuyan ve muharebeye davet eden bir kara nâlet böcektir.

Yüregim hop etti. Zira, bir lâhza evvel, burada böyle bir mendebur mahlûkla karşılaşacağımı hissetmiştim.

Ben çorapsız ayaklarıma geçirdiğim çizmelerimin içinde ayaklarımın soğuk soğuk terlemekte olduğunu hissederek, göğsüme de bir ürperme geldiğinden üniformamın önünü kavuşturmaya gayret ederek, adetâ raptedilmiş gibi zerrece sağa, sola hareket etmeksizin orada sanki mutfağın hudut nöbetçisi edâsıyla duran böceğe bakmakta idim. O da o mide bulandırıcı antenlerini kımıldata kımıldata bana asla dostane olmayan bir mesaj mı tebliğ etmeye uğraşıyordu? Belki de ben nasıl onun mevcudiyetinden daha onu görmeden haberdar olmuş isem, o da aynı şekilde benim avdetimi hissetmişti. Ve şayet iğrenmesem, ânında onun üzerine basmak suretiyle bir daha zabitan veyahut efrattan herhangi bir kimseyi rahatsız etmesine ebediyen mâni olacağımı anlıyordu...

Loş mutfak girişinde uykulu gözlerimi açmaya gayret ederek ve soğuktan titrememiye çalışarak kendime şu suali sordum: Bir kumandan harpte de görmeden, işitmeden, düşmanın yakında olduğunu ve muayyen bir müddet sonra onunla göğüs göğüse gelineceğini hisseder mi? Hissi kablel vukû'nun kumandana has mecrası ve şekli böyle midir, bu böcek hadisesindeki gibi midir?

6

"Henüz o gelmemişti. Çıt çıkarmadan oturuyor, ellerimizi şişelere ve kadehlere isteksizce uzatıp çekiyorduk. Ofluyor pufluyor ve göğsümüzden düğmeler açıyorduk. Ağlamaklıydı herkes. Kimimiz yaralıydı. Kabuk bağlamış yaralarımızı ve sargılı uzvumuzu birer alçalma işareti gibi taşıyarak, hicap hislerimizin hıncımıza baskın çıkmasına mâni olmaya gayret sarf ediyorduk. Fevkit'le Ceraset hariç hepimiz Kalpanlar'dan dönmüştük. Buna dönme bile denemez esasında, zira sürülmüş atılmıştık. Durup geri dönme ve bir miktar mukavemet etme fırsatını yakalayabildiğimiz her lâhza çarpışmaya, tutunmaya çabalamış fakat muvaffak olamamıştık. Çıt çıkmıyordu, az evvel de söyledim.

"Birden, o meşum hava içersinde anî bir zelzele veyahut başka bir müessir hareket neticesinde, zemin kattan birkaç basamak inilerek geçilen meyhane bodrumunun içinde can vereceğimizi zannettik. Kocaman bir gürültü gibi çınladı kulaklarımızda. Halbuki sadece esef ve isyan hislerinden elindeki bardağı çıtır çıtır kıran Afad sebep olmuştu bu hadiseye. Afad'ın omzu sargılı idi, alnında sıyırıp geçmiş bir süngünün izi bir nuhuset mührü edâsıyla parlıyordu, kabuk

tutmuş bu menhus hattın üzerinde Afad'ın boncuk boncuk teri birikmişti. Bir müddet sonra taşacak ve gözlerini yakarak, morarmış yanaklarından süzülecekti. Avcunda kadehi paramparça ettiği elini peçeteyle sardı. Yardıma teşebbüs edenlerimize öyle bir baktı ki çekindik, geri çekildik.

"O lâhza dikkatimi celbetti: Hepimizin bakışları değişmişti. Yürüyüşlerimiz değişmişti, edâmız, tavrımız, havamız bambaşkaydı; pek farklıydı. Nazariye faslını müteakiben sürüldüğümüz harp sahasındaki bu ilk tecrübemiz, her vakit toplaştığımız bu meyhane bodrumunda ilk gelen iki kişinin tokalaşıp sarılmasının hemen ardından her bir köşeye sinen o şefkat ve beraberlik hissinin toprağını yakmış kavurmuştu. Bangır ve Yanni çetelerinin ateşleri, arkamızdan takip eden gözü dönmüş Sırımların kalplerinden besledikleri intikam yangını, istikbale ve kurtuluşa dair müşterek azim ve planlarımızı eciş bücüş simsiyah kibrit çöplerine çevirmişti. Bir meleğin gelip kulaklarımıza sihirli kelimeler fısıldaması icabediyordu; yok, hayır, daha ziyade, tâ kadim devirden bu vakte kadar icrayı sanat etmiş ezcümle harp ilâhlarının ellerinde kuştüyleriyle avdet ederek hepimizi bir güzel kusturmasıydı icabeden. Kusmalıydık. Dışarı çıkarmalı, atmalıydık, vücudumuzda durdukça bizi zehirleyecekti. Kötü bir canlı yaşıyordu içimizde; bize ait değildi, yabancıydı, atmamız lâzımdı onu. Kusmamız elzemdi; lâkin kusturulmamız şarttı, kendi kendimize bunu yapamayacaktık."

Hücremin duvarında yoğun sigara dumanı arasında hepsi gözlerini yere dikmiş subaylar oturuyordu. Yakaları bağırları açıktı, terliyorlar ve susuyorlardı. Kimi eline bir kadeh, bir çatal, bir sigara tabakası almış, ağır ağır, usul usul evirip çeviriyordu. Çok uzaktan, uzaklardan, tiz sesli bir adamın haykıra ağlaya söylediği Oruneli türküsü duyuluyordu. Son anda kurtarılabilen eşyanın gelişigüzel yığıldığı arabaların tekerlekleri gıcırdıyor, çamura saplanan tekerlekleri çıkar-

maya zorlanan hayvanlar çatlıyor, kafileler yerlerde ölüler, daha kötüsü yaralılar ve takâti tükenmişler bırakarak, dur durak bilmeden uzaklaşıyorlardı. Tepelerden kesik başlar yuvarlanıyor, her biri, gerisinde, ırzına geçilen kadınların kanlarından meydana gelen izler bırakıyordu. Yamaçlar kıpkırmızıydı, dereler çaylar pıhtılaşmıştı, sulara düşen çocuklar bir daha başlarını çıkaramıyorlardı. Kemerine kulaklar, burunlar asmış irikıyım bir adam, tepeleri sarmış kayaların ardında kafilenin daha da güçten düşmesini bekleyen, kafileyi son kez öldürmeye ve soymaya hazırlanan çetecilerin dahi yüreklerini hoplatan bir kahkaha koyverdi. Kemerindeki kulakları burunları göstererek, "Bunlar Bangır katillerinin en alçağı Stavrov'un kulakları, bunlar Yannis eşkiyasının en yamanı Stavri'nin burnu ve ve kulakları!" diye bağırdı. "Duydunuz mu! Bakın işte, işte bunlar da benimkiler; benim, oğlumun ve kardeşimin. Artık kimse kimseyi koklayamaz ve duyamaz! Hah hah hah! Anladınız mı!" Mavzerin namlusunu ağzına sokup tetiğe bastı. Hücre duvarıma kanlı et parçaları, kemikler yapıştı. Kusmak istiyordum.

"Bizi o kusturdu," sözlerini hafızamın kansız çamursuz bir yerine kaydedip bir süre sonra algıladım. İğrenmiş, yorulmuştum. Güçtü, ama dinledim:

"Biz orada öyle günlerce haftalarca oturabilirdik. İskeletlerimizi bulabilirlerdi. Zira, şayet içimizi kemiren zehri dışa dökemeseydik hayatımızın gerikalanını mefluç sürüngenler olarak geçirmeye mahkûm edilmiş olacaktık. O geldi ve evvelâ hastalığımızı teşhis, bilahare bizi tedavi etti. Elinde ince bir değnek vardı. Tek tek hepimizin göğsüne temas etti ve, 'Efendiler' dedi, 'Kalpanlar veyahut bir başka toprak parçası kaybedilir de kazanılır da. Toprak kaybedilmek kazanılmak içindir. Lâkin bu devleti bu belânın ortasından çekip çıkaracak ve selâmete kavuşturacak azim ve iradenin her vakit istihsal edilemeyeceği aşikârdır. Ve siz... (işte bunu söylerken he-

pimize tek tek dokundu, Helis Kabzi biraz geride kalmıştı, ona da öne eğilmesi için işaret etti, o göğsünü yaklaştırdı, Ulutarkan değneğiyle onun da göğsüne temas etti)... siz, bizim halâsımızın tecessüm etmiş, vücut bulmuş ifadesisiniz!' Bunları söyledikten sonra bir taburenin üzerine çıktı. Bodrum tavanının alçaklığından ötürü başını bir yana eğmek mecburiyetinde kalmıştı. Afad kalkıp köşedeki soba demirini kaptı ve tavana bir darbe vurarak O'nun başının üzerindeki ahşap kirişi göçertti. Şimdi O başı dik hitap edebiliyordu bize. Evvelâ sarılıp Afad'ı öptü ve, 'Yapılması icabeden aynıyle budur, efendiler' dedi. 'Bizim başımız diktir, dik kalacaktır. Bir düşman kolordusu veyahut üç düşmanın ittifakı veyahut bir basit ahşap kiriş buna mâni olamaz.' Tabureden indi, O gelmeden evvel masanın başında Câzib oturuyordu, yerini O'na verdi. O oturdu. 'Şimdi herkes sırayla anlatacak' dedi."

Ağzıma bir parça kuru ekmek atıp sigaramdan çok derin bir nefes çektim. Hafifçe başım döndü. İhtiyar komitacı da yerinde doğruldu, yastığını düzeltti.

"Evvelâ Afir anlattı:

"Yanında kendi gibi bir başka mümtaz yüzbaşı, Kahır Bey, bir mülâzımıevvel ve on neferle beraber Goymona'ya kadar gidip, emredildiği üzre fırka kumandanı Miralay Hamnümâ Bey'in yanına varmış. Hamnümâ Bey'in fırka kumandanlığının yıkık dökük bir kulübeden ibaret olmasına ve etraftaki efradın azlığına pek şaşırmış. İçinden geçirmiş ki, Hamnümâ Bey ne mene fırka kumandanıdır, fırka herhalde ileri hatta bir yerde mevzi tutmada veyahut harbin içersinde, Hamnümâ Bey burada, bu tuhaf kulübede ne aramaktadır? İçeri girdiklerinde Hamnümâ Bey'in mütemadiyen tespihiyle oynadığını görmüşler. Rutubetten veya zaten çürük olduğundan tespihin ipi tekrar tekrar kopuyor, Hamnümâ Bey Afir'le yanındakilere aldırış etmeksizin tespih tanelerini birer birer topluyor ve tespihi yeniden tamam edince ipin ucuna bir düğüm atarak

o meretle oynamaya koyuluyormuş. Afir bir ara dayanamayıp, 'Kumandanım, bizim vazife mahallimiz neresi ise lütfen emir buyrunuz, gidip vazife alalım' demiş. Hamnümâ Bey kendisine sanki dünyanın en garip suali tevcih edilmiş gibi, müthiş bir hayretle bakmış Afir'e. 'Ne?' demiş. Afir sualini tekrarlamış. Hamnümâ Bey bu esnada duyulan pek şiddetli bir top gümbürtüsünün tesiriyle tespihini masaya çarpıp bir kere daha dağıtmış. İşi çabuklaştırmak için Afir'le diğer yüzbaşı toplamışlar - kulübeye sırf ikisi girmiş, çünkü Afir dışarda kalan neferlerin başında mülâzımın beklemesi icabettiğini söylemiş. Bu şekilde bir müddet daha geçtikten sonra Hamnümâ Bey ayağa kalkmış; sendeliyormuş. 'Fırka nerede biliyor musunuz?' demiş birden. Ve hemen ardından, pek sıhhatli bir bünyeden çıkmadığı belli bir sesle acayip ve ürkütücü bir nâra atmış. Sualini de kendi cevaplamış: 'İşte' demiş, 'dışarda!' Afir'le diğer yüzbaşı ister istemez kulübenin kırık camlı penceresinden dışarda uzanan çamurlu düzlüğe bakmışlar. Can çekişen atların ve ince, beyaz, parlak bir tabakayla kaplı otların arasında göğüs bağır açık oturan, serilmiş yatan, bir deri bir kemik efrâdı bir müddet seyrettikten sonra Afir, 'Kumandanım efendim' demiş, 'dışardaki efrâd üç, bilemediniz dört manga teşkil eder. Fırkanın bakiyesi acaba nerede vazife almıştır? Lütfetseniz...' Bunu duyar duymaz Hamnümâ Bey tabancasını çekmiş, pencerenin kırık camını bir mermi ile azıcık daha parçalamış. Dışardaki zavallı efrad silah sesini duyunca kendilerini yere iyice yapıştırmış öylece hareketsiz kalmışlar. Biri de vurulmuş galiba. Afir'le arkadaşı birbirlerine bakıp Hamnümâ Bey'in cinnete benzer bir hal ile mâlûl olduğuna kanaat getirdikten sonra müsaade isteyip çıkmaya teşebbüs etmişler ki, miralay, 'Durun!' diye bağırmış, kapıyı aralarken durmuşlar, Hamnümâ Bey, 'Şimâle doğru' demiş, 'Deliçov Deresinin Akova Çayına kavuştuğu yerde söğütler vardır. Orada dürbünüm, cıgara tabakam, çizmelerim

var benim. Bana onları getirin!' Bizimkiler tabiî hemen, 'Emredersiniz efendim' deyip savuşmuşlar. Bilahare, dışardaki efrattan bir-ikisini konuşturup fırkanın neredeyse tamamiyle telef olduğunu, bunların da buraya anca çekilip düşmanın kendilerini bulmasını beklediğini öğrenmişler. Afir erata civarda hiçbir zabit veyahut erkânıharbin bulunup bulunmadığını sormuş. Yokmuş. 'Bu takdirde sizin kendiliğinizden toparlanıp en yakındaki bir fırkaya iltihak etmek suretiyle cephede vaziyet ve vazife almanız icabetmez mi?' diye çıkışacak olmuş, fakat o esnada arkasından gelen canhıraş feryada kulak verip o istikamete bakınca dört, beş erin bir atı kesmeye gayret ettiğini görmüş. Onların yanına koşup sertçe çıkışmış, erlerden biri atın döşünden çıkardığı süngüyü kaldırıp Afir'in üzerine çullanmaya kalkmış. Bu hadiselerde birkaç neferi telef etmek mecburiyetinde kalmışlar.

"Afir kendileriyle birlikte gelen neferlerin vaziyetinde de bir nuhuset sezmiş fakat belli etmemiş. Nitekim, Hamnümâ Bey'in fırkasının aklın hafsalanın almayacağı bir meşum vaziyetteki bîçare âlemini terk edip, çöken akşamın koyulttuğu karartığı, kendine kattığı tepelere doğru at sürdüklerinde neferler mütemadiyen hayvanlarını dizginliyor, bir türlü süratlenmiyorlar, kabahati de atlara buluyorlarmış. Afir, Kahır Bey ve mülâzımıevvel boyuna erlerle atlarını değiştiriyorlar, fakat zabitlerin altında kanatlanan atlar, dizginleri erlerin eline geçince adetâ geri geri tırısa kalkıyormuş. Nihayet bir yamacı tırmanırken Afir 'Tepeye varalım, etrafı kolaçan eder, istirahat ederiz' demiş. Fakat tepeye vardıklarında yamacın öbür tarafının birkaç yüzü mütecaviz düşman süvarisiyle adetâ kaplanmış bulunduğunu görmüşler. Fakat pek geç kalmışlar çünkü düşman da onları görmüş. İstirahat halindeki süvarilerden birkaçı derhal atlarına atlayıp üzerlerine hamle ettiklerinde, Afir'in neferleri atlarını adetâ dörtnala kaldırıp düşmana doğru koşmaya ve, 'Bize dokunma, teslim, teslim!'

diye bağırmaya başlamışlar. Düşman zaar karanlığın da tesiriyle vaziyeti anlayamayıp bu efrada ateşe koyulmuş ve hepsini telef etmiş. Lâkin bunlar Afir'le öbür zabitlerin önüne geçmekle bir nevî siper teşkil ettiklerinden bizimkiler canlarını muhafazaya ve oradan kaçmaya muvaffak olmuşlar. Muhtemelen ertesi gün düzlüğe inmeye hazırlanan düşman da bu lüzumsuz ve beklenmedik müsademeyi uzatmamak için onları takip etmemiş.

"Afir, Kahır Bey ve ismini hatırlayamadığım mülâzımıevvel düzlüğe inince hiç beklemeden şimâle doğru at sürmeye karar vermişler. Sabaha kadar düşmana tesadüf etmemişler. Böylece arada pek kısa istirahatler vererek atları suladıkları, kendileri de kumanyalarından ihtiyatlı bir şekilde azar azar yedikleri seyahatlerini Kırkaranlık garbındaki Hâzil mevkiine kadar devam ettirmişler.

"Yol boyunca, zaman zaman, aralarında hiç konuşmadan, üç beş parça eşyalarını, yarı donmuş çocuklarını ve can çekişen hayvanlarını beraberlerinde sürükleyerek geçen kafilelerin karaltılarını görmüşler. Bunları teşhis edemediklerinden, düşman olabilir şüphesiyle saklanıp kendilerini göstermemişler. Afir bunlardan bahsederken, 'Aralarında tek kelime dahi teati etmedikleri halde' dedi, 'bileklerine ve baldırlarına yapışmış çamurlarla iri topaklar halindeki şekilsiz kütlelere dönmüş ayaklarını geceyle beraber buzlanmakta olan zemine mutlak bir sessizlik içersinde batırıp çıkardıkları halde, tuhaf ve korkutucu, ağır ve yürek paralayıcı bir uğultu, bu kafilelerin peşisıra adetâ yuvarlana yuvarlana geliyor, onlara refakat ediyordu. Buna benim dikkatimi Kahır Bey çekti. Kahır Bey dedi ki: Bunlar düşman değil bizim ahalidir. Ben bunu kabule yanaşmadım.'

"Tan ağarınca bizimkiler kendilerini bir vadide bulmuşlar. Geçip geçmemekte epey tereddüt ettikten sonra, evvelâ tepeye tırmanmaya karar vermişler. Afir 'olmaz' demiş, evvelki yamaç

hadisesini hatırlatmış. Kahır Bey'le kısa bir münakaşadan sonra vadiden geçmeye karar vermişler. Neyse ki bir tuzak yokmuş. Ve vadiyi geçince, gece karanlığında uyandırdıkları elem ve dehşet kâfî derecede hissedilemeyen bîçare kafilelerden birini karşılarında bulmuşlar. Bir kadın, döşünden kanlar süzülen bir öküzün çektiği arabasına kendini de koşmuş, sadece ve sadece başı olmayan bir vücudun yüklendiği bu arabayı çekmeye uğraşıyor imiş. Bir başka arabada ise Bangır ve Yanni çetecilerinin, köylülerinin koyun postu kepenekleri, çizmeleri, elleri ve başları varmış. Bir adam, kafilenin sağına doğru açılıp büyük adımlar atmaya başlamış, her adımda çamura gömülüyormuş, nihayet yok olmuş gitmiş, kimse dönüp o tarafa bakmamış.

"Bizimkiler kimin yanına varıp bir sual etseler işittirememişler, kimse yüzünü yerden kaldırmıyormuş. Çaresiz yola devam etmişler.

"Nihayet, bir tepeye mevzilenmiş bir ordu birliğine kavuşmuşlar. Bu birlik aşağıdaki bir Sırım kuvvetiyle çarpışıyormuş. Arkalarından yaklaşan atlıları görür görmez bizimkilerin üzerine ateş açmışlar. Mülâzım vurulup düşmüş. Afir'le Kahır Bey güç belâ kendilerini belli edip teşhis edilmelerini temin ile birliğin yanına sokulabilmişler. Fakat Afir de omzundan yaralanmış.

"Bunları kumandanın yanına götürmüşler. Afir adamı tanımıyor. Üzerinde hem kolağası hem miralay rütbeleri varmış. Kemer niyetine de bir sancak sarmış. Kumandana kendilerini resmî şekilde tanıtmaya teşebbüs ettiklerinde bu adam bunları sert şekilde, biraz da tâciz ederek, karşıdaki düşmanı göstermiş. Afir omzundaki yarayla meşgûl olunmasını isteyecek olmuş, kumandan yanına gelip omzunu tutup sıkmış, Afir'i bir hamlede yere çökertip etrafındakilere birtakım işaretler yapmış. Bir şişe getirip Afir'in ağzına dayamışlar, kesif bir erik ve alkol kokusunu aldıktan hemen sonra Afir şiddetli bir acıyla

sarsılmış ve kumandanın kanlı bıçağının ucunu seçebilmiş. Kucağına bir mermi atmışlar.

"Galiba bir müddet şuursuz kalmış. Gözünü açtığında kumandanın ve ötekilerin havasını biraz değişmiş bulmuş, zira düşman çekilmekteymiş. Birlik hemen mevziden çıkıp düşmanın terk ettiği düzlüğe inmiş, oradan da bir sonraki yamaca varıp meğer pek yakın zamanda terk edilmiş olan köye intikal etmişler.

"Köyün camii harapmış, isten simsiyahmış, minareden cesetler sallanıyormuş. Tahammülü pek güç olan bir yanık et kokusu her yanı sarmış. Kumandan evvelâ minarenin alemine bağlanmış Sırım bayrağını indirtip icabeden emirleri verdikten ve tertibatını aldıktan sonra bizimkileri yanına çağırtıp biraz sual etmiş. Bilahare unuttuğu bir şeyi birden hatırlamış gibi, yanından hiç ayrılmayan, çapraz fişeklikler kuşanmış, rütbesini tayin etmek mümkün olmayan zabite emretmek suretiyle birkaç neferi yanına getirtmiş. Bu neferleri hemencecik cami duvarının dibinde kurşunlamışlar. Adamların yanıp yakılacak, af dilenecek vakitleri bile olmamış. Afir'le Kahır Bey donakalmışlar. Kumandan demiş ki: 'Bunlar size ateş eden neferlerdir.' Afir'le Kahır Bey böyle bir hatanın muharebe şartlarında bu derecede şiddetli cezalandırılmasına hayret ettiklerini gizleyememişler. Kumandan bunun üzerine demiş ki: 'Hayır efendim, hata değildir. Asla Değildir! Bunlar sizi görünce arkamızdan takviye gelmektedir zannettiler. Takviye gelirse muharebenin devam edeceğinden ve bizim kaybettiğimiz toprakları geri almak için tekrar harekâta başlayacağımızdan, harbin uzayacağından endişe ediyorlar.' Bizimkilerin afallamış suratlarına doğru, 'Anladınız mı!' diye haykırdıktan sonra atlardan birinin kesilip erata dağıtılmasını buyurmuş. O çapraz fişeklikli zabit itiraz edecek olmuş, kumandan, 'Haftalardır bir mevzi elde ettik, fakat ne fayda! Bundan gerisi yoktur. At bize lâzım değil artık' demiş. Afir

içinden epey bozulmuş, lâkin kumandandan çekindiği için sesini çıkaramamış. Bu hadise zihnine sülük gibi yapışmış tabiî. Bir müsait zamanda mevzu ederim diyerek kendine hâkim olmuş.

"Ertesi gün köyün civarına yayılarak mevzi almışlar. Düşman gözükmemiş. Afir de bu sükûneti fırsat bilip kumandanla harbin gidişatı ve kendilerinin ne şekilde faydalı olabileceği hususunda görüşmek istemiş. Ancak Afir icabedenleri ve lâzım gelenleri sıralamaya gayret ettiği bir sırada kumandan anî bir hareketle yerinden fırlayıp Afir'i ve Kahır Bey'i erlere zaptettirip atlarına bindirtmiş, kendi de at binmiş, birlik toparlanıp harekete geçmiş.

"Afir lafının burasında sustu. Boğazına dikenli bir topak takılmış gibiydi. Biz lafın devamını getirmesini merakla beklerken, o, 'Uzaktan kiliseyi gördüm' dedi, yine sustu. Bir müddet de böyle bekledik. Afir, 'Köye girdik' dedi. Sustu. Birden başını kaldırdı ve sesini yükseltti: 'Millî müdafaa ve muharebenin icaplarına riayet ve bunları ifâ etmek şarttır' dedi, 'lâkin bunları tafsilatıyla nakletmek pek çok bakımdan mahzurludur'.

"Ben içimden, 'Helâl olsun Afir'e' diye geçirdim. Zira burada dile getirdiği husus ilerde bizim ezcümle faaliyetimiz için bir umde teşkil edecek, bir kaide olmasının yanısıra bir üslûp haline gelecekti. Bunu şüphesiz Afir icat veyahut keşfetmemişti. Fakat kendisi de fark etmeksizin sarf ettiği cümlede, yapmak, eylemek ile nakil ve takdim etmek arasındaki pek mühim farka işaret ediyordu. Kendi kendime, 'Şayet Afir dahi bu meselenin farkında ve bunu hazmetmiş ise bizim kendimize itimat ve beraberce meydana getirmekte olduğumuz kuvvete istinat etmekliğimiz gayet isabetlidir' dedim. Zira, henüz O bize bunu tafsilatlı şekilde izah ve telkin etmemişti, böyleyken, Afir dahi insiyâkî olarak bu hususta doğru fikre varabilmişti. Demek bizim içimizde mühim hususiyetleri

üstüste binerek birbirini kuvvetlendirecek olan müşterek bir cevher vardı.

"Afir o köydeki hadisatı anlatmadan devam edecekti. Sözünü kesip cebine davrandı. Fevkit atılıp, 'O mermi, değil mi?' dedi. 'Omzundan çıkan. Bana verir misin, hatıra olarak.' Afir şaşkınlıkla baktı ona. 'Ne bileyim o mermi nerede, düşürmüşüm gitmiştir' dedi. Sonra cebinden bir küçük mahfaza çıkardı. Masaya bıraktı. Helis Kabzi uzanıp aldı mahfazayı, O'na baktı. O gözleriyle 'aç' diye işaret etti. Helis Kabzi mahfazayı açtı.

"Bir çift göz, bize bakıyordu mahfazanın içinden. Hepimiz yerimizde kıpırdandık. Ya da bana öyle geldi. Afir devam etti: Bunları ona o kumandan vermiş. Demiş ki: 'Senin nazariyen ve şu kıymetsiz vücuduna güya bir ruh kazandıracağı için sarınıp bürünmeye gayret ettiğin akiden belki vicdan rahatlığıyla bir memuriyet ifâ etmen için kâfîdir. Lâkin üstünde zabit üniforması varken hayalleri giyinemezsin. Sana lâzım olan gözdür.' Bütün köyün ahalisini kilisenin önünde toplamalarını emretmiş. Onlara Bangırca bağırmış; demiş ki: 'Birazdan nasıl olsa hepiniz öleceksiniz. Ben size eziyet etmeyeceğim, ettirmeyeceğim. Yalnız şartım şudur: Aranızda hiç silah atmamış, hiç cana kıymamış, adam olsun hayvan olsun böcek olsun, hiç cana kıymamış kim var, çıksın.' Köylüler korku içinde titreşiyorlarmış. Kimse cevap vermemiş. Kumandan hiddetle bir kez daha seslenmiş. Gür bıyıklı irikıyım bir adam öne çıkmış. 'Kumandan' demiş, 'senin aradığın gibi bir adam biz biliyoruz. Lâkin buraya kendi gelemez, bırak gidip getireyim.' Kumandan peşine iki nefer takıp salmış adamı. Adam bir müddet sonra kucağında başı kocaman, belden yukarısı büzüşük, daracık, küçücük, ayakları dizlerine tutturulmuş etten kemikten incecik çıtaların ucunda sallanan bir ihtiyarla gelmiş. 'İşte' demiş, 'bu adam doğduğundan beri bu haldedir. Fakat şuuru yerindedir. Bi-

zimle kaşla gözle anlaşır. Rüzgâr dönümünü, mevsim dönümünü haber verir, kırağıyı, donu önceden bilir. Pek çok müşkil meselede ona danışılmıştır, o da pek doğru şekilde yol göstermiştir. Bizim senden kurtuluşumuz yok, belli. Fakat bu fânî dünyanın bu adamdan esirgediklerine karşılık bizim arkamızda o hayatta kalacaksa hiç değilse vicdanlarımızda bir nebze rahatlık ve huzur ile göçeriz.'

"Kumandan neferlerden ikisine o ucûbeyi tutturup kenara koydurmuş. Bilahare köy ahalisini süngü zoruyla kiliseye kapatıp ateşe vermiş. Köyden çıkmışlar. Ucûbe de yanlarında. Afir'in bir gözü hep ondaymış. Kolu bacağı, terkisine atıldığı atın üstünde iyice sarsaklaşmış, şekilsiz ve ruhsuz ve kütle halinde...

"Camili köye dönmüşler, kumandan Afir'i çağırıp ucûbeyi de yanına getirtmiş. Evvelâ, 'Bak' demiş, 'gözlerini hep kapalı tutuyor. Çünkü anlıyor. Hakikaten anlıyor.' Lâkin Afir anlamamış. Bu kadarıyla biz de anlamadık tabiî. Derken kumandan bıçağını çıkarmış, ucûbenin üzerine eğilmiş ve elinde kanlara bulanmış bir çift gözle Afir'e dönmüş. Bu esnada o bîçare yaratığın gıkı dahi çıkmadığından Afir olacağı sezmemiş, fakat kumandanın elinde gözleri görünce donup kalmış. Kumandan, yalağında karnı deşilmiş bir kadının serilmiş yattığı çeşmeye tutup gözlerin üzerindeki kanı akıtmış. Alacakaranlıkta akları parıl parıl parlayan iki bilye kalmış elinde. Afir'e demiş ki: 'Bunları sana veriyorum. Bunlar bir çiftlir ve çift kalmaları iktiza eder. Çünkü: Biri, hiçbir vakit silah atmadığı, hiçbir cana kıymadığı halde bu şekilde can vermek mecburiyetinde kalan bir adamın gözünden bakman içindir. Hayatın senin yeralacağın mecrâsında bu bakış olmaksızın muvaffakiyet mümkün değildir. Hattâ bizzat mevcudiyet dahi mümkün değildir. Diğerine baktıkça da, kâbil değil, kaçınamazsın, bunun pekâlâ kendi gözün de olabileceği hatırına gelecektir. Zirâ, gözler, hele yuvalarından çıkmış

gözler birbirinin aynıdır; Müslümanınki, Hıristiyanınki, Ardabut'unki, Bangır'ınki, Tarkan'ınki, hepsi aynıdır. İnsanlar gözlerinden tefrik edilir derler, kat'iyen yanlıştır. Farklı olan gözler değil nazarlardır. Bu sebeple buna baktıkça adetâ onun içine girip oradan, birazdan bunları yerleştireceğim mahfazadan kendine baktığını zannedebileceksin. Yani bu da ibret faslıdır. Bunları al ve yanında taşı, zaman zaman da çıkarıp bak. Bugünü de, mevcudiyet sebebi emretmek, sevk etmek, fedâ etmek ve imha etmekten ibaret bir meslek erbâbı olarak dünyaya gözlerini açtığın gün kabul et!'

"Afir sözünü bitirdiğinde yanakları al al olmuştu. Hepimiz gibi. Meyhane bodrumuna çökmüş kasvet silinmişti. Kusmaya başlamıştık ve arınıyorduk. Fakat artık bunun ehemmiyeti yoktu. Çünkü o esnada başımızdan geçen, bir arınma vesaire değildi. Bu tâbir pek hafif kalırdı. Kalkıştığımız devâsâ işler karşısında pek kuvvetsiz kudretsiz, zavallıca kalacak taraflarımızı ihraç ediyor, hattı hareketimiz için bir mâni teşkil edebilecek yumuşak tenimizin üzerine bundan böyle hiç soyunmayacağımız kabuğumuzu geçiriyorduk, yepyeni zırhlara bürünüyorduk.

"Herkesin cebinden mahfazalar teker teker çıktı ve masaya kondu."

Tarkanya Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı
Lise 3 Edebiyat kitabından okuma parçası

Güneş Balçıkla Sıvanmaz

SALİF SIDKI TARAY

Millî Savaş döneminde Orostopolis'de (yeniden açılan Tashih-i Efkâr *gazetesinde) gazetecilik yapan Salif Sıdkı Bey, imparatorluk başkentinde Millî Teşkilâtlanma'yı destekleyen az sayıdaki gazeteci arasında öndegelen iki kişiden biridir. Öteki isim, o dönemde* İkbal *gazetesinde çalışan, daha sonra, imparatorluk döneminde toplumsal yozlaşma, savaş döneminde kişisel askerî yabancılaşma, Cumhuriyet döneminde ulusal şahlanma üzerine edebî eserler de kaleme alan Yakut Kasdî Bey'dir.*

Bu gazeteci ve yazarlar, Yeni Nizam'ın en içten savunucuları oldukları gibi, inkılâp görüşünü bir davranış kılavuzu olarak benimsemiş kadro içersinde, "kelime"leri düzgün ve güzel bir şekilde ardarda dizerek bunlardan Tarkan dilinde "cümle"ler yapma konusunda yetenekli ve becerikli az sayıda insandan ikisidir.

Ulutarkan'ın Gece Mesailerinde sürekli bulunmalarını istediği bu iki müstesna aydın, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Tarkan Gazino Kurumu'na bağlı olarak açılan yemekli eğlence yerlerinde birlikte sahneye çıkarak, Tarkan milletine yeni gündelik yaşayış ve medeniyet

normlarını esprili bir dille öğretmek için çalışmışlardır.

Salif Sıdkı, Ulutarkan'ın ölümünden sonra bir süre kağıttan kalemden kesilmiş, kendini toparladığında da bugün Tarkanya edebiyatının klasikleri arasında yeralan 32 ciltlik başeseri **O'nun Hikâyesi***'ni yazmıştır. Aşağıdaki okuma parçası Salif Sıdkı'nın bu eserinden alınmadır.*

(...)

Çiçeği burnunda bir erkânıharp olarak kıt'a hizmetine ilk adımını tarihin en zorlu muharebeleriyle atan ve hepsinden alnının akıyla çıkan, belki de bu başarıları üst seviyelerde ziyadesiyle kıskançlık uyandırdığından, burnu sürtsün, memleketi kurtarmak hakkında ileri geri konuşmaktan vazgeçsin, bozgunda payı bulunsun, suça ortak olsun gibi hıyanet ve fesat yüklü niyetlerle gönderildiği Çalıkkanı'da Tarkan askerlerinin sağ kalabilenlerine bir efsane yarattıran ve Kalpanlar'daki hezimet ve bozgunun yaralarını hiç değilse bir nebze saran Ulutarkan, Çalıkkanı'dan sonra, uzun süre ya vazifesiz bırakılarak veya imparatorluk topraklarının, vergi dahi toplanmayan ücra köşelerine gönderilerek unutturulmaya çalışıldı.

İhtilaf ve Telakki Fırkası hükümeti fiilen ele aldıktan sonra O'na karşı takip edilen unutturma politikası, yerini daha sinsi ve düşmanca bir tavra bıraktı. Muhtemelen onun efkârı umumiye nezdindeki -Çalıkkanı'dan kalma- muzaffer ve kahraman imajını silmek maksadıyla, kendisini Şablusdarp'e tayin ettiler.

Ne istiyorlardı bu kabiliyetli, pırıl pırıl subaydan? O'nun devlet işleri hakkında kendilerinden daha isabetli fikirlere

sahip olmasını çekemiyorlardı bir kere. Ama özellikle bir fikri, O'nun iktidar fırkasının askerî kanadınca neredeyse aforoz edilmesine sebep olmuştu. Evran Paşa'ya yolladığı bir mektupta O, "Ordunun bu şekilde külliyen siyasetin içersinde iştigâl ve mesaisi kat'iyyen caiz değildir" demişti. "Ordu namına ehliyetli bir tek şahıs devlet siyasetini idare ve lâzım gelen kararları ikmal ederse en doğrusu budur."

O, bu "tek kişi"nin sahip olması gereken özellikleri de sıralamıştı. Akıl mantık sahibi herkes, gayet objektif bir gözle ortaya konmuş bu özelliklerin tamamen O'nda mevcut bulunduğunu tefrik edebilir ve Evran Paşa ile avanesine, "Hele şöyle kenara çekilin bakalım" derdi.

Benim kanaatim odur ki, en başta Evran Paşa, hele askerî cephede işlerin kötüye gittiği bariz şekilde görülürken, kendisine alternatif olarak böyle bir müstakbel liderin parlamaya başlamış oluşundan rahatsız idi. Çalıkkanı'da şüphesiz O'na borçlu oldukları zafer Evran Paşa ile şürekâsının gözünü fena mânâda iyice açmış, "ne yapsak etsek de şu mücevheri hasıraltı etsek" demeye başlamışlardı. Dünya bir olmuş Sultanlı'yı yıkmaya çalışırken, Tarkan'ın tarihinde maalesef pek çok kere görüldüğü üzre, bir defa daha, içteki haset ve fesat, kuvvetlerin tamamiyle bir hedefe teksif edilecek surette biraraya getirilmesine mâni oluyor, içerdeki lüzumsuz mücadele dışardaki düşmanın işine yarıyordu. O kötü gidişi tersine çevirebilecek bir cevher, sırf iktidar katında nüfuz kazanmasına mâni olma gayesiyle, hadiselerin merkezinden, neticelerin tayin edildiği karar mercilerinden uzaklaştırılıyordu. O'nu Şablusdarp'e yolladılar.

Şablusdarp'te muharebe bitmiş, harbin neticesi çoktan tayin olunmuş idi. İtalyanlar ile onların tahrik ettiği Hebevîler, Sultanlı ordusunu bu havalinin ismiyle bilinen o liman şehrinin mendireğine kadar sürmüş sıkıştırmış idi. Yani O

Şablusdarp'te karaya inebildiyse, bu, sadece o mendireğin henüz Sultanlı askerinin elinde bulunuşu sayesinde idi. Lâkin bakınız, askerî deha, yanısıra siyasî ve diplomatik zekâyı da taşıyabiliyorsa, o kumandanı herhangi bir sahada mağlup etmek ne mümkün! O daha oraya giderken harbin kaybedilmiş olduğunu biliyor; bir keresinde kendisi anlattı idi. Ve ne yapıyor? İner inmez, evvelâ şöyle bir manzarayı umumiyeye bakıyor, görüyor ki, Şablusdarp gitmiştir, yapılacak tek iş, askeri bir an evvel gemiye yükleyip, imparatorluğun, vakitlice tedbir alınmazsa kaybedilebilecek olan bir diğer toprağına sevk etmektir.

Bu bir. Ama O bununla yetinmiyor. Kendisinin buraya apar topar gönderilmekliğindeki gizli suiniyeti sezmiştir. Derhal bir evrak tanzim ediyor, harbin galibi İtalyan kumandanına gidiyor. Evrakın hülâsası şu: Muharebe falan gün hitam bulmuştur, netice şudur, bu neticenin hasıl olmasını müteakip Şablusdarp'e avdet eden Miralay Ulutarkan ile İtalya Krallığı Şablusdarp Ordusu Kumandanı General Koloniálli arasında mutabakat ile işbu evrak tanzim edilmiştir ve ilh.

O elinde bu evrak ile başkente dönüyor. O esnada basın, efkârı umumiye, herkes ayakta. "Şablusdarp'ta yenildik, topraklar gitti!" ve ilh. ortalık karışmış. Beyanatlar veriliyor, "Efendim, Çalıkkanı'da yüzümüzü güldüren kahramanımızı da gönderdik, fakat o da Şablusdarp'i kurtaramadı" gibisinden sözler sarf ediliyor.

Fakat! O, İtalyan generaline imzalattığı evrakı çıkarıp dayıyor suratlarına. Kendisinin "harbin neticelenmesini müteakip" Şablusdarp'e vardığını ispat ediyor. Ve ilâve ediyor: "Bu neticeden evvel tayinim yapılmış olsa idi, evvelallah, Çalıkkanı'da olduğu gibi orada da vatan hizmetinin en nadidesini ve cesuranesini ifâ içün gayretimi esirgemezdim. Lâkin olan olmuş, muharebe bitmiş, ben adetâ eratın daha

fazla mahvına mâni olmakla vazifeli bir tahlisiye zabiti hüviyetinde o meşum mendireğe ayak basıyorum. Efendiler, cephede muharebeye girecek kumandan, gerisinde dirayetli, basiretli, kuvvetli bir erkânıharbiyeye ve devlet idaresine istinat etmek mecburiyetindedir; yoksa, üç buçuk metreye elli metre ebadında bir taş mendireğe değil!"

Bu ders, o sırada iktidarda bulunan ve kendileriyle birlikte koca imparatorluğu da felâkete sürükleyen gafil kadroya kâfî gelmedi. Tuttular, O'nu bu sefer de Merkez Erzak Deposu Kontrol Zabitleri Kumandanı yapmak istediler. İstida üstüne istida verdi, çıkmadık nazır bırakmadı, ta padişaha kadar elaltından haber yolladı, razı gelmedi. Hem o an için iktidar sahibi İhtilaf ve Telakki kodamanlarını rahatsız etmeyeceği hem de millî istiklâl meşalesini ateşleyebileceği yerleri haritalarda perdafsızla aradı, buldu, bu yerlerden birine tayin olmak istedi.

O'nu Amidan'a gönderdiler.

Amidan Valisi Rahvan Bey'in hatıralarından

Güneşin Yanıbaşında

Yola helâlleşip de çıktık. Trapya'nın bir ucundaki Beyaa'dan Anımonu güneyindeki Amidan'a tayin olmuşuz, Amidan'a gidiyoruz, kolay mı? Tuş, Baltan, Yezidhisar Rus işgâli altında. Amidan'a ne zaman yürürler bilinmez. Göz göre göre esarete gidiyoruz bir taraftan...

Amidan'a kadar tren hattı yok. Sâkişehir dedi miydi iniliyor trenden, at üzerinde bir meşakkatli seyahat başlıyor ki sormayın.

Sarahaten gaflet ve bir vakitten beri iktidar katında vazife almış ezcümle zevatın bilâistisna şahsî faide peşinde koşması yüzünden koca imparatorluk çatırdıyor. Düşman işgâline girmemiş toprak daha az kalacak yakında. Münevver takımı birbirine düşmüş, İhtilafçı-İtikatçı kavgasından başını alamayan memur, memleket idaresiyle mi iştigâl etsin, hangi taraftan ise diğerine laf mı yetiştirsin?

Hem ortalık bulandıkça kimi tutmak lâzım geldiği de bi-

linemez bir hal alıyor.

İşte böyle bir manzarayı umumiye içersinde, memleketimin insana huzur veren ücrâ dağbaşlarında, Anımonu'nun buz gibi pınarlarında ferahlayarak, bülbül, saka, atmaca sesleri dinleyerek, at üzerinde vazife mahallime yaklaşırken veyahut bilmem hangi nahiyenin bir hanında gözümü kırpmaya gayret sarf ederken, hissi muhtelifiye içersinde dönenip duruyor ve önümde ne mene bir istikbal uzandığını az çok tahayyül etmeye çalışıyordum.

Ne bileyim o vakit, Amidan'a avdetimden bir müddet sonra, hepimizin istikbalini aydınlatan bir güneşi yanıbaşımda bulacağımı ve ömrünün bakiyesini O'nun ısıtacağını. Hayatımın hattı inkişafının benim hiç mi hiç tahayyül edemeyeceğim bir mecrâ içersinde şekilleneceğini ve bundan böyle bir mukaddes vazife altına girerek hayatımın iplerinin elimden çıkacağını nereden bileyim...

Ben Amidan'a vardığımda yıkık, dökük bir hükümet binası, sabahtan akşama kadar kahvelerde pişpirik, tavla, birdirbir oynayan memurlar, 'düşman ne vakit gelecek de bizi işgâl edecek' korkusu ile elini hiçbir şeye sürmeyen, hattâ doğru dürüst yemek pişirmeyip öğlenleri sandaviç akşamları pideciden pide yaptırarak idare eden, kaçmaya göçmeye hazırlanmış bir ahali, talimsiz, terbiyesiz, disiplini yok olmuş, düğmeleri kopmuş askerler ile karşılaştım.

Maneviyatımı külliyen bozan bu manzara karşısında oturup ağlayacak halim yoktu elbette. Harp zamanı, muhtelif badirenin ortasındaki bir büyük devletin güçten düşmüş idare makinesinin tutabildiğim çarkını çevirmek, tamiri mümkün anasırı biraraya celbederek inşallah bu badire atlatıldıktan sonra ayakta kalabilecek şekle sokmak vazifemdi.

Derhal işe koyuldum. Evvelâ sokaklarda başıboş dolaşan, barbut, bul karayı al parayı vesair kumarla vakit öldüren ve

adetâ bir an evvel şehit veyahut esir olarak mes'uliyetlerinden âzâd olmak isteyen erattan işe yarar gözükenleri yanıma çağırarak, onlara, 'Siz bu vatanın evlâdı değil misiniz' dedim. Müteessir oldular. Hepsi düğmelerinin kopuk olduğunu, harbederken maazallah karşılarına düşman zabitanından biri çıksa üniformalarının önünü bile ilikleyemeyeceklerini beyan ile başlarını önlerine eğdiler. Sonra, 'Devlet bizi harbettirecekse evvelâ karnımızı doyursun' dediler. Yattıkları yerde köpekleri bağlasan durmayacağını iddia ettiler. Ayrıyyeten doğru dürüst talim terbiye görmediklerini, harbetmeyi öğrenmediklerini söylediler.

Bîçareler hakikatte ziyadesiyle haklıydı. Lâkin bilhassa böyle harp, deprem, ihtilal, fırtına gibi tabiî veya içtimaî afet hallerinde illâ ki eratın ve şıradan ahalinin maneviyatının yüksek tutulması icabını bana bir kumandan dostum anlatmış idi.

Onlara 'Olsun' dedim, 'Bakarsınız yarın güneş bambaşka bir istikametten zuhur eder ve bu sefer düveli muazzama ve onun beslemesi gâvuru değil bizim asil ve kahraman milletimizin suretini nûra gark eder'. Bana nasıl bir ifade ile nazar ettiklerini kelimelerle tasvir etmem ne mümkün! Sanki o-racıkta, daha ortalıkta hepimizi nûrlara boğacak o güneşten eser yokken dahi, yüzleri gözleri parlamış, üzerlerine en şık asker esvaplarını giyinmiş gibiydiler. Ellerine birer süpürge tutuşturarak hükümet konağının önünü süpürttüm.

Gıdasızlıktan zayıf düşmüş zavallılar o koca avluyu nasıl da şevk ile çalışıp çabalayarak onüç günde pırıl pırıl ettiler. İşte o anda, bu vakte kadar bozulmuş olan maneviyatım yakamı bıraktı da azıcık nefes alıp istikbale daha bir ümitle bakma cesaretini kendimde bulabildim. Tabiî bir müddet sonra çizeceği istikamette ilerlemeye başlayacağım büyük liderin basiretinden bir kırıntı bende olsa idi, memleketin

pekâlâ kurtarılabileceğini bu hadiseden çıkartır, anlardım.

Avluyu silen erlerden birkaçını, kumandanlarından izin almak suretiyle emrime aldım. Alay kumandanı Kaymakam Ceddin Bey, 'Lâkin onlara, güneş başka istikametten doğar, demeyin, kıyamet kopacak zannediyorlar' diye beni ikaz etti. Hükümet binasının içersini de bir güzel temizlettim. O darlık zamanında kocaman kocaman sekiz odayı ne yapacaktım? İşe yarar eşyayı bir odaya taşıtıp orayı, yıkılmakta da olsa halen büyük bir imparatorluk devletinin bu havalideki temsilciliğine yaraşır bir vaziyete ve şekle soktum.

Bunları tafsilâtıyla anlatmamı sakın ola ki icraatı şahsîmi methiye gayesine müteallik zannetmeyesiniz. Bunları hikâye etmemin sebebi şudur: Eğer ben bu hazırlıkları yaptırmamış olsa idim, her şeyin en muazzamına lâyık o büyük kumandan Amidan'a ayak bastığında hükümet konağı nâmına karşısında benim geldiğimde bulduğum acuzeyi, harabeyi bulacak idi. Belki de bu sebeple kapılacağı teessür onu vatanı kurtarma mesaisinden bir müddet alıkoyabilirdi, maazallah... Yani ben farkında olmadan, üzerine bir milletin istiklâl tarihinin nakşedileceği kumaşları dokuturmuşum da, sadece hükümet konağına perde yaptırıyorum zanneder imişim...

O'nun avdetinden evvelki Amidan manzarasının ve benim gelişimi müteakip bu manzarada meydana gelen tahavvülatın hikâyesine devam edeyim. Benim o mahdut imkânlarla hükümet konağını bir şekle soktuğumu gören Kaymakam Ceddin Bey de eratı da harekete geçirip alay karargâhını tertemiz etti mi? Gören tanıyamıyordu. Amidan'a gelen yabancılar otel zannederek oraya inmeye başlamışlar idi. Birkaç hafta evvel üzerinde akbabaların dolaşıp köpek leşlerinin başına üşüştüğü talim sahası, şimdi çiçeklerle tezyin edilmiş, kirden insanın maneviyatını bozan bir boz renge rücû etmiş bina cephesi bembeyaz boyanmış, kezâ, karargâha uzanan

yolun iki kenarına ağaçlar dikilmiş, bunlar da baş hizasına kadar beyaza boyanmış idi.

Tekrar ediyorum, heyecanımı mâzur görün: O vakit alay kumandanı ile beni gören ve icraatımızı seyreden bir müşahit, bizi hakikatte pek mühim bir hadise için hazırlık yapıyor zannetmez mi idi?

Fakat biz elimizin yetebildiği yerleri harp felâketlerini hatıra getirmiyecek ve hiç değilse rahat nefes alabileceğimiz bir şekle sokmaya gayret ederken, ahalinin başına gelecek her türlü felâkete razı hali de berdevamdı.

Hakları yok değildi. Düşman yanıbaşımızdaydı. O esnada vaziyetimizin ne kadar müşkil olduğunu tahayyül edebilmeniz için sizlere küçük bir hadiseyi nakletmeyi arzu ederim. Ben gençliğimden beri mûsikiye düşkün bir memurumdur. Nereye tayin olsam mutlaka yanımda götürdüğüm gramafonumu ve bazen boğazımdan kesip tasarruf ettiğim üç, beş kuruş ile aldığım birkaç taş plağımı da, tren yokmuş, at sırtında zor olurmuş dinlemeden Amidan'a getirmiştim. O renksiz taşra hayatı içersinde tek zevkim, akşam olup el, ayak çekildikten sonra bir, iki plak koyup, mûsikimizin mahir hançere ustalarının mütevazı odamı dolduran sadâları içersinde kendimi bırakmaktı. Yine böyle bir sefer, pencereme vurulduğunu işittim. Yerimden kalkıp baktım ki ne göreyim! Karşımda bir Rus neferi. Tarkancayı da pek güzel konuşuyor. İşgâlcinin, haydudun, eşkiyanın cüreti hiçbir şeye benzemez. Bana kumandanının "ricasını"! getirmiş, öyle söylüyor. Efendim, kumandan bey her gece aynı şarkıları dinlemekten usanmışmış da başka plaklar çalamaz mıymışım...

Cüretkârlığa bakın! "Kendi memleketimizde ne hallere düştük" diye iç geçirdim. Mûsiki dinlerken onlardan tasdik mi alacaktık? Rahatsız oluyor ise karargâhını bir tepe öteye kursun efendim! Nasıl olsa orası da onların işgâli altında...

Fakat elbette, havalinin en yüksek mülkî âmiri sıfatıyla, hükümetin siyaseti umumiyesine mugayyir bir tavır ve hareket içersine giremezdim. İçimden 'Görürsünüz, size nasıl bir müsiki dinletecek bu millet sırası geldiğinde' diye geçirmek istedim, lâkin o şerait altında buna ben de tam mânâsıyla inanamıyordum.

Rus neferine baştansavma cevaplar vererek onu savdım. Lâkin elimde başka plaklar yoktu ki! Neferin arkasından seslendim. 'Kumandanında varsa başka plak, versin, çalayım' dedim. Nefer biraz sonra elinde birkaç taş plakla gelip, 'Kumandanım, vali bey isterse bir kahveye buyursun diyor' dedi. Hiddet içersinde kalktım giyindim. Bu cüretkâr işgâlci zabit bozuntusuna haddini bildirmeye kararlı idim.

Bildirdim de. Üç kere üstüste mat ettim onu.

Rus kumandanı bana,

- Votkayı bir dikişte içmek icabeder, lâkin bardakları birbiri ardına bu kadar sık devirmenin sonu buzların altıdır,

dedi. Buzların altından maksadın ne olduğunu bir başka gidişimde izah etti. Rusya'da soğuktan nehirler donarmış, sarhoşlar da yol zannedip bunların üzerinde yürürken, pat, buz kırılıp altına düşerlermiş ve tabiî anca ilkbahara cesetleri bulunurmuş.

Ben de dedim ki:

- Buzun altı şüphesiz kötüdür, general, karanlıktır, amma velâkin şimdi sizin burada durduğunuz gibi buzun üstünde durmak da ilelebet mümkün değildir. Er veyahut geç kayar düşersiniz Allah korusun.

Maksadımı hemen anlamıştı, zekî bir subaydı. Dedi ki:

- Sizin pek vatanperver bir kimse olduğunuzu görüyorum. Şayet benim memleketim işgâl altında olsa idi ben maazallah düşman kumandanının alnının ortasına bir kurşun sıkmak isterdim. Fakat emin olunuz, askerlikte vazifenin mahiyeti

münakaşa mevzuu yapılmaz. Ben almış olduğum emir üzerine buradayım.

El sıkışıp ayrıldık. Kumandanın bende bıraktığı intiba oydu ki, mert ve şerefli bir adamdı. Kendine kalsa idi asla bizim memleketimizi veyahut başka bir memleketi işgâle veyahut tâcize mâtuf herhangi bir teşebbüste bulunmazdı. Lâkin harp insanları hiç arzu etmedikleri hal ve hareketlere mecbur bırakıyordu.

***

O Amidan'a geldiğinde, ahalide bazı kıpırdanmalar başgöstermişti. Yakındaki bazı kasaba ve köylere Rus kıt'aları içersinde getirilen Armanların Tarkan ahaliyi tâciz ve hattâ katlettiklerine dair haberler işitilmişti. Amidan ahalisi evvelâ korktu, bilahare bir mukavemet fikri ufak ufak filizlenmeye başlamıştı. Lâkin bu henüz fikir safhasındaydı ve iyi, kötü müsellah vaziyette bulunan alayın kumandanları 'bilmem ki olur mu' diye düşünmekte idiler. Kaymakam Ceddin Bey ile kezâ Kaymakam Câfiz Bey, ahaliye pek itimat etmiyorlar, asker olmayana silah verilirse bunun mahzuru muhtelifiyeye sebep olacağını düşünüyorlardı. Câfiz Bey, 'Silahını eline alan millet mukadderatını da almaya tevessül eder. Yarın bir gün bu kuvveyi işgâliye burayı terk edecek. İlânihaye kalmayacak ya bu adamlar? Sonra milletin elinden silahları kim, nasıl toplayacak?' diyordu. Câfiz Bey'e göre her şeyden evvel eratın talim ve terbiyesi, silah ve mühimmat takviyesi cihetine gidilmeli idi. Ayrıyyeten noksan zabitlerin de temini şarttı.

Ceddin Bey'in mülâhazası biraz farklı idi. O, 'Vakti gelince silahı toplamak dert değil' diyordu. 'Lâkin ahali silahı kapıp da birbirini vurmağa başlarsa? O vakit Müslüman nüfus azalır, Armanların nüfus içersindeki nisbeti büyür. O vakit de Şarkî Anımonu'da düveli muazzamanın tesisini istediği Armanya

için esas şart husule gelmiş olur.' Ceddin Bey meselelerin siyasî tarafına hepimizden çok meraklı idi ve sık sık yabancı radyolardan milletlerarası diplomasi faslında cereyan eden hadisatı takip ederdi.

Şu da mukadderatın tuhaf bir cilvesidir ki, nakletmeden geçemeyeceğim. Ulutarkan gelip de müsellah bir mukavemet hareketinin teşkilâtlanması mevzuu onun huzurunda konuşulduğunda, hiç renk vermemişti. Hattâ biz kendi aramızda, onun memleket meselelerine hassasiyet ve alâka göstermekte pek geri kaldığını sükûtu hayal içersinde mevzu yapmıştık. Ne gaflet, ne utanmazlık, ne haddini bilmezlik... Hâlâ ürperirim. Ama O, zaman içinde sadece bizim yersiz şüphelerimizi yenmedi, aynı zamanda milletin mâkûs talihini de yendi.

Meğer silahlı mukavemete dair münakaşaların akabinde O derhal bir müfrezeyi mangalara bölüp Amidan sokaklarına salmış bile. Bunlar tek tek evlere girip silah, mermi vesaire bakıp kaydetmişler. Bu esnada da, o vakit memleket sathına bir sârî hastalık gibi yayılmış bulunan gafletin eseri bazı nâhoş hadiseler vukûbulmuş. Gün gelip O'nun kurtarıcıları olacağını henüz bilmeyen Amidanlılar askerlerin evlerine girip silah ve mühimmat aramasına önce tepki göstermişler, şehrin çeşitli yerlerinde küçük münakaşalar meydana gelmiş. Hattâ Zokan mahallesi halkı askerlerin çevresini sarıp tırpanlarla, yabalarla eratın üzerine yürümüşler. Ahaliyi kışkırtan bazı Kartan aşiret ileri gelenleri onlara 'siz gidin de zabitleriniz gelsin' diyerek tehditler savurmuşlar. O bu mahalleye bizzat gitmiş, mahalle çevresinde tertip alan topçu kolağası Zebrettin Bey'e beklemesi için emir vermiş, adetâ isyana yeltenen halkı, 'Evlerinize giren kendi askerinizdir, efendiler, konu komşu değil ki' sözleriyle teskin etmiş. O'nun ayaklarına kadar gelip kendileriyle konuşmasından fazlasıyla hislenen mahalle halkı,

'Varsın evimiz barkımız ordumuza helâl olsun' diyerek o kışta kıyamette yaylaya çıkmış. Bu mahallede daha sonra teşkil edilen süvari birliğinin ahırlarını tesis etmiştik.

İşte bu silah ve mühimmat sayımının ertesi günü O, yanından hiç ayırmadığı emirberi Vacid'i yollayıp hepimizi çağırdı. Toplandığımızda yoklama yapıp, 'Oku bakalım Vacid' dedi. Vacid hemen esas duruşa geçip 'Emredersiniz kumandanım' deyip muhtelif rakamlar okudu. Bunlara göre, ahalide zaten alaydakinden daha fazla silah bulunduğu ortaya çıkıyordu. O vakit O bize döndü ve dedi ki:

- Efendiler, garp âlemi işte bu sebeple bugün bizden ilerdedir, bu memleketi işgâl edebilmektedir ve biz bu sebeple harpleri kaybettik, harpleri kaybetmekle kalmadık, topraklarımızı da kaybediyoruz. Bahsettiğim sebep şu kaideyi idrak edememizdir: Tâdâda müsait bir mevzuda mütalâa değil tâdat evveldir. Evvelâ sayın sonra konuşun!

Hepimize bu güzel dersi verdikten sonra bizi şaşırtan bir ifade ile:

- Ayrıyyeten bu mukavemet bahsini de kapatalım. Şimdilik ordumuz var evvelallah,

dedi. Biz, onun mukavemet bahsinde başka bir tavır takınacağını beklediğimizden biraz sükûtu hayale uğradık. Elbette, bu sözlerin bir müddet sonra Anımonu'nun bağrında bizatihi bu büyük adam tarafından yakılacak istiklâl şöminesinin ilk tuğlaları olduğunu biz bîçareler nereden bilebilirdik.

O bu sözleri sarf ettikten sonra, dünyayı o derin ve nûr yüklü bakışlarının bir kısmından mahrum bırakarak bana usulca göz kırptılar. O'nun bu hareketi üzerine odadakiler çıkıp ikimizi başbaşa bırakmak nezâketini gösterdiler. O anda öylesine heyecanlandım ki, kalbim göğsümü delip ceketimi yırtacak gibi çarpıyordu. Tabiî, düşman istilâsı altındaki yı-

kılmış bir memlekette devletin ufak bir parçasını ayakta tutma gayreti içersindeki bir memur olarak, tarihin yaratılacağı odada bulunduğum hatırıma gelse bile inanmazdım. Bana:

- Sen benim sözlerimden memnun olmadın, vali bey,

dedi. Saklanacak bir şey yoktu. O'nun insanı esir eden gözlerine bakma cesaretini gösteremeden:

- Doğrusunu isterseniz miralay, dedim, memnun olmadım. Ordunun vaziyetini siz de görüyorsunuz. Harbedecek hali mi var? Ahalinin mukavemet şeklinde teşkilâtlanması pek münasip olurdu.

Hususî bir maksatla işaret vermek haricinde hiçbir vakit kırpmadığı gözlerini tavana dikti. Tavan çökecek, altında kalacağım zannettim. Dedi ki:

- Her şeyin vakti var, vali bey. Erken öten horozu ne yaparlar? Keserler. Yaa... Seni gözüm tuttu. Onun için söylüyorum: Daha ben Orostopolis'e gideceğim, oradan Masun'a geçeceğim ve Millî Teşkilâtlanma'yı başlatacağım, bilahare Millî Savaş yapacağız. Görürüm ki sen pek vatanperver bir kimsesin. İşte o vakit yanımda ol da göreyim seni.

Bunları söyledikten sonra sırtımı sıvazladılar.

- Unutma ki, dediler, daha Paşa bile olmadım.

Sonra bana dönerek:

- Not defterin var mı?

diye sordular. Hemen çıkarıp uzattım. Bir harita çizdi. 'Bu ne?' diye sordu. 'Harita' dedim. Sertçe, 'Geç intikali sevmem vali bey, neyin haritası?' dedi. 'Trapya'nın bir kısmı ile Anımonu' dedim.

- İşte bu Hesab-ı Millî'dir, dedi.

Benim hayretten açılmış ağzımı görünce gülümsedi, dişlerimi yaptırmamı tavsiye etti ve dedi ki:

- Biz bunu kurtarmaz isek yerimiz buzların altıdır.

Bir anda kendimi işe yaramaz, faidesiz bir cırcır böceği gibi

hissettim. Hiçbir şeyin farkında olamıyor, hiçbir şeyi zamanında anlayamıyordum. O zavallı mahlûktan tek farkım, cır, cır diye ses çıkarmayışım idi.

Daha sonra not defterimden iki yaprak kopardı ve birini bana uzatarak isim-şehir oynamayı teklif etti. Oyunda hep O kazanıyordu. Benim de kazandığım oluyordu ama O on kere kazanıyorsa ben bir kere, bu şekilde.

***

Zekâsıyla her türlü müşkilâtın üstesinden gelemediği bir tek saha yoktu. Ayrıyyeten, bakınız, balçığın ortasından cevheri bulup çıkarmada ne kadar mâhirdi.

O vakit, bizatihi askeriye de müşkil vaziyette bulunmasına rağmen, bilhassa firar vak'aları sebebiyle mevcudu azalmış ve neticeten karavanası eski mevcuda göre tanzim edilmiş emir mucibince kifayetli miktarın üzerinde çıkmakta idi. Karavanının miktarı hususunda selâhiyettar olan zabit Kaymakam Ceddin Bey idi, lâkin Ceddin Bey midesinden rahatsız ve perhizde bulunduğundan kendisine yemek bahsi açılamıyor, yeni bir emir tanzim etmesi temin edilemiyor idi.

Kaymakam Câfiz Bey ile mütalâayı mevzuu müteakip şu karara vardık ki, karavananın fazlasını ziyadesiyle açlık çeken ahalinin en fakir kısmına taksim eder, bu şekilde hem hayır etmiş oluruz hem de yarın bir gün inşallah düşmanın kuvveyi işgâliyesine taarruz vakti geldiğinde ahaliyi arkamıza almada daha az müşkilât çekeriz. Bu şekilde sabah-öğle-akşam, fakirlere karavana taksimine başladık.

O'nun avdetinden sonra kendisini bir vesile ile vaziyetten haberdar ettik. Evvelâ, 'Bu icabatı esasiyenin tersine rücû etmesidir, efendiler, ordunun milleti değil milletin orduyu beslemekliği iktiza eder' diyerek itirazını serdetti. Bilahare,

'Şerait ile mutabık hareket etmiyen ancak hayal hanesinde muvaffak olabilir' diyerek tatbikatın devamını emretti. Lâkin tatbikata yeni bir şekil ve mahiyet verdirtti. Yemek almaya gelen fakirlere evvelâ talim yaptırılıyordu. Düşünürseniz, bu da bir çeşit istikbal provası değil miydi?

Bu yemek taksimi meselesi ile bizzat meşgûl oluyordu. Bir gün kimseye haber vermeden karargâhtan çıkıp avluyu kateliyor ve bir duvarı siper ederek seyre koyuluyor. Karavana taksiminde beş, on şahsa bir kazan verilir, bunu aralarında taksim etmeleri istenirdi. 15 yaşlarında bir çocuk, kazanın başına toplanmış fakirleri öyle güzel sevk ve idare ediyormuş, hepsinin intizam içersinde ve hakkaniyetle hissesine sahip olmasını temin ediyormuş ki, diğer kazanların başında hâsıl olan keşmekeşin zerresi burada görülmüyormuş. Ulutarkan bu genci bir müddet seyrettikten sonra yanına çağırıyor, ismini soruyor, alıp karargâha götürüyor. Onu çavuşlardan birine teslim ederek, yıkanıp paklanmasını, üniforma verilmesini emrediyor. Câfiz ve Ceddin Beyler evvelâ bir parça müteessir oldular. Miralay bize sitemkârdır, bizden memnun değildir, 'sokaktan başıboşu toplar giydirir asker eder de gene işimi görürüm' demeye getiriyor gibisinden endişelendiler. Lâkin bilahare beraberce münakaşa ettiğimizde bu hadiseyi tamamen zıt bir istikamette tefsir ederek O'nun iktidar kabiliyetine sahip unsurları bir lâhzada tesbit ettiği ve bunlardan temin edilebilecek faydayı hebâ etmemek için icabeden tedabiri behemahal aldığı neticesine vardık. O, kendisini takip etmediğimiz takdirde hayatımızı nasıl idame ettireceğimizi bilemediğimiz bir rehber mevkiine gelmişti bile.

***

O'nunla aynı havalinin havasını teneffüs ettiğim günlere ait unutamadığım bir mühim vak'a da muharebe meydanında,

ateşin ortayerinde ta çocukluktan can yoldaşı Afad Paşa ile karşılaşmasıydı. Kendisi de o vakit miralay rütbesinde olan Afad Paşa, Yezidhisar önünde düşmanın kendini emniyette hissederek müdafaa hattını zayıflattığı istihbaratı üzerine bu hattı yarmak için güneyden dolaşarak batıya doğru hücuma geçmiş, doğuya dönmüş düşmanı kuzeyden bastırmak isterken, batıdan kuzeye kaydırılan düşman kuvvetlerinin güneye hareketi esnasında onlar tarafından tesbit edilmiş ve bu kuvvetin üstüne gelmesi sebebiyle Tabatşur Tepesinde ablukaya alınmış idi.

Tabatşur Tepesi, Küçük Tehlike sıradağları ile Mel'undağı arasındaki Telefbaz Geçidine bakar, ağaçlık bir tepe idi. Küçük Tehlikelerin güneyinde kalırdı.

Afad Paşa müsademeye başlamadan evvel haberci çıkararak O'na ziyadesiyle elem veren şu mesajı göndermiş idi: "Bu vatanı kurtarmak bize nasip değilmiş. Fakat ben olmasam da senin bu mukaddes ve zarurî vazifede muvaffak olacağına itikatım tamdır. Hakkını helâl et. Şayet n'âşımız muharebe meydanında bulunacak olur ise senin münasip göreceğin bir yere defnedilmek en büyük arzumdur."

O mesajı aldığı dakika içersinde Ceddin Bey, Câfiz Bey ve bütün efrâdı toplayarak Tabatşur'a yollandı, düşmana baskın vererek Afad Paşa'yı kurtardı.

Dönüşünde kendisini tebrike kalkışacak olduk, bize,

- Ben Afad'ı onlara bırakır mıyım!

diye çıkıştı:

- Bu âlemde şâyanı itimat kaç yoldaşı vardır bir kumandanın, bilir misiniz efendiler!

O Afad Paşa ki, bütün bir Millî Savaş müddetince en meşakkatli vazifeleri yerine getirmiş, Ahali Şurası'nda reislik etmiş, mebusluk hayatında en ufak bir hilenin, fesadın içersine karışmamış, menfaat peşinde koşmak nedir bilme-

mişti. Üstelik O'na sadakâtini Simir'de İstihlâk Mahkemesi'nde yargılanıp üzüntüsünden üç defa sekteyi kalp tehlikesi geçirdiğinde dahi kaybetmemiştir.

Afad Paşa ile askerlerinin kurtarılmasını takip eden sabah, O'nun şahsî teessür ve meserretinin hudutlarını ne büyük kararlılık ve titizlikle tayin ettiğine şahit olduk. Afad Paşa ile beraber oturmuş, az kaldı meydana gelecek büyük felâketi bir zafere tahvil etmiş olmanın keyfini çıkarırlarken, toz duman içersinde bir nefer at üstünde çıktı geldi. Yorgunluktan gözlerinin feri kaçmış bîtap nefer, selâmında hürmetinde kusur etmeden kumandanlarının karşısında durdu, O'na bir mektup tevdi etti ve 'bunu kumandanım gönderdi kumandanım' dedi, düştü bayıldı.

O mektubu okuduğunda yüzü asıldı ve ayağa fırlayıp baygın yatan neferi yattığı yerden kaldırdığı gibi tutup bir çırpıda atına bindirdi. Mektubu da buruşturup gerisin geri eline tutuşturdu. Gözleri çakmak çakmak parlayarak ve bütün Amidan'ı titreten gür bir sesle:

- Git, kumandanına selâmımı söyle, ben bir emrim olduğu vakit kendisine tebliğ ederim,

dedi, atın arkasına vurup neferi gönderdi.

Mevzuu bilahare, Afad Paşa'ya naklederken işittik. Paspasya'da tümen kumandanı Afir Bey, O'nun Afad Paşa'yı kurtarmaklığından memnuniyetini ve takdirini, tebrikini ifade etmiş o mektup ile. Ulutarkan hiddetlenmişti,

- Kendisinden rütbece büyük kumandanı takdire cüret, basbayağı edepsizliktir,

dedi. Tabiî bizim yanımızda bir kumandanı küçük düşürmemek için ihtiyatlı konuşuyordu, gene de 'şu Afir'e bak sen, bir vakit çelik çomak oynadık diye maazallah başımıza âmir kesilecek' diye söylenmekten kendini alamıyordu.

***

Ulutarkan'ın Amidan'dan ayrılışı bu hadiseden iki hafta kadar sonraydı. Zaten uzun zamandır ya kendisine burada bir kuvvet teşkil edip Yezidhisar mevkiindeki düşmana taarruza geçmesi için emir ve müsaade verilmesini veyahut düşman ile muharebenin vukûbulduğu bir mahalle tayinini talep ediyordu. Bu maksatla Dalhâd Paşa'ya, Evran Paşa'ya gül rakıları gönderiyor, nazikâne mesajlar ile onların gönlünü almaya uğraşıyor, ısrarla tayinini istiyordu. Evran Paşa da ona kumaş ve cıgara göndermişti.

Nihayet İngilizlerin Sultanlı hükümetiyle bir anlaşma imzaladıktan 48 saat sonra tamamen hile ile isyan çıkardıkları Berberiye'deki 17. Ordu Kumandanlığına tayini çıktı.

O ayrılacağı gün Amidan'ın manzarası görülmeye değerdi. Günlerden beri devam eden şiddetli yağmur altında, ahali, sadece birkaç eksiğiyle ve bu eksikler de merasimden önce kumandanlara bildirilmek şartıyla, şehrin anayolunun iki tarafına sıra olmuş, O atı üstünde ilerledikçe herkes esas duruşa geçiyor, ismini, mahalli tevellüdünü bağırıyordu. O şehrin çıkışında atını durdurup dönerek 'Millî Savaş'a hazır mısınız Amidanlılar?' diye seslendi. Amidanlılar hep birlikte, parmaklarını iyice açtıkları sağ ellerini göğüslerine vurarak 'Sağol' diye bağırdılar. O, 'Vatan sağolsun' diye cevap verdi. Hepimiz O'nun elini öptük ve O'nu uğurladık. Birbirimize belli etmemeye gayret sarf ederek ağlıyor idik.

Kaymakam Ceddin Bey'e,

- Ahali artık evine gitsin mi?

diye sordum. Ceddin Bey,

- Onları buraya miralayin emriyle topladık. Ben onun emrini kaldıramam ki,

dedi.

Ertesi gün, Amidan ahalisini nasıl yeniden evlerine gönderebileceğimizi münakaşa etmek üzere vilâyette içtima ettik. En isabetli hareket tarzının Ulutarkan'ın Berberiye'ye vâsıl olmasını beklemek, ondan şifre ile lüzumlu emri istemek olduğunda hemfikir kalıp dağıldık. Onüç gün sonra Amidan'da herkes evine dönmüş fakat başlıbaşına bir hayat menbaı olan o eşsiz güneşin yokluğunun teessürü ile yatağa düşmüş idi.

7

Lafını bir kelimenin ortasında kesip yerinden sıçradı. Yaklaşan ayak sesleri, tane tane, dev binanın sonu gelmeyen koridorlarına, mütevazı birer avlu büyüklüğündeki sahanlıklarına yaydıkları yankılarıyla birlikte duyuluyordu.

Ben sâkindim. Bu ayak sesleri benim için yatak odamın kapı gıcırtısından farksızdı. Birkaç yıl boyunca her sabah beni vakitsiz uyandıran o gıcırtı içimi ılıtırdı. Karım çok erken uyanır, beni uyandırmamak için kapıyı tam kapatmadan odadan çıkardı. Ama kapı bir denge noktası bulup hareketsiz kalıncaya kadar usul usul oynardı biraz, gıcırdardı. Bu bana o anda evimde olduğumu, yatağımda yattığımı, içerde hayatını benimkiyle birleştirmiş bir kadının bulunduğunu hatırlatırdı. Kapının mesajını gözlerim kapalı algılar, yatağın karım tarafından gece boyu ısıtılmış tarafına kayarak yeniden uykuya dalardım. Hangi insan içi üşüdüğünde yanıbaşında sıcak bir nefes aramaz? Burada bu olamayacağına göre, ben de gece nöbetçisinin ayak seslerini benimsemeye karar vermiştim. Ne kadar tehlikesiz ve ne kadar bildikti...

Yankılar hücremizin kapısını yaladı, ayak sesleri uzaklaştı. Adam anladı durumu.

Alnında ter damlaları gördüm. Usulca bir 'Tuh!' çekti. Gevşedi. "Su ister misiniz?" diye sordum. "İhtiyarladıkça ölümün kıyısına gidip gelmenin zorlaşması da tuhaf bir tenakuz yani..." dedi. "Ne anlatıyordum en son?"

"Afad Paşa'yı O'na bağlayan bağın tabiat üstü bir tarafı olduğundan sözediyordunuz. Tabatşur Tepesi'nde kuşatılan başka kumandan, onu kurtarmaya gelen pekâlâ bir başka kumandan olabilecekken ikisini orada buluşturan talih ve kaderin insanı hurafelere hattâ takdiri ilâhiye inanmaya sevk edebileceğini söylemiştiniz."

"Evet, buradan devam edeceğim. Lâkin beni buradan meşum yerlere götürüp getiren şu ayak seslerini işittikten sonra şunu da söylemeye karar verdim, yoksa söylemeyecektim: Afad'ın bu vaziyetine karşılık ben O'nun Afad'a zaman zaman azıcık vefasızlık edip etmediğini de düşünmüşümdür."

Her şey normalleşmişti. Hücre duvarını geçici olarak örten kalın perdeler çekildi, ikimiz de arkamıza yaslandık, onu daha da rahatlatmak için ben sigara yaktım.

"Afad'ın pozisyonu," diye başladı (uzun bir süre susmayacaktı artık; gece nöbetçisinin dönüşünde gülümseyip sigara istemesi dışında anlatımını kesmeyecekti), "Câzib'inkine benzer. Şahsî bakımdan farklıdır, ama mevki bakımından benzer. Afad küçüklüğümüzde aramızda en kuvvetli olandı, O oyunlara katıldığında Afad'ı kendine yardımcı yapardı. Câzib'le ise hep rakip takımlarda olurlardı. Fakat sonradan Afad'la Câzib O'nun adetâ iki kolu oldular.

"Millî Teşkilâtlanma'nın başında, eldeki en mühim silahlı kuvvetler, Afad'ın ve Câzib'in kumandası altındaki ordulardı. Biri garpta diğeri şarkta. İki kanat şeklinde.

"Bizzat bu vaziyet, bütün kumandanın ikisinin ortayerinde, tek bir sıklet merkezinde toplanmasını mecburî kılmaya kâfîydi. Çünkü bizim düsturumuz odur ki, muhtelif unsurların bulunduğu yerde bunları biraraya getirmenin yolları ve

şekli üzerinde beyhude zaman harcamak doğru değildir; icabeden, bunların hepsini daha kuvvetli bir başka unsurun irade ve iktidarı altına sokmaktır. Bu düstur O'nun bize bu mücadelenin her safhasında adım adım, parça parça, işleye işleye, sindirte sindirte öğrettiği en mühim esastır. Fertlerin beraber yapacağı her faaliyetin esası olduğu gibi, cemiyet idaresinin, içtimaî nizamın da esasıdır. Ve üstelik, bu tamamen Tarkan milletinin tarihî tecrübesinin temel direklerindendir; yani bu esas durduk yerde icat edilmiş değil, Tarkan'ın millî hasletlerinden en mühim bir tanesinin üzerine bina edilmiştir.

"Az evvel biraz vefasızlık olmuştur dedim, ama fazla büyütmemek lâzımdır. Afad'ın hayatına, hal ve davranışlarına bakınca, bu esası idrak etmiş olmanın bu kadar hayatî mevkilerde vazife ifâ etmiş öyle bir adam için ne mânâya geldiği pek bariz ortaya çıkar.

"Gerçi şimdiye kadar sana hikâye ettiğim tarihî hadiselerin ilerki bir safhasına ait mevzulardan bahsetmem icabedecek ama yeri gelmişken bahsedeyim. Bunlar tabiî O'nun Masun'a geçmesinden, Anımonu'da hareketi başlatmasından sonraki hadiselerdir. Ben henüz bu safhaya gelmemiştim. Fakat Afad'la alâkalı mevzuyu tamamlamak için bir kısmından şimdi bahsedeyim.

"Afad garpta cümle orduların kumandanı olmuştu. Üstelik resmen. Zahirun ve Halâs Toplantılarını müteakip O idare ve kumandayı ele aldığı vakit birtakım tayinler yaptı. Afad bunların bazısını münasip görmedi, bunu da O'na bildirdi. O ısrar etti. İşte Afad'ın, iktidarın bir sıklet merkezinde temerküzü mecburiyetini nasıl sindirmiş olduğu bu hadisede tebarüz etti. O'nun tayinlerine riayet etmese etmezdi, elinde kuvvet vardı ve Afad'a herhangi bir emri dayatabilecek başka bir kuvvet yoktu. Lâkin Afad riayet etti. Elbette.

"Bilahare sizin muhtemelen pek bilmediğiniz Gezdi Mu-

harebesi oldu. İlle düşmana taarruz edilsin dendi, edildi, hem de iki gün içersinde üç defa. Lâkin büyük kayıp verildi. Topu tüfeği, ölüsü yaralısı, büyük zayiat... Bu harekâtın başında Afad var. Yanında da bizimkilerden bir tek Afir, fırka kumandanı olarak. O da taarruza devam edilmesi için Afad'ın tarafını tutmuştu. Bilahare inkâr etmiştir; O bu işte mes'ul olan kim varsa yanına çağırıp tek tek konuştuğunda Afir yemin billah, Afad'ı vazgeçirmeye gayret sarf ettiğini anlattı. Ama tabiî Afad Afir'in üstü mevkiinde. Ayrıca Afad da Afir'i kıt'asıyla bir yamacı aşmaya sevk edemediğinden şikâyet etmişti. İlle de vadiden ilerleyeceğim diye tutturup pusuya düşmüş. Neyse.

"O, bu taarruzu istemiyordu, çünkü henüz bizim ordu kuvvetleri kifayetsiz, çetecinin yardımına muhtacız. O itimat etmiyor. Afad'sa ne vakit ne yapacağı belli olmayan bu eşkiyalıktan dönme adamlarla düşe kalka, onlara itimat eder olmuş. O, mağlubiyetin ertesinde Afad'ı Anakara'ya çağırdı. Afad bir geldi ki, aman Allah: Çapraz fişeklikleri kuşanmış, belinde bombalar asılı, iki omzunda birer tüfek, kumandandan çok, düşmana karşı beraber harbettiği o çetelerin bir reisi veya mensubu suretinde.

"O, Afad'ı bu halde görünce çok kızdı. Anakara istasyonunda Afad için karşılama merasimi tertip edilmişti O'nun emriyle. Pek çok asker getirilmişti istasyona ve etrafına.

"O Afad'ın kolundan tutup, indiği vagona tekrar bindirdi ve Afad'la trende konuştu. Biz bir grup, Afad'ın Anakara'ya kazasız belâsız gelmesini temin için onun Kahtiye'deki geçici karargâhına gitmiş, onunla birlikte aynı trende gelmiştik. Afad bizim gidişimizi yanlış tefsir edip kızmıştı. Yolda tek kelime konuşmadı bizimle. Diğerleri inerken ben pencereden bakıp da istasyona dizilmiş askerin vaziyetini görünce hususî bir halin mevcudiyetini sezmiş ve bir koltuğun altına saklanıp beklemeye başlamıştım. O'nun Afad'la trendeki münakaşasını

duydum tabiî. Elbette bir vakit sonra O'na söyledim. Kaşlarını kaldırdı, yüzüme baktı, sırtımı sıvazladıydı.

"Vagona biner binmez Afad'a dedi ki: 'Sen pek mühim vazifeler yaptın bugüne kadar, vatan sana minnettardır.' Afad, 'Beni ne yapmayı düşünüyorsun?' diye sordu, teşekkür edeceği yerde. O, 'Seni bir kucaklayıp öpmek ve sana teşekkür etmek istiyorum' dedi ve dediğini yaptı. Afad kucaklaşırlarken dahi pencereden dışarı bakıyordu; askerlere.

"O dedi ki: 'Bir müddet istirahat sana iyi gelecektir. Ve bizim de Zoptoba'ya yollanacak itimat edebileceğimiz birine acilen ihtiyacımız vardır.' Afad, 'Ben muharebe meydanından uzaklaşmam' dedi. 'Başkası gitsin Zoptoba'ya, sivil memurinden biri. Ne işi var benim gibi asker adamın orada? Ben Erkânı harbiyeyi en belâlı zamanda memleket haricinde sürtmek için tahsil etmedim.' O, birden gülümsemesini yüzünden attı, bir ayağıyla sertçe çiğnedi ve, 'Madem böyle diyorsun, Afad' dedi, 'o vakit sana şunu hatırlatmam icabediyor: Sen şayet Erkânıharbiyeyi muvaffakiyetle bitirmiş, cenk meydanlarında ordulara kumanda etmiş bir kumandansan, bu tuhaf ve şaibeli kıyafetin nedir, ne haldir? Bir kumandana yaraşır mı böyle Kuvveti Millî çetecisi gibi çapraz fişekliklerle Anakara istasyonunda boy göstermek?' Afad cevap veremedi. O devam etti: 'Kanaatim odur ki, senin Zoptoba'ya gitmen ve bir müddet için istirahat etmende fayda vardır. Bilahare ait olduğun veyahut olacağın kumanda mevkiine döner vazife alırsın. Şu anda irade ve idarenin behemahal temerküzünden daha mühim bir mecburiyet yoktur.' Bunları söyledikten sonra yüzünü pencereye çevirdi. Afad, 'O halde bir müddet düşüneyim' dedi. O, pencereye yaklaştı. Afad, 'Birkaç gün içersinde kararımı veririm' dedi. O dışarıya başıyla bir işaret yaptı. Merasim kıt'asının askerleri tüfeklerine mermi sürdüler. O dönüp, 'Şimdi karar versen pek isabetli olacak, Afad' dedi. Afad, 'Emredersin' deyip selâma geçti. O trenden inmek üzere

vagondan çıkıp sahanlığa geçti. Afad da arkasından hamle etti. Ama O Afad'ı durdurdu. 'Behemahal bu trenle yola devamın icabediyor' dedi. Afad bir yumrukta vagonun kapısını göçertti ve içeri geçip yerine oturdu, koltuk demirlerinden birini bükmeye koyuldu. O indi. Aşağıdan merasim kıt'asının başındaki zabitin sesi duyuldu: 'Rahat!'

"Ben, tren yola koyulduktan sonra ilerde bir yerde kimseye görünmeden atladım. Dirseğim sıyrıldı.

"Afad oraya vardıktan sonra O bir telgrafla şifreli bir emir göndererek Afad'a Heyeti Merkeziye'nin Zoptoba Sefiri olarak vazife yapmasını bildirdi.

"Afad Millî Zafer'den hemen sonra neşredilen *O'nunla Gençlik Hatıralarım* isimli kitabını Zoptoba'da kaldığı aylar boyunca yazmıştır.

"O Afad'ı Zoptoba'dan çağırdıktan sonra Ahali Şurası'nın reisi yaptı. Ve o vakit çok üzüntülere, dargınlıklara, kırgınlıklara yolaçan muhtelif karışıklıklara hiç karıştırmadı. O işleri görecek başka kimseler vardı. Afad'ın O'nun gözündeki yeri hep müstesna kalmıştır.

"Nitekim siyasî çekişmelerin ve yeni baştan devlet kurmanın zorluklarından, toz dumanından koruma maksadıyla O, Afad'a hükümette vazife de vermemiştir. O yıllarda Afad, *Dostum Ulutarkan* kitabını kaleme almıştı.

"Cumhuriyet ilân olunduktan ve fırkaların teşkili meseleleri ortaya geldikten sonra, Afad, talihsizliklerin neticesi olarak, kendine muhalefet ismi takanların tesirine kapılıp Telakkipervers Fırka kurucuları arasında yeraldı. Simir Suikastı davasında da tutuklandı. Bu esnada, tutukluyken, hapisanede, *Kan Kardeşim Ulutarkan* kitabını yazdı, beraatinden sonra da *O'nunla Arkadaşlığım* isimli kitabını. Bir de O'nun ölümünü müteakip *Lider, Kumandan ve Arkadaş* isminde bir kitap daha neşretti.

"Şimdi sen belki bazı noktaları merak ediyorsundur. Hemen

söyleyeyim: Galiba çok küçükken sahiden kan kardeşi olmuşlar O'nunla."

Yine çaresizlik hissiyle boğuşmam gerekecekti. Ayağımı basabileceğim her türlü katı, elle tutulur zeminin birden kayboluveriyordu. Hakikatin dehlizlerinde minicik bir fenerle yol aramak ne kadar güç olsa da yapılabilir bir işti; ama dehlizlerin düzlem, fenerlerin yeldeğirmeni sayıldığı âlemlere girip çıkmak..? Kendimi bir yana itip oyuna katılmayı kabul etmiştim, en hayırlısı da buydu, ama nasıl da âciz kalıveriyordum. Hem garip bir üzüntü kaplıyordu yüreğimi hem garip bir korku. Mâkûl bulduğum tek şey, hislerimin de garip oluşuydu. Niye üzüldüğümü bilmiyordum. Niye korktuğumu tahmin edebilseydim hiç değilse. Bu yersiz zamansız anlatımın bir aşamasında bütün bu hislerimin beni terk etmesinden korkuyor olabilirdim belki. Sanırım o zaman hapsedilmem iyice anlamsızlaşırdı.

Bir kağıt parçası gibiydim. Üzerime anlaşılmaz şekiller çiziktiriliyor, ama gelen geçen birileri bunlara bakıp bilmiş bilmiş baş sallıyordu, sonra durdurulmaz bir biçimde yeniden işlemeye başlayan bir motorun egzosundan çıkan kirli hava beni sürükleyip ötelere atıyordu. Şöyle:

"Ben, şahsen, Afad'ın O'nunla küçüklükten gelen hususî münasebetinden ötürü, nihayet hepimizin birleştiği istikamete bizden evvel girmiş bulunduğunu düşünürüm."

"Bir gün, bu anlattıklarımdan çok evvel, henüz Millî Teşkilât falan yokken, hepimiz o büyük ve yıkıcı harbin menhus tahribatından memletin şurasını veya burasını korumak için kıt'adan kıt'aya, vazifeden vazifeye koşan genç subaylarken, biz Afad'la buluşmuştuk. Güney'de, Şuhraniye'de. Arbî kabileleriyle harp ediliyor.

"Afad şöyle bir metod bulmuştu: Kıt'asının mevzi aldığı köyde asker edilecek yaştaki delikanlıları hep siperlerin içine toplamıştı. Müsademede bir nefer şehit olunca veyahut harbe

devam edemeyecek şiddette yara alınca, onu hemen siperin içine çekiyorlar, orada bekleşen delikanlılardan birine onun kanlı tozlu üniformasını giydirip atış hattına çıkarıyorlardı. Karşıdaki Arbî kabileleri, Tarkan askerinin vurulup düştükten sonra tekrar hayat ve can bulduğunu zannediyorlar, bu acayip ve anlaşılmaz vaziyet maneviyatlarını bozuyordu. Afad bu şekilde, kendininkilerden kat kat kalabalık düşman kuvvetlerini delikanlılar bitene kadar oyalamaya muvaffak oldu, bilahare geri çekilmişti.

"Biz bir siperin devamı şeklinde kazılmış sığınağın önünde, yanımızdan şehitler sürüklenir götürülür, taze kuvvet köy delikanlıları sürüklenir getirilirken Afad'la bir müddet hasbıhal etmiştik.

"O manzarayı hiç unutmadım tabiî, nasıl unuturum...

"Bana şöyle anlatmıştı Afad: 'İdâdî'den izinli memlekete gitmiştik. Ben evvelâ gittim, O da gelecek, ama ne vakit bilmiyorum. Kahveye çıktım. O'nun geldiğini söylediler. Bilirim, şimdi O anasını bırakıp çıkamaz, lâkin aklı bizdedir. Gideyim de şunu çıkarayım dedim. Vardım, anasının elini öptüm. Başıyla 'O yukarıda' mânâsına işaret yaptı. Odası üst kattaydı, çıktım. Çıktım ki ne göreyim! O vakit Melaned Çarşısında her milletin böyle küçük, kurşun asker gibi bibloya benzeyen oyuncakları satılıyordu ya, küçükken Orun adamcıkları alır, misketle onları devirmece oynardık ya, hatırlarsın. Bizimki gitmiş, belki yüz tane küçük Tarkan adamı almış, onlarla oynamakta, muntazam dizmiş. Tabiî beni görünce kalktı, sarıldık öpüştük. Ne yapıyorsun kuzum, dedim. 'Gel' dedi ve beni masanın kenarına götürdü. 'Bak' dedi. Ben yine sordum: Bunlarla ne yapıyorsun? dedi ki: 'Ben bunlarla bir millet yapacağım!' Hemen selâma geçtim, emrindeyim, dedim.'

"Afad lafını bitirince plan yaptık, ben hiç oyalanmaksızın Arbî kılığına girip özel vazifeyle düşmanın cephe gerisine geçtim."

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Gençliğimizin bir avarelik içersinde hebâ olup gitmesi tehlikesinden uzak kalmamıza ne kadar sevinsek azdır. Sabah akşam mahalle kahvelerinde her biri diğerinin harfiyen sureti çıkarılmış gibi fuzulî gevezelikler veyahut sokak lambalarına sırt yaslayıp çakı, bıçak veyahut keski ile tırnak temizleyip bıyık burarak beyhude afra tafra ve kabadayılık ile zaman öldürmek ve hayatımızın bu en güzide kısmını çarçur etmek tehlikelerinden ne kadar muaf ve masun kalabildik. Şâyânı hayrettir. Şâyânı takdirdir.

II

Ayrıyyeten ezcümle beşeriyetin gözünü kör edebilecek olan şu din ve taassup denen belâdan bu şekilde kolay ve zahmetsiz sıyrılıp yakamızı kurtarmış olmamız da bizim selâmet ve muvaffakiyet hanemize yaldızlı hurufatla hakkedilmek icabeden, ne hayırlı bir hadisedir.

Bu mesele ile alâkalı olarak bir tek noktanın bende, tabiî başka bir mânâda tesiri olmuştur, o da Kıble mefhumudur.

Din ve taassup ne kadar bu Kıble fikrini güya mukaddes bir dikdörtgen şeklindeki çadıra milyonlarla insanın suratını çevirmesi şekline sokup çığırından çıkarmışsa da bu Kıble mefhumunda hayat nizamının mühim bir kaidesinin bulunduğunu ben düşündüm. Bunu akıl etmekle pek çok meseleyi hem de tek bir mihver etrafında hallettim ve rahatladım.

Belki de dindarların akılları o kadarına erdiği için küreyi arzın muayyen bir mevkiindeki Kıble'ye dönmek suretiyle hal yolunu ve şeklini kendilerince tesbit ettikleri mühim problemi, biz, kendi telâkkimize muvafık mânâda mukaddes addettiğimiz bir istikameti tutmak suretiyle, onlar gibi hurafelere ve aklın kabul etmiyeceği bâtıl itikat nev'inden acayipliklere tevessül etme mecburiyetinde kalmaksızın hallettik. Bizim istikametimiz tesbit ve tebliğ olunmuştur ve biz ona riayet etmişiz, tâbi olmuşuz. Biz ruhlarımızın halâsını bu surette bir dünyevî ve maddî hedefe bütün hayatiyet, faaliyet ve icraatımızı tevcih etmek yoluyla temin etmişiz. Hedefimiz vardır ve en mühimi, rehberimiz vardır.

Avareliğin her çeşit tehlikesinden muaf hayat edebiliriz, bu büyük bir saadettir!

III

Hususî, şahsî alâka ve mevzularımızı, talep ve hasretlerimizi, muayyen şekil, kalıp ve cümleler halinde, içinde kendi aslî mevcudiyet zeminimizi gördüğümüz ferdî âlemimizin kaidesi üzerine oturtmaya muvaffak olduk. Oluyoruz. Bize has tâbiyet şuurumuz hayatımıza mânâ ve aksiyonumuza meşruiyet vermektedir.

Lâkin mühim bir faslı mecburen ama bir yandan da külliyen

ihmal ettiğimizi zannediyorum. Biz güçlü kuvvetli genç erkekleriz. İlelebet kadınsız mı yaşayacağız? Sera'nın yanıbaşında değiliz ki, her gece bir başka ekalliyet dilberinin cennetinden bir meyve koparalım! Ayrıyyeten, bu cennet herkese açık bir cennettir, kopardığımız meyvenin daha evvel ellenmiş bulunduğunu bilerek tad almak nereye kadar mümkündür? Bir kerre daha ayrıyyeten, bizim mazbut maişet vasıtalarımızla, istesek de, tad alsak da, bu mahiyetteki cennetlere öyle her vakit adım atmaklığımız mümkün müdür? Şehir ortasında eşkiya misâli adamı soymak için beklerler. Fakat bu bahis bile şimdi ne kadar uzaklardadır. Burada... bu dağbaşında... Sera'nın oteli, dilberi bambaşka, uzak bir âlemde...

Peki, o halde bizim izdivaç etmemiz, yuva tesis etmemiz mümkün müdür?

Hayır efendim, bütün bunların hiçbirisi mümkün değildir!

Hele asıl menbayı saadet, bir izdivaç yoliyle bir yuva tesisi asla mümkün değildir. Hangi kadını yanımızda onca erat ve zabitanın arasına, kara kışa yağmura çamura, şu Paspasya'nın kuş uçmaz kervan geçmez dağbaşlarına, tabiat ve cemiyetin, harbin binbir çeşit zorluğuna sürükleyebiliriz? Veyahut gözümüz arkada kalmadan filanca şehirde bir haneye koyup orasını yuva belleyebiliriz? Zira istirahatimiz, tebdili havamız da pek mahduttur. Durur mu kadın onca zaman?

IV

Kumandanlığın en zor taraflarından biri bazen elle temas edilebilir, gözle görülür misaller vermeden emrindeki eşhası harekete geçirmenin mümkün olmayışıdır.

Karşı kayalık tepenin ardını tarassut ve kontrola gönder-

diğim bütün devriyeler kaytardı. Nihayet her devriyeden bir neferi ağaca bağlayıp bir yandan acısam da taviz vermeden iki gün aç susuz bıraktıktan ve arada da korkutmak maksadıyla kamçıyla makatlarına vurduktan sonra itiraf ettiler ki korkularından oraya kadar gitmek yerine vadideki çalıların ardına sinip bilahare geri dönmüşlerdir. Velhâsıl tepenin ardında ne olup bittiğini öğrenmek mümkün değil. Düşman oraya nesi varsa yığsa biz bunu bilemeyeceğiz. Hemen kuşandım, benimle gelecek dört gönüllü istiyorum, diye bağırdım. Bir Mülâzım Şevder çıktı, bir de emirberim Nâmir. Diğer ikisini de efraddan, irikıyım ve tuttuğunu koparır diye tahmin ettiklerim arasından tayin etmek suretiyle yola çıktık. Maksadım onlara bir cesaret dersi vermektir.

Bu son satırları yola çıkmadan az evvel yazıyorum. Her yamaç bir muhtemel tehlikeye tırmanan menhus bir merdivendir.

V

Vadiyi geçmemiz ve yamacı tırmanmamız esnasında kayda değer herhangi bir vukuat olmamıştır.

Lâkin kayaların yanına vâsıl olduğumuzda bâriz birtakım hareket emareleri teşhis ettik. Evvelâ bazı küçük taşlar, belli ki vücudunu ve belki de fena maksadını bizden saklamıya gayret eden birileri tarafından yuvarlandı. Siper aldık. Yavaş yavaş da ilerledik. Fakat hareket, yerini mutlak bir sessizliğe bırakmıştı. Belki başka bir zaman olsa insanın yüreğini serinletecek kuş sesleri o esnada bize nuhuset emareleri gibi geliyordu. Yalnız bir kuşun sesi diğerlerinden tefrik edilebiliyor, nazarı dikkati celbediyordu. Uzun uzun, içten içten ağlayan bir insanın kendi yüreğini parçalayan feryadının elde

olmadan harice sızan ve başkalarının kulaklarına ve kalplerine erişebilen miktarı, bakiyesi gibi idi.

Biraz kulak kesildikten sonra bunun sahiden de bir insan sesi olduğunu anladım. Bir çocuk ağlamasını teşhis ettim. Ağlama da değil, bir inleme. Her biri insan boyunu mütecaviz kayaların arasında sürünerek ilerledim. Bir oyuk gördüm. Ses de buradan geliyordu.

Süngüsü takılmış tüfeğimi oyuktan içeri uzattım. Şöyle bir, iki sağa, sola oynattım. Bir ara süngüm zor kıpırdar oldu. Birden geri çektim. Bir baktım, ucunda kan. Kan var süngümün ucunda. Tekrar içeri soktum, dolandırdım. Yine bir ara, güç kıpırdar oldu. Bu sefer birden çekmedim. Usul usul çektim. Sanki bir olta ile görünmez bir suda ne olduğunu bilmediğim bir balık avlıyordum. Çektim çektim. Süngümün ucunu görebileceğim kadar aydınlığa çıkardığımda minicik bir elin süngüyü kavramış bulunduğunu ve haliyle kan içinde bulunduğunu müşahade ettim. Yanımdakilere 'hazır olun' işareti yaptım. Tüfeğimi birden geri çekip ileri hamle ettim ve eli yakaladım.

Cansız bir vücut değildi çektiğim, lâkin cansız gibiydi. Hayattaydı fakat hayat emareleri asgarî seviyedeydi. Nefes alıp verdiğini o dağbaşı sessizliğinde anca hissedebiliyordum. Mülâzımla iki nefere 'yanıma gelin' işareti yaptım ve bir hamlede o vücuda yapışıp onu tamamen oyuğun dışına çıkardım. Kan içindeydi. Bir oğlan çocuğu. Eli benim süngümü tutarken paralanmıştı ama zaten vücudunun her bir yeri al aldı. Karnı deşilmişti, kafası yarılmıştı. Bütün bu acıya nasıl tahammül etmişti, ne için tahammül etmişti bu vücut?

Tam ona yakından bakarak nasıl bir elim hadisenin neticesinde bu halin meydana gelmiş olduğunu tesbite hazırlanırken pek yakınımızdan bir çığlık duymaz mıyız? Hemen

tam siper yattık. Bir müddet bekledik. Başımızı kaldırdık, aynı çığlık bir kerre daha!

Nihayet ben dizlerimin üzerinde doğruldum. Çığlık bize on veyahut onbeş adım mesafedeki bir kayanın ardından geliyordu. Neferlerden birine 'git bak' diye işaret ettim, oralı olmadı. Anlamamış gibi kaşlarını kaldırıp duruyordu. Sersem!

Baktım olmayacak, ben kalktım, bizzat o çığlığın geldiği kayaya müteveccihen birkaç adım attım. Çığlık duyulmadı. Birkaç adım daha attım. Çığlık duymadım. Nihayet kayaya elimi değdim. Süngümü hazır edip kayanın arkasına dolandım.

Üstü başı perişan, kan içinde bir kadın. Genç bir kadın. Gözbebekleri başparmağım kadar olmuş, gözlerinin akı kıpkırmızı, ayakları yarık patlak, saçları süpürge gibi.

Beni görünce o vakte kadarkileri basit bir inleme mevkiine düşüren amansız bir çığlık koyverdi.

Gözlerime bakıyordu ama gözlerimi delmiye gayret sarf eder gibi idi. Ben olduğum yerde kaldım. Nihayet karşımdaki müsellah bir düşman müfreze kolu veyahut devriyesi değildi. Nihayet bir kadın duruyordu karşımda. Perişan bir kadın. Belli ki kısa bir müddet evveline kadar güzel bir kadın.

Ben baktım ki bîçarenin hali perişan, bari alıp götürürüz, üstünü başını temizler, başından geçen hadise neyse öğrenir, köyüne ocağına iade ederiz fikriyle, 'Dur bakayım' dedim. Ona doğru bir adım daha attım ama o hemen geri kaçtı.

O esnada, hiçbir işe yaramamaya yeminli benim salak refakatçilerim arkamdan geldiler ve meydana çıktılar.

Kadın onları görünce bir çırpıda toz oldu. Yamaç pek dikmiş zaar. Birkaç adım atınca kadın kayboldu. Ne çabuk kaçtı yamaç aşağı, diye hayret etmeme rağmen onun peşinden

gidecek değildim elbette. Yardım istemiyorsa kendi bileceği şey... Halbuki ben onun yaralarına pansuman yaparız, sıcak bir çorba veririz gibi, her şeyi düşündüydüm o arada.

VI

Acayiplik bununla bitmedi. O süngüyü tutup da eli paralanan fakat vücudundaki diğer yara bere dikkate alınırsa bunun pek ehemmiyetsiz kalacağı çocuğun yanına vardığımızda onu son nefesini vermiş bulduk. Bu beklenebilir bir vaziyetti, lâkin bu çocuğun zuhur ettiği oyuğun hemen yanıbaşındaki bir diğer oyuğun içerisinde de cansız bir kız çocuğu bulduk. Dört, beş yaşlarında bir kız çocuğu idi. Ve, tenasül uzvu dahil her yerinden kan akıyordu. Yani akmıştı. Yani ölmüştü. Yani daha evvel.

VII

Bu çocukların vücutlarının oracığa gömülmesini emrettim. Neferler nasıl olduysa çukurları kazıp bu emrimi çabucak ifâ ettiler, o naçiz ve ufacık mahlûkâtı öylece defnettik. Ben bunun yardımımızı reddederek kaçan kadının muhtemelen kuvvetle arzu edeceği bir hareket olacağını dikkate alarak, onun bundan memnun olacağını ve ne kadar bizim kendisine hâlisâne fakat onun yabanî gibi kaçarak

Her ne ise, biz insaniyet bâbından o çocukların cesedini dağbaşında çakal veyahut akbabalara yem olarak bırakmamamız icabederdi.

VIII

Geri döndüğümüzde çadırıma çekilip yemek yemiyeceğimi bildirdim. Birden iştahım kesilmişti.

Masamdaki lambayı yakarak defterimi önüme çektim, bu satırları yazdım. Yazıyorum halen.

Yarın aynı mevkie bir keşfe daha gitmiye kararlıyım. O kadının başına ne hal gelmiş olduğunu zannederim tahmine muvaffak oldum. Bu kadın şimdi tamamiyle yanmış bulunan Arman köyündendir zannederim. Bu havalide Armanlarla müessif bazı hadisatın vukûbulduğunu istihbar etmiştik daha gelmeden. Lâkin bunlar beş ay önceydi. Acaba kaçanlar ve bunları kovalayanlar mı vardı? Belki de bize eksik istihbarat verilmiş idi.

Düşündüklerim harbin icapları ve muhtemel hadisat üzerine tahminlerimle sınırlı değildir.

Diğer düşündüklerimi nasıl ifade edeceğim benim için müşkil bir mevzudur. Lâkin burada bu tembel ve şuursuz efrad ve mecburî istikamet mefhumundan mahrum alçak rütbeli zabitan arasında benim derdimi açabildiğim yegâne muhit, artık buna ne kadar muhit ismi verilebilirse, tamamiyle şahsıma ait olan bu defterdir.

IX

Bu kadına sahip çıkmanın bir vicdan borcu olduğuna kânîyim. Ona sahip çıkılması icabeder. O bir Arman da olsa ben burada bir kuvvetin kumandanı mevkiindeyim, yaralı ve dağbaşında kalmış bir kadının himayeye alınması icabeder.

Şimdi, ben bu kadına hattâ bizzat sahip çıkarsam, bu kadını üstünü başını temizleyip, yaralarına merhem sürüp yanıma

alırsam, ona en büyük bir iyilik yapmış olmayacağımı kim söyleyebilir? Bu, bir şehir veyahut bir kasabada ailesinin yanında kendi halinde oturan bir kadını zevce olarak yanımda sürükleyip benimle beraber her türlü müşkilâta tahammül etmek mecburiyetinde bırakmaktan pek farklı bir hal değil midir? Aksine, hayatı berbat olmuş bir zavallıya muazzam bir lütuf değil midir?

Zira, onun mâzisi ne olursa olsun, isterse şimdi arafta ne tarafa gideceği tayin olunsun diye kimbilir ne ıztıraplar çeken kocasıyla ne kadar mesut bir hayat sürmüş olursa olsun, bundan böyle insan gibi bir hayata sahip olmak ihtimali yoktur.

Halbuki ben ona hayat adı verilmiş seyahatin bundan sonrasında sarsıntılı, tozlu topraklı da olsa, bir müddet için elbette, emin, şefkatli bir barınak temin edebilirim. Tayinim çıktığında ne olacağı bilinmez, lâkin bir müddet için emniyette olacağı tabiî değil midir? Ben buradaki eratın kumandanıyım ve bu havalide bizim kontrol veyahut müsaademiz haricine çıkılamaz, ayrıyyeten havalideki Armanların cümlesi gitmiştir, asmak kesmek veyahut mezalim bitmiştir.

Tabiî kimbilir, belki bunun kocası da Arman komitacılarıyla bir olup nice Tarkan veyahut sair Müslüman kanı akıtmıştır burada...

Benim yanımda emniyette olacaktır ve bâhusus kimse başına gelenler yüzünden onu hâkir görmeye teşebbüs edemiyecektir.

Çocukları yaşıyor olsa idi belki bu bir mesele teşkil edebilirdi. Lâkin onları da köylülere verirdim, baksınlar. Zira eminim ki bu çocukların bu hale düşmesinde gün boyu pek de masum ve iki büklüm gözüken bu köylülerin haklı veyahut haksız bir dahli mutlaka vardır. Bunların iaşesini temin etmek

suretiyle onların da vicdanlarına bir huzur bulma, bir telâfi imkânı yaratabilirdim. Fakat zaten çocuklar irtihal etmiştir.

Kumandanlık münhasıran efradın tâlim ve terbiyesi veyahut harp nizamında sevk ve idaresiyle mahdut olmayan, içtimaî terbiyeye müteallik bir mevkiidir.

X

Dün kadının kaçıp gözden kabolduğu kayalıklara bir keşif daha yapılmasına karar verdim ve dün yanımda gelenlerden başka iki nefere hazır olmalarını emrettim.

XI

Yamaç tırmanmak insandan kuvvetinin üzerinde gayret sarf etmesini talep eden insafsız bir iştir. Her yamacı ölümün kucağına düşmek üzere tırmanılan bir veda yokuşu gibi tasavvur etmek mübalağa sayılmaz.

Lâkin o kayalığa ne yapıp edip vâsıl olma arzum kuvvetli idi.

Kayalığa vardığımda kulaklarımı dört açtım. Lâkin bir çığlık veyahut herhangi bir başka ses duymadım. Biraz bakınıp döndük.

Kadın kaçmış olmalı.

Fakat bu dağbaşında nereye gider? Nerede yiyecek bulur veyahut barınabilir? Pek içler acısı bir vaziyet.

Lüzumsuz ve safra halindeki bir gurur insanın başını belâya sokar. Biz ona yardım etmiye niyet etmişiz, o bizim yanımıza gelmemektedir.

Nihayet 8. Ordu kumandayı merkeziyesi bizi hatırladı.

dağbaşında faidesiz ve gailesiz pineklememizin mânâsızlığını nihayet idrak ettiler. Emir geldi. Mevzi değiştirmek üzere hareket ediyoruz. O mâhut ve meşum kayalığın bulunduğu tepeyi, aramızdaki vadiyi geçmek suretiyle yamaca tırmanmadan aşacağız ve yarım günlük yürüyüş mesafesindeki bir mevziye yerleşeceğiz. Bu yüzden kayalıkların orada yeni bir keşif yapmam mümkün değil.

XIII

Vadiyi geçip kayalık tepenin ardına dolandığımızda elim bir hal ile karşılaştım. Meğer o keşiflerimiz esnasında beş veyahut on adım daha ilerleseymişiz kayalık kısmın hemen ötesinin dimdik bir uçurum olduğunu görecekmişiz.

Uçurumun dibinde kadının parça parça cesedini bulduk. Elbisesi pıhtılaşmış kandan ince bir köseleye dönmüştü. Vücudunun muhtelif yerleri uygunsuz şekilde açılmıştı.

Oraya defnedilmesini emrettim.

XIV

Zannederim bağırsaklarım veyahut midem fena halde bozuldu. Yediğimiz hep mâlûm karavana, ne dokundu bilmem. Sabahtan beri fasılalarla mütemadiyen istifra ediyorum.

Salif Sıdkı Bey'in **O'nun Hikâyesi** *kitabından*

Kartal Kafese Konur mu?

SALİF SIDKI TARAY

Amidan'dan memleketi kurtaramayacağına inanan Ulutarkan sarsılmaz azmi ve politik ustalık ve inceliğiyle, Berberiye'ye tayinini çıkartmış idi. Lâkin bu sefer de iktidardaki mâlûm çevre ile o esnada Sultanlı ordusunun ezcümle emir-komutasına hâkim olmaya başlamış Alman erkânıharplerinin abuk sabuk projeleriyle uğraşmak zorunda kaldı. O'nu "Fırtına Ordu"ya kumandan tayin ettiler. Bir heves gitti. Fakat adı fırtına kendi bîçare bu ordu hakkında kendisine yanlış mâlûmat vermişlerdi. Vaziyeti görünce soluğu başkentte aldı. Harbiye Nezaretinin kapısına dayandı ve topu, tüfeği, çadırı, kaputu, donu, fanilası, çorabı, hattâ askeri bulunmayan bu ordunun başına geçmesinin istenmesini hakaret saydığını bildirdi. "Şahsıma yapılan hakareti nazarı dikkate almasak bile," diye gürledi nezaretin nedense hâlâ ihtişamından geçilmeyen salonlarında, "görünen şudur ki, siz Berberiye'yi gözden çıkarmışsınız, efendiler!" Herkes O'nu susturmaya çabalıyordu. O'nu Erkânıharbiye'deki başarılarından tanıyan ve seven, iyi niyetli bir yüksek rütbeli asker olan Abdüsserim Paşa, "Oğlum yavaş, padişah efendimiz duyacak," diye yal-

varıyordu. Fakat O, "Duysun, duysun da memleket idaresini ellerine bıraktığı eşhasın derin gafletini idrak etsin; estağfurullah," diyordu.

"Fırtına Ordu" ucûbesinin mucidi Alman generali Rabenlein'ın şaşkın bakışları altında, hepsine şu ultimatomu verdi: "Ben evime gidip bekleyeceğim. Şayet Berberiye'deki ordu için şu kağıtta yazılı miktarda top, tüfek, mühimmat ve asker temin ve tedarik ve behemahal hazır edilmezse milletin günün birinde sizden bunun hesabını sormasını inan olsun sağlayacağım!" İhtiyaç listesini inci gibi yazısıyla kaydettiği kağıdı masanın üzerine bırakıp selâm vererek çıktı.

Hemen, O'nu Berberiye'ye gitmesi için ikna etme amacıyla yoğun bir faaliyet başladı. Evine gidenler, onu davet edip başbaşa görüşme isteyen yetkililer birbirini izliyordu. Tenezzüh Nezareti'nden hepsi birbirinden rengârenk ve gözalıcı resimlerle dolu Berberiye broşürleri gönderiliyordu.

İşin aslı şuydu: Almanlar, sözümona "fırtına" dedikleri orduyu sadece İngilizleri bir müddet oyalasın diye teşkil maksadındaydılar. Bu cılız kuvvetin başına O'nu geçirerek az masrafla çok iş yapacaklarını zannediyorlardı. E, gidecek olan toprak onların toprağı değildi tabiî. Fakat, etme bulma dünyasıdır, sonradan Almanlar da az toprak kaybetmedi...

Şu aklıevvel Alman generali, Rabenlein, kandırırım zanniyla O'na altın yolladı! Ne küstahlık... Belki de adama kızmamak icabeder, adam Sultanlı devlet katında elinde kese ile kime yaklaşsa karşılığını görmüş ve bu metoda alışmış olabilir...

O bu hakaret karşısında hiç hiddete kapılmadı. Kendisine altınları getiren Alman erkânıharbine bir evrak imzalattı, bunu ve altınları alıp Harbiye Nezareti'nin yolunu tuttu. Maksadı, altınları nezarete teslim edip karşılığında makbuz almaktı. Fakat, üzerinde üniforma olduğu halde, bu basit muamele için üç gün uğraşmak mecburiyetinde kaldı. O masadan bu

masaya koşturuluyor, kuyruklarda bekletiliyordu. Elbette yılmadı ve makbuzu aldı. Bunu bilmek artık bizim için sürpriz değil. Fakat işin mühim bir başka veçhesi daha var. Şu:

Cumhuriyet'in ilânından kısa müddet sonraydı, Gece Mesaisi'ndeydik. O devlet dairelerinde kapsamlı bir reform hareketi başlatacaktı, bizim de ağzımızı arıyor, "Efendiler, Nakliye Vekaletimizde bir asansör dahi yoktur, bu hale tahammül kâbil midir?" gibi sualler soruyordu. Zaten hep bu şekilde ardı arkası kesilmeyen sualler sorar, cevapları ölçer biçer, kararını sonra verirdi. Bence bu hakikatte meşverete ihtiyacı olduğundan değildi, demokrasi fikri onun ruhuna işlemişti adetâ. Bazen, fakir halkın halini gördüğünde, "Şu memlekette bir demokrasi yapabilsek" derdi iç geçirerek.

Söz arasında şu altınları Harbiye Nezaretine iade için çektiği sıkıntıları anlattı ve dedi ki: "Daireleri böyle âtıl olan bir devletin, bırakın milleti, kendine dahi hayrı yoktur."

Altınlar geri verilip o iş bittikten sonra O'nun Orostopolis'de geçirdiği günlerin ne derin ıztıraplarla dolu olduğunu tahmin etmek güç değil. Sultanlı İmparatorluğu'nun şahsında sadece parça parça edilerek orası burası sömürülecek bir kocaman yağlı gövde gören Batılı büyük devletlere hakikatin böyle olmadığını anlatmak üzere kalkıştığı ferdî seferberlik ne muazzam bir maddî, manevî yükün omuzlanmasıdır.

Tabatlıyan Lokantası, Sera Palas gibi, mühim yabancı zevatın arzı endam ettiği yerlerde sürekli hazır bulunuyor, masasında boş yer gördüğü her yabancı subay, diplomat veyahut gazeteciye Sultanlı İmparatorluğu'nun hakikatlerini ve iki tarafın da faidesine olmak üzere nasıl bir hattı harekât takip edilmesi gerektiğini anlatmaya çabalıyordu. Yüzlerce yıllık imparatorluğu parçalamakta beis görmeyen Batı'nın temsilcileri, o devrin bütün aktüel meselelerinde kendilerinden daha fazla mâlûmat sahibi olan ve gerekli çözümleri

düşünmüş bulunan bu vatansever Tarkan subayına katlanamadılar. Önce, meselâ dört kişi geldiklerinde asla altı kişilik masaya oturmamak gibi küçük, rezilâne tedbirlere tenezzül ettiler, sonra alenen O'ndan kaçmağa başladılar. Adam gönderip baktırıyorlar, O Tabatlıyan'daysa başka yerde yemek yiyorlardı. Delici bakışlarıyla karşısındakini derhal tesiri altına alan ve üstün belâgâtiyle her münakaşadan galip çıkan gösterişli Tarkan subayı Sera Palas'ın lobisinde kahvesini yudumluyor ise, bu kez bütün o güya medenî şahıslar geceyi eşlerinin dostlarının evlerinde kanepe üzerinde geçiriyorlardı. Kimileri Şîrkeçi'deki otellere dahi düşmüştür.

Bunun üzerine O derhal Erkânıharbiye'den alışık olduğu metoda başvurmuş, sayfa sayfa beyannameler yazarak, tebdil kıyafet etmiş arkadaşları aracılığıyla, diplomatların, zabitlerin Tabatlıyan ve Sera Palas'daki masalarına bıraktırmıştır. Bir-iki gün izini kaybettirdikten sonra bu şahısların birden karşılarına çıkar, beyannameleri okuyup okumadıklarını kontrol eder, eğer okumamışlarsa oracıkta yüzlerine karşı okumak suretiyle onları münakaşaya davet ederdi.

Bir de şu metodu bulmuş: Kendisine pek benzeyen bir kumandan arkadaşını bir yerde mevzilendiriyor, onu görenler derhal başka bir lokalde toplanıyor, O bir müddet sonra buraya adetâ baskın veriyordu.

Üstelik bütün bu gayret, sadece fizikî yorgunluk pahasına değildir. O vakit her gün Tabatlıyan'da yemek yemeğe veyahut her akşam Sera Palas'ta içki veya kahve içmeğe bir Sultanlı miralayının maaşı kâfî gelmezdi. Bir sefer Gece Mesaisi'nde bana, "İnanmazsın çocuk," demişti, "artık anamın Melaned'den getirdiği birkaç parça kıymetli öteberiyi satacak hale gelmiştim. Lâkin bu garplılar sadece başkasının malına, toprağına tamahkâr olmayıp hasis de oluyorlar. Zira o kadar yüksek rütbeli ecnebi zabit veyahut diplomatı ve zevcele-

rinden hiçbiri de annemin o güzelim işlemeli örtülerinden bir adet dahi satın almadı."

İşte, meşakkat, müşkilât, keder, o vakit Orostopolis'de yüreği vatan kurtarma aşkıyla çarpan insan için hayatın esas çizgileri. Hele bir hadise var ki, O'nun bu hadiseyi yaşamamış olması için ben doğmamış olmayı dahi kabul edebilirdim. Parakövü'nde hüviyet kontrolu yapan İngiliz askerleri tarihin gördüğü en büyük kumandana hüviyet soruyorlar... Of, bu bahis ne kadar yürek parçalayıcıdır...

Kendini bilmez şımarık İngiliz çavuşlarından biri, O'na hüviyet soruyor. O çavuşa dik dik bakıp, "Bir kere," diyor, "sen benim karşımda selâm durmaklığın iktiza eder, ben senden fevkalâde yüksek rütbeli bir subayım." Gafil garplı, mütevekkil belledi̇ği şarklının bu anî hamlesi karşısında afallıyor. O, çavuşun toparlanmasına fırsat vermeden şöyle devam ediyor: "Sen buradan gidicisin. Git, güle güle git, çoluğuna çocuğuna kavuş, vatan hasreti nedir, ben bilirim. Amma ben de bu memleketi kurtaracak olan adamım. Bana iyi bak, bu hadiseyi de unutma, ilerde ailene anlatırsın." İngiliz çavuşu tek söz edemeden çekilip yol veriyor.

Şükür ki beyinlerimiz O'nunla ilgili her münferit hadisede saklı yüzlerce dersin hiç değilse bir kısmını idrak edebiliyor. Meselâ, şu küçücük hüviyet kontrolu hadisesinde neler saklı!

Bir kere, işgâl altındaki şehirde, "Ben memleketi kurtaracak adamım" demek... Bu ne hedef tayini, bu ne kararlılıktır. İkincisi, bu ne cüret, ne cesarettir. Üçüncüsü, bunu bir çavuşa dahi söylemek. Bu ne tevazudur. Dördüncüsü, işgâlci olmasına rağmen gurbettedir diyerek İngiliz çavuşun çoluğunu çocuğunu hatırlamak. Bu ne büyük insanlık, ne şefkat, ne alfediciliktir. Beşincisi, "ilerde" bu hadisenin anlatılacağını bilmek. Bu ne kendine güvendir.

Tarkanya Üniversitelerinde okutulan Millî Tarih kitabından

Bir Vapur Kalkar Bu Limandan

PROF. ADİL RESMÎ

Profesör Adil Resmî, Tarkanya'nın en önemli tarihçilerinden ve fikir adamlarındandır. Bugün hemen bütün önemli siyasî gelişmelerde ve kamuoyunu ilgilendiren olaylarda görüşü alınan, çeşitli Tarkanya anayasalarını hazırlayan komisyonlarda yeralan, devletin en önemli danışmanlarından Prof. Muadil Resmî'nin babasıdır.

Prof. Adil Resmî'nin Tarkan fikir hayatındaki önemi, tarih alanında çizilmiş çerçeveyi meşruiyet ölçülerine zarar vermeden genişletmesindedir. Prof. Resmî, belirli bir döneme kadar geçerli olan "millî şuur ve sadakat için yeterli ve gerekli bilgi miktarı"nı (3. Anayasa, Kısım 7: Ferdin Düşünme Esasları, M. 4) *yetersiz bulmuş ve bütün olguların Millî Tarih içersine katılabileceğini ileri sürmüştür. Değerli bilim adamı, kurduğu gelişmeye açık sistem nedeniyle zaman zaman "bozgunculuk ve komünistlik"le suçlanmıştır.*[1]* *Ancak çağdaşlaşma ve modern-*

(*) Dipnotlar için bu metnin (ve **dipnotlu bütün metinlerin**) sonunda yeralan "**Açıklamalar**"a bakın lütfen.

leşme süreci ibreyi Prof. Resmî'den yana çevirmiştir.

Prof. Adil Resmî, özgün tarih görüşü hakkında, "Yaptığım bir ihtilal değildir, yalnız bir açığı kapattım," demiştir. "Bize güç katabilecek pek çok tarihî olguyu bir atıl kapasite olarak kenarda bırakmaya ve bunların düşmanlarımızın eline geçmesine gönlüm razı olmadı."

Tarkanya'nın bu büyük tarihçisinin geliştirdiği yöntem zamanla kavranmış, onun izinden gidenler olmuştur. Bu, deyim yerindeyse "havarîler", Adil Resmî'nin cesur tarih yaklaşımının Tarkan sosyal bilimlerinde "Resmî ekolü" adıyla kurumlaşmasını sağlamışlardır.

Aşağıda okuyacağınız parça, Adil Resmî'nin 120 ciltlik Tarkan Uyanışı *adlı başyapıtındandır. (Tarkan Tarih Kurumu'nun önce basıp sonra dağıtmaktan vazgeçtiği nüshada yeralan açıklayıcı notlarla birlikte sunuyoruz.) Ömür süresince bir kütüphane dolduracak kadar eser veren çalışkan profesör, kitaplarından sadece dokuzuna başyapıt ünvanı verilmesini uygun görmüştür:* Tarkan Uyanışı, Tarkanların Silkinişi, Tarkanlar Ayağa Kalkıyor, Din Adamının Dindarlığı - Subayın Kumandanlığı, Üniforma mı Çarşaf mı?[2], O'nun Gözüyle Çocuklar, O'nun Gözüyle Gençler, O'nun Gözüyle Yetişkinler, O'nun Gözleri.

(...)

Masun çıkarmasından önce O'nun karargâhı, Orostopolis'in daha çok Orun ve Yüdî azınlıklarla meskûn Şifşin semtindeki iki katlı küçük evdi.

Bunu söylemekle ne anlatmış oluyoruz?

a.) Ulutarkan o sırada paşalığa terfî etmiş bir Sultanlı subayı

olarak, maaşıyla istese bir sürü tamahkâr meslekdaşı gibi konaklar kiralayabilirdi ama bunu yapmamış ve önemli bir iş için gerekebileceğini düşünerek parasını biriktirmeye çalışmıştır. Demek daha bu evi tutarken örgütlenme sorunu ve bunun gerektireceği araçlar üzerine kafa yoruyordu.

b.) Azınlıkların yoğun olduğu semtte ev kiralaması, Millî Savaş ve bunu izleyen inkılâp döneminde mücadelenin aslî yönlerinden birinin kimi ve neyi hedef alacağına dair bir göstergedir.

O, mücadelesini beraber yürüteceği kadronun en üst düzeydeki elemanlarını bu evde toplayarak onlarla görüşüyor, direktiflerini veriyordu. Şifşin'deki eve teşkilât işleriyle ilgili ziyaretler genellikle öğle ve akşam yemekleri saatleri dışında yapılıyordu. Çünkü:

a.) Bu saatlerde O dış temaslarla meşgûldü.

b.) Hemekadar teşkilât arkadaşları da olsa eve gelen gidenin yemek masrafıyla örgütlenme için kullanılacak parayı azaltmak istemiyordu.

Millî Teşkilâtlanma'nın bütün dönemlerinde, zaman zaman kararsızlıklara düşmüş, tereddütler geçirmiş ve O'nu üzmüş, sonunda muhalefete dahi geçmiş olmasına rağmen bir dönem millî hareketin önderleri arasında yeralan Faur Bey, Şifşin toplantılarının başlangıcına ilişkin olarak şu bilgileri verir (Elbette gençlerimizin daha iyi anlayabilmeleri için yer yer bugün konuştuğumuz dile çevirerek aktarıyorum):

"...Herkes, sokaktaki adam bile başımıza pek ağır işler açılacağını seziyordu. Fakat ateşkes antlaşmasının bize dayattığı şartlardan gerçekte yöneticiler ve aydın tabaka dahi tamamıyla haberdar değildi. Ben, antlaşmayı imzalamak zorunda bırakılan kurulun başkanı olduğumdan, uzun ısrarlarımdan ve hattâ bir ara yerimden kalkıp elinden kapmaya çalışmamdan sonra,

İngiliz komutanı imzalanmadan önce antlaşmaya bir kez bakmama izin vermişti. Komutanın bir an bana çevirip gösterdikten sonra hemen masanın üzerine koyup eliyle örttüğü antlaşma metninde o kısacık anda gözüme çarpan bazı maddeler, doğrudan doğruya ölüm fermanımızın çıkarılmış olduğuna işaret ediyordu.

Antlaşmayı kağıt üzerinde imzalamıştık fakat bu şartları kabul mümkün değildi. Padişah sürekli olarak zaman kazanmaktan bahsediyordu. Halbuki bir an önce örgütlenip mücadeleye başlamak elzemdi. İlk anda akla gelen, Anımonu'daki ordu birliklerini toplamak, halkı din adamları öncülüğünde örgütlemek, Doğu Anımonu'dan başlayarak örgütlenmeyi genişletmek, uygun zamanda atağa kalkmaktı. Ve en önemlisi, bu işin bir safhasında Orostopolis'deki hükümetin yetkilerini devralmalıydık.

Yalnız, bu iş kimlerle yapılacaktı? En önemli konu buydu. Çünkü o sırada genel bir umutsuzluk, boşvermişlik hali her yere herkese egemendi. Hattâ pek çok devlet görevlisi, İngilizlere, 'madem size bağlandık, artık maaşlarımızı sterlin üzerinden alamaz mıyız?' diye müracaat ediyordu.

Hemen aklıma vatanperverliğinden, gözüpekliğinden ve yapılacak her millî teşebbüsün başına geçmeyi isteyeceğinden emin olduğum Ulutarkan geldi. Hazır o da Orostopolis'deyken kafa kafaya veririz diye düşünüp Şişşin'deki evine gittim.

Her taraf yabancı askerle, İngiliz polisiyle doluydu. Kapıyı üç kere kısa bir kere uzun vurup şifreyi yaptım. Açtı. Beni görünce gülümsedi. 'Gel Faur Bey' dedi. 'Niçin geldiğini biliyorum.'

Elinde bir harita vardı..."

Faur Bey'in anlatımından bazı noktaları saptayabiliyoruz:

a.) Savaş galibi devletler her türlü uluslararası anlaşmayı

çiğneyerek ateşkes antlaşmasını Sultanlı temsilcilerine göstermemişlerdir. Faur Bey'in güç belâ birkaç maddeyi görebilmiş oluşu bu gerçeği değiştirmez.[3]

b.) Anımonu'da bir örgütlenme oluşturarak Orostopolis hükümetinin yetkilerini devralma fikrinin O'ndan çıktığını Faur Bey söylememektedir.

c.) Faur Bey O'nun Şifşin'deki evini biliyordu.

Şimdi bu tesbitlerimizi zenginleştirme amacıyla, Millî Teşkilâtlanma ve Savaş'ın en üst düzeydeki birkaç ismi arasında yeralan ancak sonradan bazı yanlışlıklara düşerek O'ndan uzaklaşan Câzib Paşa'nın anlattıklarına kulak verelim:

"... Trapya'dan Doğu Anımonu'ya tayinimi çıkarttırmayı nihayet başarmıştım. Anımonu'da bir millî örgütlenme yaratmak ve mücadeleye başlamaktan başka çare yoktu. Nihaî amaç da hükümet yetkisini şahsında toplayan bir merkezi meydana getirmek olmalıydı. Bu amaçla Doğu Anımonu'ya gitmeyi istiyordum.

O'nun da millî bir şeyler yapacağından emindim. Çünkü düşman devletler tarafından müthiş bir haksızlığa uğratılmıştık ve yurdumuz karış karış elimizden gidiyordu. Biraz daha gecikilirse bütün Tarkan milletini Orta Anımonu'daki birkaç dönüm araziye sığdırmamız gerekecekti. Ve bu durumda o millet ne yeyip ne içecek, neyle geçinecek, ordusunu neyle besleyecekti? Bazı vatansever subay, idareci ve aydınların zihninde, bir millî mukavemet fikri şekillenmeye başlamıştı ancak herkes çekingendi ve bir yol göremiyordu. Ayrıca, Anımonu'da yer yer özellikle din adamları ve İhtilaf ve Telakki'nin bazı mihrakları etrafında direnmeye hazır topluluklar oluşuyordu.

Yani ortada bir lider boşluğu vardı. Ben böyle bir durumda

O'nun konuya kayıtsız kalacağına ihtimal vermiyordum. Ve kendisinin girişeceği bir hareket mutlaka millî bir hareket olacak, ben de vatanımı her şeyden çok sevdiğim için bunun dışında kalamayacaktım. Gerek bir sürprizle karşılaşmamak gerekse madem harekete katılacağım o halde ön hazırlıklar yapmak ve bunları görüşmek amacıyla O'nunla temas etmekte yarar gördüm. Zahirun'un doğusundaki ordumun başına hareket etmeden O'nunla görüşmeye karar verdim.

Ama evinin adresini bilmiyordum. Halbuki o sırada orduda öndegelen şahısların evlerini hep bilirdim. İşte, O'nunkini bilmiyordum. Harbiye Hezareti'ndeki bana yakın bir dostumdan rica ettim, bu fedakâr arkadaşım İngiliz istihbaratının dosyalarını karıştırıp buldu, bana getirdi.

Evi kolay buldum. Kapıyı üç kez omzumla bir kez de dizimle vurdum. O açtı. Beni görünce, 'Gel kardeşim' diyerek boynuma sarıldı. İçeri geçtiğimizde, masanın üzerine akşam Sera Palas'ta yabancı diplomat ve subaylara dağıtılmak üzere hazırlamış olduğu bildirilerin arasına gizlenmiş şekilde, üzerinde çalıştığı haritayı gördüm. O'nu ne kadar iyi tanımıştım..."

Câzib Paşa'nın anlattıklarından şu noktalar ortaya çıkmaktadır:

a.) Câzib Paşa "ortada bir lider boşluğu olduğu için" O'nun "bir şeyler yapacağından emin"di; yani oluşturulacak millî hareketin liderliğine en uygun kişinin O olduğunu Câzib Paşa da düşünmüştü.

b.) Anımonu'da millî hareket yaratıp hükümet yetkilerini alma fikrine O'nunla görüşmesinin öncesinde değil sonrasında ulaştığını Câzib Paşa hatırlamamakta veya yanlış hatırlamaktadır.

c.) O, Câzib Paşa'yı "kardeşi" kadar yakın görüyordu.

d.) Sultanlı devleti içinde bu vatansever subaylara gizlice

yardım eden kişiler vardı.

e.) Tarkan nüfusu daha o tarihte, birkaç dönüme sığmayacak kadardı.

Araştırmamıza devam edelim. Fared Paşa'nın (o sırada henüz paşa olmamıştı, bu nedenle aşağıda 'bey' diye geçecek) hatıralarında bu döneme ilişkin olarak anlatılanlar da bize ışık tutucu niteliktedir (elbette yine bugünkü dille aktarıyorum):

"...O'nun Şifşin'deki alçakgönüllü evinde olaylara kayıtsız oturuyor olması düşünülemezdi. Sera civarında önemli Batılı kişilerle temas için harcadığı çabaları duyuyorduk. Ama birkaçımızın birden aynı yerlerde gözükmesi dikkat çekeceğinden O'nu oralarda bulup konuşamıyordum.

Şifşin'deki evi biliyordum, bir kere Gabada'dan aldığı bir aynalı gardrobu götüren erlerin başında oraya gitmiştim. Şirin bir evdi. Fakat o eve gitmemeyi, O'ndan haber beklemeyi tercih ediyordum. Yine de her ihtimale karşı diyerek, O'nun evinin çok yakınındaki halazadem Fıtniye Hanım'ı ziyarete gidişlerimde, dönerken O'nun pencerelerine bir göz atmayı ihmal etmiyordum.

Bir gün evin önünden geçerken pencere açıldı ve O dışarıya sarkıp bana 'Hşşşt, Fared, az gel hele' diye seslendi. O günlerde kafamda sadece bir şeyler yapıp vatanı kurtarmak fikri vardı, bu yüzden dalgındım. Gardrobu çekmesine yardım etmemi isteyecek sandım. Bir gün evvel ağır kaldırdığımı, belimi incittiğimi belirttim. 'Yahu sen gel' diye üsteledi. Anlamıştım. Heyecanlanarak, 'O mesele mi?' diye sordum. 'Canım, içeri gel de konuşuruz' dedi. O'nu çalışırken rahatsız etmek istemezdim. Bu nedenle istemeyerek girdim.

İçerde Faur Bey ile Câzib Paşa vardı. Bana 'Sensiz olmaz, gel

beşinci ol' dediler. 'Ne oynuyorsunuz?' diye sordum. 'Ölüm kalım oyunu' dediler. Çok hislendim. Gözlerime yaşlar doldu. Hepsini teker teker sarılıp öptüm. Çıkıp bir hava almak istedim, bırakmadılar.

'Peki, üç kişisiniz, bir de ben dört, niçin beşinci ol dediniz?' diye sordum. O başını hafifçe yana eğip tek kaşını kaldırarak gülümsedi ve sigarasından bolca duman üfledi, 'Müsaade edersen Afad'ın yerini ayıralım' dedi.

Böyle olsa iyiydi de, sonraki yıllarda o yerin hiç de hakkı olmayanlara ayrıldığını görüp epeyce üzülecektim[4]..."

Şimdi Fared Bey'in anlattıklarından da gerekli sonuçları çıkaralım:

a.) Fared Bey O'nun tarafından çağrıldığında kısa bir tereddüt geçirmişti.

b.) Şifşin'deki evin caddeye bakan bir penceresi vardı ve bu açılabiliyordu.

c.) Fared Bey geldiği sırada Afad Paşa henüz gelmemişti.

d.) O ve arkadaşları, girişecekleri kanlı uğraşı bir 'oyun' diye niteleyebilecek kadar kendilerinden emin ve yücegönüllüydüler.

Son olarak, Şifşin toplantılarının başlangıç dönemi üzerine Afad Paşa'yı da dinleyelim:

"Kapıyı anahtarla açıp içeri girdim. O her ihtimale karşı kaldığı yerlerin bir anahtarını en çok güvendiği arkadaşlarına verirdi. Ayakkabılıkta bazı terliklerin yerinde olmadığını görünce olağanüstü bir şeylerin döndüğünü sezdim. Önce inzibat diye şüphelendim ancak o vakit inzibatlar bugünkü gibi terbiye görmüş değillerdi. Bir süredir kafa kafaya verip 'şu memleketi kurtarsak' diye konuşuyor, yollar arıyorduk. Câzib ile Faur Bey'e

de haber vermenin doğru olacağında birleşmiştik. Onları içerde görünce, O'nun doğruluğuna inanılmış fikirleri derhal uygulama konusunda ne kadar hayırlı bir sabırsızlık gösterdiğini bir kez daha anladım. Hepsini selâmlayarak yerime geçtim. Fared de vardı..."

Afad Paşa bize şu çıkarsamaları yapma imkânı veriyor:

a.) O'nun evindeki ayakkabılıkta yerleri belli olan bazı terlikler dururdu.

b.) Câzib Paşa ile Faur Bey kendiliklerinden değil O'nun çağrısı üzerine gelmişlerdi.

c.) O'nun sabırsızlığı "hayırlı bir sabırsızlık"tır, geleceğe yönelik potansiyeller taşımaktadır. Oysa bazı sabırsızlıklar sırf telâş ve panikten kaynaklanırlar. Bunu anlamak, O'nun Cumhuriyet sonrasında Harpler'i fazla süratli yaptığına ilişkin eleştirilere anlamlı bir cevaptır.

d.) O gün orada Fared Bey de vardı.

O'nun Şifşin'deki "karargâhında" vatanı kurtarma projesini açıkladığı silah arkadaşlarıyla yaptığı toplantıların devamına ilişkin olarak, yine aynı şekilde, birinci elden kaynaklardan bilgi derlemeyi sürdürelim. Millî hareketin lider kadrosu neler konuşmuş, ne kararlara varmıştı, önce bunları özetleyelim:

a.) Verilecek mücadele imparatorluğu kurtarma mücadelesi olamazdı, bunun için artık çok geçti. İmparatorluk topraklarında yaşayan milletlerin Tarkanlar hariç hepsi bir millet olduklarını öğrenmiş ve geleceklerini imparatorluk dışında aramaya koyulmuşlardı. Örneğin Armanlar toplu halde güney sınırından çıkıp gitmişlerdi.

b.) Bu durum çıkış yolunu da gösteriyordu. İktidar sadece Tarkan milletine dayanarak ele geçirilebilirdi. Tarkan milleti, üstüne basılarak devletin kurtarılabileceği elverişli zemini

oluşturuyordu.

c.) Tarkanların dışında bütün millî toplulukların güçlü koruyucuları vardı, Tarkanlarıysa ancak devlet koruyabilirdi. Millî hareket başarıya ulaşır da devlet haline gelirse buna sadece Tarkanlar itiraz etmezdi. Kadirbilir ve devlete saygılı millet, Tarkanlardı.

d.) Bir başka açıdan da Tarkanlara yaslanmak gerekiyordu. Verilecek mücadele ağırlıkla askerî nitelik taşıyacaktı. Öbür milletler ticaretle, zanaatle v.s. ile uğraşıyordu, Tarkanlarıysa asker etmek en kolayıydı.

e.) Kurtarılmaya en lâyık millet Tarkanlardı.

f.) Sultanlı ordusunda Orun, Arman, Yüdî veya Bangır subaylar yoktu. Bu milletlerden subay olmazdı. Subaylık, kumandanlık Tarkan'a özgüydü. Böylece, kurtarılacak olanla kurtarıcının özdeşliği güvence altına alınıyordu.

Peki, ya Sultanlı topraklarını paylaşmak için imparatorluğun başına üşüşmüş büyük devletlere karşı nasıl bir politika izlenecekti? O şöyle diyordu:

"Üç veyahut yedi kabadayının farzımahal bir konağı basmak suretiyle oradaki hanımları aralarında taksim etmesine mâni olmaya kalkışırsanız size karşı mutlaka kaba kuvvet kullanacaklar ve şayet sizden kuvvetli iseler sizi maglup edeceklerdir. Lâkim taksimat hakkında umumî mânâda muarız bir tavır takınmaz ve fakat sadece 'şu da benim olsun' demekle iktifa ederseniz istediğiniz hisseye sahip olabileceğiniz kat'i gibidir. Hele bu taksimatı yapan zorbalar dövüşmekten bîtap düşmüşse."

İşte bu ilkeler doğrultusunda Anımonu'ya geçerek bir millî hareketin oluşturulması kararlaştırıldı. Ama o gün orada konan adıyla 'Millî Teşkilâtlanma'nın başlatılması için O'nun

Anımonu'ya geçişi nasıl sağlanacaktı? Bu konunun görüşüldüğü Şifşin toplantısının tutanaklarını okuyalım:

CAZİB PAŞA - Fared'in fener alayı ve merasim teklifi yerinde değildir. Bence kimseye haber vermeden gitmesi en iyisidir. *(O'na hitaben:)* Ben, üzerimdeki resmî sıfat ile senin güvenliğini sağlarım.

ULUTARKAN - Lâkin benim başka mahallerdeki ordulara kumanda edebilmekliğim iktiza eder.

CAZİB PAŞA - Garpta Afad, Şarkta ben varız. Bizim vasıtamızla sen ortaya çıkmadan her talimatı gönderebilirsin. Biz senin adına lâzım gelen kontrolu da yaparız.

FARED BEY - Tabiî, yaparlar, hem böylece onlarla devamlı istişare vaziyetinde bulunmanız...

AFAD PAŞA - Bir dakika Fared, müsaade edersen...

FARED BEY - Elbette kumandanım...

AFAD PAŞA - *(O'na hitaben:)* Senin bir sürü gündelik işle, talimat aldın verdinle mesai kaybetmen doğru olmaz. Biz senin nâmına işleri yürütürüz. Doğrusu budur.

ULUTARKAN - Efendiler, siz cephe kumandanı olmanız sebebiyle askerlerinizin başında muharebe ile iştigâl mecburiyetinde kalacaksınız. Halbuki bizim meselemizin siyasî istikameti mühimdir ve milletimiz muharebe sahasında kazandığını siyasî safhada kaybetmekten artık ikrah etmiştir!

FAUR BEY - Ben de bu siyaset noktasına temas etmek üzereydim.

FAHTİ BEY - Askeri mevzu ile siyasî mevzuyu tefrik etmemiz mümkün mü acaba?[5]

ULUTARKAN - Son defa ifade ediyorum ki benim ziyadesiyle selâhiyettar bir vazife ile Anımonu'ya geçmekliğim en doğru yoldur. Şayet siz bu bariz zarureti idrak etmez iseniz istinat edeceğim kuvveti başka yerde aramam icabedecektir.

FAUR BEY - Aman paşam, bakınız benim aklıma şöyle bir hal çaresi geldi. Erkânı Harbiye Reisi Fehiz Paşa vatanperver bir zattır ve bizimle münasebetinin müsbet neticeler doğuracağını ümid etmekteyim. Onun vasıtasıyla size bir vazife tertip ettirsek?

Faur Bey'in bu önerisi doğrultusunda O'na çok geniş yetkileri olan bir görev düzenlendi. Bu öneriyi toplantıdan önce bizzat O'nun, ötekilerden erken gelen Faur Bey'e anlatmış olması gerektiğini varsaymamamız için neden yoktur.

Önerinin Erkânı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Fehiz Paşa'ya iletilmesinden ve gerek Fehiz Paşa gerekse Harbiye Nazırı Cellâm Paşa tarafından kabul edilmesinden sonra iş Sadrazam Redif Paşa'yı ve nihayet Padişah Mahveddin'i ikna etmeye kalmıştı.

Bu da zor olmadı. Çünkü o sırada O'nu başkentten uzaklaştırmakta bütün gafil yöneticilerin çıkarı vardı. İşgâlciler de adamlarını rahatsız ediyor diye O'ndan kurtulmak istiyorlardı.

Bilmiyorlardı ki, O'nu Anımonu'ya gönderirken kendi sonlarını hazırlıyorlardı. O'nun Kabadenus'un karanlık sularında veya Anımonu ormanlarında kaybolup gideceğini umuyorlardı. Kaybolan kendileri olmuştur. "Bu millet sürüdür, ona lâzım olan çoban da benim" diyen padişah sürüsünü kaybetmiş, çobanlığı da kaptırmıştır.

AÇIKLAMALAR

1 Prof. Adil Resmî'nin sık sık suçlanmasına neden, asıl olarak, geniş görüşlülüğüdür. Örneğin Tarkan devleti ile Tarkan sosyalistlerinin benzer görüşlerine dikkat çekmiş, aradaki farkın sadece, Devlet Ulutarkancıları

O'nun silindir şapkalı, fraklı fotoğraflarını her yere asarken sosyalistlerin kalpaklı, askerî kıyafetli fotoğrafları tercih etmelerinde ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Prof. Resmî, "bu milletin sosyalistlerinin de pekâlâ Tarkan devlet ailesine dahil edilebileceğini" savunduğu ünlü yazısında şöyle demiştir: "Liberalizmin monopolü, faşizmin otoritesi, sosyalizmin devletçiliği... bunları birleştirebilmiş tek siyasî düşünce sistemi vardır beyler, onu zayıflatmayalım." Adil Resmî aynı yazıda, Ulutarkancılığın "taassubun altına bomba yerleştirmiş olmakla anarşizmi", "devleti... bütün mesleklerin çatı örgütü haline getirmekle hem korporatizmi hem sendikalizmi", "askerî ilkelere dayalı modeli sayesinde militarizmi" ve daha başka pek çok akımı tek potada erittiğini, dolayısıyla hepsinden üstün olduğunu belirtmiştir. Sözkonusu yazının sonuç paragrafı şöyledir: "Bir Ulutarkancı için, bu nedenle, sosyalist olmak düşünülemez; bu, onun, koca bir ziyafet sofrasında gözünü yalnızca haşlanmış patatese dikmesine benzerdi. Oysa tersi bambaşka bir durumdur. Bir sosyalist için Ulutarkancılık, kendi çizgisi içinde hayal bile edemeyeceği güvenceler ve rahatlık anlamına gelir."

2 Dini Ulutarkancılığa karşı kullanma amacı güden çeşitli hareketler her dönemde Tarkan devletini uğraştırmıştır. Prof. Adil Resmî bu alanda da Tarkan devlet yöneticilerinden farklı bir çizgi savunmuştur. Prof. Resmî, Ulutarkancılığın "bir din olmanın gereklerini fazlasıyla yerine getirdiğini" kanıtlamaya çalışmış, "bu durumda başka bir dine zaten gerek olmadığını fakat isteyen dinlerin bir kenarda varlığını sürdürmesinde sakınca bulunmadığını" savunmuştur. Nedense kendisinin 'başyapıt' unvanı verilmesini istemediği *Dine Karşı Değil Onu Da Kapsayarak* adlı kitabı bütünüyle bu tezin kanıtlanmasına ayrılmıştır.

Bir örnek olay, Prof. Resmi ile katı yöneticiler arasındaki çizgi farkını göstermeye yetecektir:

Millî Teşkilâtlanma'yı başlatmak üzere Ulutarkan ve arkadaşları yola çıkarken, Büyük Harbin galibi büyük devletlerin izni ve hattâ tahrikiyle, Yannis devleti Simir'e asker çıkarmış ve çevreyi işgâle başlamıştır. Bu ilhak girişiminin haber alınmasından dört saat kadar sonra, Simir yakınındaki Zendil'de müftü Hamedulusi Efendi direniş örgütlemeye başlamıştır. Millî Savaş resmen başlamadan yapılan ilk silahlı direniş budur. Daha sonra bir çarpışmada şehit düşen müftü öldüğünde, kendisine alelâde bir kabir yapılmış, sadece bunun etrafı bir karış yüksekliğinde bir duvarla çevrilerek üstüne "Millî Savaş'ın ilk alemdarı Zendil Müftüsü Hamedulusi Efendi burada gömülüdür" yazılmıştır.

İstihlâk Mahkemesi Reisi Ali Celat Bey yıllar sonra Zendil yöresinde bazı suçluları asmaya giderken bu mezarı görmüş, "Millî Savaş kıvıl-

cımını tutuşturan bu adamın kabrinin duvarlarının temizlenip boyanmasını" emretmiştir. Yöre halkı, İstihlâk Mahkemesi Reisine saygısından, duvar boyanırsa sözkonusu yazının da üstünün örtüleceğini söyleyememiştir. Yazı örtülmüştür.

Daha önce bu kabri ziyaret etmiş olan Adil Resmî bir vesileyle yine yörede bulunurken, müftünün mezarına gidip o acemice yazılmış ve belki bu yüzden daha değerli yazıyı bir daha görmek istemiş, aramış, bulamamış, ne olduğunu sorunca Ali Celat Bey'le ilgili olayı öğrenmiştir. Bunun üzerine Prof. Resmî'nin Ali Celat Bey'e yazdığı mektup şöyledir:

"Bu şekilde hareket ederek basit insanların bazen güç yatıştırılabilen tepkilerini harekete geçirmekte mânâ olmadığını belirtmek istiyorum, dostum, eğer kızmazsanız. Millî Savaş'ın 'ilk alemdar'ının kim olduğunu bilmeyen veya en azından bu hususu tartışma konusu yapabilecek olan mı var? Bizzat İstihlâk Mahkemesi Reisi sıfatıyla sizin sürdürdüğünüz değerli mesainiz böyle yıkıcılığa meydan bırakıyor mu? Eğer zahmet edip konuyu bendenize iletseydiniz, sözkonusu müftünün direniş başlatmak için O'ndan talimat aldığını gösterir bir belge, muhtemelen bir telgraf, muhakkak bulurdum."

3 İngiliz komutanının Faur Bey'e antlaşmayı bir gösterip çektiği kısacık zaman dilimi içinde, Faur Bey'in son derece uyanık yaveri süratle antlaşmanın önemli maddelerini not etmeyi başarmış, bunları elaltından *Tashih-i Efkâr* gazetesine vermiştir. Gazete ertesi gün siyah başlıkla çıkarak tam sayfa bu ağır şartları yayımlamıştır. (Olay üzerine gazete kapatılacak, sahibi ve sorumlu yazışleri müdürü Cevval Bey İngilizler tarafından Mahdâ'ya sürülecektir. Zorla el değiştirtilen gazete, o sırada 93 yaşındaki eski nazır Kadayet Paşa tarafından *Tasvib-i Efkâr* adıyla yayımlanmaya devam edecek, bir süre sonra kapanacaktır. Cevval Bey Mahdâ dönüşü *Tashih-i Efkâr*'ı yeniden çıkarmıştır.)

Bir gazetede tam sayfa olarak basılmasına rağmen, antlaşma şartlarının "bilinmemesinden" bunca yıldır sözedilişini İngiliz Tarkanolog P. Corn, o yıllarda Sultanlı İmparatorluğu'nda okuma-yazma bilenlerin sayıca azlığına bağlamaktadır (*Tarquan's Everyday Without Writing And Reading*, London). Amerikalı Tarkan tarihi uzmanı V. Enemy ise "okur-yazar oranının düşüklüğüne değil ama gazete okunmayışına" dikkat çeker (*Tarquans Against New And Against Paper*, New Jersey). Değişik bir görüş, Arap tarihçi Makt-ul Sultanî'ye aittir (*İhtiras-ı Ebed-müddet*, Sevkülceyş): "...Sultanlı devletine dayatılan teslim antlaşmasının şartlarını piramitin ucu ile tabanı bilmiyordu, doğruydu. Çünkü halk hem içinde bulunduğu şartlardan daha ağırını tasavvur edemiyor hem de birbirine benzer ağır

şartların kimin tarafından dayatıldığını önemsemiyordu. Sultan ise galip devletlerin kendisi için bir iyilik düşüneceğinden emindi ve kaderine razı, bekliyordu. Ancak gelişmeleri büyük dikkatle izleyen kesim, İngiliz kolonisi olmuş bir ülkede herhangi bir hükümleri kalmayacak olan subaylar ile Orun veya Arman egemenliğindeki bir Anımonu'da bütün yerel yetkilerinden arındırılmış olacak din adamlarıydı. O günlerin Orostopolis'inde veya Anımonu'sunda başbaşa vermiş gazete okuyan subaylarla hocalar görmek hiç de istisna sayılmazdı. Tarih bazen ne ilginç ittifaklar yaratıyor ama koruyamıyor..."

4 Fared Bey (Paşa) Millî Savaş yıllarından başlayarak sürekli anlaşmazlık halinde bulunacağı Kısmet Paşa'yı kasdetmektedir. Hem Fared Paşa hem Câzib Paşa hem de Afad Paşa'nın yıldızları Kısmet Paşa ile bir türlü barışmamıştır. Kısmet Paşa Tarkan tarihinin Ulutarkan'dan sonraki ikinci önemli kişisidir. Anımonu'ya geçerek Millî Teşkilâtlanma'ya geç katıldığı için eleştirilmiştir. Ancak Ulutarkan "bir vazife için" Orostopolis'de kaldığını söyleyerek onu korumuştur. Kısmet Paşa'nın Anakara'ya geldikten sonra Genelkurmay Başkanı yapılması öncelikle Câzib ve Afacl Paşaların tepkisine yolaçmış, bu iki kumandan da "Biz önce gelmedik mi!" diye ayağa kalkmışlardır. Bu, onların büyük bir hatası olmuş, kalktıkları yerlere bir daha hiçbir zaman aynı güvenle oturamamışlardır.

5 Fahti Bey, Ulutarkan'dan kıdemce yüksek olmasına rağmen O'nun "Ordu külliyen siyasetle uğraşmaz, bütün askeriye nâmına bir kişi uğraşır" tezini benimseyerek subaylıktan istifa etmişti. Okuduğunuz tutanaklarda da geçen "siyasî ve askerî mevzuların ayrıştırılması" görüşünü sık sık ifade etmesi de bu durumla birleşince herkes onu sivil sanmaya başlamıştır. Çoğunluk görüşüne değer veren bir insan olan Fahti Bey de artık buna göre davranmayı tercih etmiştir.

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Paşa beni çağırtmıştı, gittim. Kalbim küt küt atıyordu. Girince mahsus selâm verdim. Fakat çok meşgûldü. 'Resmiyeti bırak canım, gel bir sarılıp öpüşelim' dahi diyemedi. Vazifesi pek mühim! Bana hatırımı sordu ve 'biraz bekleyiver' dedi. İçerdeki bazı zevatı savmaya çalışıyordu herhalde. Onlarla iki saat kadar konuşup başından savdıktan sonra beni yanına çağırdı. 'Ben memleketi muhakkaka kurtarmıya kararlıyım ve bir haftadan tezi yok Anımonu'ya geçiyorum' diyerek gözlerime baktı. O kadar meşgûldü ki bir yandan önündeki bazı evrakı ve matbuatı tetkik ediyordu. Çok memnun olduğumu, benim de bu mevzuya dair bazı fikirlerim olduğunu söyledim. Yüzüme baktı.

'Seni de götüreceğim' dedi. 'Bana şereftir' dedim. 'Lâkin bir vapurla seyahat edeceğiz ve henüz hangisi olacağını bilmiyoruz. Mütemadî tarassut altında bulunmaklığımızdan gidene kadar temas etmemiz de doğru olmaz. Sen limanı kontrol ile seyahatimizden haberdar olur o gün vapura gelirsin' dedi. Bir maruzatım olursa da yaveri Vacid'in biraderi Alfan Bey'in Şirkeçi'deki zahire dükkânına uğrayarak onun vasıtası ile

nakledebileceğimi söyledi. Herhalde daha çok hasbıhal ve istişare etmek ister idi fakat ne çare ki gidişimizden evvel halletmesi icabeden pek çok mesele vardı. Artık bu defter tarihî bir hüviyet kazanabilir, buna göre itina göstermem icabeder.

II

Bir müddet Orostopolis'de kalıp Paspasya'ya tayin olunduktan sonra Orostopolis'e bir daha gelmek imkânı doğduğunda buranın ne kadar gözümde tüttüğünü daha bariz şekilde anladım. Paspasya'da karargâh çadırının dışına bir iskemle çıkartıp da oturup birbiri ardına sıra sıra duran dağları veyahut ileri tepede koyunlarını otlatan ve sabahtan oraya dikilip akşam sökülen ve bir sonraki gün tekrar aynı şekilde dikilip sökülen ağaç veyahut sair nebattan farkı bulunmayan, insan müsveddesi bîçare köylüleri veyahut düşman istihkâmlarını (dürbünle) seyrederken Orostopolis'in lokantası, gazinosu, Sera'nın işveli hanımları insanın beyninde döner dolaşır birbirine karışır.

Lâkin şimdi mütemadî olarak limanı tarassut altında bulundurmaklığım zarurî. Vapurun ne vakit hareket edeceğine dair mâlûmat alamıyorum. Liman civarından ayrılmayacağım muhakkaktır.

III

Yaver Vacid'in (benden rütbece aşağıdır) biraderinin Şîrkeçi'deki zahire dükkânına uğradım. Büyükçe bir dükkân fakat pek tozlu. Beni buyur etti, kahve ısmarladı. Kahvenin şekeri azdı. Dükkânın dip kısmında Alfan Bey'in bir cam

paravana ile ayırdığı kısımda bir müddet hasbıhal ettikten sonra, oradaki mevcudiyetime tabiî bir hal şekli vermek maksadıyla, bazı müşterilerin teneke teneke yağ, bazılarının fasulye, mercimek vesair mal aldığı tezgâha yaklaşıp onlara 'selâmınaleyküm' diyerek tezgâhın bir tarafına yanaşıp ben de alıcı imişim gibi yaparak bir peynir tenekesine eğilip Alfan Bey'e 'bakınız buradaki nedir?' dedim. Herhalde Anımonu'dan gelmiş de mal alıp memleketlerine götürecek olan tüccarlar da seğirtip bakmasın mı? Hepimizin nazarı peynir tenekesinin üzerindeyken tenekenin yanından bir hamamböceği tırmanmasın mı? Alfan Bey müthiş mahçup ve müteessir oldu. Bana da biraz kızdı galiba. Lâkin bana değil, dükkânında böceği bulundurmaklığı münasebetiyle kendisine kızılmak icabetmez mi?

Her ne ise, ben Alfan Bey'den teneke peynir almaya gelmiş tüccar rolünü bîhakkın oynarken, Anakara'dan zahire almağa geldiğini sonradan sohbet sırasında öğrendiğim şişman kısa boylu bir tüccar bana, 'Yannis ordusu Simir'e çıkacakmış, doğru mu zabit bey?' diye sual sordu. Adama ters ters bakıp, 'Ben zabit değilim, bu meseleleri bilemem, şüphesiz ki en iyisini erkânıharplerimiz, kumandanlarımız bilirler' dedikten sonra ilâve ettim: 'Kanaatime göre Yannis buna cesaret edemez. Bu millet her karışı kanıyla sulanmış toprağını hiçbir kuvvet karşısında feda etmemiye kararlıdır!'

Bu cevabım karşısında diğer tüccarlar da lafa karışarak, elimizde ordu, silah, yiyecek, içecek yokken, millet dona fanilaya muhtaçken, veresiye almış yürümüşken, memleketimizi taksim etmeye çoktan menhus yeminler etmiş düveli muazzama karşısında neye güvenerek kıyam edebileceğimizden bahisle, adetâ 'ölmüşüz de ağlayanımız namevcut' demeye getirdiler. Tezgâhın üzerine çıkarak onlara 'Efendiler'

diye haykırdım, 'millet en hâlisinden çam odunu gibidir, parlamak için bir kıvılcım beklemektedir, bu kıvılcım da en âlâsından hem de en şiddetli bir kor şeklinde bu memleketin en güzide bir kafasının içersinde çoktan beridir yanıp tutuşmaktadır.' Ne kasdettiğimi idrak edemediler elbette. Ben mahsus 'yüreklerine ateş zihinlerine kurt düşürdüm ya, şimdilik bu kadarı kâfî' diyerek tekrar aşağı indim. Fakat o şişman tüccarın bana 'zabit bey' diye hitap etmesinden fazlasıyla şüphelenmiştim. Yoksa aramıza sokulan İngiliz veyahut Fransız casuslarından biri mi idi bu şerefsiz adam? Belki de beni takip ediyordu.

Gerçi bu mümkün değildi. Peşimde bir adam dolaşacak da ben bunu fark etmeyeceğim... Bu dükkâna girdiğimden beri de gayet ustaca davranmış, Alfan Bey'le konuşurken hiç açık vermemiştim.

Bu mevzuyu uzun uzadıya düşünecek vaktim yoktu elbette. Bir an evvel Alfan Bey'den Masun'a hareketimize dair mâlûmat almak emelindeydim. Hiç şüphe çekmeyecek bir edâ ile ve gayet yüksek sesle, 'Ben de bugünlerde bir vapur seyahati düşünüyorum, Alfan Bey biraderim' dedim. 'Biliyor musunuz ne vakit vapur var?' Alfan Bey numaramı derhal anlayarak dedi ki: 'Valla bilmem ki efendim, limana bakmak lâzım.'

IV

Alfan Bey'in dükkânından hiçbir mâlûmat alamadan çıktım. Üstelik üniformanın ceketinin eteğini yağ lekesi yapmıştım; peynir tenekelerine eğildiğim esnada herhalde.

Yani liman civarından ayrılıp azıcık Sera'ya çıkmam, gönül eğlendirmem mümkün olmayacaktı.

V

Limana hâkim bir kahvehane buldum. Her sabah, kahvehane sahibinin namazdan gelip dükkânı açışını müteakip giriyor, pencere önünde bir masaya oturuyorum, adam dükkânı kapatırken ben de oradan ayrılıp az ötedeki ağaçlığın arasına gidiyor ve yanıma daha evvelden almış olduğum kumanyamı yiyerek limanı tarassut altında bulunduruyorum.

İki İngiliz dretnotunu o kadar yakın demirlemişler ki, şiddetli bir lodosta birbirlerine sert şekilde temas ederek hasar dahi görebilir veyahut bir torpido mermisi ile ikisine birden zarar vermek mümkün olabilir. İnsan düşmanın topraklarında yani denizinde harekâta kalkmışsa ora şartlarını derinliğine etüd ve bilahare elde ettiği neticelere nazaran hattı harekâtını tayin etmelidir. Kifayetli tetkik ve tahkik olmaksızın, telâş ve aciliyet hissi ile hareket edilirse muvaffak olunamaz. Tabiîdir ki İngiliz veyahut Fransız bahriyesinin erkânıharpleri Boğaz'ın lodosunu bilmeleri iktiza ederdi.

Ayrıyyeten, şehri kontrol altında bulundurmak maksadına nazaran gayet münasip mevzilendirme imkânı varken dretnotlarını ortayerde biraraya celb ile son derecede isabetsiz bir vaziyet almışlardır. Bunları gördüğüm zaman bu düşmanın gözlerde büyütüldüğü kadar kuvvetli ve mahir olmadığına ve şayet ömrümüz vefâ ederse bunlara karşı muvaffakiyetimizden şüphe etmememiz icabettiğine dair kanaatim kuvvetlendi.

Lâkin bizim cephede henüz herhangi bir hareket yok. Bizi götürecek vapur acaba hangisidir?

VI

Alfan Bey'in dükkânına tekrar uğramağa karar vermiştim. Lâkin çok kötü hadiseler olmuş, çok...

İngiliz polisi gelip 'bu dükkânda isyancı nutuklar atılıyormuş, toplantılar tertip ediliyormuş' diyerek dükkânı mühürlemiş, Alfan Bey'i de 'Bu eski İhtilafçıdır' diye Tekirağa Bölüğü'ne hapsetmişler.

Vatanperver bir adamdı. Lâkin lâzım gelen tedbir dairesinde davranmamış demek ki. Heyecan ve şevk güzel ve kıymetlidir, ama sen bugün memleketi kurtarma planını tatbike hazırlanan bir büyük lider ile en kıymetli kumandan arkadaşları arasındaki irtibatı temin etmekle vazifelisin, hayatını buna göre tanzim etmen icabetmez mi, a dostum? Senin hizmetin dükkânına onu, bunu toplayıp ateşin konuşmalar yapmakta değil ki, bu irtibat meselesinde görülecek.

Teşkilât işi hususî bir iştir. Hususiyetleri vardır. Bu işte muvaffak olmak için vatanperverlik veyahut cesaret tek başına kâfî gelmez. İşin icapları başkadır.

Lâkin bu vaziyette benim herhangi bir irtibat noktam kalmadı.

VII

Beni Şifşin'deki evine çağırtmış. Koşarak gidiyorum.

VIII

Vapurun ne vakit hareket edeceği tesbit olunmuş. Yarın gidiyoruz. 'O vakit bu akşam limanı kontroluma hacet yoktur' dedim. Göz kırptım. Önce yüzüme baktı. Nazarında mühim bir teşebbüsün bidayetinde yanında emin ve mutemet yol-

daşlarını görmekliğinden memnuniyetini okudum. Benim de göğsüm kabardı. Bilahare saatine baktı. 'Senin iki saat vaktin vardır' dedi. 'Bilahare limana git. Seni erkânıharp reisi sânisi yaptım. Bunu vapurun kaptanına tebliğ eder, erzak sandıklarının yüklenmesine nezaret edersin.'

'Emredersiniz' dedim. Arkadaşım da olsa kumandanımdı. İcabeden itaati meslekiye ve hürmeti askeriyeyi göstermem şarttı. Benim prensibim budur.

Gerçi iki saat Sera'ya bir uzanmak için elbette kâfî gelmezdi. Fakat hiç yoktan iyiydi, ayrıyyeten bu müşkil şerait altında bu vaziyeti de memleketi kurtarma uğruna göstereceğimiz fedakârlıklar cümlesinden addetmek iktiza ediyordu.

Ona Alfan Bey hadisesinden bahsedecek olduğumda, 'Biliyorum' dedi. 'Lâkin bu meselede sükût zannederim senin için daha hayırlı olur.' Ürperdim. Demek bu evde bile casus veya muhbirlerin konuştuklarımızı dinlemek ihtimali vardı. Tamamiyle emin bir karargâhtan dahi mahrum bu kumandana merhamet hissettim. Ona lâyık olan bu değildi. Orostopolis'i bir an evvel terk ile kendimizi tertemiz Anımonu'nun ortayerine atıp casusuyla işgâlci askeriyle kirlenmemiş topraklarda millî cidali hazırlamamız zarurîydi artık...

II

Is

8

Yine kendimi kaptırmıştım anlaşılan (ne başarı...); karşımda kopkoyu lâcivert sular, bir kabarıyor bir dineliyor, başımı döndürüyor içimi bulandırıyordu. Uzaklarda vapuru görmeye çabalıyor, başaramıyordum. Zaten ne gerek vardı ki; vapuru seçebilsem de, güvertede konuşulanları şimdi dinlediğim ayrıntılarıyla duyamazdım. Boğazımda kurumuş tükürük kütleleri meydana gelmişti ama aldırmıyordum; uzun süredir ses çıkarmadan dinliyordum:

"O vapur seyahatinin büyük ehemmiyeti var. Çok büyük. Fakat bu ehemmiyet bugün artık kıymeti kalmamış bir sahadadır. Bu seyahat o vapurla Anımonu'ya gidenleri iyi bir yoğurmuş, şekillendirmiş, hepsini sonrası için hazır hale getirmiştir. Cesaret kalkanlarının ezikleri büzükleri delikleri bu seyahatin neticesinde tamir olunmuş, zihinlerde duman, kalplerde parazit meydana getiren şüphe zerrecikleri Kabadenus rüzgârlarınca savrulup dağıtılmış, istikamet fikrinin ve bunun icaplarının bünyelere yerleşmesine mâni ne varsa kısa zamanda birer safra hüviyetine bürünmüş ve posta posta güverteden karanlıklara boca edilmiştir. Bu seyahat pişirmiş, kaynaştırmış, olgunlaştırmış, zaruret ve mecburiyetten erdem

ve kuvvet istihsal etmiş, menfî cereyanları müsbet ve mesut bir istikbalin şimdiden alınları okşayan şefkatli esintilerine tahvil etmiştir.

"Denize açıldıktan sonra bir yarım gün, kimse kimseyle tek kelime konuşmadı. Herkes kendi şahsî dünyasına, ne kadar uzayacağı belli olmayan bir fevkalâde hal müddetince uzaktan bakmaya kendini alıştırmaya gayret ediyordu. O da henüz vapurdaki günlük hayatın tanzimine dair herhangi bir emir vermemişti. Biraz da bu bekleniyordu. Epeyce beklendi. Lâkin O umumî bir emir veyahut talimat vermiyor, gruptan bir-iki kişiyi yanına, kamarasına çağırıp bir müddet konuştuktan sonra başkalarını davet ediyor ve herkesle icabeden birtakım hususları ayrı ayrı görüşüyordu.

"İlk gün akşama doğru anladık ki, O bir kere daha, muhteva ve genişlik bakımından bütün mesleklerin fevkinde bulunan kumandanlığın da ötesine geçebilmektedir. İnsan psikolojisinin inceliklerine nüfuz etmek O'nun için mesele değildir. O'nun emrine girmeyi kabul ve taahhüt ile vatanı kurtarma mesaisine can atarak koşmuş bu kadronun fertlerini bir müddet serbest bırakacaktı belli ki. Herkesin de kendini dinlemeye, ferdî gailelerinden uzaklaşmaya, hattâ vapurun pervanesinin yarattığı köpüklerin hızla geride kalışına bakarak bu uzaklaşmayı seyretmeye ihtiyacı vardı. O herkesin ihtiyaçlarını tesbit etmişti.

"Vapurda, tarihî akış üzerinde müessir olmaya doğru giden adamların haleti ruhiyesini, biliyorum, ne kadar anlatsam, tasvir etsem sen imkânı yok tam mânâsıyla anlayamazsın. Koca bir denizin ortasında, karayı görmüyorsun; halbuki bir adada bile olsan, kara parçasıdır, yüzmez; vapur, yerkürenin en oynak ve dökülebilir kısmına konmuş bir fazlalık gibi, bir fiskede uçurulabilir arzdan arşa; dünyada da hiçbir şey eksilmez. Karaya basmadıkça mevcudiyetin eğreti. Bir de esasen hava ceberrutluk etmediğinde gezebildiğin, oturabildiğin bir

daracık güverte, birkaç kamara, bir de hep beraber olunduğunda asla ayakların uzatılamadığı, küçücük bir sahanlıktan ibaret âlemdesin. Buradan çıkış mümkün değil, biliyorsun ya, bu yüzden o âlem ne kadar emniyetsiz olsa da sana dar ve mahdut gözükmüyor. Ve senin ihtiyacına hürmet gösteren bir şefkatli hâmînin mevcudiyetini de her an hissederek, burada bulunuş maksadını ve girişeceğin istikbal mücadelesini düşünüyor, kendini hür, içini ferah, kalbini temiz, zihnini açık buluyorsun. Bu hissi tatmayan bilemez.

"Bunlar kendi ruh dünyamda kalmış fakat zannederim oradaki herkes tarafından paylaşılan hislerdir. Çünkü hiçbiriyle orada fikir teati etme fırsatım olmadı. Çünkü ben orada tayfa olarak bulunuyordum. Tayfa gibi yani. Hareketimizden önce, elbette O'nun rıza ve muvafakâtini alarak şöyle bir karar vermiştim: Gizli teşekkül ve düşman hatları gerisinde casusluk gibi faaliyetlere kendimi daha bir hazırlamak için, kendimi tecrübe etmek maksadıyla tayfa kılığına girdim. İcabında bütün Millî Savaş müddetince O'ndan başka herkesten gizli çalışmam iktiza edebilirdi, bunun için de tecrübenin faydası vardı. Ayrıyyeten, bu şekilde, Orostopolis'ten tam mânâsıyla izimi kaybettirerek ayrılmam mümkün olacaktı. Saçımı traş, kılığımı tanzim ettim, makyajımı yaptım, konuşma idmanları yaptım, şivemi değiştirdim, yürüyüşümü değiştirdim. Bir kısmının çocukluğu, gençliği benimle beraber geçmiş, diğerleri de beni yüz defa görmüş adamlara kendimi belli etmemeye muvaffak olursam ilerisi için kendime müthiş itimat kazanacaktım.

"Hemen söyleyeyim, muvaffak oldum. Vapurdan inilirken hiçbiri beni tanıyamamıştı. Vapura binilirken de ne inzibat ne başkası, kimse tanıyamadı. Savaş'tan sonra elimize geçen polis kayıtlarında benim ismim son defa, bu seyahatten bir hafta evveline kadar yeralıyor.

"Fakat tabiî bütün bu sebeplerle, benim O vapurda bu-

lunduğumu O'ndan başka bilen yok. Ve bugün ben bunu ispat edemem.

"Şimdi tekrar hüzne dalmak istemiyorum. Duraklamayayım, devam edeyim.

"İkinci veyahut üçüncü gündü, zannediyorum. Hava sâkinceydi akşamüzeri. Güvertede toplaşmışlar, halka olup oturmuşlar, konuşuyorlardı. Biri bir sual sordu, dedi ki: 'Sancağın başında ne bulunur?'

"Bak, ne kadar dikkate şâyân bir hal: kimin asker olduğu ve asker kalacağı, kimin bilahare hükümet ve idare işlerinde daha çok memuriyet tarzı bir faaliyete yatkın olacağı dahi bu kadarcık bir suale verilen cevaplardan nasıl da tefrik edilebiliyor... Kim sorduydu hatırlamıyorum, işte, 'sancağın başında ne bulunur?' denince Fevkit Şürut atılıp, 'mutasarrıf' cevabını verdi. Doğruydu. Lâkin hemen peşinden Fared de 'alem' dedi. Bu da doğruydu. İşte, fikriyatın hangi istikametten gelen sinyalleri yakalamaya müsaitse ona göre bir sancağın oluyor... Fevkit hariciyede yüksek memur, bilahare vekil oldu, Fared'se hep yüksek kumandanlık mevkilerinde bulundu.

"Havadan sudan, bazen de şakalaşılarak sohbet ediliyordu ki, mevzu ciddîleşti. Buna biraz da dört bir yanda ufka kadar uzanan karanlık deniz haricinde hiçbir şey görülmemesi, hattâ dört yan diye bir şeyin de kalmamış bulunması, etrafımızın çepeçevre sonsuzluk tarafından muhasara altına alınmış olması sebebiyet vermişti galiba. Böyle bir muhasarayı yarmak mümkün değil, kaldırmak hiç mümkün değil. Bu hal herkesi tedirgin ediyordu. Hareket sahanı bilemiyorsun. Deniz ufka uzanıyor, bir hat meydana getiriyor, fakat bunun hayalî bir hat olduğunu biliyoruz, yani ötesi, git git, hiçbir vakit ulaşamayacağın bir sonsuzluk... Düşün ki, iki veyahut üç gün olmuş, herhangi bir umumî emir de çıkmamış. Tedirginlik haliyle meydana geldi ve büyüdü. Bazen şakayla sohbetle bastırılıyor ama birinden birinin içine bir ateş düşüveriyor

sonra. O vakit yine yüzler geriliyor, cıgaralar daha sık yakılıyor, nefesler daha bir gürültülü alınıp veriliyor. En tipik manzara da, başlar öne eğiliyor ve herkes oturduğu yerde büzülüp öteleri göremeyeceği bir vaziyet almaya gayret ediyor. Kimbilir kaç kere, çeşitli bahanelerle güverteden kalkılıp içerdeki o daracık sahanlığa geçildiydi bu yüzden.

"Yalnız gece, gökle deniz birleşiyor ve hudutlarını görebildiğimiz bir sahada seyrettiğimiz hallüsinasyonuna sebep olan o hayalî ve sahtekâr çember kayboluyordu. Bu sayede, onun bir serap, ardında sakladığı ve mütemadiyen bize hatırlatmak suretiyle kalplerimize tekinsizlik hissi aşıladığı hakikatinse hudutsuzluk, sonsuzluk olduğunu unutuyorduk. Mekânımız, uçsuz bucaksız, dipsiz tavansız bir kapkaranlık içersinde küpeşte tarafından çevriliyor, güverteden ibaret ve tarifi, teşhisi, hâkim olunması mümkün hale geliyordu. Güvertede daha rahat, tedirginlik hissetmeden oturulabiliyordu. Tabiî ben onlarla oturmuyordum. Ya işim varmış gibi oralarda etraflarında dolaşıyorum veyahut bir cıgara molası gibisinden az ötelerine çömeliyorum, başka tayfalar da ortalıkta görüldüğünden göze çarpmıyorum.

"Bir gece öyle otururlarken Râni dedi ki: 'Bakın göğe, kapkaranlık. Yıldız mıldız gözükmüyor. Farzedin ki hep böyle oldu. Ne yaparız?.." Hepsini aldı bir düşünce. O esnada deniz de rüzgâr da inadına duruldu mu. Vapurun makine görültüsü uzaklardan sinek vızıldaması gibi geliyor burunda oturulduğu için. Fakat temas ettiğimiz her şey, güverte tabanı, küpeşte, zincirler, halatlar, babalar, ıskarmozlar mütemadiyen biteviye titreşiyor, tedirginlik artıyor. Ben birbiri ardına denize savrulan izmaritlerin suya değip sönerken çıkardığı cıss seslerini duyabiliyorum neredeyse.

"Râni'nin sualine kimse cevap vermedi. Ama sual ortadan kaldırılmış olmadı. Bu sefer Helis Kabzi mırıldandı: 'Şimdi bu vapur batsa, hepimiz sulara gömülsek, geriye ne kalır?

Arkamızdan ağlayan olur mu?' Karanlıkta yüzünü seçemedim, ama sesinden anladım, Kazmüdrik'ti, 'Ailelerimiz ağlamaz mı?' dedi. Helis, 'Onları kasdetmiyorum!' diye yapıştırdı hemen. 'Arkamızdan ağlayacak kimse var mı başka?' Bu sual de cevapsız fakat oturanların başları üzerinde bir yerde asılı kaldı.

"Faydasız ve tüketici suallerin hayatta ne kadar büyük zararı olduğunu ben çoktan beridir düşünüyordum. Fakat belli ki onların bunu bir parça daha öğrenmeye ihtiyacı vardı. Doktor Râbik zaman zaman belâgatli konuşmayı severdi, 'Bu vapurda seyahat eden bir mukadderattır' dedi, 'lâkin bir teşhis edebilsem...'

"Râbik'in sözleri az evvelki sualler gibi menfî tesir yapmamıştı muhtemelen. Azıcık kıpırdanmalar oldu. Ben, 'şunların haline bir yakından bakayım' isteyip kalktım, aralarından geçip oradaki halatlarla bir oynadım, iş yapıyor göründüm, tekrar yerime döndüm. Hepsinin susmuş beni seyretmekte olduklarını hissediyordum elbette.

"Kebir Mâsî, beni işaret ederek alçak sesle konuştu: 'Her şey bir yana, benim en büyük endişem, biz ucu bucağı meçhul bir maceraya atılmış ve hayatımızı ufak veyahut iri parçalar halinde hebâ etmenin eşiğindeyken, gündelik hayatın işte böyle, bizi umursamadan devam etmesidir.'

"Hepsinin yüreği daralmıştı. Lâkin Kebir Mâsî'nin dedikleri tahrik ediciydi de. Fared cevap verdi: 'Bu mümkün değildir. Zira hal böyle olursa biz zaten pek kısa bir müddet bir varlık gösterip derhal imha olunuruz. Sahneyi hayattan bir uçuruma itilip kaybolmaya mahkûm oluruz.'

"Afir hemen meseleyi basitleştirip elle tutulur, müşahhas bir hale getirdi: 'Fakat ahalinin hali perişandır. Biz hangi vasıtalarla onları yeniden mücahedeye sevk ve başlıca faaliyeti firar olan, memleketin dört bir yanına saçılmış efrâda nasıl kumanda edebileceğiz?' Hemen cevap alamayınca, 'Hani,

nerede, hangi vasıtalar?' diye üsteledi.

"Râni, davudî sesiyle, teskin edici bir mahiyette konuştu: 'Bu vasıtaları bulması icabeden biz değiliz, dostlar, endişelenmeyin.' Doğru yerden yakalamıştı. Öbürleri de önlerinde beliren çıkış yolunu fark ettiler. Râbik atıldı: 'Bizi vazifeye davet ettiler, geldik. Ne vazife verilirse yapacağız, hiçbir fedakârlıktan kaçmayacak, meşakkatten ürkmeyeceğiz. Lâkin, vazifeleri veren başka, bizim vaziyetimiz başkadır. Vazifeleri tesbit ve tevzî eden, kimlere ne vazife vereceğini, zarurî vazifeler için kimleri hangi vesaitle ve hangi yollardan bulup getireceğini de bilir.' Sözlerinin tesirinden emin ve memnun, ilâve etti: 'Bilmek mecburiyetindedir.'

"Bunun üzerine Fared uzunca konuştu: 'Evet, böyledir. Zira hepimiz gönüllü bir tâbiyet içersindeyiz. Niçin? Çünkü bir hat çizmek, bir istikamet tayin ve tebliğ etmek bu şekilde, ordugâh halinde, içtimalarla yapılacak iş değildir. Fakat daha mühimi, neticesi aksiyona varacak tahlil ve teşhis işlerinin mes'uliyeti, bir başka mes'uliyettir. Onu ancak bir işin en üst mevkiinde bulunanlar üstlenebilir ve kaldırabilir.'

"Doğrusu pek zekiceydi. O'nun yoluna girmekliğimiz, tâbiyetimiz herkes için pek açık hususlardı, lâkin mes'uliyet lafı ilk kez ağza alınıyordu ve daha sonra, Ahali Şurası'ndaki bazı münakaşalar haricinde bir daha da alınmayacaktı. İçimden, 'Bu Fared'den korkulur, buna dikkat etmek lâzım' diye geçirdim. Bilahare öğrendim ki, O da bu fikirdedir.

"Laf şöyle devam etti: Kebir Mâsî, 'Lâkin' dedi, 'biz de bu mes'uliyeti paylaşmıyor muyuz? Zannımca paylaşıyoruz. O halde tayin edilmiş hattın ve istikametin bizler tarafından sarahaten bilinmesi icabetmez mi? Bunu doğrudan doğruya Fared'e sormuştu. O hiç üzerine alınmayıp ceketinin yakasındaki bir ipliği çıkarmaya koyuldu. Kebir Mâsî, 'Körlemesine gidiyor olmayalım..?' diye mırıldandı. Çocukluğunu, gençliğini O'nunla beraber geçirmiş değildi Kebir Mâsî.

"Kazmüdrik, 'Şu mes'uliyeti paylaşma meselesi...' diye başladı, bir müddet bekleyip öyle devam etti: 'Biraz şüpheli bu...'

"Sert hareketlerle yerinde doğrulan Afir, 'Şüphesi olanların aramızda yeri yoktur!' diye neredeyse bağırdı. Râni, 'Hiddetlenmeye hacet yoktur arkadaşlar' dedi. 'Fakat hakikaten de şüphesi olanların aramızda yeri yoktur.' Helis Kabzi de bu mealde bir şeyler söyledi.

"Sonra Fevkit, kimbilir, belki de emir ve kumanda bahislerine yabancılığından istifade, şöyle bir izah yaptı: 'Ortada bir mesele yoktur, arkadaşlar. Vaziyetimiz umumî olarak tıpkı şu vapurda gidişimiz gibidir. Aşağı yukarı nereye gittiğimizi bilmiyor muyuz? Biliyoruz. Bakın bulutlar aralanıyor, birazdan şimâli cenûbu da tefrik edip istikametimizi de bileceğiz. Daha olmazsa sabahı bekler, gündoğumuna göre istikametimizi biliriz. Fakat bütün şumûlü ve tafsilatıyla hedefi bilebilir miyiz? Hayır. Bâhusus hangi rotayı takiben bu hedefe vâsıl olunacağına dair fikrimiz var mı? Olabilir mi? Hayır. Bu vapurun kaptanı vardır. O bizi götürüyor. Kaptandan şüphe etsek ne yapmamız icabeder, dersiniz? Ya vapurdan bizi yutmaya hazır bekleyen şu kapkara sulara kendimizi atacağız veyahut bunu yapmayacak isek, ruhumuzu ve bedenimizi adadığımız bir şanlı hedefe doğru yol aldığımızı bile bile kendimize bu seyahati zehir edeceğiz. Bunlardan başka ihtimal var mıdır? Yoktur. O halde..?'

"Kebir Mâsî, 'Bir üçüncü yol yok mudur? Sormak, öğrenmek ihtimali yok mudur?' diye sordu Fevkit'e. Fakat yine Afir atılıp öfkeli öfkeli cevap verdi: 'Kat'i itaat ve intizam ve disiplini berhava edecek bir münazara ve münakaşası manzarası içersinde herhangi bir harekâtın muvaffakiyeti görülmüş işitilmiş midir? Müessir bir mücadele için lâzım gelen kuvvetlerin temerküzü ve muayyen hedeflere teksifi bahsinde şart tektir, bir tanedir, imanda bile beş tanedir, bu bahiste bir

tanedir!' Doktor Râbik ona arka çıktı: 'Sual olan yerde kumanda kalmaz.'

"Bacaklarım uyuşmuştu, çömeldiğim yerden kalktım. Lüzumsuz bir gerginlik meydana gelmişti. Kebir Mâsî'yi deniz tutmuştu. Başsız sonsuz hava ve su kütlesi, başsızlık sonsuzluk, ne badireler atlatmış, feleğin çemberini parça parça etmiş şu insanların muvazenesini bozmuştu. Şayet sesler biraz daha yükselirse vapurdaki herkes işitebilirdi. Tatsızlık... O civarda bulunmak istemedim. Oturanlara sırtımı dönüp iki adım attım, başımı kaldırıp kaptan köşküne baktım. Ve ürperdim. Kaptanın ikindi namazını kılar kılmaz yaktırdığı ve sabaha kadar gazı takviye edilen ve hiç sönmeyen İngiliz malı fenerinin dalgalandıra dalgalandıra parlak sarıya boyadığı buğulanmış camların ardında O'nun silüetini hemen tanıdım. Kapkara sonsuzluğun küçük bir parçası altın sarısı bir çerçeve ile çevrelenmişti, çerçevede bir silüet vardı. Elinde dürbün, bize bakıyordu!

"Bana bir bardak su verir misin."

Şişeyi bardağı yakınıma koymuştum, yerimden kalkmadan ulaşabileyim diye. Buna rağmen kalkıp verdim suyu.

Biraz ara olsun istemiştim. Vapurdaki âlem, şu tartışmalar, daha önce dinlediklerimde zerresi bulunmayan, daha sonra dinleyeceklerimde de bulunmayacak olan bir yabancı maddeyle yüklüydü.

Sahte tayfa, "Niye hiç sesin çıkmıyor?" diye sordu. "Son anlattıklarınız çok ilgimi çekti, kesmek istemedim," dedim. "Ben anlıyorum zaten, dinlerken gözlerin kocaman açıldı," dedi. "O vapurdaki ortamı hiç böyle tasavvur etmemiştim," diye cevap verdim; karşı duvardan simsiyah dalgalar üstüme üstüme gelirken ne diyebilirdim ki başka? Geçip yerime oturdum. Birden içimden gülmek geldi. "Demek deniz mu-

vazenelerini bozmuştu ha?" dedim gülmemi bastırarak.

"Eveet," diye yeniden söze başladı. Boğazını temizleyip devam etti: "Amaaa, üç gün sonra kara göründü." Gevrek gevrek güldü.

Münbid Kantu Bey'in hatıralarından

Zahirun: Millî Teşkilâtlanmanın İlk Adımı

Nazkâr Münbid (Kantu) Bey, Sultanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Baltan Valiliğinde bulunurken Millî Teşkilâtlanma'ya katılmış, O'nun ilk karargâhında bulunmuş, sürekli yanında kalmış bir kişidir. Sadece bir kere, Cumhuriyet'in 7. yılı törenleri sırasında kalabalıkta O'nu birkaç dakikalığına kaybetmiştir. Nazkâr Münbid Bey Ahali Şurası üyeliğinin yanısıra Şark ve Simir İstihlâk Mahkemeleri'nde reislik ve üyelik de yapmıştır.

Özel hayatında tarihe meraklı olan Münbid Bey, Millî Teşkilâtlanma'nın erken aşamalarından itibaren, bu olayda yeni bir tarih yaratılacağı sezgisiyle, olan biten her şeyi yanındaki deftere not almış, defter bittikçe eski notlarını da geçirdiği daha büyük bir deftere yazmaya devam ederek, bugün dönemin tartışmasız en canlı anlatımı olan büyük bir eser bırakmıştır. Münbid Bey'in eserindeki kesintisiz akış sadece defteri bittiğinde eski notlarını yeni defterine geçirmek için harcadığı sürelerle ilgili olarak aksamaktadır. Bunun nedenini Münbid Bey, Hatıralar'ının iki cilt tutan Sunuş'unda şöyle izah et-

mektedir: "...Mahdut imkânlarımız bizi, karargâhı bir yerden diğerine naklederken yanımıza sadece en lüzumlu malzeme ve eşyamızı alıp bakiyesini imhaya zorluyordu. Bir devrin en canlı şahidi olacak ruznamemin kısmen heder olmasına gönlüm razı gelmediğinden ve ayrıca O bana, 'Münbid, hiçbir şeyi atlama, her şeyi yaz ki vesika olsun. Zaferden sonra bir bir soracağım' diye emretmiş olduklarından fakat aynı zamanda yine kendileri, 'Lüzumsuz çöp dahi taşımayacağız!' buyurduklarından, 'defterim bittikçe eski notları yeni bir deftere nakleder ve ona devam edersem yanımda sadece bir tek defter taşımış olurum' fikriyle bu şekilde hareket ettim. Lâkin başlangıçta eski notların miktarını göz karart tesbit etmek güç oluyor ve bazen yeni aldığım bir defter sadece eski notları naklettiğimde neredeyse bitiyordu. Zamanla alıştım, daha büyük defterler seçebilmeye başladım. Bazen de, bir sonra gideceğimiz yerde bulunmaz, neme lâzım, diyerek yanımda beş, on boş defteri ihtiyaten taşıyordum..."

Millî Teşkilâtlanma'nın başlangıç dönemlerini Nazkâr Münbid Bey'den okuyalım:

Zahirun'a ayak bastığımızda bu güzel belde düşman işgâlinden yeni kurtulmuştu. Bu vilâyetimiz, kazaları, nahiyeleri ve köyleri de dahil olmak üzere, ezelden beri muhtelif düşmana karşı dik duruşu ve başını eğmezliğiyle tanınırdı.[1]

Sultanlı'nın son zamanında hükümet katında her köşe başı kapanın kendi yakını ve akrabasını çeşitli makamlara tayin suretiyle memleket içersinde adetâ kendi teşkilâtına sahip

olma yolunu tutmasından faydalanarak, kendimizi hükümeti merkeziyeye hizmete hazırmış gibi gösterip üç ilin valiliklerine terfie mazhar olabilmiş ve şimdi vazifelerimizden Orostopolis hükümetinin dikkatini çekmeyecek bahaneler uydurmak suretiyle ayrılmış[2] üç eski valiydik. Bendeniz (o vakit Baltan Valisi Nazkâr Münbid), Şimâlicenah Valisi Sapfet Bey (daha sonra Şehricenup mebusu) ve Kahrat Valisi Celadettin bey (bilahare Filipinler ateşemilteri Celadettin Sobak). Zahirun istasyonunda, ellerimizde üç, beş parça eşyamızı koyduğumuz harap valizlerimizle trenden indiğimizde harp ve işgâlin getirdiği yıkımın tabiî bir neticesi olarak şehir halkı istasyon civarında kendine ekmek parası çıkarma gayreti içersinde idi. Bu maksatla kurdukları çadır ve tezgâhlar, istasyon mevkiini bir panayır yerine çevirmişti. Kimi tezgâhın başında üç paraya beş adet ok alıp bunları hedeflere atmak suretiyle Nayfon kaymağı, Merise macunu gibi hediyeler kazanılıyordu. Panayır yerine toplanmış ahalinin kaynaşmışlığı, yekvücutluğu derhal göze çarpıyordu, kimi tezgâhta ise beş paraya sekiz adet halka alınıp bunlar çeşitli setlere dizilmiş kavun, karpuz, pilav ve zerdelere geçirilmek suretiyle birbirinden güzel yemişlerden elde etmek mümkün oluyordu. Nazarı dikkatimizi celbeden ilk husus, maharet imtihanı şeklinde tertip edilmiş oyun ve müsabakaların hepsinde millî istihsalimizin mahsullerinden faydalanılmış olması, o kıtlık günlerinde dahi harice el açılmamış olması idi. O vakit Zahirun civarına üç, bilemediniz iki ayda bir tren uğruyordu. Denize uzak olan bu şehrin limanı da yoktu. Ahali geçimini sağlamakta zorlanıyordu. Beş paraya halka atılan tezgâhın az ilersinde pek taze olmayan balıkları oracıkta ayıklayıp kızartarak satan bir balıkçı vardı, onun berisinde de maymun oynatılıyordu.

Sapfet Bey trenden inince ok atmak istedi. Celadettin Bey

itiraz etti, bense bîtaraf kaldım. Biz Celadet Bey ile istasyonun tertemiz örtülü masaları ve o harp ve yıkım hali içersinde bile güleryüzlerinden bir şey kaybetmeyen garsonlarıyla pırıl pırıl ışıldayan restoranına girdik, Sapfet Bey de ok atma tezgâhına gitti.

Zahirun'a varışımız akşamı bulduğundan, istasyonun restoranı kapalıydı. Işıklar sönmüş, yemek servisi yapılmıyordu. Düşmanın bu civardan çekilmiş olmasına rağmen her zaman yeniden kalleşçe bir taarruz tertip etme tehlikesine karşı bir kısım Zahirunlu istasyon lokantasında vaziyet almış idi. Beklerken, dikkatlerini ayakta tutmak için kağıt oynuyorlardı. Devir harp devri, harp olunca yokluk devri... Şimdiki cicili bicili iskambil kağıtları nearar... Zahirunlu Tarkan'ın yaratıcı dehasını göstermiş, hem de kağıt oyununu millî hislerin ayakta tutulması için bir vesile haline getirmişti. Düşmanın milletin maneviyatını bozmak için tayyarelerden attığı beyannamelerden desteler imal etmiş, iskambil cinslerini de bunlara göre tertip etmişlerdi. Meselâ İngilizlerin Orunları müdafaa eden beyannameleri bir deste, Fransızların Armanlara arka çıkan beyannameleri ayrı bir deste oluyordu. Bir de karo ile ispati vardı. Celadet Bey'le bir müddet seyrettik, sonra biz de Sapfet Bey'in yanına vardığımızda onu ok atarken değil tezgâhı beklerken bulduk. Celadettin Bey biraz kızar gibi oldu ama ben,

- Dur bakalım, işin aslını astarını öğrenmeden hiddetlenmek doğru mu ya...

diye ağırdan almak suretiyle onu biraz teskin ettim. Sapfet Bey'e:

- Yahu, bu ne iştir, seni müşteri diye yolladık sen tezgâha sahip çıkmışsın,

tarzında nükte yaptım. Tabiî sinirler gergin, nüktenin sırası değil, ama maksat havayı yumuşatmak. Sapfet Bey anlattı:

Tezgâhın sahibi, Sapfet'in kılığından kıyafetinden, onun ahaliden biri olmadığını ve yüksek makam sahibi bir memur olduğunu anlamış. Ona:

- Hayrola beyim, tayin mi çıktı, burada ne ararsınız?

diye sormuş. Sapfet Bey önce kararsızlık çekmiş, adama buradaki sebebi ziyaretimizi açık etmek istememiş, civar illerden günübirlik gezmiye çıkmış mektep talebesinden olduğumuzu söylemiş. Ama tezgâhın sahibi (o vakit kendini "Cinaye köyünden Rıfık" diye takdim etmişti, bilahare Okçu soyadını almıştır, muhterem ve görmüş geçirmiş bir halk adamıdır, 2. Ahali Şurası'nda Şarkîyarasa mebusu olarak bulunmuş ancak pek muvaffak olamamış, muhaliflik yapmıştır) sanki şimdiki gibi sabahın köründe eline mevkute geçmiş de bizim ziyaretimize dair tafsilatlı haberler okumuşçasına, bütün niyetimizi ve gayemizi sayıp dökmüş. 'Bildim mi?' demiş. Etrafı kolaçan etmiş ve Sapfet Bey'i tenhaya çekip kulağına eğilmiş,

- Burada kendinizi evinizde sayın, diye fısıldamış, çekinmenize hiç mahal yoktur.

Herhalde Sapfet Bey'e yeterince itimat telkin edemediğini düşünmüş olmalı ki,

- Tezgâhıma azıcık bakar mısınız, evde hastam var, bir yoklayıp geleyim,

deyip uzaklaşmış. Uzaklaşırken, 'Bıktık beyim, hastalıktan da harpten de bıktık' diye söyleniyormuş.

İlk defa teşerrüf ettiği bir şahsa, onun kat'iyen bir şahsî menfaat peşinde koşmayan ve vatanını kurtarmak için yollara düşmüş, makamından fergât etmiş bir milletperver olduğunu tesbit ederek parasını pulunu tezgâhını emanet eden Tarkan insanının bu mütevazı jesti hepimizi hem gururlandırdı hem heyecanlandırdı. Celadettin Bey,

- İşte bizim insanımız böyledir. Lâkin şimdi bize de onları

kurtarmak düşüyor,

diyerek, gördüğümüz hüsnükabule mukabil üzerimize düşen mükellefiyeti hatırlattı.

Artık geri dönülmez bir adım telakki ettiğimiz millî istiklâl için teşkilâtlanma yolunda bulunduğumuzu hissetmenin neşesi içinde Zahirun sokaklarına dalar ve ilk gecemizi geçireceğimiz emniyetli bir otel ararken, maneviyatımızı azıcık bozan bir hadise meydana geldi. Fedakâr Okçu Rıfık'ın jandarmalar arasında istasyona doğru gittiğini gördük. Sapfet Bey'e kalsa hemen atlayıp kurtaracaktı onu. Fakat ben ve Celadet Bey,

- Dur,

diyerek onu durdurduk. Külliyen milleti kurtarmak için yola çıkmıştık, tek bir ferdi kurtarma zehâbıyla ilk günden kendimizi belli etmemiz münasip olmazdı. 'Hele bir yerleşelim, sağı solu bir kolaçan edelim, sonra icabına bakarız, birkaç gün içinde Rıfık'ımızı kurtarırız' diye kendi aramızda mütalâa ettik. Zaten ellerine kelepçe vurmamışlardı ve Rıfık jandarmalara heyecanlı heyecanlı bir şeyler anlatıyordu. Celadet Bey,

- Burası küçük yerdir, hepsi birbirlerini tanırlar, jandarma da onun köylüsü ya da akrabasıdır, bunlar birbirine dokunmaz,

diyerek bizi sâkinleştirdi. Biz de gidip bir otele yerleştik.

Meğer otelde bizim valizlerimizi taşıyan oğlan, daha sonra bizim emirberimiz olacak elâ gözlü yağız Vahşed değil miymiş?

Hiç unutmam, Millî Zafer'in kesinleştiği gün kapımı gıcırdatmadan açmış, terliklerini ses çıkarmadan sürüyerek yatağıma gelip beni şöyle uyandırmıştı:

- Uyanın efendim, sabah oldu.

Okçu Rıfık'ı ancak yıllar sonra, Şarkîyarasa'dan bir fırka

mebusu yapmak lâzım geldiğinde ora eşrafı tarafından Anakara'ya gönderilen üç namzet arasında görecektim. (Diğer iki namzet, eşraftan Aladin Bey ile Kutbî aşireti reisi Cızlo Bey idi.[3]) Rıfık Bey o vakit yeniden karşılaştığımızda pek yaşlanmıştı, beni bir türlü çıkaramadı.

İşte bu şekilde vâsıl olduğumuz Zahirun'da biz mahallin öndegelen zevatıyla temas edecek, nabız yoklayacak, münasip gördüğümüz kimselere niyetimiz hakkında açılacak ve bir hafta sonra O'nun bize emrettiği üzre, "tafsilatlı bir rapor" yazarak kendisine takdim edecektik. O Masun dışındaki dağlardaydı henüz. Dikkati çekmemek için (gerilla) kıyafetiyle dolaşıyordu. Masun'a onunla beraber avdet edenlerden Kaymakam Afir'i Tavat'da bir kuvvet ile bırakmıştı. Masun'a asker ihracına hazırlanan İngilizler peşine düşse idi, Afir son neferine kadar şehit olma pahasına onlara mânî olmaya gayret edecek idi. Millî Teşkilâtlanma yılları ne büyük kahramanlıklarla doludur. Bize de raporumuzu bir an evvel hazırlamak ve 8. Ordu Kumandanı Şekir Paşa (merhum İstihlâk Mahkemesi âzâsı Şekir Hotoz) vasıtasıyla O'na iletmek düşüyordu.

Vazifemizi bîhakkın yerine getirdik, raporun O'nun emrettiği gibi tafsilatlı olmasına çalıştık. Millî Savaş'ın en büyük kahramanları arasında fedakâr telgraf memurlarını saymak icabeder. Raporumuzu şifre eden memur da böyle vatanperver biri idi. Maalesef daha ortasına gelmeden tekaüt oldu. Yerine yine şayanı itimat başka bir memur bulduk. Fakat bir müddet sonra karşı tarafta şifreyi alan askerî telgrafçı terhis oldu. Ayrıca İngilizler Ezmid civarına asker çıkardı, Fransa başşehrinde Yedili Konferans toplandı ve Amerika Filipinler'de cumhuriyet idaresi tesis etti. Fakat bütün müşkillere rağmen raporun şifrelenmesi bitti. Telgraf memuru (dördüncüsü) son noktayı koyduğunda, Celadet Bey'le birlikte derin bir nefes

aldık ve,

- Artık biraz çıkıp hava almayı hakkettik,

diyerek, sabah ezan seslerinin içimize ılık bir sıcaklık üflediği Zahirun sokaklarında poğaça alabileceğimiz bir fırın aradık. Fakat o kıtlıkta poğaça nerede? Ancak şehrin gayrımüslim mahallelerinde açık bir pastane bularak sabah sabah marmelatlı börekler yiyerek nefsimizi bastırmak zorunda kaldık.

Celadet Bey bana,

- Şu işe bak Nazkâr Münbid, kendi memleketimizde gâvur çöreği yiyoruz,

dedi.

İşte, sonradan bize emirber olup gece gündüz hizmette kusur etmeyecek olan mert delikanlı Vahşed, o pastanenin mutbağında çalışır imiş. Gel zaman git zaman dost olduk, bir gün eve çörek istemiştik, getirdi, biz de o para darlığında ona bahşiş vermeyi ihmal etmezdik, o da teşekkür edeyim diye kahve yaptı. Ama ne kahve... Meğer bu oğlan bir dibekçinin yanında çalışırmış, onun ilmini kapmış. Bahçedeki kuyunun taşlarından nasıl da bir çırpıda bir dibek yaparak kahveyi dövdü, ne zaman pişirdi, getirdi şaştık kaldık. Paşa da gelmişti, kahveyi bitirmeye kıyamıyormuş gibi pek ağır içti. Hele sekizinci fincanı neredeyse bir saatte bitirip kapattı. Falına Celadettin Bey baktı. Bizim fallarımıza da o bakardı. Küçükken ona kahve içirip eşe dosta da okuyup üfleyen halasına[4] falına baktırmışlar, muhterem kadın ona,

- Bu çocuğun işi filcanla,

demiş. Onun istikbal okuyabileceğini söylemiş.

Paşa ne zamandır doğru dürüst kahve içmemişti. Halbuki müthiş kahve tiryakisidir ve saatbaşı üç fincan içmeden kat'iyen saçlarını yatıramaz. Ben, Millî Teşkilâtlanma için temaslar yaptığı eşhasın karşısına dağınık saçla çıkmasın diye

ona bir tarak satın almıştım. Paşa, şimşek gibi çakan ve karşısındakinin iradesini kendisininkine adetâ halat ile bağlayan ve parıltısıyla sarhoş eden bakışlarıyla bana baktı ve,

- Münbid!

dedi.

- Bu işin ilacı kahvedir.

O'nun o gün bana dediklerini hemen odama koşup not defterime kaydettiğim için aynen nakledebileceğim. Şöyle buyurmuşlar:

- Sen bu Zahirun'un çarşısında bu tarağı bulmaya muktedir isen, kudretini bize saat başı kahve ayarmakta göster bakalım. Biz bu vatanı muhakkak kurtaracağız!

Paşa'nın karargâh olarak kullandığı benzin istasyonunun işe ibadesiyle ben alâkadar oluyordum. Gelen geçen arabalara Sapfet Bey benzin dolduruyor, Celadettin Bey de camlarını silip üç, beş bahşiş topluyordu; tabiî ki Millî Teşkilât kasasına. Köşedeki Arman kebapçıyla fiş anlaşması yapmıştım. İçimizden kimse tek tek gidip herhangi bir yerde yemek yemiyor, siparişler toplu yapılıyordu, ben topluca fişle ödüyordum, ay sonunda hesaplaşıyorduk. O bana fişleri geri veriyor, ben de ona baharat, ipek, narenciye vermek suretiyle borcumuzu ödüyordum. Yalnız bir ara, Zahirun'daki karargâhımızı dış âleme bağlayan Berbend geçidinin emniyetini temin eden 7. Ordu Fütuhat Kolağası Nezib Bey'in Millî Teşkilâtlanma'ya iştirakini hükümet istihbar edince Nezib Bey mecburen yerinden uzaklaşmıştı ve para ve erzak akışı inkitaa uğramıştı. Dükkâna borcumuzu ödeyemeyecektim. Dükkân sahibi de Arman'dı ve tabiî bize kolaylık göstermeyecekti. Dükkânın duvarında asılı Fransız bayrağını göstererek eliyle çirkin hareketler yapmasını da suiniyetinin bir delili addediyordum. Şayet bir ay borcumu ödeyemezsem ertesi ay 500 kara kuruş

tehir tazminatı talep ediyordu. Devleti kurtarmaya sıvanmış bir kadro olarak esnafa üç kuruş borcumuzu ödeyemez duruma düşmememiz icabederdi. Bu en başta bizi içine düştüğümüz çukurdan yine yükseklere çıkaracak olan çelik iradeyi zaafa uğratabilirdi. O'nsuz ne devlet kendini kurtarabilirdi ne millet. O'nsuz kimse istasyonda kavun karpuza halka bile geçiremezdi. Ben O'nu üzmeden

- Parayı nasıl bulacağım?

diye çaresizlikten pencere pervazının köşesini kemirirken o büyük insan yanıma gelip sırtımı sıvazlayarak bana:

- Böyle yapma çocuk! Sonra pencere aralığından soğuk girecek, üşüteceğiz, halbuki biz vatanı kurtaracağız!

deme inceliğini göstermiştir. Ben şaşkınlıktan kendi odamın değil O'nun odasının pervazını kemirdiğimi neden sonra fark ettim ve yerin dibine geçtim. O bunu yüzüme vurmamıştı.

Parayı nasıl bulduğumuzu ve bulunca nasıl sevindiğimizi defterime aynen kaydetmişim, aynen naklediyorum:

- 3 Teşrinisâni. Bugün ihtiyacımız olan parayı buldum. Çok sevinçliyim.

Emirberimiz Vahşed'in eline tutuşturduğum para tomarıyla onu dükkâna yolladığımda sevincinden nasıl yerinde duramadığını bugün bile hatırlarım.

Ne yazık ki kendisini o günden sonra bir daha göremedik. İhtimal, sokakta kol gezen Rus veyahut Arman casusları onu derdest edip götürmüşlerdir. Bizlerden genç olduğuna göre hâlâ sağ olmalıdır. Fakat mâkûs talihine karşı kendini muhafaza etmeye muvaffak olup da hayatta kalabildiğine inanmak pek zordur. Sağ ise onu dünya gözüyle bir kere daha görmek ümidimi, irtihal etmiş ise Allahtan rahmet dilediğimi burada kaydetmeyi borç biliyorum.

AÇIKLAMALAR

1 Büyük Tarkan bilgini Zahirî, Zahirun'un Millî Savaş öncesindeki Mübalaga Dönemine kadar herhangi bir düşman istilası görmemiş oluşunu yöre halkının bu özelliğine bağlamaktadır. Başka tarihçilere göre de, Zahirunluların şehri işgâle gelen Rus, İngiliz ve Fransız birliklerini dostça karşılayıp şehrin tarihî yerlerini gezdirdikten sonra, yabancı kuvvet komutanlarını şehrin en güzel evlerinde ağırlamaları, hiç düşman görmemiş bu insanların gelenleri ziyaretçi sanmasından kaynaklanmıştır. Kaldı ki o sırada Zahirun'un Müslüman halkı henüz Tarkan milletine mensup olduğundan da habersizdi.

Zahirun'un 14. yüzyılda vilâyet olduktan sonraki tarihçesi için bu şehrin ve Tarkanya'nın yetiştirdiği en büyük mütefekkir ve ilim adamlarından Zahirî'nin dev eseri *Zahirun Şehri ve Havalisinde İktisadî ve İçtimaî Cereyanlar*'a bkz. Zahirî'nin sosyal bilimler alanındaki bu eşsiz çalışması, büyük âlimin halen Batı üniversitelerinde okutulan ve onun adıyla anılan çeşitli kuramları içermektedir. Zahirî'nin Tarkanya'da henüz basılmamış bulunan eseri, beş ciltten meydana gelmektedir: Cilt I: *Yayladan Bayıra*, Cilt II: *Bayırdan Ovaya*, Cilt III: *Ovadan Tarlaya*, Cilt IV: *Tarladan Çarşıya*, Cilt V: *Karşıdan Karşıya*. Zahirî eserinin 6. cildi üzerinde çalışırken hayata gözlerini kapamış, yarım kalan elyazmaları, Yazı Harbi'yle birlikte eskiyazı yasaklandığı için, o yıllarda kurulan Devlet Muhabere Teşkilâtı'na gönderilerek, kağıtların yazılı olmayan taraflarından kağıt sıkıntısı içindeki genç devletin gayriresmî yazışmalarında yararlanılmıştır. Tarkan devletinin Zahirî'ye karşı -haklı gerekçelere dayansa da- 'soğuk' diye nitelendirilebilecek bir tavır takındığı gerçektir. Zahirî Millî Zafer'den sonra girişilen yenilenme harekâtına karşı çıkmış, "Bu şekilde garplılaşmak yerine hep beraber oraya taşınmak evlâdır" diye yazılar yazmıştır. Cumhuriyet'ten hemen sonra çeşitli ülkelere sürgün edilen ve "70'likler" olarak anılan gruba Zahirî'nin de dahil edilmesini Kısmet Paşa'nın önlediği söylenir. Zahirî'nin böyle kısmen bağışlanmasına neden, şüphesiz, aynı zamanda değerli bir şair olan bu bilginin Millî Savaş sırasında elden ele dolaşan millî duygularla yüklü dörtlükleridir.

2 Nazkâr Münbid Bey, Sapfet Bey ve Celadettin Bey'in görevlerini hem hükümeti şüphelendirmeden hem de bir an önce terk etmeleri kolay olmamıştır. Münbid Bey, savaştan harap olmuş, her an yeni bir işgâl tehdidiyle yüzyüze olan Baltan'a gitmeyi kabul etmeyerek memuriyetten

istifa eden üç validen sonra buraya atandı. Baltan'a iki ay süren zahmetli bir yolculuktan sonra ulaştığında şehirde sadece üçyüz kişinin kalmış bulunduğunu gördü. Bunlar da yüzelli-yüzelli bölünmüş çarpışmaktaydılar. Önce sulhü sağladı. Sonra Millî Teşkilâtlanma'ya adam kazanmaya girişti. Ancak arada vefat eden dört şahıs düşüldüğünde bakiye 296 kişinin tamamının vatan uğrunda ölmeye hazır olduklarını bildirmelerinden sonra orada artık faydalı olamayacağını anlayıp Ulutarkan'a başvurdu. O'ndan Baltan Seyyar Jandarma Taburu Kumandanı Kolağası Şerban Bey aracılığıyla gelen şifreli telgrafta, "Zaten 300 kişi için değmez, Münbid, tez yola çıkıp Zahirun'a varasın gayrı" deniyordu. Paşa, tanınmamak için telgrafta köylü şivesi kullanmıştı. Bunun üzerine Münbid Bey, Orostopolis'e yazarak, İranlı bir kıza aşık olduğunu ama kızın babasının Tebriz'de oturmalarını şart koştuğunu uydurdu. Akrabası Müşir Sahman Paşa, "Acem kızı için yuvasını barkını yıkmasın" diye haber saldı. Bir yandan da elaltından ona para ve "Bir vakit gönlünü eğlendirsin dönsün" mesajını yolladı. Dahiliye Nezaretiyle de görüşüp Münbid Bey'in bir sene izinli sayılmasını sağladı.

Sapfet Bey ise, Şimâlicenah Valiliğinden Millî Teşkilâtlanma'ya katılmak için ayrılacakken O'nun "Sen şimdi dur Sapfet, ben zamanı gelince seni çağıracağım" demesi üzerine bir müddettir bu vilâyetteydi. O'ndan "gel, başlıyoruz" emrini alınca hükümete sağlık durumunun bozulduğunu ve Amerika'da tedavi görmesi gerektiğini bildirdi. Hiçbir şeyden şüphelenmeyen Dahiliye Nezareti yetkilileri ona "Amerika'ya gitmek çok para, bu darlıkta olmaz" cevabını yolladılar. Bunun üzerine Sapfet Bey, bu sıkışıklıkta devlete yük olmayı zaten aklından geçirmediğini, Rus sınırındaki Arığ vilâyetinde yeni açılan bir kursta İngilizce tercümanlık işi bulduğunu, bir süre burada çalışıp seyahat ve tedavi parasını biriktirmek için izin istediğini bildirdi. Dahiliye Nazırı Şibazer Paşa'dan gelen cevabı telgrafın üzerine Paşa'nın gözyaşları damlamıştı.

Kahrat Valisi Celadettin Bey'in ayrılışı daha da zahmetli bir süreç sonunda gerçekleşti. Ulutarkan ona "Vakitlice ayrıl, sonra herkes birden istifa ederse dikkat çekeriz" demişti. Bunun üzerine Celadettin Bey bir gece emirberine dahi görünmeden evinden kaçıp gizlice anayola çıktı ve Karbın'dan Kahrat'ın ilersindeki Demistobos'a zahire ve mühimmat taşıyan İtalyan askerî kamyonlarından birinin altına tutunarak, günlerce süren tehlikeli ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Zahirun'un Elim kazasına vardı. Üstün yetenekleri ve gençliğinde gördüğü seviyeli eğitim sayesinde bunu başarmıştı. Yol boyunca verilen molalarda bu gözüpek teşkilâtçı İtalyan subaylarına kendini Zahirun takımını çalıştırmaya gelmiş bir Macar teknik direktör olarak tanıttı. Münbid Bey'in sözleriyle: "...Onları kandırmak için hakikatte çok iyi bildiği İtalyancayı Macar

aksanıyla ve çat pat konuşup, molaları müteakiben tekrar kamyonun altındaki borulara tutunan bu şahsın kendilerini bu topraklardan atmaya hazırlanan kadrodan olduğunu bu gafiller bilahare istihbar etmişlerse her halde Celadettin Bey'i oracıkta tevkif ve maazallah tenkil etmediklerine kimbilir ne kadar hayıflanmışlardır..."

3 Münbid Bey eserinin buraya almadığımız bir bölümünde bu şahıslar hakkında şu bilgileri veriyor:

"Aladin Bey yaman bir avcı ve silah ve barut mütehassısıydı. Yanbakan Dağları'ndaki çarpışmalarda onun bizzat imal ettiği bir bomba düşman saflarını dağıtmıştır. Yanni askerleri bu bombanın çıkardığı ışığı gördüklerinde 'Aladin'in lambası, Aladin'in lambası!' diye feryat ederek kaçışmışlardır. Ne yazık ki harbin hayhuyu içersinde bazı noktalar gözden kaçıyor. Bugün, Aladin Bey'in yaptığı o bombalardan bir tane bile sağlam kalmamıştır ki müzeye konsun, gençlerimize gösterilsin, 'Bu vatan işte bunlarla kurtarıldı' diye...

"Kutbî aşireti reisi Cızlo Bey de Millî Savaş'ın ilk safhalarında büyük yararlıklar göstermiş fakat daha sonra irticaî faaliyetlere bulaşarak Tarkan milletini arkadan vurmaya dahi kalkmıştır. Fırka için mebus namzedi olduğu sırada onun bu irtica tarafı bilinmiyordu zaar..."

4 Garip itikatlanyla tanınan Ruhhan Paşa'nın zevceleri olur. Ruhhan Paşa, Sultan Abdüssamicl'in hallinden sonra birkaç gece arka arkaya Saray avlusunda gecelik entarisiyle yakalanıp "Sultanın ruhuyla teşriki mesai ettiğini" söyleyen, iş ortağı Gabadalı Orun tüccar Krikos Efendi öldüğünde Şehriye zırhlısını Halâce ağzına getirip 28 pare matem topu attıran, zaman zaman ortadan kaybolup Yeşilsu'cla korulukta ağaçlarla sohbet halinde bulunan eski Bakiye Nazırıdır. Kendisi Mübalaga Döneminin sonunu ve Millî Zafer'i göremeden elim bir kaza sonucu can vermiştir. İleri yaşına rağmen hareketli bir zat olan Paşa, son yıllarında minarelere tırmanıp şerefelerle konuşmaya merak sarmıştı. Kafiye Camiinin minaresinden düşmüştür. Ruhhan Paşa'nın, Ulutarkan Masun'a hareket etmeden O'nu gizlice yanına çağırıp görüştüğü, başarı dilediği ileri sürülmektedir. O'na, "Bunu yastığının altına koyacaksın, bunu da baykuş sesi duyduğun vakit çatıdan sallandıracaksın, bunlar yanında oldukça talih seninledir" diyerek verdiği, acemsazından örülme iri bir sepet ile ucuna ibrişim püskül takılmış bir gürz, O'nu Masun'a götüren Kardına gemisinin yolda fırtına yüzünden safra atması sırasında Kabadenus'un sularına gömülmüştür. Ruhhan Paşa'nın "Ne mânâsı var ne de ehemmiyeti kelâmın - lgfal olundu isen istemem selâmın" diye başlayan fakat yarım kalmış "Beşeriyet" isimli bir güftesi vardır.

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Demek insan ne kadar kusursuz da olsa bazen kendi hataları kendi gözünden kaçabiliyor.

Zahirun'a hareket ettiler.

Bu Tavat pek güzel yer. Sulh zamanı olsa insan tadını çıkarır. Yemyeşil, münbid bir vatan parçası. Dağlarda adım başı bir menba, adım başı bir pınar, gölgelikler mi ararsın, rengârenk nebatat mı... Ağaçlar arasında bir ceylanı gözlerimle gördüm. Başka zaman avlar yeriz artık. Daha yerleşme safhasındayız. Bazısının tüfeği dahi olmayan bir alay asker ile nasıl müdafaa yapacağım burada? Şayet icabederse? İngilizlerin Masun'a asker ihraç edeceği rivayeti vardır.

Zahirun'a gidecekleri gece alnımdan vurulmuşa döndüm. Ah, o kurnaz çakallar sürüsü! Nasıl da boyuyorlar gözünü. Ben Paspasya'dan evvel vazife yapmışım Zahirun'da. Fırıncısından zahirecisine, köşesinden kuytusuna biliyorum o şehri. Orada karargâh kurulacaksa en lâzım adam ben değil miyim? Paspasya'da, Tebercan'da önce alay bilahare tümen sevk ve idare ettim. Kusurum mu görülmüş? Mum gibi ettim eşkiyadan beter serseri güruhuna dönmüş efradı. Bir ayda

mum gibi ettim. Civar köyler ahalisi de emrim üzerine erzak taşıdı askere.

Zahirun'u benden iyi bilen yok; amma velâkin Trapya haricine bir hatve çıkmamış Kezalep Bey, sadece tevellüt icabı bendenizden bir rütbe yukarıda bulunduğundan onun beraberinde gitmek şerefine mazhar oluyor ve giderken de bana katırlara kifayetli miktarda erzak yükleyip yüklemediğimi sorabiliyor! Ne günlere kaldık!..

Kezalep gibilerini umursadığım yok. Ama o telâş arasında O'na da diyeceğimi diyemedim. Her fırsatta sadece kısmı cüz'isini ifade etmek suretiyle insanın merâmını anlatması kâbil mi? 'Hep aynı şeyleri tekrar etme' diye neredeyse payladı beni. Paylar gibi konuşması samimiyetten, ona takıldığım yok. Lâkin son gece odasına girdiğimde 'Yine Zahirun'a gelme meselesiyse beni rahat bırak' diyerek beni adetâ odadan çıkarmak istemesi ne de olsa keyfimi kaçırdı. Ses etmeyip geçtim oturdum. Ne biliyordu? Belki O'na şahsî bir derdimi arzedecektim. Onca senelik çocukluk, askerî mektep arkadaşlığımız, silah arkadaşlığımız var. O'nun her yaptığını takip etmişim, davetini emir addedip behemahal icabet etmişim, beraber alınmış resmimiz her vazife yaptığım yerde çadırımın, odamın başköşesini süslemiş... benim bir derdimi dinleyemez mi? Bunda ne tuhaflık var! Başını dahi kaldırmadan önündeki kağıtlara yazdı, çizdi, durdu. 'İyi geceler' dedim, seyahatleri için başka arzusu olup olmadığını sordum. Ama öyle bir sordum ki, yani, siz, gidecek olanlar diyerek Tavat'ta kalacak olan şahsımı tefrik ettim ki, bekliyorum, 'Sabah yola beraber çıkmıyor muyuz, şimdi niye soruyorsun?' desin diye bekledim.

'Tamamdır tamamdır' dedi. Meşgâlenin kesafeti mâlûm, fakat en yakın bir arkadaşını, çeşitli talihsizliklerin neticesinde

rütbece mâdun kalmış da olsa, tâciz demeyim de, huzursuz etmenin nâhoş bir tarafı yok mudur? Kumandanlıkta bu noktayı nazara da dikkat etmek icabetmez mi?

Lâkin, her vakit söylerim, insan kendi tefsir ve telâkkisini bizzat tenkitten imtina etmemeli. Belki de ben pireyi deve yapıyorum. Nitekim ertesi sabah yola çıkarlarken atına binmesine yardım etmeme ses çıkarmadı. Hepsi toparlandıktan sonra da atının üzerinden bana, 'Sana itimat ediyorum' diye seslendi, 'gözümü arkada bırakma' dedi; hepsinin duyacağı şekilde. Ben de O'nun yanına yaklaşarak, alçak sesle fakat diğerlerinin de duyacağı şekilde 'Bana son bir gizli emriniz var mı?' diye sordum.

II

Masun'da ve burada birtakım sivil eşhas türemiş, sanki yedi düvelin ordusunu üç adet top ve birkaç tüfek ile ve dağdan inme eşkiya bozuntusu ile defedecekler. Dertleri de, Orunlar gelecek, toprağımızı çiftimizi çubuğumuzu alacak. İngilizler Masun'a asker çıkaracak diye ortalığı velveleye verenler de bunlar.

III

Zahirun'u O'nun yanındaki, kıt'a hizmeti nedir bilmeyen memurinden farksız zabitan taifesinden de, Münbid Bey gibi, Sapfet Bey gibi, tamamiyle askerî cihetten yürütülecek bir teşkilâtlanma için faideleri olacağı şüpheli eşhastan da pek iyi bilen ben, burada, Tavat'ta müvezzilik yapıyorum. O'nun karargâhında ise ne idüğü belirsiz zevat fing atıyor.

Müvezzi oldum ben. Evvelsi gün Şizâ Paşa ile heyetini

misafir ettik. Muhafızlarını yanlarına katıp Zahirun'a yolcu ettik. Şimdi de Fehiz Paşa heyeti geliyor. Ağırlanacak, Zahirun'a salimen vâsıl olmaları temin edilecek. Tarafımdan.

Bunlardan şikâyettar değilim. Vazife vazifedir. Lâkin hasbelkader mebus olup, hiçbir işe yaramayan Meclisi Mebusan'da padişah kışt deyince toz olan zevattan birileri veyahut hasbelkader adam sırasına girmişlerden biri mühim adam suretinde gelip de Zahirun'a geçmiyor mu... Faur Bey meselâ. Karbeldi'den Afad vasıtasıyla Zahirun'la telgraf muhaberatı yapıyor, hakiki ismini saklayıp şifrelerle ispatı vücut etmeye uğraşıyor. O derece korkular içersinde bir adam. E, Bahriyeli; yarım asker sayılır, devâsâ bir madenî vasıtanın üzerinde, ayağını yere doğru dürüst basmadan, karşıya top at, demir al, yanaş, kalk... Sen göğüs göğüse muharebe nedir bilir misin efendi! Daha o buraya gelmeden on tane telgraf, bir sürü şifre, emirler emirler... Aman dikkat edin, aman misafirin emniyeti, aman aman aman... Sırtımda üniformayla, bu güya vatan kurtarıcısı çıtkırıldım eşhasa hizmet ediyorum. Yediriyorum, içiriyorum, muhafızını verip Zahirun'a, hadi bakalım... Bu şekilde çoluk çocuğu da yollarım Zahirun'a!

Faur Bey'i görmeliydi. Atın üzerine zorla bindirdik, ha düştü ha düşecek. Güç belâ yola koyuldular. Daha buradan çıkmadan 'Nerede durur da azıcık istirahat ederiz' diye soruyor. Bahriye'de adam gibi tâlim terbiye mi görmüş, tabiî böyle nazenin olacak. Millî Teşkilâtlanma diye illâ ki bu zevatla münasebet şart mıdır?

IV

Zahirun'la devamlı irtibat halindeyim. Lâkin O'nu telgraf başına getirtip benimle bizzat muhabere etmesini temine

muvaffak olamıyorum. Ya Vacid, yaveri geliyor makine başına veyahut Kaymakam Rakız. Münbid, Sapfet veya Celadet gelirse zaten kısa kesiyorum. Hoş Vacid'in veyahut Rakız'ın da dediğimi ne dereceye idrak ve ne kadar mükemmelen naklettiği ziyadesiyle şüpheli.

V

Bugün sabahtan O'nun emrini şifrelediler. Alayımı Masun'a yaklaştırıp şehir dışına mevzilendirmek üzere harekete geçtim. Muhtemel İngiliz çıkarmasına karşı istihkâm emrini tatbike gayret sarf ediyoruz.

VI

Tahammül de demek kumandanlığın en başta gelen icaplarındanmış! Fared'in hangi askerî mevzuda şahsımdan mühim bir muvaffakiyeti görülmüş veyahut hangi tecrübesine binaen havalimdeki kıtaata kumanda etmesine lüzum görülüyor?

Emrindeki zabiti, eratı veyahut vazife mahallini tanımaksa ben ondan ilerdeyim. Cesaret, basiret veya askerî ameliye tecrübesi ise kezalik. Lâkin İngilizler Masun'a asker çıkarırsa bu havalide teşkili elzem olan müdafaa hattını sevk ve idare için burada vazifesini binbir müşkilât ve fesada rağmen muvaffakiyetle ifâya çalışan bendenize teveccüh buyurulmuyor da hem de (ordu kumandanı) sıfatıyla mücehhez olarak Fared buralara gönderiliyor. Herhangi bir tecavüz vukuunda benim son neferime kadar çarpışarak Millî Teşkilâtlanma'yı hedef alacak herhangi bir meşum darbeye vücudumu siper edeceğimden kimsenin şüphesi mi var?

VII

Şayet bu kadar hayatî bir davanın peşinde olmasa idik, şayet devletin kurtarılması mesabesinde nâzik bir meselenin halli ile meşgûl olmasa idik öyle oh çekerdim ki ta Zahirun'dan işitilirdi.

Fared geldi ve benim binbir meşakkatle ayakta tutmaya gayret ettiğim kıt'anın vaziyetini görünce bana 'Sen de yaman adammışsın, bunlara güvenip de emniyet ve muhafaza tedabiri ikmali ne cürettir, ne cesarettir' dedi. Ben lüzumu halinde vatan için ve O'nun için (şahadet şerbetini) kana kana içebileceğimi söyledim.

Fared'i telgraf başına çağırıp, şayet İngilizler Masun'a çıkıp ilerlemeye başlarsa onları Tavat veyahut daha içerdeki Hodana'da tevkife kâfî kuvvet ve tertibin mevcut olup olmadığını sordular. Fared, ihtimal oyalamak maksadı ile, bazı mâlûmata ihtiyacı olduğunu, bir saate kadar cevap vereceğini söyledi. Sonra bana 'gel' deyip kara kara düşünmeye koyuldu. Ben kendisini her beş dakikada bir, 'kırk dakika kaldı', 'otuzbeş dakika kaldı' diye ikaz ederek talep ettiği mühleti mütecaviz bir vaziyete düşmesine meydan vermemeye çalıştım. Fakat itiraf edeyim ki içimden de 'vakit daralıyor, ne halt edeceksin bakalım" diye geçirerek onun haline acıyordum.

Nihayet Fared 'İngilizlerin muhtemel asker ihracına veya Masun'dan içeri ilerlemesine mâni olmaya elimdeki kuvvet muvacehesinde muktedir değilim' mealinde bir mesaj yazdırdı. Telgrafın başına bizzat gidip bu şifreyi gönderdim. Bir de cıgara tüttürdüm. 'Ordu kumandanı olarak kıtaatımızın kumandasını almış bulunan Fared Bey'in bir saat evvelki şifre mesajınıza cevabî mesajını naklediyorum' diye kendi notumu ilâve ettim. Bir de cıgara tüttürdüm... bunu söylemiştim.

Sabır ve tahammül kumandanlığın aslî icaplarından addedilmek iktiza eder. Çünkü tahammülün ucunda, haksızlık edenlerin düşeceği bîçare vaziyetin hazzını tatmak vardır.

VIII

İngilizler karaya bir miktar asker çıkarıp bilahare tekrar gemilere bindirdiler ve açığa çekildiler. Müsademe istemediklerinin en kat'i delili.

Zahirun'a telgrafla bildirdim. Bana 'Yeni vazifeye hazır olsun' emrini naklettiler. 'Hazırım' diye cevap verdim.

IX

Halâs Toplantısı'na pek az kaldı. Kesin tarihi Zahirun karargâhındakilerin hepsi dahi bilmiyor. Emir geldi, ben alayımla beraber Halâs'a hareket edeceğim.

X

Gece gözüme uyku girmedi. Uzun uzun düşündükten sonra, işin siyasî safhasından bir miktar uzak kalmış olmama rağmen beni Halâs Toplantısı'na âzâ yapmasından fazlasıyla mesrur olduğumu ifade ile kendisine teşekkürümü ihtiva eden bir telgraf yolladım.

Telgrafımın nihayetini şöyle bağladım: "Liderliğin ilk vasfı sevk ve idare edeceği elemanları dahi işlenmemiş bir tomar taşa bakar gibi tetkik eden kuyumcunun bu ameliyesinde gizlidir. Hangisinin derûnunda hangi kıymetin mündemiç olduğunu elbette bir sıra neferi veyahut sadece zabit veyahut erkânıharp üniforması taşıyan fakat lider vasıflarını haiz ol-

mayan bir kimse tefrik edemez. Fakat bir lider için bu tefrik ameliyeyi âdiyedendir. Sizde bu vasfın katmerlisini her vakit gördük, şimdi de görüyoruz."

XI

Çakallar araya girdi! Onların sözüne nasıl kıymet veriyor bilmem. Belki de bu meşakkatli faaliyet içersinde mecburen ihtiyacı bulunduğundan, etrafındaki zararı faidesinden fazla zevata karar ve hareket sahası mı bahşediyor nedir? O zavallılar kendilerinin basit bir vasıta olduğunu idrakten acizdirler.

İmkânı ihtimali yok; alayımın hangi topunu Masun'un hangi tepesine yerleştireceğimi dahi evvelâ haritalar isteyip bilahare telgrafla bana emredecek kadar her teferruata alâka gösteren bir kumandan, Halâs Toplantısı gibi mühim bir teşkilâtlanma hatvesini kimlerle beraber atacağı mevzuunda başkasına müdahale fırsatı tanır mı?

Yok. Tek ihtimal odur ki, Halâs'ın dışardan müdafaası mecburiyeti hâsıl olursa itimat edebileceği başka bir kumandan bulunmadığından beni kongreye âzâ değil şehre muhafız yapıyor.

Alayımla beraber Halâs'a at ile üç saat mesafedeki Kıdırca yaylasına hareket ediyorum. Kongreye âzâların avdeti başlamış. Kongre müdettince yayladan şehrin muhafaza ve müdafaası ile vazifeliyim. Bilahare Tavat'a döneceğim.

İnşallah hayırlı olur.

Münbid Kantu Bey'in hatıralarından

Halâs'a Doğru

(...)

İşte yola çıkma vakti gelmişti. Dışardan bakıldığında beş, on metre ileriye dahi hareketleri müşkil gözüken birtakım acaib otomobillerle şehirler arasında seyahat edecek ve kimbilir ne çeşit tehlikelerle yüzyüze gelerek, memleketin kurtarılması yolunda en mühim bir hatveyi teşkil eden kongrenin içtima edeceği Halâs'a vâsıl olmaya gayret edecek idik. Mütevazı eşyamızı ve kumanyamızı hazır etmiş, Zahirun'daki günlerimiz boyunca karargâh olarak kullandığımız benzinci ve ahşap konağın önünde, otomobillerin çevresinde konuşmadan ve kıpırdamadan duruyor idik. Belli ki herkesin zihninden, artık geri dönülmez bir maceraya atılmakta olduğumuz geçiyor ve bu fikir, verdiği heyecan ile, seyahatimizi herhangi bir otomobil gezintisinden ziyadesiyle farklı yapıyor idi.

Kimseden ses çıkmıyordu. Öylece epiyce durduk. Sonra Paşa,

- Gelmeye niyetiniz yok galiba çocuklar, dedi. Niçün arabalara binmiyorsunuz?

Şaşırdık. Arkadaşlar utanmışlardı, Paşa'yla gözgöze gelmemeye çalışıyorlardı. Ben atılarak,

- Paşam, sizden emir bekliyoruz,

dedim. O, hepimizin yüreklerine sıcaklık serpen şekilde gülümsedi ve çevik hareketlerle, en öndeki otomobilin arka koltuğuna, kapıyı açmadan, üzerinden atlayarak geçip oturdu.

- Haydi çocuklar!

diye seslendi. Hepimiz çocuklar gibi cıvıl cıvıl 'yaşasın yaşasın' sesleri arasında otomobillere atladık ve tenteler açık şekilde hareket ettik.

Bizim bindiğimiz otomobilin tentesi kapanmıyor idi. İnşallah yağmur yağmaz diye geçiriyorduk içimizden. Tabiî yolda fena maksatlı birtakım müsellah hasımlar ile karşılaşacak olursak vaziyet daha da müşkil olacak idi.

Zahirunlular, pek kısa bir müddet misafir edebildikleri büyük liderin hepsine huzur ve güven veren mevcudiyetinden mahrum kalacakları için derin teessür içersindeydiler. Çoğu evlerine kapanmışlardı. O'ndan ayrılmaya tahammül gösterememelerini hepimiz anlayışla karşılıyor, maazallah böyle bir mecburiyetle günün birinde kendimiz karşı karşıya kalırsak ne hale düşeceğimizi tasavvura yeltendikçe ürperiyorduk.

Arkamızdaki son ev de görünmez olduğunda Paşa öndeki arabadan bize dönerek seslendi:

- E, nasılsınız bakalım çocuklar? Ortalıkta konuştuklarımızı duyacak kimse yokken söyleyin bakalım, vatan kurtarmıya gitmek nasıl oluyormuş ha?

Hepimiz bir ağızdan:

- Sizin arkanızdan her yere gideriz!

diye seslendik. Yalnız Hasrın Bey bu sözü söylerken ayağa kalktığında sendelemiş ve az daha arabadan dışarı düşüyor idi. Seyahatimiz hakikaten tehlikelerle dolu idi.

Bindiğimiz arabalar çok mu çok eski idi. O'nun arka kol-

tuğunda oturduğu öndeki arabanın ön koltuğu ve bir lastiği yoktu. Şöför arabayı yere çömelerek kullanıyordu. Bizim arabanın da benzin deposu delikti, mumla tıkamıştık, sıcaktan zaman zaman mum eriyor, benzin sızıyordu. Çayırlardan bulduğumuz ot vesaire ile tekrardan tıkıyorduk. Bu şekilde çok yavaş yol alabiliyorduk.

Öğlene kadar, adetâ her köşesinden 'bizi esir bırakmayın' feryatları yükselen cânım vatanımızın kırı, ovası, dağ etekleri, bulutları ve güzel pınarlarının seslerini dinleyerek, her birimiz azıcık kendi havasında, dalmış, ses çıkarmadan gidiyorduk. Sonra birden Rakız Bey, (Ordumuz etti yemin / Titredi hük ü zemin) marşını söylemiye koyuldu. Hemen hepimiz iştirak ettik ve dağ başlarını inlete inlete göğsümüzü kabartarak marşımızı söyleyip yolumuza iftiharla devam ettik. Paşa öndeki arabadan el çırpmak suretiyle tempo tutuyordu. Bir ara el etti, marşı kestik. Bizim arabaya dönerek,

- Hoca'nın sesi güzeldir, azıcık memleket havaları söylese ya bize,

dediler. Zahirun Toplantısı'nın ateşli hatibi ve yaman teşkilâtçı, geniş görüşlü, mücadeleci din âlimi Rüfî Hoca da bizim arabadaydı. Hoca'nın söylediği ilâhileri bir gün dinlemek fırsatını bulmuş ve hayran kalmıştık. Hoca ayrıca pek güzel türküler, uzun havalar söylüyordu ve O'nun takdirini kazanmıştı. Şimdi de 'Derhal başüstüne Paşam' diyerek (Anlatma bülbül maznunun kederini / Bina-yı adliyenin damında ne işin var senin) türküsünü söylemeye koyuldu. Paşa öndeki arabadan türküye katılıyor, Hoca'ya ikinci ses yapıyordu.

Hoca'nın söylediği, O'nun da eşlik ettiği bazı başka türküler ile, nasıl geçtiğini anlamadan epey yol katettik. Vakit öğlen olmuştu. Paşa,

- Duralım da kumanyalarımızı yiyelim,

dedi. Rakız Bey,

- Paşam, ben gelirken görmüş idim, biraz ileride pek şirin bir çeşmebaşı vardır, müsaade buyurursanız orada yiyelim efendim,

dedi ve selâma geçti. O, çeşmebaşının yeri hakkında mâlûmat aldıktan sonra bunu münasip gördü.

Çeşmebaşı hakikaten ağaçlıklı pek güzel bir yer idi. Orada bir kısım ahali toplanmış, su içiyor ve bir parça ekmeğine katık ettiği azıcık tayını ile karnını doyurmaya gayret ediyor idi. Milletin fakirliği, memleketin kurtarılması mücadelesinde bir lâhza dahi gecikmeye imkân olmadığını bütün sarahatiyle gözler önüne seriyor idi.

Otomobillerimizden indiğimizde Paşa ahaliyi tek tek selâmladı. Çeşmeye en yakın söğüdün altında oturanlar kalkıp bize yer verdiler. Diğerleri de açılıp bir daire teşkil ederek çevremizi aldılar. Paşa onlara bazı talimatlar vererek bu daireyi bir U şekline getirdi.

Biraz peynir, biraz zeytin, soğan, azıcık soğuk tavuk, yumurta, ekmek ve kaymak ile azıcık bal ve biraz helva ve birkaç portakal ile elma ve sadece birer karpuzdan meydana gelen mütevazı kumanyamızı yerken Paşa'nın yanında oturmak şerefine erişmiştim. Bana dedi ki:

- Bak Nazkâr Münbid, o defterine her şeyi yazıyorsun, bunu da yaz: Burada sana iki ders gösterdim. Birincisi, ahaliyi selâmlayacaksın, onlara kıymet verdiğini göstereceksin. Çünkü ahaliyi selâmlamayan ahaliyi idare edemez. Yani eder de, bu başka bir idare şekli olur. İkincisi, halk kütlesi ile beraber iken, etrafında çember yapılmasına asla izin vermeyeceksin, mutlaka bir açıklık bıraktıracaksın. Çünkü lâzım olur.

Çok müteessir olmuştum ve akşama kadar O'nun bu sözlerinin mânâsını düşündüm. Çeşmebaşındaki halk bizim vatanı kurtarmak maksadıyla seyahat ettiğimizi öğrenince çok hislenmişler, Paşa'nın ellerine sarılmış ve hattâ oracıkta

derhal birkaç hayvan kesmek suretiyle bizim mütevazı kumanyamızla yarı aç yarı tok kalkacağımız soframızı bir şölen haline getirmişler idi. Pek güzel kuzu çevirme ve ayranlar ile mükellef bir şekilde doymuş idik.

Ama benim aklım hâlâ O'nun bana dediklerindeydi. Akşamüstüne doğru, hava kararmıya yüz tutmuşken, birden zihnimde bir şerare çaktığını hissettim. Paşa 'ahaliyi selamlamak icabeden idare şekli' diye açıktı ki, (Cumhuriyet)i kasdetmişti. Kalbim deli gibi atmıya başladı. Öndeki arabaya 'Paşam' diye seslendim. 'O sözünüzün mânâsı...' Daha fazla söyleyemedim, bırakmadı, sağ elini yumruk yapıp sadece başparmağını kaldırarak ve göz kırpmak suretiyle gülümsedi, başıyla 'evet evet' işareti yaptı.

Paşa'nın ikinci sözü ise tamamen bir emniyet tedbiri mahiyetindeydi. İdareci olduğum için bunu evvelden biliyordum.

Hava kararırken Tıpır Geçidi önlerine varmıştık. Bu geçit Kervanbozan nâmıyla da mâruf, menhus bir yerdi. Kayalıkların arasında daracık bir koridor gibiydi. Eşkiya pusuları için biçilmiş kaftandı. Nitekim bir de baktık, yolda mevzilenmiş bazı jandarmalar, başlarında da bir çavuş, bizi durdurdular. Çavuş hemen koşup Paşa'yı selâmladı ve:

- Eşkiya boğazı tutmuş, gitmeyin, maazallah sizi kırarlar,

dedi. Paşa derhal arabadan dışarı fırlayıp çavuşa bir tokat attı ve:

- Sen bilmez misin ki bizim behemahal vatanı kurtarmamız icabetmektedir. Üç veyahut sekiz eşkiyanın mermisi mi bizi durduracaktır!

diye bağırdı. Şunu da ilâve etti:

- Bunu bilmemek kabahat değil. Öğreneceksiniz. Ben seni yakan açık diye ikaz ettim.

Çavuş yakasını kavuşturup eliyle tuttu, çünkü düğmesi

yoktu. Evet! Bir vakit cihanı titretmiş imparatorluğun dağbaşında vazife yapan askerine düğme bulunamıyordu. Paşa'nın gözlerinden bir damla yaş süzüldüğünü gördüm. İki gözünden de birer damla.

Fakat O üzüntülere pabuç bırakacak bir insan mıydı! Bizi karşısına dizerek dedi ki:

- Evet, ihtimaldir ki bu boğazda eşkiya bize mermi atacak, belki de bazılarımız burada yaralanacak veya ölecektir. Fakat yaralanan veyahut ölen olursa onlara bakmayacak ve yolumuza devam edeceğiz. Aramızdan sadece bir kişi dahi Halâs'a varırsa o kongreyi toplasın ve bir an evvel memleketi kurtarsın. Bu işin daha fazla beklemiye tahammülü yoktur, binaenaleyh biz de burada bekleyemeyiz.

Neşe içinde arabalarımıza atladık ve yola koyulduk.

O'nun yanında geçirdiğim mesai bana şunu öğretmiştir ki, O'nun yüceliğinden gelen bir muhafaza kalkanı vardır. Herhangi bir fâninin behemahal hayatından olacağı bir vaziyette, adetâ beşeriyetin bütün iyi kuvvetleri etrafını alıp onu korurlar. Bu menhus geçitte de böyle oldu. Tık nefes olmuş arabalarımızla kayaların arasından ilerlerken, her biri kayaların ardına saklanmış irikıyım müsellah eşkiya ayağa kalkarak,

- Paşam çok yaşa, bizim düşmanlığımız zinhar sana değildir, sen memleketi kurtarmıya bir başla hele, bak biz sana nasıl hizmet edeceğiz,

diye bağırdılar ve havaya ateş ederek bize adetâ bir resmigeçit yaptılar.

Fakat O dedi ki:

- Bakın beyefendiler, siz vazife yaptığınız masaların başında bu halkın içindeki tertemiz cevheri tam mânâsıyla teşhis ve tesbit edememektesiniz. Bu millet hakikatte böylesine mert ve civandır. Lâkin tasarrufu bilmez, dağ başında boşa mermi

yakar.

Akşama Zincar'a vardık. Paşa bir çocuk gibi heyecanlıydı. 'Acaba Zincar ahalisi bizi nasıl karşılayacak?' O esnada ahalinin maneviyatına pek önem veriyordu. Biz de, 'Paşam, bu kadar ulvî ve hâlis bir maksadın peşindesiniz, biz de sizin peşinizdeyiz, milletimiz de tabiî arkamızdan gelecek, merak buyurmayınız' diya aklımızca O'nu teskin etmeye çalışıyor idik.

Fakat Zincar ahalisi hepimizin tahminlerinin fevkinde muhabbet gösterdi. Bir müddet evveline kadar Zincar'da Tarkan ahali hem Orunlar hem de Armanlarla beraber yaşamıştı. Lâkin Büyük Harp başlar başlamaz silahlanan Orun ve Arman çeteleri Tarkan ahaliyi canından bezdirmişlerdi. Bunun üzerine hükümet Orun çetelerinin tenkiline, Armanların da tehcirine karar vermiş, devleti arkadan vuran ekalliyet zümrelerine bir tekme vurulmuştu. Tarkan ahali yine de hüsnüniyet gösterdi, onların sahipsiz kalan çiftini işledi, çubuğunu tüttürdü, malını mülkünü sahiplendi, ortada bırakmadı. Şimdi büyük devletlerin işgâl ettikleri mıntıkalarda Orunları ve Armanları getirip Tarkanlara zulmettirdikleri ve Tarkanların elindeki her şeye elkoydurttukları işitilmiş bulunduğundan, Zincar ahalisi heyecan ve tedirginlik içersindeydi.

Zincar'ın çarşı caddesinde önde O'nun otomobili, arkada bizimki, yanımızdan koşan vatanperver Zincarlı gençler, birörnek giydirilmiş ilkmektep talebeleri, eşofmanlarıyla birbirlerinin omuzlarına çıkan liseliler, Zincarspor elemanları, yolun iki kenarına dizilmiş, ellerinde Sultanlı bayraklarıyla ahali... Fevkalâde bir manzaraydı. Şehrin meydanına kocaman bir bez asılmış, üzerine 'Tarkan aldı mı vermez' yazılmıştı.

O, kalabalığın içinden rastgele insanları seçiyor, 'Sen!' diye sesleniyordu. İşaret edilen şahıs hemen bir adım öne çıkıp

künyesini okuduktan sonra 'Vatan için ölmeye hazırım!' diye haykırıyordu. Gözlerim yaşardı. Rakız Bey'den mendil istedim usulca. 'Verememe' dedi. İçimden kızdım, fakat kafamı kaldırdığımda ne göreyim: Rakız Bey'in gözlerinden de yaşlar süzülmüyor mu?

Bu şekilde vilâyete vardık. Gün bitmiş mesai geçmişti, fakat O'nun geleceğini evvelden haber almış vali yerindeydi. Bizi kapıda karşıladı, buyur etti. Fakat valinin hüsnükabulüne rağmen ifadesi ve hareketleri hoşuma gitmemişti. Bakalım Paşa ne diyecek diye bekliyordum.

Vali, Paşa'nın hatırını sordu, seyahatimizden, Zincar havalisinin tabiî güzelliklerinden bahsederek bir müddet oturduk. Bilahare vali:

- Paşam, isterseniz sizi misafir edeceğimiz eve buyurun, yorulmuşsunuzdur, azıcık istirahat edin,

dedi. Paşa tam kalkarken valiye şunu sordu:

- Vali bey, gördüm ki Zincar ahalisi memleketin kurtarılması emelini takip etmektedir. Peki sizin vaziyetiniz nasıldır?

Belli ki vali bey vatanın istilâ edilmesini, imparatorluğun bîçare halini umursayan cinsten değildi, varsa yoksa koltuğunu muhafaza etsin, o takımdandı. Cevap verirken epeyce müşkilât çekti şu mealde konuştu:

- Paşam, siz bunlara bakmayın. Rus ordusu yanında Ermanları getirene kadar bunlar Rus ordusuna hüsnükabul gösterdiler. Ne vakit Ermanlar geldi, şu bizimdi bu da bizimdi diye olur olmaz hak iddia etmeye başladılar, Orunların da geri geleceği şâyi oldu, ahval değişti. Yarın bir gün İngilizler gelip de, elinizde ne varsa sizin kalsın, sizi biz idare edeceğiz deseler, vallahi bu ahali onlara da eyvallah der.

Paşa pek kızmıştı:

- Vali bey, vali bey!

diye gürledi:

- Tarkan milleti bir tek şeye eyvallah der, o da sadece bizatihi kendi devletidir. Lâkin devlet sizin gibiler tarafından temsil olundukça buna imkân kalmamıştır.

Sonra bize döndü:

- Yürüyün gidelim. Milletimiz bize yatacak yer de verir bir lokma yiyecek de.

O sırada öğleyin çeşmebaşında yediğimiz kuzu çevirmeleri hatırladım. Artanlarını sardırıp yanımıza almıştık.

Otomobillerimize binip hareket ettik ve rastgele bir mahalleye daldık. Kadirbilir Zincar halkı hemen evlerinden dışarı çıkarak bizi buyur ettiler. Evlerinde bizi yatırarak geceyi bizim otomobillerin içinde geçiren o fedakâr insanlar, kapı önüne nöbetçi diktiğimiz bir manga askere de sabaha kadar çay, ayran ve peynir ekmek taşıdılar. Milletin bağrındaki cevher buydu işte.

Ertesi sabah erkenden yola çıkarak öğlene doğru Halâs'a vardık. Şehir dışında bir kalabalık bizi karşıladı. Muazzam konforlu çadırlar kurulmuş, pek mükellef bir şekilde teçhiz edilmişlerdi. Eşraftan maalesef ismini hatırlayamadığım bir şahıs:

- Paşam, yorulmuşsunuzdur, buradan şehre daha bir saat yol var, isterseniz geceyi sizin için hazırladığımız bu çadırlarda geçirin, bilahare şehre nakledersiniz,

dediyse de, O, bu zahmete lüzum olmadığını, bir an evvel şehre giderek kongre hazırlıkları yapmamız icabettiğini söyledi.

Halâs halkının O'nu karşılamak için yaptığı hazırlık muhteşemdi. Yolun üzerine kocaman bir çelenk yapmışlardı; boyu üç buçuk metre kadar, genişliği de yoldan fazlaydı. Rengârenk çiçekler, ağaç dalları, boyanmış kütükler ve Halâslı zanaatçıların meşhur değirmen taşlarından meydana gelen bu

mütevazı abide, arkasına kayalar konarak onlara yaslanmak suretiyle ayakta duruyordu. O şehre bir an evvel inmekliğimizde faide görünce bunu yoldan çekmek icabetti ve bizi karşılamak için bir saatlik yoldan bazısı yayan gelmiş ahali hiçbir şikâyet etmeden ve yorulma emaresi göstermeden yolu iki saatte temizlediler, açtılar. Lâkin bu sefer de konaklamayacağımız için lüzumsuz hale gelmiş çadırlar toplanırken bazısı direkleriyle beraber yola devrildi, arabalarımızın hareketi bir müddet daha mümkün olmadı. Bu mesele de hallolduktan sonra, Halâslı bir genç O'nun otomobilinin kaputunu açarak:

- Aman Paşam, bu motor patlamak üzere, bununla yola çıkmayınız, alimallah başınıza bir kaza gelir,

dedi. Bizler hemen,

- Paşam, siz bizim bindiğimiz arabaya geçin,

diye hamle ettik. O, motordaki arızayı tesbit eden gencin motoru derhal tamir ederek Tarkan'ın hünerini dosta düşmana göstermesini istedi. Delikanlı motoru tamamen söküp çıkarmaya muvaffak oldu, fakat tekrar takması için lâzım olan aletlerini şehirden getirmesi icabettiğini söyledi. Bizim arabayla gidip alalım dedik. O da bizim arabaya bindi ve derhal yola koyulduk, süratle Halâs'a vâsıl olduk. Ne yazık ki O'nun otomobilini tamir için çırpınan delikanlıya yer kalmamıştı, o arkamızdan yürüyerek geliyordu. Halâs'ta doğruca valinin yanına gittik. Ancak vilayetten, kongre için ilkmektep binasının hazırlatıldığını ve valinin bizi orada karşılamak için beklediğini öğrendik. Vali bizi görünce:

- Paşam, siz yarın gelmeyecek miydiniz? Fakat erken kavuşmakta hayır vardır, inşallah memleketimiz milletimiz için de hayırlı olur,

diyerek O'nun karşısında selâm durdu.

O nazikçe valinin hatırını sorup, şehir dışındaki karşılamayı

kimlerin tertip ettiğini bir bir öğrenerek bana not ettirdi. Bilahare valiye:

- Vali Bey, kongre için ilkmektep binasını tahsisiniz pek münasiptir lâkin biz memleketi kurtarma uğruna da olsa sübyanı tahsilinden mahrum etmek istemeyiz.

dedi. Ancak o sırada mektepler tatildeydi. O bunu öğrenince içi rahatladı.

O gece bize ayrılmış odalarda derin birer uyku çektiğimiz zannedilmesin. Çünkü daha eşyamızı çıkarıp şöyle bir yüzümüzü yıkamıştık ki, Paşa 'odama gelsinler' haberini yolladı. Kongreyi icabeden şekilde yürütmek hazırlıklarımızı ikmal için sadece bir günümüz vardı. Bazı vilayetlerin temsilcileri Halâs'a gelmişlerdi bile. Her şeyi herkesin ortasında konuşamazdık. Düşününüz ki O mühim planlarını bize dahi açmıyordu.

Uzun münakaşalardan sonra Paşa:

- Bir kahve içmeden olur mu ya?

dedi. Kahveler gelince,

- Birer de cıgara tüttürmenin sırasıdır,

dediler. Ben Zahirun'da O'nun maiyetinde mesaiye başlamadan evvel şekerli kahve içerdim. O'nun tavsiyesi üzerine sade içmeye başlamıştım ve kahvenin asıl lezzetini şimdi anlıyordum.

Nihayet, sabah ezanı okunurken bir müddet uyumamızın faideli olacağına karar verildi ve odalarımıza çekildik. Herkes yattıktan sonra O, Hasrın Bey ile beni çağırtarak o geceki müzakerelerimizde tebaruz etmiş hususları bir kere daha gözden geçirmekliğimizi istediler. Bunu da hallettikten sonra,

- Hadi çocuklar, biraz uykuya ihtiyacınız vardır,

diyerek bizi odalarımıza gönderdiler. Hasrın Bey çıkıp da ben defterimi toplar ve çıkmağa hazırlanırken,

- Nazkâr Münbid, sen kal azıcık,

diyerek bana bazı mühim hususları not ettirdiler.

Ertesi gün, yani aslında biraz sonra demem iktiza eder, mektebe başlayacak bir çocuk gibi heyecanlı idim. Belki de ilkmektep binasında yatmamızdan ileri gelmiştir.

Hasrın Bey ile beraber, O'nun ve heyetinin kongre binasına gidişini şâşaalı bir resmigeçit biçiminde tertiplemeyi tasavvur etmiştik. Lâkin kalacağımız binanın aynı zamanda kongre binası olacağını hesaba katmamıştık. Resmigeçit suya düşmek üzereydi zira ilkmektep binasının merdiven ve koridorlarında böyle bir şeklin mânâsı yoktu. Ama O, dehâsıyla bir kere daha imdadımıza yetişti. Süslenmiş donatılmış sokaklardan caddelerden yine geçildi, halkın sevgi tezahürleri arasında yüründü, ancak bu hayırlı resmigeçit başladığı yere dönülerek nihayet buldu...

Halâs Toplantısı Tutanaklarından

(...)

REİS PAŞA - Efendim müsaade buyurulursa millî mücadelenin düşmanları bahsindeki karışıklığı izale edip bilahare mukarrerata bu bahsin ne şekilde konacağını tesbite gayret edelim. Bir dakika efendim, sıra ile söz vereceğim. Buyurun Sahip Bey.

SAHİP BEY - Efendim ben öğlen yemeğine takaddüm eden münakaşamız esnasında serdettiğim ifadenin kabul buyurulmasını rica edeceğim. Yani, tafsilatlı tekrara lüzum görmüyorum, 'memleketimizde Orunluk ve Armanlık teşkili ile Tarkan nüfusun hukukundan mahrum bırakılmasına karşı müdafaa' şeklinde...

RACİT BEY - Efendim o sırada da arzettim, bu ifade şekli mahdut ve buna binaen mahzurludur.

SAHİP BEY - E, her şey birden olmaz ki...

ZEMACET BEY - Sadece menfî telakkiler ile terakki mümkün değil...

RACİT BEY - Ne menfîsi efendim, bırakınız da müsbetini de ilâve edelim.

ZEMACET BEY - Siz müsaade etmiyorsunuz ki hatip lafını tamamlasın.

NAZKAR MÜNBİD BEY - Tamamlamasın efendim, lüzum yoktur.

ZEMACET BEY - Olur mu efendim, bırakınız...

REİS PAŞA - Efendim, hafızam beni hataya sevk etmiyorsa bu kongreye bir reis intihap etmiş bulunuyoruz. Binaenaleyh Zemacet Bey'in 'o konuşsun bu sussun' şeklinde idareyi içtimasına lüzum yoktur herhalde!

NAZKAR MÜNBİD BEY - Hiç lüzum yoktur.

SAHİP BEY - Reis Paşa'ya teşekkür ederim, efendim, şimdi teklifimi bir kerre daha...

NAVİ BEY - Bir kerre daha işitmesek de olur, beyefendiler, bu teklifin mahzuru bârizdir. Şayet biz münhasıran Orunluk ve Armanlığa cephe alır vaziyette olursak, memleketimizin İtalyan işgâli altındaki, Fransız süngüsü altındaki ahalisi, 'demek Halâs'ta kongre nâmına biraraya gelmiş zevattan bize ümit yokmuş' deyip de küsmez mi efendim?

SAHİP BEY - Ahali zaten bedbin ve küskündür, niçün ayrıyyeten küssünler? Bizim kasdımız sarih değil midir?

LEHMİ BEY - Elhak doğrudur, onlara da bilahare sıra gelecektir.

ŞEHBİNAR BEY - Millet bunca eziyetten sonra bir de sıra mı bekleyecektir!

RACİT BEY - Efendim, o mahdut ifade ile söyler isek kasdımız sarih olmaz. Biz gayet cesurane, maksadımız her ne ise ifade edelim, daha münasip olur o vakit.

REİS PAŞA - Efendiler, unutmayalım, müşkilâtın üstesinden gelmek arzu edenlerin hareket tarzı mevcut ahval ve şeraite mutabık olmak iktiza eder. Binaenaleyh, bu safhada ifade edeceğimiz talep ve kararlarımızın bütün maksadımızı ihtiva etmesi asla bir zaruret değildir.

NAVİ BEY - Fakat efendim, ya bu ahalinin bahsettiğim kısmı hakikaten küserse?

NAZKAR MÜNBİD BEY - Küsmesinler efendim, âlemi yoktur.

SAMİR BEY - Efendim, bana kalırsa 'kongre ve kongrenin içtimaını müteakip kongre namına selahiyettar olarak millî teşkilâtlanmayı idare edecek olan Heyeti Merkeziye her vakit bütün hedef ve maksadını sarahaten ilân ve izah eder' bâbında bir mütalâdeyi muhterem reylerinize arz edip kabul eyleyelim, o vakit bu münakaşalar da daha çabuk neticeye bağlanır.

REİS PAŞA - Bakınız, bizim mücadelemizin hem hasımları hem iştirakçileri bakımından, hangi hedef ve maksadın mücadelenin hangi safhasında ilânının münasip olduğuna, zannımca, kıymetli reylerinizle intihap edeceğiniz Heyeti Merkeziye'nin karar vermesi doğrudur. Yoksa yanlış mı düşünüyorum?

NAVİ BEY - Bizim kendi intihap edeceğimiz Heyeti Merkeziyeye itimadımız tamdır. Lâkin onun hareketinin çerçevesini ve ona istikamet verecek aslî umdeleri burada bizatihi bizim tayin etmekliğimiz daha münasip ve hattâ zarurîdir kanaatindeyim.

NAZKAR MÜNBİD BEY - Buna hiç lüzum yoktur.

HASRIN BEY - Burada bir itimatsızlık şüphesi yaratabilecek beyanlardan mümkün mertebe imtina etmemiz mücadelemizin ve herkesin selâmeti bakımından hayırlı olur efendim, bu hususa dikkat gösterilmiyor bazen...

RACİT BEY - Efendim, dikkati her mevzuda herkesin göstermesi icabeder. Sadece muayyen bir kısım âzânın haddinden daha fazla dikkatli olmak mecburiyetinde bırakılması mahzurludur. İtimatsızlık demeyelim de, kongrenin hem kendi hem memleket mukadderatına sahip çıkması olarak telaffuz...

HASRIN BEY - Yani meselâ Reis Paşa'yı Heyeti Merkeziye Reisi intihap edersek, kongre kendi mukadderatına sahip çıkılacağından emin olmayacak mıdır?

ŞEHBİNAR BEY - Zaten bâhusus bu nokta bizi endişeye...

NAVİ BEY - Bizim Reis Paşa'ya hâşâ itirazımız yoktur. O bugün hernekadar sine-i millette bir ferd olmuş ise de en kıymetli ve müstesna bir kumandanımızdır. Şu dar zamanda istiklâl meşalesini eline alarak önümüze düşmüştür. Kendisine bir kerre daha takdir ve şükranlarımızı arz etmek isterim. Bütün âzâlar şükranlarını arz etmez mi efendim?

("Evet", "tabiî", "Allah Paşa hazretlerini başımızdan eksik etmesin" sesleri)

NAVİ BEY *(devamla)* - Ancak, takdir buyurursunuz ki, burada memleketin dört bir tarafından gelmiş âzâlar vardır ve milletin iradesi bu heyeti âlînin küllünde temsil olunmaktadır. Buna binaen, bu irade, şahsına itimat hissimiz ne kadar kuvvetli olursa olsun, alelâde bir pusula intikal ettiriliyormuş gibi kimseye devir ve terk edilemez.

HASRIN BEY - Bir millî mücadele de yaşayan bir vücuttur efendim, başı ve ayakları olmak iktiza eder.

RACİT BEY - Sen kimi ayak yerine koyuyorsun efendi!

NAVİ BEY - Bu lafın derhal geri alınmaklığı iktiza eder!

ZEMACET BEY - Arkadaşımız sürçü lisan mı etmiştir, bu nasıl sözdür?

("Geri alsın", "Ayak kimmiş", "Baş kim, kendisi mi olacak?" sesleri)

REİS PAŞA - Müsaade buyurulursa beş dakika istirahat edelim.

("Önce lafını geri alsın", "Milletin temsilcisine ayak diyemez" sesleri)

REİS PAŞA - Peki efendim, beş dakika istirahat buyurunuz.

(...)

REİS PAŞA - Efendim, arkadaşlarımızın bir takririni reylerinize arz etmek istiyorum.

NAVİ BEY - Evvelâ geçen celseden kalan hesabımızı...

FAUR BEY - O nasıl söz arkadaşlar, ne hesabı, bizim hesabımız düşmanladır.

RACİT BEY - Yoo. Madem birarada mukaddes bir mücadeleye kalkışacağız, başmış, ayakmış, bu lafların sarf edilmemesi, şayet edildiyse de temizlenmesi icabeder. Hasrın Bey nedamet getirdiğini söylemelidir.

("Tabiî tabiî, nedamet getirsin" sesleri)

HASRIN BEY - Hâşâ!

FAUR BEY - Bu şekilde hareket ederseniz hareketimizi sekteye uğratacaksınız, arkadaşlar.

NAVİ BEY - Biz değil, buradaki âzâya hakaret edenler yapıyor bu işi.

RAKIZ BEY - Hakaret yoktur, suitefsir vardır.

RACİT BEY - Ben işittiğimi bilirim, efendim, alenen hakaret...

REİS PAŞA - Efendim, müsaade buyurulursa on dakika istirahat edelim.

(...)

REİS PAŞA - Efendim, bazı arkadaşlarımız içtimalarımızın Halâs'ın vatanperver ahalisi tarafından takip edilmek istendiğini beyan ile, kongreye seyirci alınması ve celselerimizin açık yapılmasını teklif ederler. Reylerinize sunuyorum.

NAZKAR MÜNBİD BEY - Reye sunmaya hacet yoktur, reddedilsin.

HASRIN BEY - Memleketimizde yedi düvelin casusunun cirit attığı bir devirde her şeyi herkesin yanında nasıl mü-

nakaşa ederiz!

RACİT BEY - Bizim kimseden gizlimiz saklımız olmamak iktiza eder. Halisâne niyetlerimizi ve vatanperverane gayretlerimizi milletimizin gözü önünde de...

CELADİR PAŞA - Pek muvafıktır efendim. Böylelikle milletimiz de şimdiden millî müdafaa havasını teneffüs eder.

FARED PAŞA - Yalnız çeşitli mahzurları olabilir.

NAZKAR MÜNBİD BEY - Faydası da hiç yoktur.

REİS PAŞA - Efendim, müsaade ederseniz ben şöyle bir hal çaresi düşündüm: Burada aramızdan, sine-i kongreden bazı arkadaşlarımızı tayin eder, bunlara bazı beyan ve mütalâaları tahsis ile muhtevası ve cereyan tarzı evvelden tesbit olunmak suretiyle bir açık celse tertip ederek buna kim dinleyici olarak iştirak etmek istiyorsa kabul ederiz. Böylelikle buraya mesaimize iştirak maksadıyla gelecek ahaliye millî mücadele hedeflerimizi anlatmış oluruz.

FAUR BEY - Münasiptir, ancak bu arkadaşların evvelâ sözlerini ezberlemeleri icabedecektir.

FARED PAŞA - Yani bir merasim şeklinde...

ZEMACET BEY - Münasip görünüyor, lâkin böyle bir müsamere...

HASRIN BEY - Sen Reis Paşa'nın samimi teklifini kıymetsiz göstermek için müsamere ismini takıyorsun!

REİS PAŞA - Lütfen hatiplere müdahale etmeyelim, Hasrın, yerine otur!

NAZKAR MÜNBİD BEY - O oturunca memnun olacaklarsa ben ayağa kalkıyorum!

REİS PAŞA - Çocuklar, mühim bir mesele yok, otur, Nazkâr Münbid, halledeceğiz şimdi.

ZEMACET BEY - Tamam efendim, bir tecrübe edelim. Lâkin açık celseyi evvelden hazırladığımız işitilirse...

FAUR BEY - Aman efendim, aramızda dışarıya laf sızdıracak

tıynette kimseler bulunduğuna asla ihtimal vermem.

RACİT BEY - Lâkin efendim, bir arkadaşımız dün telgrafhaneye uğradığında evvelsi gün burada münakaşası yapılan bir mevzu hakkında Reis Paşa hazretlerine Câzib ve Afad Paşalardan gelen şifreleri görm...

REİS PAŞA - Efendim, zihinlerimiz yoruldu, müsaade buyurulursa onbeş dakika istirahat edelim.

(...)

REİS PAŞA - Efendim, bir arkadaşımızın takriri var, yarın bayramın ilk günü olması münasebetiyle mesai yapılamayacağı kaydediliyor.

NEBEZER BEY - Bendeniz ayrıyyeten toplu halde bayram namazına iştirakimizi de...

HASRIN BEY - Bu hususî ve fevkalâde bir haldir, bayramda da pekâlâ içtima edilebilir.

İZAR EFENDİ - Yukarda Allah var, efendiler, bu millî mücahedat bizim itikadımıza böyle ilk günden tezat teşkil edecekse...

REİS PAŞA - Efendim, zinhar, millî teşkilâtlanmamız Tarkan milletinin dini ve halifesi, padişahı ile beraber külliyen kurtarılması gayesini gütmektedir. Bu hususta herhangi bir şüpheye mahal yoktur.

TEŞRİN EFENDİ - Lâkin bazı arkadaşlarımızın lâzım gelen itinayı ortaya koymaktan uzak...

REİS PAŞA - Şu halde reylerinize arz ediyorum efendim: Yarın bayramın ilk günü olması münasebetiyle kongremiz içtima etmeyecek, âzâların kısmı küllîsi Halâs Merkez Camiindeki bayram namazına iştirak ederek orada mücahedatımızın muvaffakiyeti için dua okutturacak, tamamlanması icabeden işlerin halli için mesaiye devam edecek bir encümen teşkili ile, evvelki gün, dün ve bugünden mukarrer olmuş

muhaberat yürütülecek, lâzım gelen itina gösterilmesi hususunda kongrenin ısrarlı olduğu ilân edilerek bu hususta tereddüt ve şüphenin izalesi temin edilecektir.

HASRIN BEY - Bütün bunlar ne vakit yapılacak efendim? Ahval gösteriyor ki, bayram demeyip mesai yapılmasında zaruret vardır.

ŞELMİ BEY - Kongrenin kısmı küllîsinin telâkki ve mütelâalarına bu raddede mugayyir bulunmanız şart mı efendim?

HASRIN BEY - Vatan elden giderken siz namazınızı düşünüyors...

NAVİ BEY - Vatan bizim içün üzerinde namaz kıldığımız topraktır, efendi! Senin garbın iğfaline uğramış kafan bunu idrak edemez!

FAUR BEY - Aman efendim, müşterek bir gaye ve maksat etrafında birleşmiş kullarız, münakaşaya bir meydan muharebesi havası vermenin...

RACİT BEY - Ne yapılsın efendim, bazı arkadaşlar düşmanla yapılacak muharebeyi burada milletin temsilcilerine karşı...

ZEMACET BEY - Lütfen hatırlarsanız, bidayette bendeniz de her çeşit menfî beyanlara itiraz ile müşterek bir mesai ruhu tesisine gayret sarf ediyor idim, lâkin...

FAUR BEY - Merak buyurmayınız, müşterek mesaimiz nihaî muvaffakiyetimize kadar devam edecek ve memleketin müdafaası için iktiza ederse birbirimizi yiyecek fakat üzerimize aldığımız mukaddes vazifeyi hayırlı neticesine vardıracağız.

REİS PAŞA - Müsaade buyurursanız yirmi dakika istirahat edelim.

(...)

BIR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

Masun'da vaktiyle İhtilaf ve Telakki Fırkası teşkilâtını kurmuş kâtip Hilbi Bey ile kayınbiraderi Zevcet Bey "İstiklâl" namında bir mevkute neşrediyorlar. Halâs Toplantısı'na âzâ olarak iştirak eden Doktor Menaced Bey de bu eşhasın akrabasıdır. Kongrede kabul olunan kararları aynen neşrettiler. Buraya döndükten sonra mezkur mevkuteden tetkik etmek fırsatı buldum.

II

O artık Zahirun'da değil. Karargâhını Halâs'a nakletti. Zannederim yakında beni de Halâs civarında bir mahalle bu sefer daimî olarak çekecek.

O'na Halâs Toplantısı mukarreratı hakkındaki mülâhazalarımı bir telgraf ile gönderdim. Bu telgrafım şöyledir:

"Halâs Toplantısı'nın devletimizin ve milletimizin istiklâli yolunda en hayırlı neticeleri getirmesini temenni ederim. Kongrenin gerek ezcümle hazırlıkları ikmal edenler gerek münakaşa ve münazaralarda sabırla, muvaffakiyetle mevcut

bulunanlar gerekse hariçte kongrenin emniyeti için uğraşanların gayretleri ile hayırlısı ile tamamlanması, mücadelemizin en mühim bir safhasını teşkil etmiştir.

Kongre mukarreratına dair bazı maruzatımı takdim etmek isterim.

(a) Kanaatime göre, mukarretta bir üslûp kifayetsizliği vardır. Kongre Heyeti Umumîsi imzasını taşıyan bu tahriratın askerî âdâbın hayli uzağındaki bir üslûp ile yazılmış olması düşman nezdinde Millî Teşkilâtlanma'yı askerin ekalliyette bulunduğu, tesirsizliğe mahkûm alelâde bir cereyan gibi gösterebileceği aşikârdır. Ayrıyyeten halihazırdaki teşkilât için zaruretten dolayı istihdam edilen gayriaskerî eşhasın emir ve kumandanın hangi mercilerde bulunduğu hususunda şüphe ve tereddüt yaratan hal ve tavırları ile cüretkârane teşebbüslerine bir an evvel mâni olunması iktiza etmektedir.

(b) Mukarreratın 7. maddesinde, memleketimizi istilâ emeli beslemeyen devletlerden yardım alınabileceğinden bahsedilmektedir. Bu mümkün müdür! Memleketimizi istilâya heves duymayan sadece uzaktaki, Çin gibi, Cenubî Amerika'nın ufak devletleri gibi devletler zikredilebilir ki, bu halde de böyle uzak veyahut ufak devletlerin fennî, sınaî vesair muavenetinden bahsetmenin mânâsı var mıdır? Burada tenakuza düşülmüştür.

Bu maruzatımın, kalbi vatan ve bâhusus size hizmet için çarpan bir arkadaşınız ve bendenizin en halisâne niyetlerinin mahsûlü olduğunu def'aten ifade etmeme müsaade buyurunuz."

III

Nihayet şu telgrafı aldım:

"Karargâhın Halâs'a nakledilmiş olması sebebiyle Tavat'taki istihkâmın da nakline lüzum görülmüştür. Orta Anımonu'daki isyanın tedip ve mes'ullarının tecziyesi maksadıyla alayınla beraber Kanya'da Kalleşdağı'nda mevzilenmiş tümene iltihakın ve bu tümenin kumandasını devralman zarurîdir. Behemahal mezkur mahalle intikal ederek avdetini telgraf ile Halâs'a 7. Ordu Mübayaa Dairesi'ne haber ver. Hattı harekâtına dair emir ve talimat bilahare gönderilecektir. Hamiş: İrtibatımızda herhangi bir inkıta vukübulmamıştır. Senin kongreye dair telgrafını almıştım."

IV

Bir kerre daha soramam da artık. "Kongreye dair telgrafını aldım..." Bu kadar!

V

"Aldım" diyor. Bu "okudum" mânâsına gelir. Kanaatini açık etmiyor. Tenkitlerim üzerinde muhakkak düşünmüştür. Benim vicdanım rahat. Ben vazifemi yaptım. Adamsendecilik etmedim. Mes'uliyetimi yerine getirdim. İçim rahat benim.

Güya siyasî mevzulara pek vâkıf o çakal sürüsüdür içi rahat olmayan.

Fakat tek kelime ile de olsa kanaatini belli etseydi ya...

Fared'i paşa yapmışlar.

9

"Artık nihaî başlangıçtan başka bir merhale kalmamıştı. Hakikatte yıllardır devam eden bir vetirenin bir safhası olduğu halde yeni bir başlangıç gibi gözüken, bu hususiyeti sebebiyle ehemmiyeti artan son faslın perdesi açılmaktaydı. Bizim için, birtakım kararlar önünde günlerce debelenmek veyahut çeşitli muhasebe, tartma biçme ameliyeleri ile zihnimizi yormak zaten mevzuu bahis değildi. Lâkin yine de bu son merhaleye geçilirken kısa bir müddet bazı geçici çalkalanmalar yaşandı, zihinlerle vicdanların sarsılıp yerine oturduğu haller görüldü. Çabuk geçti.

"O vakte kadar itaat ve disiplini bozmaya namzet teşebbüsler olmamış değildi, lâkin bunların cümlesi, müttefikimiz olan fakat bizim dışımızdaki diğer zümrelerden gelmişti. Biz içimizden sağlamdık. Ayrıyeten, icabeden her türlü aksiyon ve bunların öreceği büyük hareketi yapacak mevki, imkân ve kuvvet temerküzünü büyük ölçüde temin etmiştik. Bina kurulmuştu. Artık münakaşa olamaz, münakaşaya teşebbüs eden, bozgunculuk yapmış vaziyete düşerdi. Mühim olan, muvaffakiyetin bu aslî ve hattâ yegâne teminatına kavuşmaktı ki, bunu daha işin başından, o kısa zamanda ne kadar olabi-

lirse, elimize geçirmiştik. İtirazın ancak yoldan çıkmakla mümkün olduğu sağlam bir bünye ile, askerî ve siyasî ve içtimaî mücadele ve inkişaf ve inkılâba kumanda edebilecektik. Burada 'biz' derken bunu ne mânâda söylediğimi anlıyorsun zannederim.

"Heyeti Merkeziye adına O'nun talimatları günde sekiz, on, belki daha fazla, adetâ yağmaya başlamıştı. Biz oradan oraya seğirtiyor, vazife tamamlıyor, tekmil veriyor, yeni vazife alıyor, başka bir yere koşuyorduk. Zembereği bir kuruldu mu kolay kolay boşalmayan, mukavim ve atik küçük oyuncaklara benzemiştik; kauçuktan mâmûl piyonlara; nasıl sıçrıyorduk oradan oraya... lâzım gelen tertibatı alıyor, teşkilât yapıyor, temaslar kuruyor, zıplayıveriyorduk hop başka şehre veyahut kasabaya.

"Bir bakıma benim altın günlerimdi onlar. Ellerimizle yoğuracağımız bir istikbalin heyecanıyla, tam bir gizlilik içersinde, kâh dağbaşında kâh ahalinin ortasında, hep hareket hep hareket... Hey gidi! İçim hâlâ hop ediyor o devri yâdettikçe.

"İnsan dönüşü olmayan bir yola girdiğini pek iyi hisseder. Dersin ki kendi kendine: Ben şimdi kalkışacağım teşebbüste muvaffak olmamazsam bir daha bugün bulunduğum noktaya dönemem. Şayet teşebbüs eder de icabeden mesafeyi sıçrayamazsam, şimdi bilmediğim fakat muhtemelen tehlikelerle dolu bir başka âleme rücû edeceğim. Bu hal beni yaşatır mı öldürür mü, neleri koparır benden, bir daha iade etmemecesine, neler bahşeder şu vakte kadar erişemediğim, bunları bilemezsin. Bildiğin, bir daha hiçbir şeyin aynı olmayacağıdır. Zirâ, o teşebbüsten geri dursan da hiçbir şeyin aynı kalmayacağı hissedilir.

"Bu his tanınır. Dönüşü olmayan yola çıkmanın hissidir. Herhangi bir aksiyonda muvaffakiyetin neler getireceği umumiyetle bilinir. Fakat muvaffakiyetsizlik halinin bir kere

daha aynı işe teşebbüs imkânına sahip olabileceğin bir vaziyet mi yoksa bütün imkânları kaybetmiş kalacağın bir başka vaziyet mi olacağı da hissedilir. Dersin ki: Bu işin bir sonraki seferi olabilir, bir teşebbüs daha yapılabilir; veyahut: oldu oldu, olmadı, bir dahası yok!

"Böyle bir haleti ruhiyeye rağmen adımını sektirmeden attığını bir, iki sefer gördün mü, şöyle biraz yükseğe çıkıp da kendini göğsü dik, şuuru yerinde, azmi mükemmel ilerlerken seyrettin mi, bu mesele biter artık. Dönüşü varmış, yokmuş, biter.

"Zaten ayrıyeten sen, o yola bir kere adım attın ve bizzat hadiselerin seyri üzerinde müessir bir unsur olmaya başladın mı, karşısında uzanan yolun başında durmuş, istikbale dair endişelerini kovmaya gayret eden bir müteredditfânî olmaktan çıkar, bir kudret ve kuvvet mercii, bir mihrâk olursun. O vakit karşında uzanan bir yol görmezsin ve sormazsın, bunun dönüşü var mıdır yok mudur diye. Yol hayatını kaplamış, hayatın yola sığmıştır. Ancak, şayet yoldan çıkacak olursan onu müşahhas olarak tekrar görebilirsin. Çıkmadığın müddetçe o senin yegâne yaşama muhitindir.

"Hele hasseten kendi rolün, mevkiin, ehemmiyetin ve istikbalin hakkında kafanı karıştıracak zaafiyet mikroplarından kendini âzâde kılmaya muvaffak olabilmişsen, zihnin tam mânâsıyla açık, şuurun yerleşmiş, oturmuşsa... O vakit bu, fert olarak senin, tek bir ferdin dünya üzerindeki ehemmiyetinden, etrafına tesir imkânlarından ve kuvvetinden ölçülemeyecek kadar büyük, dev, bunun milyonlarca misli bir kudret menbaı ile bütünleşmiş olman mânâsına gelir.

"Bu fasıl belki de her şeyden mühimdir. Zira bugünlere gelinceye kadar yaşanmış pek çok elim ve vahim hadisatın, acıların menşeinde yatan noksan bu mevzudadır. Maalesef pek çok arkadaşımızın kendi işgâl edecekleri mevki ve icra edecekleri faaliyetin seviyesi, kıymeti gibi bahislerde vazıh

fikirleri yoktu. Ayrıyeten bir kudret menbaı ile bütünleşmenin sabit, zamana göre değişmeyen birtakım şartlara tâbî bir hal olduğunu zannediyorlar, kendilerini inkişafın icaplarına adapte edemiyorlardı. Onlar bizim hem tatbik hem temsil ettiğimiz prensiplerin meydana getirdiği bünyenin hususiyetlerini tam olarak idrak edememişlerdi.

"Gerçi hep söylüyorum, istikamet nosyonu ve sıklet merkezi mevzularında kimsenin esasa dair bir tereddüdü mevzuubahis değildir. Lâkin demek ki, insan umumî mahiyette bir plan ve stratejinin zihnî ve manevî istinatgâhlarını bilse de, ya iş kendi makamına mevkiine ve istikbaline gelince veyahut bazen de umumî idrak kifayetsizliğinden, buraya kadar apaçık olan zihni bulanabiliyor. Şahsî ihtiras veyahut emniyet endişesi gibi hislerin veyahut birtakım akıl yürütmelerin neticesinde bu şahıs, muazzam bir âhenk içersinde işleyen dev bir mekanizmanın aynı şekilde âhenkli bir çarkı olmaktan çıkıp bizatihi bu çarklara sokulmuş bir çomak mevkiine düşebiliyor.

"İşte bütün bu bakımlardan, kimin ne olduğunun, nereye kadar hangi kuvvet ve selâhiyete sahip bulunacağının ânın şartlarına göre değişmesini, hangi vasıflar hangi zamanda daha makbul ise bunlara sahip olanların öne çıkmasını tabiî saymak iktiza eder. Belki bir merhale evvel, en ön saflarda mücevher gibi parlayan bazılarının, üstelik parıltıları artık dikkat çekmesin diye kömürle veyahut harbin harap ettiği hanelerin yerinde saçılmış duran yanmış tahtaların isleriyle kapkara boyanarak gerilere atılması tabiîdir. Bu haller, siyasî ve içtimaî bir hareket ve cereyanın tabiî tezahürlerindendir."

Hücre arkadaşım gibi pek çoklarının, kendilerini hiç şüphe ve tereddüt hissetmeksizin içinde var edebilecekleri çerçeveyi Millî Savaş'ın başlangıcından çok önce kurmuş ve rahat etmiş

olduğu belliydi. Demek son merhaleye geçilirken hepsi kendilerine muhtemel gelecekler tasarlamaya koyulmuşlardı.

Doğrusu şu anda bunlar beni pek ilgilendirmiyordu; nedense birden küçük kayığım, balığa meraklı bir-iki arkadaşım ve gece kayıkta, soğuktan takırdayan dişlerimizi rakıya bulayarak fısıltıyla söylediğimiz türküler düşmüştü aklıma. Sadece martıların usul usul havayı yarışını duymak istiyordum. Aslında pencereyi açmamıza izin verseler hakikaten duyabilirdim de. Elli metre ötemiz denizdi. Bensiz, kayığımsız, arkadaşlarımsız bir deniz.

İhtiyar komitacıya anlattıkları hakkında sorular sormak falan içimden gelmiyordu. "Nazariye" faslını yine uzatmıştı zaten. Hiç değilse yine birtakım isimler, olaylar geçseydi. Yoksa böyle, 'insanın mücadele içindeki konumu' falan türü laflar devam ederse, iş kayığımla rakıyla sınırlı kalmayacak, göğsümü yakan bir özlem krizine tutulacaktım. Hücrede en kötüsü de bu. Birden, ihtiyarın beni bundan büyük ölçüde koruduğunu, hernekadar dışarda beni bunaltan, hayatımdan bezdiren cenderelerle ilişkisi çok yakınsa da düpedüz farklı, başka bir hayatın seyircisi yaptığını düşündüm. Ona minnet duyabilirdim.

Onun sesini yeniden algılamaya başladığımda, yine, kopya çekerken yakalanmış talebe haline geldim. "Ya kendi düşüncelerime dalıp onu dinlemediğimi fark etmişse?" Laf! Ne olacak? Bana ceza mı verecek?

Lafı mı var, bal gibi verebilirdi. Susabilirdi, basitçe. Allahtan, yapamayacağı tek eylem buydu. Anlatmaktan vazgeçemezdi. Zihnimini yeniden onun anlattıklarına açtım ve dinledim:

"İşin başında bizi asıl uğraştıran, düşmandan çok isyanlar oldu, biliyorsun. Orta Anımonu'daydık. Kanya için için kaynıyor. Bazı köylerde erkeklerin silahlı vaziyette toplaştığını istihbar etmiştik, dikkat çekmeden o havaliye kuvvet yığacak, vaziyetten emin olunca hücuma geçecektik. Asîlerle mümkün

olduğu kadar meskûn mahallerin haricinde karşı karşıya gelmeye bakacaktık. Çünkü isyanların bastırılması kanlı iştir, seyredende türlü izler bırakır. Ayrıyeten o hayhuy içersinde kimse de seyirci makamında kalamaz. Bırakamazsın.

"Ben o vakit tamamen dağbaşındayım. Geceleri meskûn yerlere yaklaşıp istihbarat topluyor, müşahade yapıyorum, rapor veriyorum. Nihayet, asîlerin muhtemel hattı harekâtı belli oldu. Biz de tedbirimizi ittihaz ettik. Kezalep'i yolladı Ulutarkan. Kezalep tenkil kuvvetinin başına geçti. İki tümenden birine Afir birine de Kazmüdrik kumanda edecekler. Tümen dediğime bakma, ikisinin mevcudu bir bölük anca eder. Bir de Kasap Ovman'ın hapisaneden çıkartıp rütbe verdiği güya zabit ve neferlerinden meydana gelen Ön Harekât Müfrezesi var. Bunların vazifesi, maherebenin gidişatı bizim kontrolumuza geçtiği vakit köyün veyahut kasabanın, artık neresi isyan etmiş ise, içersine dalmak ve elebaşlarını bulmak, icabeden tecziye ve tedip aksiyonlarını yapmak. Ovman üç ay içersinde onsekiz köyü sağlam köpek kulübesi bırakmamacasına yaktıydı.

"Bakıldı, isyancılar Davarbastı ve Ayçatı köylerinden çıkmıyor, oralara otağ, karargâh kurmuş, hattâ ahali de onları besliyor. O vakit buralara taarruz mecburî hale geldi.

"Bunu uzun uzun hikâye etmeyeceğim. Taarruz yapıldı, muvaffak olundu. Aynı esnada, civarda başka köylerde de kıt'alarımız pek çok nifak ve isyan merkezini dağıttı.

"Anakara'dan kumandayı merkeziyeden tebrik telgrafları geldi. Bir de talimat, O'ndan: 'Bir gün istirahat edin ve kıt'alarınızın başından ayrılmayın. Yeni vazife mahalleriniz ve yanınızda götüreceğiniz kuvvet vesaire bilahare tebliğ edilecek.' Sadece benim bir müddet daha o havalide vazifeme devam etmem emredilmişti. Ben de dedim ki, arkadaşlar, kimbilir, bir daha belki görüşemeyiz, gelin size Derdikebir Yaylası'nı göstereyim. Orası pek müthiş bir yerdir. Bir tabiat

harikâsıdır. Tavşan, tilki, ceylan, sincap vesair hayvanat öylesine boldur ki, bir kısmı önünden kaçayım derken boyuna ağaçların arasından çıkıp adetâ sana poz verir. Çamlar, meşeler, yıldızlara değecekmiş gibi uzanır yukarı. Kozalaklar o kadar yüksekten düşer ki, toprağa çarptığında paramparça olur. Birbirinden ayrı bir sürü küçücük daracık dere akar. Hınzır Tepesinden var güçleriyle inip koşarlar düzlüğe doğru; birkaç nesli birarada besleyebilecek o engin, o başsız sonsuz, o bereketli Kanya Ovasına. Lâkin ova, bütün bereketine rağmen nasıl her vakit sapsarı, onun üzerini muazzam bir fânus gibi örten gökyüzü de solgun ölgün, maviden çok kirli beyaz görünürse, Derdikebir Yaylasının hâkimi inadına yeşildir ve buradan gökyüzü mavinin en canlısını giymiş, top top beyaz bulutları oradan oraya atarak eğlenmekte iken seyredilir. Yayla adetâ 'Kanya ovasının bereketinin anası benim' der gibi, kibirle, çapkın çapkın serilir insanın gözlerinin önüne.

"Onları yaylaya götürdüm. Bir pınarın yanıbaşına oturduk, nevalemizi çıkardık. Kezalep dedi ki: 'İnsan burada muharebeyi filan unutur.' Kazmüdrik başını sallayıp bir ıslık tutturdu. Helis Kabzi on kilometre ötede idi, onu da haberci çıkarıp çağırmıştık. O da, 'Bizim için artık muharebeyi unutmak zannetmem ki mümkün olsun' dedi. 'Muvaffakiyeti ve harbin nihayetini görebilecek miyiz bakalım...' Pır pır pır bir serçe uçuverdi başımızın üstünden. Az ötemize, çalıların arasına irice bir hayvan dalmış olmalı ki, serçeyi bir sürü başka kuş takip etti. Çalılar bir, iki kıpırdandı, duruldu. Kezalep, 'Tam da bu sebeple' dedi, 'harbin bittiği, hepimizin tahammül ve fedakârlığının hediyelerini aldığı ve şerefli bir mevkide mesut ve parlak bir hayat sürdüğü bir istikbalin hayalini kurmak iktiza eder.' Kazmüdrik, 'Daha işin başındayız' dedi, 'daha ne müşkilât ne meşakkatler var sırada. Cümlesinin hakkından gelebilmek için insanın şahsen yüksek bir istik-

balin hülyalarını yemiş gibi sık sık avcunda tutup ağzına atması ve onları çiğneyerek tebessüm etmesi tabiîdir.' Kazmüdrik Simir Suikastı davası esnasında Simir Valisiydi, bilirsin. Sonra da hep yüksek makam sahibi oldu.

"Afir bizden biraz ötede oturmuş, aşağı yukarı bir adım genişliğindeki yatağında çağlayarak akan derenin içersinde pırıl pırıl taşlardan bir set inşa etmeye çalışıyordu. Arasıra da derenin suyundan içiyordu. Yenleri, göğsü su içinde kalmıştı. Fakat yaka düğmesini dahi açmamıştı. Bu teferruat hatırımda kalmıştır, çünkü söylediler, 'Yahu biraz rahatla' dediler, yine de inat etti, tek düğmesini açmadı. Bir ara, bize arkası dönük, 'Benimle meşgûl olmayın' dedi, 'zira hasbıhalinizin mevzuu ve beyan ettiğiniz fikirler benim kat'iyen iştirak edemeyeceğim mahiyettedir. Şahsî istikbal hülyalarıyla harp ve mücahede kazanıldığı görülmüş şey midir?'

"Ben o vakit iki tarafa da hak veriyordum. Şimdiyse, Afir'in tavrının zaten sahici olmadığını, olmayacağını, öbürkülerin de şahsî istikbal hülyalarından maksatlarının ne olduğunu pek âlâ biliyorum. Afir, azıcık selâhiyetli bir makam işgâl ettiği her yerde kendine türlü menfaat temin etmiştir. Lâkin o bir harekâtın kumanda heyeti âzâsından olmak hasebiyle bunları tabiî haklarından addediyordu. Öncelik onun bu tabiî haklara sahip zümrenin unsuru olmasındaydı; şahsında değil. O, hangi kaide üzerinde durduğu vakit bir mânâ taşıdığını biliyordu. Öbürküler ise 'şahsî' istikbalden bahsedebiliyorlardı. Adetâ mevzuu bahis heyetin her birinin tek tek biraraya gelmesinden ibaret olduğu intibaını uyandırıyorlardı. Esas olan, bir tek sıklet merkezine istinat eden ve fertlerin başının eremeyeceği bir seviyeden hadiselerin cereyanını tayin ve istikbalin hatlarını tesbit eden bir merkezî iradenin şekillendirdiği icraat organizasyonunun içersinde bir unsur olmak değildi sanki. Sanki herhangi biri çekilse, 'Ben yokum' dese, şuuruyla koluyla bacağıyla tarih ve hadisat üzerinde tesir

yapmaya başlamış o dev varlığın bir âzâsı koparılmış olacaktı.

"Hiç olur mu! Onlar da pekâlâ biliyorlardı bunu. Uzvun kendine has şuuru ve müstakil hareketi olmaz. Ancak mefluç vücutlarda âzâlar beyinden müstakil çirkin çirkin kıpırdanırlar. Lâkin bu arkadaşlar şahıslarına has bir kıymet hanesi var edebilmek için yanıp tutuşuyorlardı.

"Çok mühim bir hususdur bu. Bir türlü içinden çıkamadığım bir meseledir de. O vakit, daha işin başındayken veyahut daha sonra, muvaffakiyete yaklaşıldığı zamanlar, şahsî istikbalden bahsedenlerin hiçbiri koparılmadı, ayırılmadı, kenara atılmadı, başlarına bir iş gelmedi. Sonradan şahsî istikbal falan da değil, bunu da bir yana bırakıp günü, ânı şahsı için iliğine kemiğine kadar kemirilecek bir besili kuzu veyahut son yemişine kadar kurutulacak bir bahçe telâkki eden ne açıkgözler piyasaya çıktı, semirdiler. Halbuki bütün varlığını adamış ve kendini her şeyiyle tâbî kılmış görünüp, yani sırf görünüp değil, olup, başları üzerinde tepsi büyüklüğünde kıymet haleleri dolaştırmaya çalışmayanlar fena halde tenakuzlara düştüler, önlenemez bir mukadderat tokadı onları paçavra gibi kenara köşeye atıverdi, hattâ pek çoğu hayatlarından oldular. Buradaki paradoks herhalde feylezoflar için bir ömürlük kumanyaya bedeldir."

Nedense sinirlendim. Hepsi bir olup hayatımızı mahvetmişti. Kendim bu kadar berbat bir durumdayken onların aralarındaki ayrımlara mı kafa yoracaktım? "Benim için hepsi bir," dedim küstahça.

Komitacı hayalet hiç de beklediğim üzre tepki göstermedi. Fazla kaptırmıştı kendini. "Senin için, evet, olabilir, ama benim için öyle değil," dedi. Ve tabiî, devam etti.

Beni ezip geçmişti, kısaca. Her şey bana anlatılıyordu; bir kilit adamdım ya da anahtar kişiydim, artık ne derseniz deyin; ama bana aldırış edilmiyordu. Ben yoktum. Onlar vardı, biz

yoktuk. Alışıldığı üzre.

Yavaş yavaş, karşımda kendini bir başka insanın zihninde ve sonraki hayatında var edebilmek için didinen komitacı eskisinin şurada bana herhangi bir ceza verebilmesinin zor, buna karşılık benim onu cezalandırmamın ne kadar kolay olduğunu düşünmeye başladım. Basitçe, dinlemeyebilirdim. Ne yapardı o zaman?

Eşek gibi dinleyeceğimi biliyordum, bu gölge boksunun ne âlemi vardı... Ya da dinleyeceğimi eşek gibi biliyordum, inkârın ne mânâsı vardı.

Dinledim:

"Afir'in anababası Kalpanlar'dan harpten önce, o büyük muhaceret dalgasından önce Orta Anımonu'ya gelip yerleşmişti. Afir onları o tarihten sonra sadece bir kez görmüştü. Paspasya'ya tayininden evvel az bir izin vermişler, o vakit gidip bulmuş yerleştikleri köyü.

"Kanya isyanlarının bastırılmasını müteakiben emirler tayinler birbiri peşisıra gelmeye başladığında her gün birikimiz helâlleşip yola koyuluyordu. Kimi yanında bilmem şu kadar efrad ve top tüfekle kimi de at sırtında, yalnız. Kiminin gideceği yer uzaktı, yanına yedek at veriyorduk, kimi için şuraya buraya haber salıyorduk, 'yoldadır, emniyetiyle alâkadar olun' diye.

"Afir'in iki gün sonra hareketi emredilmişti. Benim, daha evvel söyledim, bir müddet daha Kanya havalisinde faaliyet göstermekliğim emrolunmuştu. İkimiz kaldık. Karşılıklı oturuyor, çay içiyoruz. Afir bir sıkıntılı bir sıkıntılı... 'Neyin var?' diyorum, 'Hiç'ten başka cevap alamıyorum. Nihayet açıldı. Anababasının muhtemelen pek yakında olduğunu, belki onları bulup son bir helâlleşse iyi olacağını söyledi. Benim için vaziyet pek müsait, zaten nereye gitsem yapacağım vazife var, o da mecburen iki gün geçirecek, 'Ne duruyoruz, gidip bulalım' dedim. Lâkin Afir köyü zor belâ hatırlıyor. 'Bir

daha bulabilir miyim bilmem' diyor. Olsun, dedim, hatırında kalmış bir kısım teferruat vardır, sorar eder buluruz. Yola düzüldük.

"Gittiğimiz köylerde pek elim manzaralarla karşılaşıyoruz. Yanmış yıkılmış. İsyan meselesinden herhalde. Afir'in anababasını anca unutulmuş çocuklara soruyoruz, onlar da kayda değer bir şey söyleyemiyorlar. Zaten kimi daha doğru dürüst konuşacak yaşta değil, kiminin de dili tutulmuş.

"Belki bilmezsin, izah edeyim: Tenkile, tedibe uğramış veyahut ahalisi muayyen bir sebeple kaçmak göçmek mecburiyetinde kalmış köylerin hepsinin birer unutulmuş çocuğu olur. Olurdu yani. O vakit. Bu bîçareler umumiyetle anababaları kargaşada telef olduğundan mevcudiyetleri o esnada canını kurtarmaya gayret eden ahali tarafından hatırlanmayan ve harabeye dönmüş hanelerin ortasında bir başına kalan, sonra da ne yapsan iflah olmayacak ucübe mahlûklardır. Açtırlar, ağlamaktan gözleri pekmez rengine kesmiştir, sümükleri göbeklerine kadar akmıştır, ya dizlerinde kan vardır ya dirseklerinde... üst baş perişan, yürekler acısıdır."

O herifi oracıkta boğsa mıydım? Boğmadım. Sesimi de çıkarmadım. Yutkundum ve dinlemeye devam ettim. Bu hâlâ unutamadığım bir an ve üstesinden gelemediğim bir vicdan sorunudur. Niçin tahammül ettim bilmiyorum. Gerisini şöyle anlattı, yine gündelik hayatın en sıradan olaylarından bahsediyormuş gibi:

"Ben bu arada Afir'i sıkıştırıyor, hatırlamaya zorluyorum. 'Bak bu köyün girişinde genişçe bir meydan varmış, böyle miydi seninkilerin köyü?' falan gibisinden soruyorum ona.

"Nihayet bir yerde Afir kıpırdanmaya başladı. 'Burası olabilir' diyor, 'çünkü karşıdaki çıplak tepenin bir tarafı oyulmuş gibi duruşunu hatırlıyorum galiba. Sonra, şu bataklık... Evet, galiba...'

"Köye girdik. Unutulmuş çocuk bizden kaçmadı. Konu-

şamıyor, tuhaf, iç paralayıcı sesler çıkarıyor. Fakat mütemadiyen bir istikameti işaret ediyor parmağıyla. Oraya doğru sürdük atlarımızı. Yıkılmamış hane çoktu köyde. Bunların kapısına penceresine yanaşıp içerlere göz atıyoruz. Çocuk bağırıyor, paçamızdan çekiştiriyor. Nihayet, bir tanesinin önüne geldiğimizde çocuk anî olarak sâkinleşti. Bizi çekiştirmeyi, o hayvanî sadâlarla içimizi kaldırmayı bıraktı. O hanenin kapısında durup çocuğun yüzüne baktık. Çocuk önüne baktı. Yere oturdu, yanmış bir tahta parçası alıp dizini isle boyamaya başladı. Atlarımızdan indik.

"Hanenin kapısından içeri adımımı attım ve durdum. Bir garip yerdi burası. Dışarıdayken, hiç pencere bulunmadığını fark etmemiştim. İçerisi zifir karanlıktı. Biraz gözlerim alışsın diye bekledim. Afir de silahını çekip arkamdan girmişti. Gözlerim azıcık alışınca bir, iki adım daha attım. Bir iç kapıyla karşılaştım. Aralıktı. Biraz daha aralayıp baktım. Afir sırtıma yapışmış, çenesini omzuma dayamış, o da içeriyi görmeye gayret ediyordu.

"Duvardaki bir yarıktan ışık sızıyordu, gözümü kamaştırdı. Başka yöne baktım, kamaşıklığın geçmesini bekledim. Bu arada içerde bir insanın soluk alıp verdiğini bâriz şekilde duydum. Afir de duymuştu, beni dürttü. O karanlıkta ne kadar becerebildiysem sâkin olması yolunda bazı işaretler yaptım.

"Zannederim ikimiz aynı anda gördük. Çünkü her birimiz ötekinin dikkatini aynı anda çekmek istediğinden ellerimiz birbirine çarptı, hattâ Afir'in tabancasının horozu benim işaret parmağımın üzerini sıyırdı, kanatmıştı. Yerde bembeyaz bir baş vardı.

"Duvardaki yarıktan sızan ışık sadece bembeyaz saçları aydınlatıyordu. Yerde yatıyor olmalıydı bu adam. Fakat başı dik duruyordu. Vücudu yere gömülüymüş gibi. Gayrı ihtiyârî irkildim. Afir benden fazla irkilmişti.

"Ne yapabileceğimizi, bu sahipsiz başla konuşup konuşamayacağımızı düşünürken, bu tuhaf mahlûktan hiç beklemediğim dirilikte bir ses yükseldi: 'Daha ne istiyorsunuz?'

"Cevap vermedik. Öylece durup bekledik. Zihnim müthiş bir hızla çare arıyordu. Yerdeki beyaz baş biraz kıpırdadı, suratını seçemedim ama suratı da olduğunu anlamak o an için bana yetti. Biraz toparlanmamı temin etti bu. 'Aç mısın?' diye sordum. 'Şimdi değilim,' dedi. 'Beş gün aç kaldım. Askerler geldikten köylü gittikten sonra beş gün. Ama şimdi Gaib közlenmiş patatesler, kavrulmuş ekmek parçaları bulup getiriyor bana harabemizin içinden. Yedim.'

"İnsan bir kere şaşırınca kendine hâkimiyetini kolay kolay yeniden tesis edemiyor. Şu tuhaf suali sordum bu laf üzerine: 'Gaib kim?' Beyaz baş, 'Şu dışarıdaki çocuk' dedi, 'sizi buraya getiren.' İşte bu çok tuhaf olmuştu: Unutulmuş çocuğun adını öğrenmiştik. Bu hayatta ilk defa başıma geliyordu. Aynı zamanda son defa. Unutulmuş çocukların adı olur mu ki? Bu köy acayip bir yerdi. Şu içinde bulunduğumuz hane daha da acayipti.

"Bu kadar kendinden emin bir şekilde konuşması sinirlerimi fena halde bozmaya başlayan beyaz baş, 'Ee?' dedi, 'Ne istiyorsunuz?'

"Bu arada gözlerim karanlığa iyice alışmıştı, ama bizimle konuşan beyaz saçlı adamın vücudunu bir türlü seçemiyordum. Nedense, yaklaşmıyordum da ona. Bu sırada Afir atılıp anababasını sormaz mı! Nasıl tuhaf oldum, anlatamam. Lâkin iyi ki böyle yapmış, çünkü bu suretle hal biraz daha normal, tahammül edilebilir oldu. Beyaz baş, 'Evet' dedi, 'onlar bu köydeydi.' Afir, o an içinde bulunduğumuz şartlar ve hava nazarı dikkate alınırsa hiç de münasip olmayan bir heyecan içersinde, 'Peki, ne oldular, nereye gittiler?' diye atıldı. Beyaz baş, dişlerini gıcırdattı, alenen duydum. Sonra dedi ki: 'Sizin

daha iyi bilmeniz icabetmez mi? Tedip harekâtından canını kurtarmak için kaçan köylü ne yapacak, nereye gidecek?' Biraz ara verip sözlerinin üzerimizdeki tesirinden emin olduktan sonra, 'Bir dağbaşında telef olmuşlardır veyahut kimbilir hangi başka köye sığındılar' diye devam etti. 'Canını toprağına tercih etme mecburiyetinde kalanın artık bir yeri olmaz ki bulunsun.' Yine cevap vermedik. O üsteledi: 'Yer dediğin canlısıyla kaim. Derdikebir'in ağaçlarını söksen, ceylanlarını vursan, derelerini kurutsan orayı bir daha bulabilir misin? Bulsan da orası Derdikebir Yaylasıdır diyebilir misin? Sen ne soruyorsun be zabit!'

"O karanlıkta bizi görebiliyordu belli ki. Ben onun vücudunu hâlâ seçemiyordum. Duvardan sızan ışığın bana bahşedeceği seyir sahası tarif edilmiş, tesbit olunmuştu. Bu bir beyaz baştan ibaretti. Fakat o bizi görüyordu. O sırada aklıma az evvel söylediği laf takıldı. Unutulmuş çocuğun bizi buraya getirdiğini görmüş olamazdı, ama biliyordu.

"Afir anababasına dair bir, iki mânâsız sual daha sordu. Beyaz baş bunlara cevaben sadece iç geçirmekle iktifa etti. Bu sefer ikimiz birden, beyaz başa, Millî Savaş'tan, istikamet ve harekât prensiplerimizden bahsetmeye koyulduk. Sanki ona kendimizi meşru ve mâzur göstermiye ihtiyacımız varmış gibiydi. Üzerimizde bir acayip tesir icra etmiş olsa gerekti. Altta kalmak istemiyorduk. Söylediklerimizi ses çıkarmadan dinledi. Biz hâlâ kapı aralığında yaslanmış duruyor, içeri adım atmıyorduk.

"Ben nihayet, azıcık sohbetimizden cesaret alarak, o karanlıkta bizi nasıl görebildiğini sordum. İnsanın merak tarafı işte; o esnada ben de buna takmışım. 'Ben hiçbir vakit hiçbir şey görmedim' dedi. 'Doğduğumdan beri simsiyah bir perde çekilmiştir gözlerime. Ben ayak sesinizden, kokunuzdan anladım zabit olduğunuzu. Ben bugünü sadece hissederim, görebildiğim istikbaldir.'

"Seni temin ederim, hayatımın hiçbir devrinde, kardeşlerim boynuzlu ve üç kollu olmasın diye yatırlara teller püsküller dizmeye icbar edildiğim küçücük yaşlarımda dahi hiçbir bâtıl itikadım olmamıştır. Fakat o manzara içersinde bir beyaz saç yumağından gayrısını seçemediğimiz tuhaf mahlûkun gaibden... gelen sözleri muvazenemi biraz bozmuş...

"Ben Afir'i dürtüp 'gidelim' mânâsında bir hareket yaptım. Fakat bir yandan da, karanlığa gömülmüş esrarengiz mahlûk herhangi bir söz daha etmesin diye içimden neredeyse dua edeceğim.

"Ve tam biz çıkarken arkamızdan seslendi: 'Bugünler sizin istikbalinizin hamur gibi yoğurulup bir şekil kazanacağı günlerdir. Bizim bugünümüz mahvolmuştur fakat bu ne ilk ne de son sefer olmaktadır. Sizinse istikbaliniz mevzuu bahistir. Hangi biriniz ikbal görecek, ne vakit görecek, ne vakit bir kenara itiliverecek, bunlar bellidir, tesbit edilmiştir, her birinizin mecrası bellidir, dışına çıkamaz, başka yol seçemez. Her birinizin devri, miyâdı vardır. Şu bîçare köyün harabeleri arasına, kör bir adamın yanına silahının kabzasını avcunda hissetmeksizin giremeyen birinin işi belli ki yakıp yıkmaktır. İstikbal mahfazalar içersindeki gözlerden bakınca görünmez. Hoş, zaten onların da miyâdı vardır. İşi yakıp yıkmak olan miyâddan anlamaz. O bugünü ezelî ebedî bir âlem gibi yaşamak mecburiyetindedir. Bugünün nihayete erdiğini, yarına geçildiğini tesbit ve ilân edecek, başkalarıdır. Sana söylüyorum, işitiyor musun! Şu dışardaki çocuğun kini senin hakkından gelmeye yeter de artar, lâkin kuvveti kâfî değildir. Ananı babanı da nasıl olsa bulamazsın, boşuna arama. Şimdi hemen gitmezseniz kan çekti de geldiniz demektir.' Ve ilk kez yürek paralayıcı bir nârâ attı: 'Gidiiin!'

"Çıktığımızda Gaib, şu unutulmuş çocuk, iki bacağını da simsiyah boyamıştı isli tahtalarla."

BIR KUMANDANIN GÜNLÜĞÜNDEN

I

Yalnızlık kötüdür. Ammavelâkin laubalilik ve içini olur olmaz eşhasa açmak daha kötüdür. Tehlikelidir. Lâkin insanoğlu meşverete ve hasbıhale muhtaçtır. Fakat insanoğlunun kıymeti diye bir husus vardır. Bir zabit ile bir rençberin hasbıhalinden ne mene bir beşerî faide ümid edilebilir? İnsanın olur olmaz zihnindekini veyahut gönlündekini harice sızdırması kat'iyen irade zaafiyetidir. Velâkin zaman olur ki, hissiyat veyahut fikriyat âleminde meydana gelen bir hareket, bir kaynaşma insanın bağrını yakar, ille de ifade edilmeye ihtiyaç gösterir.

Böyle vaziyette kalmak ne müşkil!

Fakat beşeriyetin sıra neferleri için bu müşkilât mevzuu bahis değildir.

Bu derin sıkıntı saatlarında bağrındaki ihtilâcı belli etmemek dahi bir kumandanın vasıflarından olmak iktiza eder. Şahsen, beşeriyete nûr ihsan edeceğiz telâşı içersinde bizatihi yanıp tutuşan peygamber taifesinin, gözleri bu nûra kör kalmış ahaliye dert anlatamayıp ağaçla kuşla bilumum mahlûkat ile sohbet ve istişareye mecbur kalmaklığını gayet

sarih ve vazıh surette idrak edebilmekteyim. Lâkin zannımca bir kumandanın cümle âleme ikazat ve izahat tarzında bir mükellefiyeti yoktur. Kumandan emir alır, emir verir, riayet temin eder, tecziyede müessirdir, taarruzda cevval, müdafaada mahirdir. Lâkin bir kumandan dahi sırf şahsî ihtiyaç ve tatmin maksadıyla herhangi bir itimatsızlık hissetmeden hiç olmazsa iki çift kelâmı teati edebileceği, kendi kıratında bir kısım eşhas veyahut hiç olmazsa kâfî derecede şayanı itimat bir tek şahıs bulabilmelidir. Fakat bunu bulamaz ise vaziyete tahammül etmeli ve ısrar ile aramalıdır. Kimbilir, belki de bu muhatap kainatın beşeriyet haricindeki kısmından bir mahlûk olabilir.

II

İğnegör, bâhusus civarı, çok nefis bir tabiat parçası. Buraya tayinimden dolayı memnunum. Yalnız ahali biraz dikbaşlı ve Millî Teşkilâtlanma'ya karşı pek sıcak hisler beslememektedir. Bazı hainler de karşı tepede mevzilenmiş Yanni alayının erzakını tedarikle meşgûl. Buğdayını müsadereden imtina ediyoruz. "Yanni ordusu çuvalına 10 kuruş fazla veriyor" bahanesi ile onlara buğday satıyorlar. Kolorduya yazdım. "Dokunma" diye cevap verdiler. Müsait bir fırsat elime geçer elbet.

Yanni'ye buğday verenler, onları bu toprakların müstakbel hâkimi addettiklerinden bu şekilde hareket ediyorlar. Bu memlekete bizden başkası hâkim olur ise evvelâ bertaraf bilahare imha edeceği sadece biziz tabiî. Ahaliyi imha edecekse niçin burayı işgâl veyahut ilhak etsin. Toprağı ilhak edip üzerine yeni ahali getirecek değil. Fakat bizi imha edecek, ahaliye kendi hükmedecek. Ahali ise kendisine hükmetmeye

tabiîdir ki münhasıran bizim hakkımız bulunduğunu unutuyor veya Yanni askerine itimat ederek bize cephe alıyor. Bunlar haindir!

Müsait bir fırsatı bulmayacağımı zannetsinler bakalım!..

Fakat İğnegör ormanı pek güzel ve bereketli. Dolaşmayı avunmayı ve avlanmayı arzu ediyorum.

Azmi Halis Bey'in hatıraları

Boşa Geçen Hayatım'dan

Azmi Halis Bey Güney Anımonu'nun doğusundaki Bosandı'da millî mücadeleye katkıda bulunmuş kişilerdendir. Cumhuriyet sonrasında, bütün iyiniyetine rağmen inkılapçı Tarkan yöneticilerinin "3 S, biri çengelli" (Sarsılmazlık, Sapmazlık, Şaşmazlık) ilkelerine ayak uyduramadığı için çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır.

Henüz Bosandı ve çevresi düşman işgâline uğramamışken yörede etkili kişileri ve eli silah tutan gençleri bir "ulusal direniş" örgütlenmesi için ikna etmeye çalışan Azmi Halis Bey, Tarkanların da pekâlâ bir millet olabileceğini, en azından üzerinde yaşadıkları topraklar işgâle uğradığında bir millet gibi davranabileceğini düşünmüştü. Bu görüşünü açıkladığı bildirileri kendi yazıp, evinde gecelerce uğraşarak çoğaltıyor, ulaşabildiği herkese dağıtıyor, okuma-yazması olmayanlara okuyordu. İşgâlden sonra da bazı arkadaşlarıyla birlikte çeşitli çarpışmalara katıldı.

Babası Küfî Bey, İskenderiye'de yetişmiş, öndegelen bütün İslâm bilgin ve düşünürlerinin eserlerini okumuş,

kendisi de "kainat ve tabiat" üzerine bir dizi eser yazmış aydın bir insandı. Ayrıca, Cenova, Floransa ve Kuzey Afriye kıyılarındaki birçok şehirden mal getirip Güney Anımonu'da pazarlayan, Orostopolis'e de mal gönderen Arman tüccar Garbiyan'ın ortağıydı. Bu iş bağlantısı ve çocuğu olmayan Garbiyan Efendi'nin eline doğmuş Azmi Halis Bey'i kendi oğlu gibi sevmesi, kollaması, Azmi Halis'in küçük yaşlardan başlayarak, yaşadığı dar çevre dışındaki diyarları görmesini, insanları tanımasını, yabancı dil öğrenmesini, bir ara Avruda'da öğrenim görmesini sağlamıştı.

Azmi Halis Bey çok okuyan, yazan, resim yapan, başarısız öğrencilere karşılıksız ders veren, Bosandı'da bir kütüphane ve Tersin'de bir konser salonu açmak için uğraşan, çalışkan bir aydındı. Cumhuriyet öncesinde, Faide-yi Terakki, Okumanın Tılsımı, Beşerî Münasebetlerde Adab gibi kitaplar yazmış ama bunları bastıramamıştı. Cumhuriyet sonrasında ise Kültürümüzün Tarihî Kökenleri adlı bir kitap ile Bir Millet Tarihsiz Kalamaz adlı bir broşür yazmıştır (bunlar da basılmamıştır).

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin açtığı kampanya çerçevesinde Köy Üniversitelerinin kuruluşuna katılmış, ilk alfabe ve okuma-yazma kılavuzu kitaplarının basıldığı matbaada sabahlara kadar mürettiplik, müsahhihlik yapmıştır. Kurşundan üç kez zehirlenmiştir. Özellikle Kısmet Paşa başvekil olduktan sonra giderek yoğun biçimde uygulanan Nezaret-i Lâzıme-yi Cemiyet politikasına karşı çıkmıştır. Demokrates adlı bir mizah ve hiciv dergisi çıkarmış, Tarkanya'da muhalifliğin şakaya gelir tarafı olmadığını unutarak, esprili bir dille muhalefet yürütmeye başlamıştır. Çeşitli dönemlerde çeşitli muha-

lefet partisi kurma girişimlerini safdillik raddesindeki bir iyiniyetle selâmlayan ve, "İşte şimdi demokrasi ufukta belirdi" diye yazılar yazan Azmi Halis bu partilerin hiçbirine girmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan yaklaşık yirmi yıl sonraki seçimlerde hükümetin bazı sandıklardaki oyları kazara yanlış saymış olabileceği iddialarına dergisinde yer verdiği için tutuklanmış ve bir süre hapis yatmıştır. İktidar değişimi ile hapisten çıktıktan beş yıl sonra Sahici Demokrat *adıyla yeni bir dergi çıkaran ve bu yayın organında yazıp çizdikleri yüzünden devletle olduğu gibi öbür partilerle de arası açılan Azmi Halis Bey, daha sonra dergisinin adını* Müsavat *olarak değiştirmiş ve İşçiler Partisi'nin kurucuları arasında yeralmıştır. Bu yüzden yeniden hapse girmiştir. Serbest bırakıldıktan sonra, Hava Kuvvetleri jetlerinin deneme uçuşlarını Millet Meclisi binasının üzerinde yapmasına itiraz etmekten üçüncü kez, parlamentonun genelkurmaya bağlanmasına karşı gösteri yapmaktan, 86 yaşındayken, dördüncü kez hapsedilmiştir.*

Azmi Halis Bey, aşağıda parçalar aktaracağımız Boşa Geçen Hayatım *adlı hatıralarını Orostopolis'de hasta yattığı ve gözaltında tutulduğu Ebemköy'deki huzurevinde kaleme almıştır. Azmi Halis Bey, henüz basılmamış olan bu hatıralarını da yazdıktan sonra, artık ölmüştür.*

(...)

Fransızların yöreyi işgâli artık an meselesiydi. Üstelik yanlarında sömürgeleri olan İslâm ülkelerinden topladıkları askerleri getireceklerini, bunları öne sürerek, yöre halkının kendilerine tepki göstermesini önlemeye çalışacaklarını

işitiyorduk. Doğumuzdaki Tanip ve güneyimizdeki Tersin'de Fransızların, üniforma giydirip silahlandırdıkları Arnanları kullanarak, girdikleri yerin idarî, askerî denetiminin yanısıra iktisadî ve sosyal kontrolunu da ele geçirdiklerini biliyorduk.

Muhtemel bir işgâle karşı direniş örgütlenmesi zor olacak gibi gözüküyordu. Çünkü eşraf gönülsüzdü. Bosandı eşrafının gözünün içine baktığı İfrad Ağa, "Durun bakalım hele, Fransızlar sadece askeriyle gelip idareyi ele alacaksa mesele yok" diyordu. Eşrafı harekete geçirebilecek tek olay, işgâl ordusunun kısa süre önce yöreden göçmüş Arnanları silahlı vaziyette geri getirmesi olabilirdi. İfrad Ağa, "Dereyi görmeden paçayı sıvamak zinhar yanlıştır. Islanmak ise muazzam bir felaket değildir" diyerek, herkesi beklemeye ve görmeye yöneltiyordu.

Civarda askerî birlikler vardı ve bunlar artık Anakara'da karargâhını kurmuş Millî Teşkilât önderlerine bağlıydı. Ancak kuvvetleri azdı ve düşman bir kere gelip yerleştikten sonra onu söküp atmaları mümkün olamazdı.

Ayrıca, askerî birliklerin komutanları, direnişe katılacak bütün unsurların kendi emirleri altında bulunmasını istiyorlardı ki, bu da yöredeki gerçek silahlı kuvvet olan çeteleri bir ulusal direniş fikrinden uzaklaştırıyordu. Çete reisleri, Batı Anımonu'da bu gayrıresmî silahlı güçlerin ordu denetimi altına alınması için yapılan operasyonlardan ve bu arada gözlerinin yaşına bakılmadan harcanan kuvvetli çete önderlerinin akıbetinden haberdardı.

Çetelerle ilgili ikinci bir sorun, pek çok yerde düşmana karşı kahramanca çarpışan bu başına buyruk grupların halka pek iyi davranmamasıydı. Hepsinin geçmişlerinde bir eşkiyalık dönemi bulunduğundan halk onlara güvenmiyordu. Ayrıca şimdi de, halktan olumsuz bir tavır gördükleri her

durumda gözlerini kırpmadan teröre, yağmaya başlıyorlardı. Bu nedenle de halk çeteleri yakınında istemiyordu.

Hiç unutmam, Mendebur Dağında üslenmiş Kelleci Rezî çetesiyle birlikte silahlı güç oluşturmaya uzun uğraşlardan sonra ikna edebildiğim Tedabir Köyü halkı çetenin yamaca indiğini uzaktan görür görmez olduğu gibi göçmüştü.

Ahali ayrıca subayları da istemiyordu. Ardarda girilmiş savaşlarda her hane bir-iki evlâdını kaybetmiş, ayrıca subaylık o sırada İhtilaf ve Telakki'nin anıları henüz pek taze olan istibdadının hatıralarıyla özdeşleşmişti. İhtilaf ve Telakki mensuplarının Anımonu'nun başka yerlerinde olduğu gibi bizim yöremizde de bir millî müdafaa örgütlemeye çalışması halkı daha fazla itiyordu. İngiliz kontroluna geçen Berberiye'den Batı Anımonu'ya geçmeye çalışan Miralay Kebir Mâsî bir gece konuğunuz olmuş ve şu olayı anlatmıştı: Yanında Kolağası Hicran Bey ile birlikte önceden tanıdıkları İhtilafçı bir hoca aracılığıyla -şimdi adını vermek istemediğim- bir kasabada "mücadeleyi milliye yaparız evvelallah" diyen bir grup gençle tanışıyorlar. Onları da alarak yakındaki 024. Tümene ulaşmaya ve bir miktar takviye elde ederek bir müfreze meydana getirmeye karar veriyorlar. Ancak bu gençlerle birlikte konakladıkları -yine adını vermeyeyim, bu devirden sonra kimsenin başına iş açmayalım- bir köyde konuştukları ahali onlara pek soğuk davranıyor. Gece Kebir Mâsî Bey'i uyku tutmuyor - eski İhtilafçı komitacı ne de olsa. Kalkıp bir dolanayım, diyor ve bir bakıyor ki, sözümona kendileriyle birlikte "mücadeleyi milliye" yapacak gençler kendisini ve Hicran Bey'i öldürmek için tertip içindeler. Hemen Hicran Bey'i kaldırıyor ve zor kaçıp canlarını kurtarıyorlar. Kaçarken arkalarından ateş de ediliyor.

O sırada ahalinin subaylara karşı tutumu böyle, pek sıcak denemeyecek şekildeydi.

(...)

İşgâli izleyen haftalarda, yukarda saydığım unsurlardan ahali dışında kalanlar biraz da zorunlu olarak, direniş fikrini, hepsi ayrı nedenlerle ama sonuçta ister istemez beraberce kabul ettiler. Ancak arada bazı önemli kopukluklar hâlâ vardı, anlaşmazlıklar ve güvensizlikler giderilmiş değildi.

Meselâ 011. Tümen kumandanı Afir Bey, çete reislerini istişareye çağırdığı bir gün, pusuya benzer bir düzen kurmuş, çete reisleri ve bir-iki adamları geçtikten sonra Musibet Geçidini kayalarla kapattırmıştı. Geride kalan çete efradını çembere aldıran kumandan, görüşme bitene kadar bunları toplar üzerlerine çevrilmiş halde adetâ rehin tutmuştu. Buna karşılık, üç ayrı çete efradının bir Fransız müfrezesine yapılan baskından sonra tümen civarında konaklamak durumunda kaldığı bir gece, Kelleci Rezî, Çatal Kâşim ve Çekser Bahman -ki yörenin en namlı çete reisleriydi- gizlice adamlarını yollayıp tümenin bütün toplarının ağzını çamurla sıvatmışlardı.

Tümen Kumandanı Afir Bey'in eşraftan sık sık "millî müdafaa ihtiyaçları için" para toplaması fakat paraların nereye harcandığını sormaya kalkan Cevher Ağa'nın altın dişlerini söktürmesi eşrafta orduya karşı varolan olumsuz tutumun pekişmesine yolaçmıştı. İfrad Ağa, "Paramızı ona vereceğimize Kelleci Rezî veya Çekser Bahman'a haraç öder, hiç değilse arada şahsî işimizi de gördürürüz" demişti.

Rezî veya Bahman'ın buna ihtiyaçları olup olmadığı ise şüpheliydi, çünkü başları sıkıştığında, "Vay efendim, bu köy düşmana buğday sattı" veya "Şu köyde casus var" gerekçeleriyle köyleri basıyor, adam asıyor, yakıp yıkıyor, yağmalıyorlardı. Tabiî bir müddet sonra saldıkları tehdit kendi başına yettiğinden, kollarını yormaları bile gerekmez olmuştu.

Çıkmazcan kasabasına Fransız işgâl kuvvetleri girip, "Bakın bizim askerimiz de Müslüman" diye ahaliye tesir etmeye çalıştıktan sonra onların gönlünü kazanmak için epeyce bir miktar erzak ve malzeme de bırakmış geçmişlerdi. Onların hemen ardından Afir Bey'in askerleri gelip Fransızların bıraktığı malzemeye elkoydu. Ve, "Bir daha düşmana direnmezseniz kasabanızı yerinde bulamazsınız" tehditleri savurdu. Birkaç gün sonra Afir Bey, "Askere şu kadar tayın, şu kadar gocuk, şu kadar da hayvan verirlerse affederim" haberi yollamış. Çıkmazcanlılar bunları biraraya getirip yollayabilmek için için varlarını yoklarını ellerinden çıkarmak zorunda kalmışlardı. İş bununla da bitmemiş, kasabayı ablukaya alan Kelleci Rezî, "Düşmana karşı sizi koruyan yiğitlere verecek ekmeğiniz yoksa geberin daha iyi" diye kasabalının karşısına dikilmişti.

(...)

Şöyle veya böyle, bir direniş örgütlemek sonunda başarılmıştı. Ben, eşraftan Hânur Ağa'nun oğlu Nûr Bey ve Muhis Bey, adetâ bir arabulucu heyeti gibi oradan oraya koşuyorduk ve ulusal cephemizde başgösteren pürüzleri gidermekle uğraşıyorduk. Muhis Bey hem Sultan Abdüssamid hem de onu deviren İhtilafçılar tarafından Tanip'e mükerreren sürgün edilmiş, Tanip'in işgâlinden sonra gizlice kaçarak Bosandı'ya gelmiş ve benim evimde kalmakta olan bir Orostopolisli muharrirdi.

Fransızlar Bosandı'nın kuzeyindeki Müstâkî Yaylasında bir karakol kurmuşlar, yöreye buradan hâkim oluyorlardı. Bu karakoldan ileri çıkmış bir Fransız koluna yapılan taarruzun başarılı olması bizi bir anda çok avantajlı bir duruma geçirmişti. O kol dağılmış, bir kısmı esir edilmiş, karakolda kalan kuvvet, sıkı bir taarruzla püskürtülebilecek veya esir

edilebilecek seviyeye inmişti.

Civardaki üç köyün ahalisi kadınıyla çocuğuyla bizi desteklediğinden arkamız sağlamdı. Bu arada halktan birçok genci mücadeleye kazanmayı başarmıştık. Nûr Bey bunların pek çoğuna babasının topraklarından dağıtmayı vaat etmişti. (Sonradan bunu hakikaten yaptı, ama hükümet izin vermedi. Nûr Bey bu yüzden "Bolşeviklik" suçundan yargılandı hapse girdi. Bereket versin birkaç ayda bıraktılar.) Bu gençlerin hepsi kumandanlara ve çetecilere diş biliyorlardı, ama olsun, şimdilik düşmana karşı mücadele ediyorduk hep beraber.

Fransız karakoluna baskın fikrini Nûr Bey ve Muhis Bey'le görüştükten sonra Arbî Huşin'e gittik. Şimdiye kadar fakir halka hiç dokunmamış olduğundan yörede sevilen bu çete reisi de teklifimizi kabul etti, "Lâkin Fransızların mavzerlerini ben alırım" dedi. Tabiî bunu Kumandan Afir Bey kabul etmeyecekti. Fakat bir yolunu bulur hallederiz diye düşünüp Huşin'e "tamam" dedik.

Azımsanmayacak bir kuvvet olmuştuk. Ayrıca, bir sürü vadiyle, dolambaçlı patikalarla dolu yöreyi tanımayan düşmana karşı zaten avantajlı bir konumdaydık. Tek eksiğimiz silah ve mermiydi. Bir de, biz karakola saldırdığımızda düşmanın kaçış yollarının hiç değilse bir süre top ateşiyle kontrol altına alınması gerekiyordu. Bunları da ancak tümen kumandanı sağlayabilirdi.

Nûr Bey ve Muhis Bey'le birlikte Tümen Kumandanı Afir Bey'i ziyarete gittik.

Evvelâ bizi karargâha sokmadılar. "Kumandan beklesinler dedi" diyerek bizi bir ağaç gölgesinde oturmaya davet ettiler. Üç saat kadar oturduk. Bir er gelip, "Kumandanım sizi kabul edecek, hadi!" dedi.

Afir Bey'in odasına girdiğimizde, koltuğunda arkaya kaykılmış oturuyor, pencereden dışarı bakıyordu. Bize arkası

dönüktü. Işınları Afir Bey'in masasının üstündeki üç küçük aynaya birden vurup yansıyan güneşin önünü kapatıp kapatıp açan bulutlar hoş birtakım ışık oyunları yaratıyorlardı. Aynanın yanında biri ince öteki kalın dişli iki tarak, iki ayrı şişe kolonya ve muntazam şekilde yanyana dizilmiş bir cetvel, bir kalem, bir makas vardı. Bazı haritalar rulo yapılmış, masanın duvara yakın kısmına konmuştu.

Afir Bey nihayet başını çevirip bize baktı. "Buyrun, mevzu nedir?" diye sordu. Oturmamız için yer bile göstermeyişi azıcık cesaretimizi kırmıştı gerçi, ama bu zamanda böyle şeylere fazla takmamak gerekirdi, üzerinde durmadık. Ben kendisine karakola taarruz planımızı anlattım ve ihtiyaçlarımızı belirttim. Fakat tam içeri girerken, Nûr Bey, "Yahu bu kumandan Arbî Huşin'in Arbî'liğine de takmasın, 'Bu Tarkan bile değildir, ne hakla mavzer istiyor' falan diye hiddetlenmesin" demişti; şimdi aklıma bu da geliyor, iyice tedirgin oluyordum. Ancak iş buraya dahi gelmedi.

Afir Bey beni dinledi, bir süre ses çıkarmadı. Sonra birden, koltuğunun yanıbaşında duvara yaslanmış duran ince bir sopa veya çıtayı eline alarak ayağa fırladı. O elindeki şeyi sallaya sallaya bağırmaya başladı: "Efendiler, siz Erkânı Harbiye'nin selâhiyettar zevatından mısınız yoksa beheriniz bir alay, tümen veyahut ne bileyim fırka kumandanlığı mı yaptınız!" Şaşırmıştık. Afir Bey devam etti: "Askerî harekât veyahut taarruz planlarını ne vakitten beri başıbozuk eşhas kahvehanelerde hazırlayıp bir kumandana dikte etmektedir!"

Biz, "Efendim, şu ulusal felâket günlerimizde aramızda böyle meseleler çıkarmasak da, mücadelemiz için hangisi hayırlıdır, ona baksak" gibisinden bir şeyler söylemeye yeltendik, kumandan bu sefer daha da hiddetlendi: "Siz galiba ne demeye çalıştığımı idrâka muktedir de değilsiniz!" diye bağırdı. Gözlerini benim üzerime dikti, "Üstelik siz ecnebi

lisan da bilirsiniz, benim kelimelerimi anlamayacak haliniz yok," dedi.

Afir Bey köpürdükçe köpürüyordu: "Karşımızdaki müşkilâtı ve dahi bunun hal çaresi veyahut izale tarzını düşünmek ve karar vermek kimin vazifesidir? Ha? Cevap veriniz! Kimin hakkı veyahut selâhiyetidir? Söyleyiniz!"

Afir Bey'i yatıştırmaya muvaffak olamadık. "Ben sivillerden emir almam, ayrıyyeten arz ettiğiniz plan da askerî icapları zerrece bilmeyen, bu mevzuların cahili beyinlerinizin mahsûlüdür!" diye bizi iyice haşladı.

Sonra tekrar yerine oturdu, bize arkasını döndü ve, "Şayet mücahedata bir faideniz olsun arzusundaysanız şu efrada cıgara veyahut ciklet bir şeyler temin etseniz daha münasip olur," dedi. Tam biz çıkarken arkamızdan, "Herhalde sizin aslî vazifeniz de bu olmak iktiza eder," diye seslendi.

Gerçi Bosandı'nın içinde işgâl kuvveti yoktu, ama benim evimin mimlenmiş olacağını düşünüyor ve anî bir baskınla karşılaşırsak kolayca ele geçirilmeyelim diye mektep binasının bodrumunda yatıp kalkıyorduk. Gece orada kafa kafaya verip planımızı bir kere daha gözden geçirdik. Gerçekten, tam o günlerde yapacağımız yerinde bir hareketle yörede Fransızların hareketini bütünüyle engelleyebileceğimiz ortadaydı. Ne yapıp edip Afir Bey'i ikna etmeli ve ihtiyacımız olan silahı ve onun taarruza katılmasını sağlamalıydık.

Ertesi gün Nür Bey'in babası Hânür Ağa'dan para temin edip elli paket kadar cıgara aldık ve Afir Bey'i görmeye yeniden gittik. Önce bir erle cıgaraları yolladık, arkasından da biz odanın kapısına dikildik. "Bu cıgaraları efrad içecek, peki kumandan seyrine mi bakacak?" diye haber yollamış. Hânür Ağa bize arabasını vermişti, hemen kasabaya dönüp bu sefer en iyisinden bir kilo Dimar tütünü ve iyi cins Şerbedan cıgara kağıdı alıp getirdik, Afir Bey'e gönderdik.

Tam bizi yanına çağırdığı sırada onu telgrafa çağırdılar. Yüzümüze bile bakmadan önümüzden geçip gitti.

Fakat bir de döndü ki, o adam gitmiş bambaşka biri gelmiş. Bir güleryüz, bir hüsnükabul... Buyurun deyip oturttu, kahveler söyledi. Kağıt kalem çıkarıp planımızı anlatmamızı istedi, notlar aldı, hattâ askerî zaviyeden bizim hesaba katmadığımız bir-iki noktayı tesbit edip düzeltti. Planımız sağlamlaşmıştı. Hattı harekâtımız konusunda anlaşıp sevinçle mektep bodrumumuza döndük ve hemen görev dağılımı yapıp gerekli kişilere haber vermeye koyulduk.

Önce şunu belirteyim: Taarruz mükemmel oldu ve işgâl birlikleri öyle bir darbe yedi ki, bundan böyle direniş mücadelemiz açısından bizim yöremiz kurtarılması gereken bir bölge değil, civar yörelere yardım ve destek sağlayan mihraklardan biri haline geldi. Hattâ Afir Bey'in tümeni de kuvvete daha fazla ihtiyaç duyulan isyan bölgelerine gönderildi ve daha sonra İğnegör'de mevzilendi.

Sonra da Afir Bey'in o vakit hepimizin had safhada merakını uyandıran ve inanın, çatışmanın ortayerinde başımın üzerinde mermiler uçuşurken dahi aklımı kurcalayan tuhaf ve esrarengiz tavır değişikliğini açıklayayım:

Afir Bey yöredeki vaziyet hakkında bir genel durum raporunu Anakara'ya göndermişmiş meğer. Biz ona ikinci kere gittiğimizde onu telgrafa çağırdıkları zaman Anakara'dan tam da bizim önerdiğimize benzer bir harekât için emir gelmiş. Doğrudan doğruya Ulutarkan'dan gelen emirde, "Madem vaziyet böyledir, o halde ne duruyorsun Afir, behemahal taarruza geçsene" deniyormuş. Sonradan, sözünü ettiğim başarılı taarruzumuzun ardından, artık asker yollayıp civarda otlayan sürülerin koyunlarından aldırmasın diye rica etmeye ve kendisine her gün on baş hayvan göndereceğini bildirmeye Afir Bey'e giden Hânûr Ağa'ya tümen kumandanı, "Senin

oğlanlar da pek yamanmış doğrusu," demiş. Hânûr Ağa bu sözü bizim de silah elde çarpışmamıza bağlayıp, "Aman kumandan bey, vatan görevidir, yapacaklar tabiî," diye cevap vermiş. Bunun üzerine Afir Bey açık konuşup şunları anlatmış:

Bizim kendisine planımızı iletip yardım istememizden ve fena halde haşlanmamızdan bir gün sonra, üstelik tam da bizim yanına yeniden gittiğimiz sırada Anakara'dan, merkezden, üstelik doğrudan Ulutarkan'dan benzer bir harekât için emir alınca, Afir Bey, bizim Anakara'da tesirli, kuvvetli bir çevremiz olduğuna ve bizzat kumanda merkezine kadar ulaşabildiğimize hükmetmiş. Zaten emir aldığı için planı uygulamasının yanısıra, başlangıçta bize hüsnükabul göstermeyip fena muamele yaptığı için herhalde o "kuvvetli çevremize" dayanarak bunu burnundan getireceğimizi sanmış.

Hânûr Ağa gelip de, "Söyleyin bakalım, kimdir Millî Teşkilât riyasetindeki ahbabınız?" diye sorunca pek şaşırdık; sonra bize durumu açıkladı.

Yine de üzerinde durmadık. Çünkü zaferimizin sevinci zihnimizi ve benliğimizi kaplamıştı. Önemli olan ulusal direnişin başarısıydı. (...)

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Tutturmuşlar bir delili lâzıme, delili lâzıme... Beylere ateşten çamurdan uzak, mektep binalarının meşe veyahut karaağaç masalarının başında oturmak faide etmedi galiba! Biz burada isyan bastırıyoruz beyim! Vazifemiz tedip, tenkildir, imhadır. Ne delili lâzımesi! Herifçioğlu kalkmış ayağa, kuşanmış, müsellah geliyor üstümüze. Dağ taş eşkiya kaynıyor. Bu kaçıncı seferdir?

II

Yok. Vallahi hırsımı söndüremedim. Nefsimi sükûnete kavuşturamadım. (İlle delili lâzıme) diye tutturan her kim ise, bıraksın mücahedat ve muharebe ve tedip mesleğini de vakitlice bir sivil memuriyete intikal ediversin. İsyancının tenkili, bir sefer onu mağlup etmek ile mümkün müdür? İçtimaiyata dair mâlûmattan mutlak bîhaberlik değil mi bu şekilde düşünmek? Geldin, topunla tüfeğinle karşındaki isyancı güruhunu tenkil ve kasabayı, nahiyeyi, köyü her ne ise, işgâl ettin. N'oldu, bitti mi? Herif bütün ahaliyi sürüklemiş

peşinden. Sen arkanı döner dönmez menbaı fitneden, menbaı hıyanetten tekrar cerahat fışkırmayacak mı?

Seni kuvvetli gören isyancı tabiî behemahal nedamet gösterisine teşebbüsle affedilmeyi ümit eder. Mesele bu ilk sükûneti müteakip harekâtı lâzımeyi hakkıyla nihayete erdirmekte. Yoksa başında bir kumandanı ile icraata girişmiş askerî kıt'anın vazifesi müddeiumumî hüviyetine bürünüp sorgu sual etmek midir? Bana silah sıkmış kasabanın ahalisine 'Sen mermi attın mı veyahut atmayın dedin mi' diye sual mi sorulurmuş!

III

Şu delili lâzımeciler bir kumandanın isyan hareketi bastırıp girdiği yerde karşısına dizdiği ahalinin suratına bakıp kimin şerir kimin gafil kimin masum olduğunu tefrik edemeyeceği zehabında mıdırlar? Şeriri bir bakışta ayıklarım alimallah. Gafili ayıklamak icabetmez, o da iştirak etmiştir. O hiddet içersinde üç, beş hataya düşmek mi evlâdır yoksa delil namına bir sürü beyanı riyakârane işitip bu sırada asînin tekrar toparlanmasına fırsat temin etmek mi evlâdır? Hangisi evlâdır?

Harekâtı tenkilde nezaket mi aranır? Ahali Şurası'ndayız diyerek emin, salim, Anakara'da keyif çatan beyzadelerin gönlünü ferah tutmaktan başka faidesi ve maksadı olmayan beyhûde faaliyete tahsis edilecek ne vakit vardır ne de kuvvet. Ne de bunun lüzumu veyahut mânâsı veyahut âlemi veyahut imkânı vardır! Bu böylece biline!

IV

(Bu perhize bu turşu nedir) diye bir laf vardır. Binbir meşakkatle bastırdığımız dört isyanda (delili lâzıme delili lâzıme) diye iflahımızı kesen, aman, tecziyede ölçüyü kaçırmayacakmışız diye bin çeşit ikazat telgrafları çekilmesine vasıtalık yapan zevat, Zoyga'nın tamamı isyana iştirak etti bahanesiyle tabyaların tesis edilip şehirin bir hane dahi ayakta kalmamacasına gülleler marifetiyle yerle yeksân edilmesinde bilfiil icraata iştirak ettikten sonra ne buyuracaklar bakalım? Şimdi, bîtaraf olan söylesin: Topa tutmak mı evlâdır yoksa isyanı bastırdıktan sonra kasabanın meydanında beş, on veyahut yirmi şeriri ipe çekmek mi?

V

Hacısı hocası mekteplisi gözlüklüsü müellifi muhalifi lüzumsuz yere o Şura denen ucûbe müesseseye doluşturulursa olacağı budur. Ne günlere kaldık! Zihnimi yoruyorum, bir o tarafa koyuyorum bir bu tarafa, nihayet diyorum ki, şayet Anakara'daki askeriye mensubini bizi, icrayı faaliyet halindeki arkadaşlarını kâfî ve kuvvetli şekilde müdafaaya muvaffak olsa idi, bu başıbozuk güruhun kumandanların işine karışmasına meydan kalır mıydı?

Peki ama O ne yapıyor? O'nun gözü önünde olmuyor mu bu işler? Yoksa, O'na da muhaliflik vesaire yapılmasına cüret mi edebiliyorlar?

Kim idare ediyor mücahedatımızı, beyler?!

10

"Sera'da yürüyordum. Bıyıklarıma krem sürmüş, uçlarını inceltip iki yana uzatmıştım. Kayzer'in bıyığının ucu cigarayla yanıp da onunkinden afilli olmasın diye hepsi birden bıyıklarını kesmeden evvel Alman subaylarının yaptığı gibi. Kirpiklerime, kaşlarıma kadar boyamıştım. Fesimin gizli bölmesinde emirler, itimatnameler, koltuğumun altında güya acenta mutemetliğime dair vesaik...

"Sarhoştu. Sera sarhoştu. Zafer sarhoşu muydu? Doğrusunu istersen zannetmiyorum. Daha çok, bir zincirlerinden boşanmışlık hâkimdi. İstikbal mefhumu kaybolmuştu. Herkes delicesine o günü, o ânı son lokmasına kadar kapışmak için ölümüne hücum ve taarruz halindeydi sağa sola. İşgâl sahiciydi. Fakat yabancıydı. Bu acayip ve tekinsiz şehrin ve hasseten bu en aşifte havalisinin ruhundaki düşkünlük ve sapkınlık ortaya dökülmüştü. Ben o hercümercin ortasında yürüyordum. Tatlı bir rüzgâr usul usul yüzümü okşuyordu. Bunun istikbalden geri, bugüne uzanan bir şefkat eli, bir teskin edici temas, kendine itimat ve azim telkin eden bir davet olduğunu hissediyordum. Sırf bana esiyordu. Bana temas ediyordu. Cümbüş ve sefahatin kollarına kendini bırakmış

bünyemize yabancı unsurların istikballe herhangi bir irtibatlarının mevcut olmadığını, her gün sadece yeni bir bugün yaşamak maksadıyla, o günün yarısı geçtikten sonra, sarhoş, leş gibi, takatsiz uyanarak ayrıyeten bir evvelki günü de unuttuklarını fark ettiğimde, mevcudiyetini bir istikbal içersine yerleştirerek oradan şimdiye müdahaleye gayret eden bizlerin galebe çalacağımızı derhal anladım. Onlar sabahı bir evvelki günün sonu olarak yaşıyorlardı, biz yeni günün başlangıcı. Güneş onların bîtap serildiği yatak odalarının kapalı perdelerine vura vura yükseliyordu, bizse doğduğu andan itibaren ondan besleniyorduk.

"Zafer kazanmışçasına sevindim. Hem de kendimizle iftihar ettim. Barların pavyonların en âdisinden en lüksüne hepsini sırayla geçip hepsinde bir, iki kadeh atarak bunu kutlamak isterdim doğrusu. Lâkin yapmadım. Zamanım müsait değildi. Ayrıyeten, çürümüş kokuşmuş da olsa bugüne hâkim bulunan sefih ve istikbalsiz hayat, fazla yakınına sokulursan kofluğunu o kadar belli etmiyor ve insana çeşit çeşit tuzaklar kuruyor. Zira yakından bakınca, jilet gibi ütülenmiş pantolonlar bir nevi üstünlüğü, üstüste atılmış narin bacaklar ve usul usul kıpırdayan topuklu ayakkabılar hazları ve mahrumiyetleri, kızarmış gözlerle gevşemiş papyonlar bir nevi doygunluğu insanın evvelâ karşısında duvar gibi dikip bilahare sırtına yükleyiveriyor. Bu zihin bulandırıcı hislerden âzâde kalıp hepsine uzaktan, yukardan baktığında insan kendinde hepsini süpürüp atacak kuvvetin bulunduğunu hissediyor.

"Ben şahsen, vazife icabı gündüz ve akşam ikişer sefer geçmek mecburiyetinde kaldığım Sera'da yürürken esas gayretimi bu hissi kaybetmemek için sarf ettim. Ordugâh Cemiyeti'nin Anımonu'ya geçecek askerî mektep talebelerini sevkiyatında bazı müşkiller çıkmıştı. Bunların halli için beni Orostopolis'e yollamışlardı. İcabeden temasları yapıyor, sevkiyatı hazırlıyordum. Talebelerle beraber sekiz, on kadar

da zabit vardı Anımonu'ya geçerek bize iltihak edecek.

"Dediğim gibi, o hissi hep diri ve kuvvetli tutmaya gayret ettim. Bir kere yakalamıştım ve muhafaza ettim, besledim. Bu bir aksiyon kaidesidir: Hareket için kuvvet gerekir, kuvvet ilkin maddîdir, vasıtalardır, imkânlardır, silahtır, sonra manevîdir, iradedir, imandır, fikirdir, histir; hareket yapacaksan lâzım olan kuvveti elinin altında bulunduracaksın, bu kuvveti azaltacak cereyanlardan, temaslardan, müşahade ve tefekkürden titizlikle kaçınacaksın.

"Ben bu sıhhatli vaziyetimi Jilan Hanım'ı birtakım ecnebi zabitlerle Şarken Pastanesinden çıkmış bir otomobile binerken gördüğümde de sarsmadım. Şuurum ve iradem bir imtihandan geçmişti. Jilan Hanım Bahraniye istikametine gitmişti. İmtihanda muvaffak olmuştum.

"İcabeden hazırlık tamamlandığında, zabitlerle askerî mektep talebelerinin tebdili kıyafet ederek bineceği İtalyan vapuruna gidip başmakinist ile dördüncü kaptana evvelce kararlaştırılan rüşveti verdim. Yarısını. Ertesi gün birer ikişer vapura binildi. Ambara geçip altımıza birer mendil veyahut orada bulduğumuz çuval parçalarından serip oturduk. Hepsinin Millî Teşkilâtlanma tarafından kabulünü temin edecek evrak bendeydi. Lüzumlu ve tehlikeli her şeyi ben üzerime almıştım. Zira bir tek şahsı icabederse ortalıktan toz etmek en kolayıdır. En mühim evrak da bize iltihak edecek bu şahısların Orostopolis'deki Ordugâh Cemiyeti tarafından tertip edilen itimatnameleriydi. Zira Anımonu'ya casus ve işe yaramaz adam girmemesi için O, daha Heyeti Merkeziye teşkil olunur olunmaz bir gizli zaptiye teşkilâtı meydana getirmişti. Anımonu'ya giriş çıkışların yapıldığı bütün noktalara birer karakol kurdurtmuştu. Bize iltihak için gelenlerin mutlaka Ordugâh Cemiyeti'nden itimatname ibraz etmesi iktiza ediyordu. Yoksa yolluyorduk gerisingeri. Ordugâh Cemiyeti'ndeki zabitler veyahut memurlar tarafından tanınmayan

rastgele bir adam kalkıp Anımonu'ya gelemezdi. Bir amele veyahut bir esnaf, işte, herhangi bir kimse gelemezdi. Evvelâ, itimatname mecburiyetini bilmesi icabederdi ki, bunu herkes bilemezdi; sonra, bilse dahi, Ordugâh Cemiyeti'nin gizli komiteleriyle nasıl irtibata geçecekti; geçse dahi, nasıl itimatname alacaktı? Bu şekilde, kendiliğinden Anımonu'daki mücahedata iltihak için Dürsükâr tepelerinden Ezmid üzerinden gelip de karakola yakalanan ve geri postaladığımız pek çok adam olmuştur. Rastgele fertlere itimat edemezdik. Bunlardan bir kısmı geri dönerken işgâl kuvvetleri inzibatına yakalandılar ve bazıları idam olundular. Bütün millete gelişigüzel itimat edemezdik.

"Vapur hareket edeceği vakit ambar kapaklarını kapadılar. İçerisi zifir karanlık oldu. Gürültü çıkarmamak için konuşmuyorduk da. Ben hemen kendi kendime bir oyun icat ettim. Nefes alışverişlerinden kimin kim olduğunu teşhise çalışıyordum. Sonradan baktım, epeyce isabet kaydetmişim; memnun oldum.

"Vapurun hareketini beklerken konuşmadık ama makineler çalışıp da yerimizde şöyle bir sarsıldıktan ve nihayet düşman eline istikbalsiz bir şekilde kendini bırakmış Orostopolis'i ortasından ikiye bölen suyun üzerinde seyre başladıktan sonra, adetâ işaret verilmiş gibi, herkes hasbıhale koyuldu. Aralarından bir, ikisinin bana bazı sualler sorması üzerine de bütün dikkatler benimle yapılan konuşmalar üzerinde toplandı. Hepsi mâlûmat almak istiyorlardı. Hepsi bir an evvel cephelere koşmak arzusundaydı. Zabitlerden bazıları İhtilalçıların namlı adamlarındandı; bunları elbette fazla ortaya çıkarmayacaktık, fakat onlar o sırada mühim birtakım vazifeler alacaklarını zannediyorlardı. Bunlardan biri de Simir Suikastı hadisesine karışıp idam edilenlerdendir, Rabban Bey.

"Nihayet ambar kapakları açıldı. Kontrol için vapura binip

hareketten evvel inmiş zabıtaların bulunduğu motor uzaklaşmıştı. Güverteye çıkıp hava alabilecek ve Orostopolis'i, bazılarımız bir müddet için bazılarımız ebediyen son defa seyredebilecektik.

"Güvertede toplu halde durmamaya dikkat ederek her birimiz başka bir yerden, küpeşteye yaslandık, seyre koyulduk. Ben iki yanımdan cazbant seslerinin, kıkırdak kahkahaların, şahsiyetsizleşmiş uğultuların yükseldiği Sera'da yürürken suratımı okşayan esintiyi tekrar hissettim. Bu sefer kuvvetini artırmıştı, daha tesirli, daha sarihti. Derin nefesler alıp verdim. Nefes alıp verdikçe temizleniyordum.

"Bu Orostopolis... İstikbal esintilerinin vücudumda devridaim halinde bulunduğu ve içimi temizlediği şu anda dahi bu şehir bende tuhaf bir tedirginlik yaratabiliyordu. O esnada ilk defa, insanın istikamet koymuş bir iradenin himâye ve kontrolunda yepyeni bir istikbal yaratabileceğini, fakat varacağı hedefe vardığında beraberinde mutlaka mâziden pek çok yükleri de taşımış bulunacağını düşündüm. Bu şehir bir yüktü, fakat kaldırıp atamıyordun. İmhası mümkün değildi. İlgası mümkün değildi. Yarın, zaferin sahibi ve memleketin ve elbette bu şehrin de hâkimi biz olduğumuzda bu şehir yine dününden utanmaz, istikbalden korkmaz haliyle, hep bugününü mü yaşayacaktı? Madem dününden utanmayacak, o halde ona kimbilir daha nice küstahlıklar için kuvvet menbaı olacak mâzisinin üstüne bir güzel sünger çekmek pek yerinde olacaktı. Üzerine kurulup caka sattığı kaideleri berhava etmek lâzımdı. Kalsın öyle havada, ipin ucundaki kukla gibi, orası burası çarpık çurpuk sallanarak. İstikbal de verilmemeliydi ona, madem istemiyor, madem istikbal endişesini yüreğinden atmış. Donsun kalsın olduğu gibi. Fakat heykel de olamasın, kukla olsun...

"Bir müddet bu düşüncelerle oyalandıktan sonra ben de bugüne döneyim dedim. Bir cıgara yaktım, küpeşteye daya-

dığım sol dirseğim uyuşmuştu, çekip sağ dirseğimi dayadım, bir uçtan bir uca Orostopolis'e baktım.

"Orostopolis'in her tarafından bir başka renk bayrak yükseliyordu. Aksi gibi, durmak bilmeyen bir rüzgâr, Kancalköy'ün tepelerindeki lacivert-kırmızı, Paraköv rıhtımındaki yeşil-kırmızı-beyaz, Sera'nın neredeyse her binasından bir başkası menhus direklerin ucunda gökyüzüne uzanan mavi, beyaz, yeşil bezleri titreştirdikçe titreştiriyor, dalgalandırdıkça dalgalandırıyordu; hakikatte alenî ve fecî bir haksızlığın eseri olarak burada bulunan bu kumaş parçalarına haşmetli bir edâ kazandırıyordu. Hepsi ucuca eklenip Orostopolis'in üzerini kaplayacaktı sanki; ve ondan sonra bu meşum örtünün altında kimbilir daha ne korkunç işler dönecekti. Telâşları, bu kadarını ümit etmedikleri halde koca imparatorluk başşehrinin kolayca kucaklarına serilivermesi yüzünden yüreklerine düşmüş şüphenin bir tezahürüydü. Onlar Orostopolis'in yabancısıydı ve nihayet bir harbin neticesinde buradaydılar; istikbal endişesini tanıyorlardı. Telâşla, bu şehri ve bu diyârı onlara yâr etmemeye kararlı iradenin çelik pençesi tarafından yırtılıverip kıymetsiz paçavralara dönmeden, ne kadar çok salınabilirlerse, titreşebilirlerse bunu temin etme peşindeydiler. Ve her gün yenileri peydah oluyordu. Erguvan ağaçları o renk kargaşası içersinde basit figüranlara dönmüştü. Denizin göğün mavisi de öyle. Yeşil tepeler, o rengârenk parazitlerin fon perdesi idi sanki. Bu hercümerç hakikaten fevkalâde asap bozucuydu. Hele sırf pazar günlerine mahsus olmak üzere Biryezid Kulesine Tarkan bayrağı çekilmesi!.. Eskiden şehrin ve memleketin sathına yayılan o mütecanis tabaka; Tarkan bayraklarının meydana getirdiği, emniyet ve huzur telkin eden, intizam his ve intibaına hayat veren tabaka paramparça edilmiş, ufacık bir parçası kalmıştı, pazar günleri adetâ kalplere daha fazla ıztırap vermek maksadıyla şöyle bir gösterilip indirilen. Ve en fenası,

Tarkan bayrağı kuleye çekildiğinde bunun hiçbir müsbet mânâsı olmuyor, zaten ortada mevcut hercümerç, bir başka renk ve şeklin ilâvesiyle daha da feci bir hale geliyordu. Hiçbir şey bütün halinde değildi, hiçbir şey yekdiğeriyle benzeşerek hayat bulmuyordu. İçtimaî intizamın temel kaidesi yabancıların bayrakları tarafından alenen darmadağın edilmişti. Orostopolis'in, hernekadar hep bir sürü farklı musibetin barındığı bir kargaşa menbaı olsa da Tarkan idaresi altında zahiren göstermek mecburiyetinde bırakılabildiği âhenk manzarası, haksız bir gururun her direğin ucunda başka renklere bürünüp dalgalanmasıyla, parça parça ve kadük olmuştu.

"Hududî Burnunu dönüp de Orostopolis'i gözden kaybettiğimizde güneş batmaya hazırlanıyordu. Heyecanlanmadım. Kabadenus'un karanlık suları ve bir o kadar karanlık gökyüzünden meydana gelen tekinsiz fânus içersinde ilk defa kalmayacaktım. Fakat henüz ortalık kâfî derecede aydınlıktı.

"Etrafıma bakınıp bizim kafilenin mensuplarını aradım. Hiçbiri yoktu! Endişelendim haliyle. Bu esnada vapurun zengin ecnebi yolcuları, üç veyahut dört nota çıkartan hünerli bir kampana marifetiyle yemeğe davet edilmişti. Pencereden yemek salonuna bir göz attım.

"Madenî tepsiler geliyor, kapakları kaldırılıyor, beyaz ceketli garsonlar binbir itina ile ve hürmet içersinde çepeçevre süslemeli tabaklara servis yapıyorlardı. Çatal bıçakların tutuluşu ve kullanılışıyla tecessüm eden nezahat ve medeniyet, kolalı örtüler ve peçetelerde de ihtiva ediliyor, âhenkli ve usul hareketlerle oynayan çenelerin hakikatte ademoğlunun en basit ve tabiî faaliyetini icra etmekte olduğunu unutturuyordu. Zarif eller billur kadehlere uzanıyor, boyalı incecik dudaklar avizelerin aksinin vurduğu şarap satıhlarına minik bûseler konduruyorlardı. Gerdanlar parlıyor, boyunlar pek kıymetli

sanat eserleri taşıyan nârin sütunları andırıyor, titreşen kirpikler, hülyalı hülyalı bakan gözler ve pudralı yanaklarla yüzler, her biri ayrı bir çekim mihrakı hüviyetine bürünüyor, iltifatları karşılamak için başlar minik kahkahalar refakatinde hafifçe geri atılıyordu.

"Bu manzarayı daha uzun müddet seyretmeyi münasip görmedim. Ayrıyeten, meraklanmıştım; Anımonu'ya kazasız belâsız intikalinden mes'ul bulunduğum kafileyi yoklamak maksadıyla ambara bir bakmak lâzımdı. Fakat tam ben oradan ayrılacakken bizimkilerin güvertenin öbür ucunda zuhur ettiğini gördüm. Ve aklım başımdan gitti!

"Hepsi, tebdili kıyafet maksadıyla giydikleri elbiseleri fora etmiş, üniformalarını giyinmişlerdi. Nasıl yaptılarsa, çıkınların içine buruş buruş sokuşturduğumuz ve bir gün evvelden ambara koydurduğumuz üniformalarını düzlemiş, paklamış, bir caka bir fiyaka geliyorlardı. İçim cız etti. Salonda birbirinden nefis yemekler midelere indirilirken bizim gidip ambar köşelerinde peynir ekmekten ibaret kumanyamızı yiyecek olmamızdan değil. Çok hislendim. Kimseden bir emir veyahut talimat almadan, bu fedakâr ve cesur genç adamlar, akşam yemeği için hususî surette giyinmiş hazırlanmış ecnebilerin şık şıkırdım masalara yerleşmeye başladığını görünce, kendilerini onlara uyduruk başıbozuk kılıklarıyla göstermek istememişlerdi. Bir nesilde mevcut bulunan, medeniyete doğru hamle etme insiyâkı, memleketin mukadderatını tesbit ve tayin mücadelesinin neferleri olmak için tehlikeye atılmış bu kafile fertlerinde ne kadar mânâlı bir tezahür ile ifadesini bulmuştu. Evet, bu bir insiyâktı; milletin en şuurlu ve aktif, müsbet fikirli kısmı için medeniyet hamlesinin mânâsı ve istikameti belliydi. Aşağı kalmayacak ve beğendirecektik.

"Yemek salonunda da zabitler vardı. Ecnebi. Salonun tavanına müsavî mesafelerle sıralanmış kristal avizelerin ışıkları altında düğmeleri, sırmaları parlıyordu.

"Her şeye rağmen tedbir ve emniyet mülâhazasıyla bizimkileri tekrar başıbozuk kıyafetlerini giymeleri için ambara geri göndermek mecburiyetinde kaldım. Fakat onlar, gelişlerindeki heybeti ve ihtişamı kaybetmiş, azıcık omuzları çökmüş vaziyette güvertede yürürken arkalarından baktığımda, muhayyilemde onları içerdeki zabitlerin yerine geçirmiştim bile."

Alitaş Bey Hatıralarını Anlatıyor kitabından

Şura'da Tartışmalar ve Millî Savaş'ta Anakara

Ünlü İstihlâk Mahkemesi reis ve âzâsı Alitaş Bey çeşitli eserler yazarak Millî Teşkilâtlanma, Millî Savaş ve Cumhuriyet safhalarında yaşanan mühim olayların aslını esasını ve çeşitli kişilerin tarihî rollerini anlatmıştır. Rumuz Sadi Bey Alitaş Bey'in hatıralarına yazdığı sunuşta şöyle der:

"Millî Savaş'ın, askerî ve siyasî komuta merkezi Anakara'dan nasıl göründüğü ve nasıl yürütüldüğü sağlıklı biçimde öğrenilmek istenirse, başvurulacak ilk kaynak Alitaş Bey'in hatıralarıdır. Eğer başka yerlerden bilgiler edinilmişse, en doğrusu, Alitaş Bey'in yazdıklarıyla bunları karşılaştırarak yanlışların yerine doğruları koymaktır. Çünkü Alitaş Bey Ulutarkan'ı sabah yatağından henüz kalktığında üzerinde gecelik entarisiyle görebilecek kadar, O'nun yakınında ve her şeyin merkezindedir.

"Alitaş Bey'in, bir grup arkadaşıyla birlikte (Ali Celat, Lüpçü İnhas, Sahib Bey, Mahut Bey) bir dönem özellikle Ahali Şurası'nda bütün gelişmelerin nabzını tuttuğunu söyleyebiliriz. Onların bu nabzı tutması, yeni devletin kuruluş sürecinin O'nun çizdiği yol üzerinde seyretmesinin başlıca güvencesi olmuştur. Tabiî bu durum, Tarkan milletinin yolundan sapmasını isteyenleri rahatsız etmiş, bir

millet için düşünülebilecek en parlak talihe, çelik ve sarsılmaz bir irade ve önderliğe kavuşmanın değerini ölçemeyen bu kimseler, bir değil birkaç millet kurtarmaya rahatlıkla yeterli bu iradenin karşısına başka başka iradeler çıkarmaya kalkışmışlardır. Ve bu yüksek iradenin manevî mahsûllerinin vücut bulması için canla başla çalışan mücadele adamlarını "silahşörler", "çete", "zorbalar" vesaire hakaretle karalamaya çabalamışlardır. Bellerinde silahlarıyla Şura'ya gelmeleri dahi utanmadan eleştiri konusu yapılmıştır. Muhalifler, umumiyetle nevazilden muzdarip olan Alitaş Bey'in sık sık cebinden mendil çıkarmak maksadıyla ceketinin eteğini kaldırmasını dahi, 'Silah gösteriyor, tehdit ediyor!' çığlıklarıyla, yakınma vesilesi haline getirmişlerdir. Bir sefer, İnhas Bey ile Sahib Bey'in Şura salonu dışında, silahlarının kaçar mermi aldığını merak eden bir milletvekiline açıklama yaparken bir yandan ertesi gün yapılacak müzakereler ve oylama hakkında münakaşa yapmaları, Şura kürsüsüne kadar getirilmiş, üstüne türlü spekülasyonlar yapılmıştır. Alitaş Bey ve arkadaşları, onca yoğun işlerinin arasında, bir yandan da savaş yürüten millî militanlar olarak, Ahali Şurası'na giderken gelirken, her seferinde mütevazı evlerine uğrayıp üstlerini başlarını değiştirecek değillerdi herhalde. Tarkan milletinin geleceğini bütünüyle ulusun yararına biçimlendirmek isteyen bu kadro için biçimciliğin önemi yoktu."

(...)

İsyanlar Anımonu'yu kapladığında zorlu ve heyecanlı günler geçirmiştik. Bir Ahali Şurası oturumu sırasında Paşa'nın pürdikkat pencereden dışarı baktığını gördüm. Yerinden

kalkıp hızla salondan çıkarken bana (gel) diye işaret etti. Koridora çıktım, baktım odasına giriyor, ardından gittim. Hemen pencerenin önüne geçip bakmıya başladı; ben de tabiî. Karşı yamaçlardan toz kalkıyordu, belli ki yamaç aşağı bir kalabalık iniyordu. O, bana, kimseyi heyecana vermeden yanıma kâfî miktarda asker alıp, ihtimal meclisi basmağa gelen isyancıları şehir dışında karşılamaklığımı emrettiler. Ben (başüstüne) deyip çıkacakken,

- Dur hele, bir dürbünle bakalım,

dediler. Dürbünü getirdim, merceklerini güzelce silip verdim. Paşa dürbünle bakınca birden gülmeye başladı. (Paşam ne oluyor, ne var, hemen gideyim müsaade ederseniz, yoksa hainleri şehire girmeden karşılayamam ve durduramam) dedim. O:

- İyi, bırak girsinler, o zaman biz de onları pişirir yeriz,

buyurdu. Gözlerim hayretle açılmıştı, çünkü böyle bir tenkil tarzı bu vakte kadar hiçbir isyanda icra edilmemişti. O benim böyle şaşırdığımı görünce dürbünü uzatarak,

- Al, bir de sen bak,

dediler. Bir de baktım ki, bizim Anakara'ya yaklaşan isyancılar zannettiğimiz kalabalık, meğer yamaçtan aşağı inen bir koyun sürüsüymüş. Gülmeden edemedik. O:

- Doğrusunu istersen Alitaş, onlardan bunların farkı yoktur amma...

diyerek tekrar salona döndüler. Birini bastırmadan diğeri çıkan peşipeşine isyanlar sinirlerimizi bu şekilde laçka etmişti işte.

İsyan devrinde bir de Şura'daki işgüzar zevatla uğraşmak mecburiyetinde kalıyor idik. Zaten bizim Ahali Şurası her cins adamdan mürekkep bir garip halita idi. Elhâk cesur ve kararlı bir Şura idi, ama tek kusuru, telakki ve kanaat bakımından birbirlerinden hayli farklı unsurlardan teşekkül etmiş olması

idi ve bu hal bizim işlerimizi fevkalâde zorlaştırıyor idi. Bir havalide isyan patlıyor, kuvvetlerimiz tedip ve tenkil mevzuunda muvaffak oluyorlar, fakat bu sefer Şura'da münakaşa başlıyordu. O havaliden gelen temsilciler, yok efendim lüzumsuz şiddet gösterildi, yok bîçare ahali kandırılmıştı, bu kadar tecziyeye hacet yoktu diye bin çeşit çatlak sesle ortaya fırlıyorlar idi. Bunların olduk olmadık vaziyette müşkilât ve münakaşa çıkarmasına mâni olmak maksadıyla isyanlar için (Tedip Tenkil ve Tecziye Adabı) mahiyetinde mukarrerat ikmal olundu. Buna göre, isyan bastırılırken ateş kesilmediği müddetçe hareket inkitaa uğratılmadan, harekâtın bir devamı şeklinde tecziye ve infazlar yapılabilecek fakat ateş bir kerre kesildikten sonra ilâve tecziye için (delili lâzıme) ibrazı şart olacaktı. Elbette kan ve ateşin ortayerindeki arkadaşlarımız bu surette müşkilâta düşürülmüş oluyordu.

Fakat delili lâzıme ibrazı ne vakit talep edilse mesele çıkaran (Cellat Ovman) lâkabıyla mâruf Miralay Ovman Bey gibi, Miralay Dahsın Bey gibi, Kaymakam Cender ve Afir Beyler gibi kumandanların yanında, bu meseleyi harekâtı asla inkıtaa uğratmadan ustalıkla hal yolunu bulmuş Şehvî Bey (Paşa) [1] gibi arkadaşlarımızı takdirle yâdetmek isterim.

Bizim hercümerç içersindeki Ahali Şurası'nda Millî Savaş harcamalarını karşılamak maksadıyla ahaliden zahire, eşya ve hattâ para toplanması mevzuunda da münakaşa eksik olmuyordu. Sırf birtakım müstereddit veya bozguncu zevaın ağzını kapamak için kıt'a kumandanlarına (ahaliyi rencide etmeden para toplanması) hususunda bir emir dahi çıkartılmış idi.

Bu mevzuda hatırladığım enteresan bir hadise, İğnegör civarındaki 011. Tümen Kumandanı Afir Bey ile bizatihi kendi karargâhından Kolağası Harmi Bey'in kapışmaları idi. Bu Harmi Bey, gözüpek, becerikli fakat biraz sinirli tabiatlı bir

zabit idi. Afir Bey de kezâ asabî halleri ile meşhurdu. Bir gün baktık, Harmi Bey at üstünde üç günlük yolu gelmiş, fasılasız üstelik, nefes nefese içeri daldı. (Dur bakalım, nefeslen) dahi dedirtmeden şikâyete başladı:

Kumandanı Afir Bey bunu üç manga askerle İğnegör kuzeyindeki düşman istihkâmının yakınına yollamış, düşmana yaklaşıp kuvvetini istihbar edin diye emir vermiş. Harmi Bey ise (Zaten iki aydır karşı karşıya duruyoruz, artık eratına kadar isimlerini bile öğreneceğiz, böyle bir keşfin mânâsı, lüzumu nedir) şeklinde düşünmesine rağmen emirdir deyip gitmiş. Hattâ kasabadan geçerken ahaliden, (Kumandan Bey, bu azıcık askerle oraya yaklaşmayın, telef olacaksınız) diye laf atanlar olmuş. Bizimkiler daha yamaca bile yaklaşamadan muazzam bir top ateşinin altında kalmışlar ve yerlerinden kıpırdayamaz olmuşlar. Harmi Bey bir gayret çekilme emri vermiş, biraz geri çekilip bu sefer öbür taraftan kasabaya yaklaşmışlar ki ne görsün: Afir Bey'in yaveri olan Mülâzımevvel Muasib Bey, elinde bir makbuz, at üstünde önlerine çıkmış, (Aman Harmi Bey, kumandan on bin lira topla dedi, henüz yedi bin liraya gelebildim, sen kasabaya karşı biraz daha oyalan ben şu parayı tamam edeyim) demiş. O vakit Harmi Bey anlamış ki, kumandanı kasabalılara karşı (biz devamlı surette muharebe halindeyiz) gibisinden bir intiba uyandırmak ve talep edeceği parayı helâl ettirmek için böyle bir tertip yapmış. Harmi Bey askerinin sağ kalanını toplayıp çekip götürmüş, kendisi de karargâha uğramadan atına atladığı gibi tutmuş Anakara'nın yolunu. Üç gündür yoldaymış. (Ya siz münasip şekilde tecziyede bulunursunuz veyahut ben çeker vururum) diye yeri göğü inletiyor. Zor belâ teskin edip birtakım bahaneler uydurmak suretiyle meseleden O'nu haberdar etmeden başka bir havaliye tayinini çıkarıp gönderdik de mesele bu kadarla kapandı. Lâkin O'nun emrindeki şahıslara

nasıl hâkim ve ne kadar geniş hafıza ve idrak sahibi bir lider olduğunu gösteren şu hususu da ilâve etmek isterim. Bu hadiseden birkaç hafta sonra Harmi Bey'i soracağı tuttu. (Şu İgnegör'e telgraf çekin de Harmi Bey makine başına gelsin) emrini verdiler. Ben bir müddet (cephedeymiş, keşifteymiş, şurdaymış burdaymış) bahaneleriyle oyaladim. Onca kesif meşgale arasında unutur gider, zaten mühim bir şey olsa bize de söylerdi diye kendimi avuturmuşum. Akşama O:

- Bana bakın, bu Harmi Bey nerededir, söyleyin!

diye gürledi. İşin şakası kalmamıştı. Ben vaziyeti lisanı münasiple anlattım. Kızacağını zannettiğim halde O birden tebessüm etti ve dedi ki:

- Ben tahmin etmiştim zaten. Afir de asabîdir, kimseyle geçinemez, bununla da geçinememişlerdir demiştim...

(...)

İhtilaf ve Telakki'nin Orostopolis'de halen yakalanmadan bulunmağa muvaffak olan ve geniş bir gizli teşkilâtı haiz mühim simalarından Karamâlik Bey ile Millî Teşkilâtlanma'nın ilk safhalarında bazı vazifeler ifâ eden Ordugâh Cemiyeti'ni[2] teşkilâtlayan Karasafvî Bey'in, ayrıyyeten Faur Bey'in muayyen vaziyet alışları O'nun hoşuna gitmemişti. Karasafvî Bey ile Faur Bey'e pek iyi muamele etmiyor, Karamâlik Bey hakkında da sitemkâr konuşuyor idi.

O vakit mücadelemiz bakımından fevkalâde faideli ve elzem olan bu şahıslar adetâ kendilerini biraz kenara çeker gibi bir küskünlük hali içindeydiler. Bu meseleyi halledelim, iktiza ederse arayı bulmağa çalışalım diye Kısmet Paşa'ya gittik. (Ben orduyu, siz arkadaşlarınızla Ahali Şurası'nı tuttukça bunların hiç ehemmiyeti yoktur. Davayı behemahal yürüteceğiz) dedi.[3]

Kısmet Paşa Anakara'ya geleli bir müddet olmuştu. Kendisi

O'nun isteği üzerine (Paşa) rütbesine yükseltilmiş, Erkânı Harbiye Riyasetini deruhte ediyordu. Bir müddet evvel Orostopolis'de nihayet Redif Paşa kabinesinin ıskatını müteakip ARıza Paşa hükümeti başa geçmişti ve Anakara ile başşehir arasında iyi münasebetler havası esmeye başlamıştı. Bu hava, davaya katılmak için birçok tereddütler gösteren bazı zevatı harekete geçirmeğe vesile olmuştu. Bu arada o günlerde Orostopolis'de resmî vazifesini ifa etmekle meşgûl bulunan Miralay Kısmet Bey'in (Paşa) Anakara'ya gelerek evvelâ O'nun misafiri olup döndüğünü, bilahare bir müddet daha düşünüp karar vermiş olacak ki, nihayet bize iştirak ettiğini görmüştük.

(...)

Ahali Şurası'nda başımıza en büyük belâ Şekirali Bey'in kaybolması hadisesi dolayısıyla açılmıştı.

Şekirali Bey, Şura'nın ağzı en sert laf yapan ve bildiğinden şaşmaz âzâlarından idi. Umumiyetle muhalif vaziyet alırdı. Bir gün Şura'ya gelmedi ve Anakara'da bütün aramalara rağmen üç gün boyunca bulunamadı.

İşte bu üç gün bozguncu takımına gün doğdu. Âzâların hepsi ayağa kalktı, anamızdan emdiğimiz sütü burnumuzdan getirdiler. Hükümet, emniyet, hepsi (arıyoruz, lâzım gelen yapılacaktır, merak buyurulmasın, belki dolaşmağa çıkmıştır, gelir, bir de karakola haber veririz isterseniz) gibi teskin edici tavır alıyorlar, fakat gel de anlat. Fırsat bu fırsat deyip Millî Teşkilât idaresini tahrip maksadı güdenler hep çıkmış meydana. Efendim Anakara küçücük yermiş, üç gündür koskoca adam nasıl bulunamazmış diye bir gürültüdür kopuyor. İşte körü körüne muhalefet yapacağız diye bu şekilde akıl mantıktan mahrum konuşup duruyorlar idi. Sanki şehir

büyük olsa adamın kaybolmasını böyle mevzu yapmayacaklar mı idi?

Şekirali Bey çok okuyan bir adamdı. Yabancı lisan da bilir, Anakara'ya teminine muvaffak olabildiğimiz İngilizce Taymis gazetesini baştan sona tetkik eder, Millî Savaş'ımızla alâkalı veyahut memleketimizin kaderini şu veya bu şekilde alâkadar eden havadisleri herkese naklederdi. Hattâ bazen (Bakınız bizimle alâkalı mühim bir havadis var) diyerek Şura kürsüsünden âzâlara havadis okuduğu görülmüş idi. Ona (seyyar ajans) ismi takılmış idi.

Şekirali Bey Zarbanot temsilcisiydi. Hem bu şehirdeki Millî Teşkilât dairesinde hem de oradan gelmiş âzâlar arasında eski İhtilaf ve Telakki'nin takipçileri ve bu münfesih fırkaya bir çeşit gönülbağını devam ettirenler var idi. Zarbanot'taki çeşitli zevat bir türlü O'na iç huzuru vermiyor, mütemadiyen merkezden kaçan bir istikamete sapıyorlardı. Zarbanot valisi de vatanperver bir şahıs olmasına rağmen çizmeyi aşan hal ve hareketleri yüzünden Ulutarkan tarafından tevkif ettirilmek mecburiyetinde kalınmıştı.[4] Şekirali Bey, Zarbanot'daki münafık cereyanları mütemadiyen muhtelif mülahazalarla müdafaa eder idi.

İşte bu Şekirali Bey'in gaib oluşu Şura'da elektrikli bir hava yaratmış idi.

Bu esnada Zahirun temsilcisi Yahsin Navi Bey çıkıp ne dese beğenirsiniz. Şöyle konuştu:

- Asırlardan beri bu memleketi inim inim inleten saltanatların ve onun etrafındaki yaldızlı üniformalı kahrolası haşaratın imhası ve büyük Tarkan milletinin kurtuluşu için bayrak çektik!

Ben de içimden (keşke Şekirali'nin yanında bu da gaib olsa imiş) diye geçirdim. Nasıl da utanmasızca hayasızca hücum ediyorlar, alt tarafı bir Ahali Şurası âzâsı olarak, o da fevkalâde

şartlar sebebiyle kendilerine tanınmış hudutları nasıl da tecavüz ediyorlardı!

Sinirlerime hâkim olamazsam diye salondan çıkıp gittim. Müşir Felah Paşa veyahut Düzzi Paşa ile bir müddet oturur, havadan sudan bahseder, oyalanır, azıcık sakinleşirim diye üç paşaya tahsis ettiğimiz konağa[5] yürüyordum ki, yel yepelek yelken kürek bir jandarma zabitinin koştuğunu gördüm. Meğer Şekirali Bey'in cesedini bulmuşlar. Memleketlisi Aksak Ovman Bey'le bir münakaşa neticesinde hayatını kaybetmiş bizim ateşli muhalif âzâ. E, tabiî herkes O ve yakın arkadaşları kadar müsamahalı değil.

Yalnız şimdi ceset bulunduğuna göre (faili de isteriz) diye tutturacaklar, ortalığı iyiden iyiye velveleye vereceklerdi. Ben (cesedi bulduk) lafını işitir işitmez aklıma Aksak Ovman Bey gelmişti, ne yalan söyleyeyim.[6] Tekin adam değildi. Üstüne gidersen ne edeceği belli değil. Müsellah kırk elli kadar adamı var etrafında. Orun çetecilerini parçalamakta tecrübe edinip gelmiş, astığı astık kestiği kestik, bugüne kadar O'nun özel muhafızı diye kimse ona ilişememiş. Şimdi üstüne gidilecek olur, tutar, Şekirali'yi bana şu vurdurttu bu vurdurttu diye iftira eder. Bu küçük adamlar ne kadar bunun gibi korkulacak canavar herifler olsa da başları sıkışınca en basit hileye bile tevessül ederler. Deli kuyuya bir taş atar kırk akıllı temizleyemeyiz diye açıkçası endişelendim.

Neyse, tahkikatın hemen ilk safhasında bu işi Aksak Ovman Bey'in yaptığı ortaya çıktı, çünkü kendisine sual sormak için bir bölük askerle birlikte evine giden jandarma kolağası Kubran Bey'e ateş açtı. Bilahare kendisinden teslim olması istendi, onu da kabul etmedi. Biz her ihtimale karşı Ulutarkan'ı emniyete alıp Aksak Ovman Bey'i kırk kadar adamıyla beraber tenkil cihetine gittik.

Aslında mert adamdı, lâkin objektif bir surette mütalâada

bulunacak olursak, o esnada tenkili Millî Teşkilâtlanmamızın selâmeti bakımından hayırlı olmuştur denebilir. Zira bir de onun muhakemesi, bilahare idamı vesaire, pek kıymetli zaman ve mesai hebâ olacak idi. Şura'da yapılacak şiddetli hücumlar münakaşalar da cabası. Zaten bunlara meydan vermeyelim diye, müsademede can vermiş olmasına rağmen Ovman Bey'in cesedini bir müddet de Şura önünde asıp teşhir etmek mecburiyetinde kaldık...

(...)

Kısmet Bey'in terfi ettirilerek Erkânı Harbiye Riyaseti de uhdesinde kalmak üzere Batı Cephesi kumandanlığına tayinini müteakip bu cephede huzursuzluklar başgöstermişti. 007. Tümen Kumandanı Tercihan Bey telgraf şifrelerine cevap vermiyor ve kendisi bir haber göndereceği zaman Batı Cephesi Kumandanlığını atlayarak doğrudan O'na şifreliyordu. Bu şekilde davranmayıp Batı Cephesi Kumandanlığı ile irtibatta olması tebliğ edildiğinde ise (Batı Cephesinde kumandan mı var? Hay Allah fark etmemişim) mealinde cevaplar veriyordu. 005 ve 013. tümenlerin erkânıharpleri aralarında hususî bir şifre tertip etmişlerdi. Biz vaziyeti istihbar edip sert bir lisanla ikazda bulununca derhal şifre anahtarlarını bize de göndererek (Kumandayı merkeziyeye itimadımız tamdır. Lâkin asker isek başımızda Paşa hazretleri gibi asker isteriz) mesajını buna ilâve ettiler. 1. Ordu Kumandanı Asihan Paşa, kendisinden rütbece küçük olan Batı Cephesi Kumandanının emirlerini yerine getirmiyor, boyuna mesele çıkarıyordu. 011. Tümen Kumandanı Afir Bey ise, Kısmet Bey (Paşa) ile şiddetli münakaşalardan sonra Ulutarkan tarafından (Umumî taarruza hazırlanacağız, karargâhımı takviye edeceğim) sebebi ileri sürülerek merkeze alınmıştı.

Artık O'nun yanına ne vakit gitsek Afir Bey de muhakkak ya oradaydı ya gelmek üzereydi. Ulutarkan bana bir hususî vazife tevdi edeceği veya hususî izahat vereceği vakit Afir Bey'e muhakkak bir vazife icat ederek uzaklaştırması icap ediyordu. Yoksa Afir her konuşulan mevzunun ortasına atlayıp sanki lüzum varmış gibi O'nun dediklerinin doğruluğunu ispata çalışıyor idi.

Vayide Hatib Hanım ile eşi Dâman Bey'in Anakara'ya avdet ve Millî Teşkilât'a bilfiil iltihak ettikleri günlerde idi, Afir Bey, O'nun odasına dalıp bir şüphenin birkaç gündür zihnini kurcaladığını, bunu O'ndan sorup aydınlanmazsa gözüne uyku girmediğini ve girmeyeceğini iddia ettikten sonra bana dönüp, (Alitaş Bey, siz de kalınız, gerçi Paşamla aramızda hususî bir mevzudur ancak siz yabancımız değilsiniz) dedi. Bir lâhavle çektim. Afir istedi diye odadan çıkmayacağımı veyahut kendisinin hatırı için O'nun bana git demeyeceğini zaten bilir... Lütuf ve inayet kendisindenmiş zannedilsin maksadıyla oyun oynuyor işte... Her ne ise, O'na dedi ki:

- Paşam, sizin bu Vayide Hatib Hanıma pek âlâ hüsnükabul gösterdiğinizi, kendisine iltifat buyurduğunuzu müşahade etmekteyim. Lâkin bu zat kısa bir müddet evvel sizin emir buyurduğunuz Millî Teşkilâtlanma istikametine zıd bir telakki ve meslek olan (manto) teklifinin müdafîlerindendi. O vakit sizin bu fikrin tahrikçi ve takipçilerine karşı ne kadar kararlı, ne kadar tavizsiz mücadele ettiğinizi müşahade ile, her mevzuda olduğu gibi bu meselede de hepimizin bu tavrı benimsememizi arzu ve emrettiğiniz kanaati bendenizde hâsıl olmuştu. İşbu halde zihnimi kurcalayan sual şudur ki, bir vakit Amerikan, İngiliz veyahut Fransız mantosu giymekliğimizi müdafaa eden zevat, mezkûr hal ve hareketinin bedelini sizin yakın alâkanıza mazhar olamamak suretiyle ödemeyecek midir? Şayet böyle ise bendenizin de hakikatte lâtif bir ha-

nımefendi olan Vayide Hatib Hanımefendiyle mâkûl nezaket kaideleri içersinde teşriki mesaide bulunmam, hattâ zaman zaman sohbetlere dahi girmemde mahzur olmamak iktiza eder. Yok, şayet sabık mantocularla bizim küskünlük ve dargınlığımız devam ediyor ve fakat siz Vayide Hatib Hanımefendiye hususî bir alâkadan ibaret iltifat ediyorsanız bu elbette benim hakkında sual dahi edemeyeceğim bir keyfiyettir. Lâkin böyle bir vaziyeti de ancak bilmem halinde icabını yapabilirim...

O, Afir Bey'in lafını bitirmesini büyük bir sabırla bekledikten sonra şu cevabı verdi:

- Bak, Afir; bugün hernekadar fiilen cephede ve muharebenin içersinde değilsen de bir kumandanın vazifelerinin neler olduğunu bilirsin. Bu manto meselesi siyasî bir meseledir ve siyasî meselelerle külliyen ordunun değil, ordu namına bu mesaiye ehliyetli tek bir şahsın işgâlini tercih ettiğimi de bilirsin. İlâveten: Manto meselesi hallolmuş bir meseledir ve bu mesele yüzünden karşı karşıya kaldığımız müşkil vaziyetten muvaffakiyetle çıkmışızdır. Efendiler, hallolmuş meselelerle mükerreren lüzumsuz iştigal, bir kumanda heyetinin hayat damarlarını tıkayabilecek en kaba bir kütüktür!

Bu cevaptan sonra hâlâ Afir Bey kem, küm ederse diye endişelendiğimi hatırlıyorum. Neyse ki böyle yapmadı. (Emredersiniz) diyerek esas duruşa geçti ve öyle kaldı.

Daha sonra Afir Bey'in Vayide Hatib Hanıma o güne kadarki kaba muamelesinden dolayı gönlünü almak ve kabalığını telâfi etmek için Sarmadağ'dan bir geyik avlayıp getirdiğini, fakat (savaşa katılacağım) diye asker kıyafetleri giyerek ortalıkta boy gösteren hanım edibimizin kanlar içindeki geyiği görünce düşüp bayıldığını işittim. Afir Bey bu hadiseden bahsederken de (karargâh hizmeti dahi olsa askerlik ve muharebe sahalarında kadının ne işi var) diye söylenip durmuştu.[7]

(...)

Bir Bolşeviklik modası veyahut daha münasip bir tâbirle illeti almış yürüyordu. Yedi düvel düşmanımızken mücadeleyi milliyemize dostane alâka gösteren ve para ve silah yardımı dahil destek yapan sadece Rusya'nın yeni efendileri Bolşevikler olduğundan, bunlara samimi hisler ve hüsnüniyetler atfediliyordu. Bununla kalınsa iyi idi. Çünkü haricî münasebetlerin müstakbel zaferimizden sonra tesis edeceğimiz devlet için ancak teferruat raddesinde ehemmiyeti haiz olacağını O bize izah etmiş idi.

- Şu iş bir nihayete ersin, göreceksiniz, demişti O, haricî mihraklar bizimle münasebetlerini asgarî bir seviyeye indireceklerdir. Binaenaleyh bizim haricimizdeki dünyayı idrak, tefsir ve bu dünyanın işlerine vukuf mecburiyetimiz asla mevzuubahis değildir.

Fakat keyfiyet bununla bitmiyordu. Memleket içinde bazı mihraklar Bolşevikliğin Tarkan milletine selamet getireceğini, bizim de bu mesleği takip etmemizin en hayırlısı olacağını vâzediyorlardı ve neredeyse teşkilâtlanma teşebbüsleri yapıyorlardı. Mâni olunmazsa epeyce taraftar bulacaklar ve millî hareketimizi Bolşeviklik mikrobuyla zehirleyecekler, maazallah, iğfal edeceklerdi.

Bunların alenen tenkil veyahut imhası da o esnada mahzurluydu, zira Rus Bolşeviklerini bir müddet hoş tutmak menfaatimiz icabıydı.

Bir gün O beni çağırttı. Bir gittim ki, kendisi, yaverleri, herkes kırmızı tepeli kalpaklar giymişler, bir tane de bana verdirtti.

- Giy şunu bakalım, Alitaş yoldaş! diye emir verdi!

Hayretten donakaldım. İzahat olarak da O sadece iki defa

göz kırptı ve avcu sol tarafına bakmak suretiyle açtığı sağ elini uzatıp havada küçük daireler çizdi.

Her şeyi anlamıştım...

Birkaç gün herkes bu şekilde kırmızı tepeli kalpaklarla dolaşıp birbirine (yoldaş) diye seslendikten sonra O kalpakları çıkarttırdı, (yoldaş) hitabını kaldırttı ve bana dedi ki:

- İnhas, Fevkit, Remâzî ve Hattı Belik ile beraber bir Bolşevik Fırkası teşkil edeceksiniz!

Fırkamızı derhal teşkil ile, arkadaşım İnhas Bey ile beraber kaldığımız evin çatı katına tabelamızı astık. Ezcümle vilâyetlere haber salıp, memleketin selametini Bolşeviklikte gören müsavat düşkünü vatan evlâtlarının siyasî gidişata ağırlığımızı koyabilmemiz maksadıyla bize müracaatlarını talep ettik.

O ve kumanda merkezindeki pek çok yüksek zevatın bir müddet kırmızı tepeli kalpaklarla dolaşıp birbirine (yoldaş) şeklide hitap ettiği işitilmiş, yayılmış idi. Bolşevikliğe resmen de bir temayül olduğu intibaı uyanmıştı.

Bir hafta on gün içersinde epiyce müracaat oldu. Telgrafhanelere bu mevzudaki mesajların aciliyeti olduğuna binaen bir an evvel şifrelenmesi keyfiyetini emretmiştik.

Arz ettiğim gibi, epiyce müracaat vâkî oldu. Hepsinin derdest ve tevkifi de ümid ettiğimizden daha çabuk ve gürültüsüz patırtısız muvaffakiyetle ifâ edildi. En son şahsen müracaat eden bir bîçarenin boynuna fırka tabelasını asıp onu bu şekilde evvelâ Atmeydanı'nda teşhir ve bilahare merkez kumandanlığına teslim ettik. Bolşeviklik macerası ve tehdidi bu şekilde, O'nun asrî bir icadı ile bertaraf edildi.

Bu hadiseyi müteakip O bazı arkadaşları (Sakın okuduklarınıza kapılmayasınız) ikâzında bulunduktan sonra Bolşevik ıslahat ve inkılâplarını tetkike memur etti. Onlara, (Bakın bakalım, faideli tedabir ittihaz etmişler midir? Her ne ıslahat lâzım ise hükümet vasıtasıyla yaparız) dedi. (...)

AÇIKLAMALAR

1 Şehvi Paşa, (General Şehvi Kor) Tarkan Millî Savaş'ının ilginç şahsiyetlerindendir. Mevcudu eksik bir tümenle pek çok isyan bastıran Miralay Şehvi Bey, başarılarının şerefine hoşgörülen bir cüretkârlıkla kendine "Ben de tümenin generaliyim" diyerek "tümgeneral" sıfatını takmıştı. Şehvi Bey'in tümeni Millî Savaş'ın 2. yılında Cāzib Paşa'nın komutasındaki Doğu Ordusu'na bağlandığında, Cāzib Paşa çok sevdiği bu kumandana, "Ee, ne olacak şimdi senin generallik?" diye takılmıştı. Muharebeler içinde pişmiş hazırcevap bir asker olan Şehvi Bey, "Bu da mesele midir paşam, ben tümenin generaliyim, sen ise ordunun; bana tümgeneral denirse sana da orgeneral diye hitap etmek lāzımdır," cevabını vermişti.

Şehvi Bey'in askerlerin eğitiminde kullandığı özel yöntemler vardı. Birliğine yeni gelmiş acemi erleri eğitim sahasına dizer, seçkin çavuşlarından oluşturduğu bir kıt'aya gösteri yaptırır, acemilere seyrettirirdi. Bu gösterilerde çavuşlar uygun adım hareketleri sırasında şu "yürüyüş kararı"nı haykırırlardı:

Tüm-ge-ne-ral! Or-ge-ne-ral!

Sen-düş-ma-nı yor ge-ne-ral!

Böyle bir eğitimi teftiş eden Cāzib Paşa çok duygulanmış ve eğer yeni Tarkan devletini kurduktan sonra askerî rütbelerde bir düzenleme yapılacaksa "tümgeneral", "orgeneral" terimlerinin dikkate alınmasının uygun olacağını Ulutarkan'a bildirmişti. Ulutarkan bu telgrafı, "Şimdi rütbe düşünmek zamanı değildir. Bu mahiyetteki en mühim mevzularda herkesin bir şeyler düşünmesi ise hiç münasip değildir," diye cevaplamıştı.

Şehvi Bey, Dağrıbakan kasabasında kıstırdığı isyancıları kasabayı topa tutarak sindirdikten sonra, askerlerini mahallelere sokmuş, isyancıları destekleyen Dağrıbakanlıların evlerini tek tek yıktırıp ahaliyi meydana toplayarak askerlerine onların etrafında çember oluşturmaları emrini vermiştir. O sırada muhtemelen geç kalmış bir pişmanlıkla titreyen kasabalıların etrafında uygun adım yürüyerek dönen askerler şu tekmili haykırmışlardır:

Tüm-ge-ne-ral! Or-ge-ne-ral!

Ka-ʃa-sı-nı boz-ma kor-ge-ne-ral!

Cumhuriyet sonrasında rütbeler yeniden düzenlenirken Ulutarkan Cāzib Paşa'nın önerisini hatırlamış ve yukarıda sözü edilen olayı öğ-

renmiştir. Bunun üzerine Şehvi Bey'i Rütbe Tanzim Komisyonu Reisliğine getirmiş, ayrıca, tüm- ile orgeneral arasında bir kor-general rütbesi ihdas edilmesini, Şehvi Bey'in doğrudan korgeneralliğe yükseltilmesini emretmiştir. Aslî görevi isyan bastırmak olan Şehvi Bey böylece Şehvi Paşa olduktan sonra korgenerallikten emekli edilmiştir.

2 Ordugâh Cemiyeti, İhtilaf ve Telakki örgütçülerinin Büyük Harp bitiminde Orostopolis'de kurduğu gizli örgüttür. O ve arkadaşlarının Anımonu'da Millî Teşkilâtlanma'ya henüz giriştiği dönemde, düşman işgâli altındaki bölgelerden silah ve adam kaçırma eylemleri yapmıştır. O, Anımonu'dan bir süre bu cemiyetle ilişki sürdürmüş, cemiyetin Harbiye Nezaretindeki irtibat elemanı Şerğut Bey'le haberleşmiştir. Daha sonra, bilemediğimiz, ancak bizim bilgi eksikliğimiz yüzünden haklılığından bir şey kaybetmeyecek sebeplerle, bu cemiyetin varlığından haberdar olmadığını söylemiştir. Cemiyeti örgütleyenlerden Karasafvî Bey (Simir Suikastından sonra asılanlar arasındadır) Halâs Toplantısı'na geldiğinde, Ulutarkan herkesin içinde ona bu cemiyetin nereden çıktığını, liderinin, başa getirmeyi düşündüğü adamın kim olduğunu sormuştur. Karasafvî Bey'in "Hepsi sizdiniz ya!" cevabı üzerine, "Bu bahsi unutun!" diyen Ulutarkan'ın bu cemiyetten sözedilmesini istemediği anlaşılmaktadır. Bu konuyu uzatarak, Alitaş Bey'in muhtemelen dalgınlıkla düştüğü hatayı büyütmeyelim.

3 Aynı olay, Faur Bey'in yakını ve bu görüşmeye tanık olan Mülâni Bey tarafından biraz farklı anlatılmaktadır. Mülâni Bey'e göre Alitaş, Ali Celat ve İnhas Bey'ler Kısmet Paşa'ya gelerek, Faur, Karamâlik ve Karasafvî Bey'lerin "işini bitirmeyi" önermişlerdir.

4 Zarbanot Valisi Gabil Bey ve bu şehrin millî teşkilâtçıları eski İhtilaf ve Telakki'ciydi ve bu siyasî örgütün Anımonu'daki hareket üzerinde etki kazanmaya çalışan lideri Evran Paşa'yla temasları vardı. Ulutarkan Zarbanot'taki "çatlak seslerin behemahal susturulmasını" istiyor, Cāzib Paşa ise ince ve sabırlı bir çalışmayla şehirde denetimi kurabileceğini iddia ediyor, zaman istiyordu. Belki de O'nun mutlak otoritesinin zaafa uğradığı müddeti uzatmak peşindeydi... Fakat O eli kolu bağlı durup beklemedi. Valinin tutuklanması üzerine Cāzib Paşa O'na çektiği telgrafta şöyle yakındı: "Yaptığın müteaddit ikazlara rağmen Dalih Bey'in kumandayı merkeziye adına askerî kıyafetle gelip valiyi tevkif etmesi dillere destan olmuştur." O da şu cevabı verdi: "Herkes şuna alışmalıdır ki, askerî kıyafetle gelinecek ve tevkifat yapılacaktır! Bu destanları bırakınız ve yaratmıya çalıştığımız kahramanlık destanıyla alâkadar olunuz."

5 Orostopolis'de Millî Teşkilât ile diyalogdan yana olan ARıza Paşa hükümeti başa geçince bir resmî heyetin Anımonu'ya gelerek Millî Teşkilât önderleriyle görüşmesi kararlaştırılmıştı. Felah, Düzzi ve Camadar Paşalar bir yandan, Ulutarkan, Kısmet Paşa, Kezalep Paşa ve Faur Bey öbür yandan, Cebelik'e gelerek buluştular. O, bu üç yaşlı paşaya asıl meşru hükümetin Anakara'daki olduğunu veciz biçimde anlatmak için onlardan birer vesikalık fotoğraf istedi ve bunları yaverine vererek, "Paşalara birer hüviyet cüzdanı tertip etsinler. Zaman kötü, buralarda hüviyetsiz dolaşmasın hazretler," dedi ve paşaların tek tek adlarını, baba adlarını, hükümetteki görevlerini sorarak onların hüviyet cüzdanlarını inci gibi yazısıyla bizzat doldurdu. Daha sonra paşalar trene atılıp Anakara'ya götürüldü. Orostopolis'e de, her biri hükümette mevki sahibi olan paşaların Millî Teşkilâtlanma'ya katıldıkları bildirildi. Üç yaşlı paşa, Anakara'da kendilerine tahsis edilen konakta sakin bir hayat sürdüler. Felah Paşa bahçe işlerine merak sardı ve çok güzel incir ve dut ağaçlarıyla begonyalar yetiştirdi. Düzzi Paşa zaten merakh olduğu aşçılığı geliştirdi. Bizzat O, Nihaî Meydan Muharabesine komuta etmek üzere Anakara'dan ayrılırken, sabahleyin "paşalar konağına" uğrayıp Düzzi Paşa'nın çorbasını içmiştir. Camadar Paşa ise bütün gün Anakara çevresinde atlı araba ile dolaşıp balık tutacak yer arardı. Paşalar, Millî Teşkilât tarafından, öldükçe birer birer Orostopolis'e geri gönderilmişlerdir.

6 Aksak Ovman Bey bir süre önce Zarbanot'ta, İhtilafçılarla ilişkisi bulunan kayıkçı reisi Hakkan'ı öldürmüştü. Hakkan da daha önce tekneyle Anımonu'ya gelmeye çalışan Tarkan komünistlerini öldürmüştü. Şekirali Bey Hakkan'ın öldürülmesini Ahali Şurası kürsüsünden konu etmiş, "Onun katilini meydana çıkarmak boynumun borcu olsun," demişti. Ancak bunu yapamadı çünkü Aksak Ovman Bey Şekirali Bey'i öldürdü. Aksak Ovman Bey'i de Alitaş Bey'in satırlarının devamında okuyacağınız üzre, Millî Teşkilât'ın emniyet kuvvetleri öldürdü. Böylece burada sözü geçen herkes birbirini öldürdü, sadece Alitaş Bey'le Millî Teşkilât'ın emniyet kuvvetleri kaldı.

7 *Savaşın Sıcağında Anakara* kitabında Millî Teşkilâtlanma başşehrine ilişkin izlenimlerini anlatan Vayide Hatib, Afir Bey'den şöyle sözeder:

"...O'nun yanına kabul edildiğimde, odada Paşaya çok benziyen, O'nun yaşlarında ama rütbece daha aşağıdaki bir zabit vardı. Tanıştırdılar. Afir Bey'miş, Benim elimi sıkmadı, oturulduğunda da iskemlesini çevirip bana sırtını döndü. Bir ara bir şeyler sormaga gelen birileri O'nu meşgûl ettiğinde, Afir Bey bana dönerek, 'Genç bir hanımın muharebe karargâhının ortayerinde bulunmasının hakikaten münasip görüleceğini

mi zannettigimi' sordu. Yaşımı söyledim. 'Görüyorsunuz ki orta yaşlı sayılırım' dedim. 'Hımmm, o halde o kadar mahzurlu değil' dedi. Ben, 'Yine de iltifatınıza teşekkür ederim' dedim. Kızardı. Arkasını döndü tekrar.

(...) O'na, Millî Savaş'ın muhtemel gidişatı üzerine sualler soruyordum. Hiç sıkılmadan, yorulmadan, haritalar getirterek, krokiler çizerek, hangi ihtimallere bağlı olarak nereleri ne zaman kurtarabileceğimizi anlatıyordu. Ben arada, bahsedilen herhangi bir harekâtın tehlikesi, muhtemel zayiat gibi noktalar temas ettikçe Afir Bey oturduğu yerden, benden tarafa dönmeden, 'Bizim memleketimizde insan hayatından dahi ucuz bir şey var mıdır?' yahut 'Merak buyurmayınız, hanımefendi, biz ölüme gönderecek insanları her vakit istediğimiz kadar buluruz' mealinde söze karışıyordu.

(...) Afir Bey O'na, 'Fincanınızı kapatınız da falınıza bakayım' dedi. O evvelâ, 'Daha bir saat evvel baktın, Afir' diye itiraz etti ama sonra razı oldu. Bir müddet beklendikten sonra Afir Bey Paşa'ya, 'Açın avcunuzu verin elinizi' dedi. Ben 'Affedersiniz, el falına bakacaksanız niye fincan kapattırdınız?' diye sordum. Afir Bey yüzüme ters ters baktı, cevap vermedi. Sonraları bir ara, 'Paşa'nın elini tuttuğum zaman kendimi daha bir emniyette hissediyorum, bana nefsime itimat ve huzur telkin ediyor' demişti..."

11

"Millî Savaş'ı kazanmaktan da, O'nun Kıyafet, Ölçü, Dil ve Milliyet Harplerini tatbik etmekten de daha zoru ne olmuştu, biliyor musun? Bütün bunlardan birkaç sene evvel Anakara'yı başşehir yapmak. Cumhuriyet'i ilân etmek dahi bundan kolay olmuştu.

"Yeni Nizam'ın istinat duvarlarının henüz Millî Savaş'ın içindeyken örülmesi O'nun pek yerinde bir fikir ve emriydi. Bu cümleden, başşehir meselesini de bir an evvel halletmek lâzım gelmişti. Lâkin o vakit, daha taze ilân edilmiş Cumhuriyet'ten göğsünü gere gere bahsetmeyi hazdememişlerin sayısı epeyce fazlayken, bu işte müşkilâtla karşılaşılması tabiî idi. Yine de bu kadarını beklemiyorduk. O da beklememişti.

"Zira Cumhuriyet'in ilânında tipik bir anî taarruz planı tatbik etmiş ve askerî zaviyeden elbette bizim başımızdaki dâhi kumandan seviyesinde bir kuvvete sahip bulunmayan hasımlarımızı faka bastırmıştık, ama bir yandan da muhaliflerin gözü açılmıştı. Hâlâ Sultanlı İmparatorluğu'nun köhnemiş nizamını geri getirme veyahut en azından meşrutiyet veyahut o da olmazsa bir halifenin yüksekçe bir makam işgâl

etmesi suretiyle, icabeden istikamete kolkola, omuz omuza yürümekte olan millî hareketimizin kuvvetini, tesirini, icra kabiliyetini azaltmak peşindeydiler.

"Anakara'nın başşehir yapılması teklifi Ahali Şurası'na geldiğinde müthiş patırtı kopmuştu. Beni ve bazı başka arkadaşları Anakara'ya çağırdılar acil emirle.

"Muhalifler Anakara'nın başşehir ilân edilmesini zinhar istemiyorlar, Orostopolis'in başşehir kalmasında ısrar ediyorlardı; bu takdirde bizim yegâne muvaffakiyet şansımızı koparıp atmakta gördüğümüz halbuki kendine milletin temsilcisi payesi vehmeden muhalif zevatın tuhaf bir surette kuvvet aldığı o ayakbağı tarihle çeşitli bağlar ve münasebet devam edecekti. Hakikatteyse pek çok sebeple, sırf Anakara'nın başşehir olması değil, Orostopolis'in başşehir kalmaması da icabediyordu.

"O Ahali Şurası olacak heyet teklifi reddetti, demin söyledim. Düşün, ahalinin bir millet olduğu henüz devlet tarafından ilân edilmemiş, Şura kendini millet meclisi yerine koyuyor. Tuhaf bir cüretkârlık mevzuu bahisti. Fakat o zamanın şartlarında yaraya neşter atıvermek imkânı da zayıf; Milliyet Harbi, Kıyafet Harbi falan yapılırken şartlar çok daha lehimizde ve elimizdeydi.

"Anakara'nın başşehir olması teklifi ilk defa reddedildiğinde O tabiî çok kızmış, Şura binasını terk edip köşke gitmişti. Alitaş, Ali Celat ve başka bir-iki kişi daha hemen ardından seğirtip soluğu köşkte aldılar. Ben bahçedeyim o sıra, konuştukları odanın penceresinin altına gidip kulak kabarttım. Alitaş ve yanındakiler, 'Bu işi bitirelim, Paşam' diyorlar. O ses çıkarmıyor, yalnız, 'Bu şekil şu ânın şartlarında tatbik edilecek bir şekil değildir, efendiler' diyor. Sonra şunu ilâve etti: "Hallâlı müşkilât olmak arzu edenlerin mebdei hareketleri hakikati ahvale mutabık olmak iktiza eder.' Ben içimden, o karşısındaki odunlar azıcık ders almayı bilse bari, diye ge-

çiriyorum dışarda. Çünkü tek bildikleri hot zot. Tabiî bu da lâzım oluyor ama... Neyse, onları savdı. Bu sefer Afir geldi. O da aynı minval üzere bir şeyler teklif etti, sıkı bir azar işitti. O Afir'e dedi ki: 'Şu dakikada bu mevzuya duhûlü en gayrı münasip ve zararı faidesinden fazla olacak şahıslardan biri sensin. Şura işlerinin senin vazifelerinin arasında yeraldığını hiç zannetmiyorum! Derhal git ve emrimi bekle!' Afir kös kös gitti. Bir müddet O'nun odanın içersinde dolaştığını biliyorum, ayak seslerinden. Bilahare adımları hızlandı, uzaklaştı. Kapıya yöneldiğini anladım, hemen az evvel oturduğum çardak altına koşup pıstım. Nitekim beni çağırttı.

"Emri üzerine gidip Fared, Fahti, Nazkâr Münbid ve Hasrın Beyleri kimsenin ruhu duymadan çağırdım. Gelip O'nun karşısında toplaştılar. Bana 'Sen de kal, olacakları bil' dedi. Onlara da, meseleyi yumuşak yollardan halledecek bir şekli izah etti.

"Tabiî her gün hükümetten Ahali Şurası'na pek çok kararname, teklif vesaire geliyor. Falanca vekaletin şusu, filanca ordunun busu... hepsi reye konuyor, lehte konuşan aleyhte söyleyen, mâlûm, Şura tarzı...

"İşte bu tekliflerin çeşitli maddelerinin arasına, bir yolunu bulup Anakara'nın başşehir olması da ilâve edilecek, bu şekilde, meselâ İaşe Vekaletine tel dolap alınması reye konup kabul edilirken Anakara'nın başşehir olması da Şura'dan geçmiş olacaktı.

"Hakikaten ne kadar zekice bir plandı. Fakat gözünü hırs bürümüş birtakım bozguncuların yüzünden yürümedi. Tam kırkyedi değişik kanun teklifi veyahut kararnamenin arasında başşehir meselesi Şura'ya geldi, hepsinde başka bilûmum mevzuları bırakıp bununla meşgûl oldular, bu suretle birkaç saat boyunca Şura'dan bir tek karar çıkamadı. Orada memleket çapında bir harp yürütülüyor, kendini karar mercii yerine koyan kendini bilmez zevatın yaptığı tahribata bak! Basbayağı

çıkmaza girilmişti.

"Lâkin, tabiî her vakit olduğu gibi, O bu işin üstesinden de gelmeye muvaffak oldu. Zira, aldığı tedbir elbette az evvel isimlerini verdiğim zevatı çağırıp onlara başşehir meselesini başka kanun tekliflerinin arasına katma emri vermekten ibaret kalmamıştı. Olanlar bizim için de sürpriz mahiyetindeydi.

"Şura'da kaide haline gelmiş olduğu üzre, başşehir mevzuunda birbiri ardına hatipler kürsüye çıkıyor, herkes diğerine veryansın ediyordu. Fırsat buldular ya, meşru bir bozgunculuk zemini addedildi bu mevzu; kürsüye çıkan muhalif zevatın şikâyetlerinin ardı arkası kesilmiyor.

"Râkız bunların birine cevap veriyordu. 'Orostopolis işgâl altındadır ve deniz kenarında olduğu için her vakit tekrar işgal edilebilir, arkadaşlar' dedi. 'Göğsümüze çevrilmiş namlularla nasıl istişare yapacağız da nasıl karar vereceğiz?' Bir muhalif Şura âzâsı çıktı, 'O vakit Anakara'yı muvakkaten başşehir ilân edelim, madem şu anda Orostopolis'de namlu tehdidi altında içtima edemeyiz' dedi.

"İşte tam da bu sırada dışarda bir gümbürtüdür koptu. Top sesleri, havaya sıkılan mermiler... Şura karıştı. Bağırış çığırış... Patlamaları müteakiben içeri, başlarında Kazmüdrik olduğu halde bir bölük asker girdi. Hepsi merasim kıt'ası kıyafetinde. Fazladan bir mitralyöz var.

"Ve Anakara'nın başşehir olması yeniden reye konup kabul edildi."

Sustu. Su isteseydi vermeyecektim. Devam etti:

"Fakat hadise kapanmıyor. Tutturdular, 'hükümet ve heyeti merkeziye yüreklere korku salarak arzusunu kabul ettirdi' diye. Fahti başvekil o esnada. Mecburen kürsüye çıkıp izahat verdi, dedi ki: 'Ortada kasıt yoktur arkadaşlar, muhafız kumandanı, Şura'nın Anakara'yı hemen başşehir ilân edeceğini zannetmiş, şenlik ve merasim maksadıyla havaya 21 pare top attırmış, lâkin biraz erken davranmış; ne bilsin adam Şura'da

bu mevzuda münakaşa olacağını.'

"Aslında bu izahla tatmin olmadılar. Fakat tabiî her gün cephelerden haberler geliyor, işler çok, heyecan çok, hadise unutulur, ortalık biraz yatışır gibi oldu. Tam bu esnada bir telgraf meselesi çıktı, her şeyi bir sefer daha berbat etti.

"Şura'nın merkezî kumanda heyeti tarafından ortaya getirilen teklife mukavemet ettiğini istihbar eden Câzib O'na bir telgraf yollamış. Aşağı yukarı şu mealde: 'Kumandayı merkeziyeye itiraz mı vardır? Anımonu'nun ortayerinde güzel Anakara mevkiinde tesisine muvaffak olduğumuz emniyeti bırakıp da köhne Sultanlı'nın sefih Orostopolis'inde, düşman namlularının tehdidi altında, her çeşit tehlikeye her daim açık deniz kenarında mı vatanın necatını temin edeceğiz? O bîçare âzâ-yı Şura, namlunun ne olduğundan bîhaber ise, bizzat kâfî miktarda asker ile gelip onlara o şartlar altında faaliyetin imkânsızlığını ispata hazırım.'

"Bu telgraf, nasıl olduysa, Şura'nın muhalif âzâlarından birinin eline geçiyor. Yani bir sureti. Başladılar, 'Milletin temsilcileri tehdit altındadır' yaygarasına. Yine Fahti kürsüye çıktı, zaten pek meraklıdır muhaliflere izahat vermeye, sonunda kendi de muhalif oldu ya, telgrafı herkesin gözünün önünde yırttı. 'Mesele kapansın' dedi. Telgrafın suretini çıkarıp salladılar. Fahti bunu da alıp yırttı. 'Şimdi oldu mu?' diye sordu o yumuşatıcı üslûbuyla. Fakat gemi azıya almış bozguncu tayfasını teskin etmek ne mümkün. O'nun bizzat Şura Reisi sıfatıyla meseleye elkoyması kaçınılmaz hale geldi.

"O çıktı kürsüye, telgraf diye bir mevzuun olmadığını sertçe söyleyip aksini iddia edenleri ispata davet etti. Muhalif âzâlar, 'Az önce başvekil gözümüzün önünde yırttı ya!' diye bağrıştılar. Bunun üzerine O, dost düşman herkesin zihni üzerinde yeni bir ibret hâlesi gibi süzülen şu sözleri etti: 'Efendiler, ispat edemeyecekseniz iddia da etmeyiniz!' Belki

duymuşsundur, bu sözün bütün Adliye binalarının ön ceplerine yazdırılması bir vakit mevzu yapılmıştı. Bilahare, sadece müddeiumumî odalarının kapılarına yazılsın dendi. Fakat sonra mahzurlu olacağı düşünülüp vazgeçildiydi. İşte bu söz o hadiseyi bitirdi.

"Yani Şura'daki kısmını bitirdi. Tabiî telgrafı muhalif âzâlara veren telgrafçının tesbiti ve vazife yerinin değiştirilmesi icabediyordu. Bu işle ben meşgûl oldum. Fakat bu basit memurun tayinini de mesele yapmak istediler. O yine büyüklük göstermiş, 'Cepheye gönderin, bari şerefiyle ölsün' demişti. Fakat bu mümkün olamadı. Yalnız sonradan, Anakara'nın dışına, Berhava Tepesine bir Fedakâr Telgrafçı Abidesi dikilmişti, bu adamın gömüldüğü yere.

"Bu ehemmiyetsiz bir vak'adır, ehemmiyetli olan, başşehir meselesindeki yaygaranın neden koptuğu."

"Şüphesiz," dedim, "bir telgrafçının lafı mı olur..." Duymadı bile. Devam etti:

"Orostopolis'in başşehir olarak kabûlü elbette müthiş mahzurluydu. Orostopolis'in münevveri, iş güç ve servet kudret sahibi zevatı, bizim, devletin kurtuluşunu temin edecek hareketimize adetâ bir yabancı kabadayı güruhunun çıkardığı rezaleti seyreder gibi, kâh bir mânâ veremeden kâh tiksinerek bakıyordu. Yok efendim İhtilaf ve Telakki'nin devamı gibisinden ithamları bahanelerinin üzerine yaldız yapıp bu parıl parıl şerefsizlik nişanlarını göğüslerine takmak suretiyle işgâlcilere ve onlarla tesanüt halindeki içi geçmiş Sultanlı Sarayına yaranmaya gayret ediyorlardı. Buna rağmen onlara müsamaha göstermek, başşehir ünvan ve makamını ellerinden almamak, hataların en büyüğü olmaz mıydı? Düşmana ve onun yanına katıp getirdiği Orunlara, Armanlara karşı mukavemete teşebbüs eden, bize iltihak eden vilâyet ve havalilerin ahalisi, o vakit, 'Kendini kurtarmak için kılını kıpırdatmayan Orostopolis en yüce pâyeye sahip olabiliyorken

biz kendimizi niçin ateşe atıyoruz?' diye sormaz mıydı? İstikameti benimsemek mecburiyetinin bir istikbal garantisi olduğu ve bundan başka bir teminatın olamayacağı zihinlere nakşolunmalıydı. Fakat elbet bu kadar değil:

"Anakara biz demekti, Orostopolis Sultan; Anakara intizam demekti, Orostopolis hercümerç; Anakara mütecanislik demekti, Orostopolis kozmopolitlik; Anakara tâlim yapıyor, Orostopolis dans ediyordu; Anakara hedefi ve rengi belli bir istikbal demekti, Orostopolis dünün ve bugünün alacabulacası; Anakara'nın bugününe hâkimdik, yarınına da hâkim olacağımız garantiydi, Orostopolis'in dününe hâkim olunanamıştı, yarınına da olunamazdı; Anakara ahlâk, fazilet, doğruluk prensiplerinin taş taş, binalar caddeler şeklinde, bir şehir suretinde vücut bulmasıydı, Orostopolis insan zekâsının en karanlık kısımlarının tesirindeki yoldan saptırıcı haşaratın fing atması; Anakara pozitifti, Orostopolis meş'um; Anakara genç, Orostopolis geçkindi; Anakara bulûğ çağını geçmiş gerdeğe girmeye hazırlanıyordu, Orostopolis menapozun eşiğinde ve duldu; Anakara mazbuttu, gözü açılmamış, saf ve itimada şâyândı, Orostopolis çapkın ve oynak; Anakara temizdi, Orostopolis cenabet; Anakara müteyazıydı, Orostopolis ihtiraslı, gözü doymaz; Tarkan milleti için o şartlarda mümkün ve mâkûl ebatta bir memleket Anakara'dan idare edilebilirdi, oysa Orostopolis'de oturunca hükmünü birkaç kıt'aya yaymak adetâ bir mecburiyet haline gelirdi; Anakara teskin ediciydi, Orostopolis tahrik edici; Anakara'da gayet münasip olan kuvvet ve büyüklükler, Orostopolis'de bir güçsüzlük ve kifayetsizlik manzarası arzedebilirdi; Anakara'da her şey netti, dağınıklık, bulanıklık olmazdı, Orostopolis'te sisten göz gözü görmezdi; Anakara devletçe yatırılır kaldırılırdı, Orostopolis'de devlet ne idüğü belirsiz binlerce unsurdan bir tanesi gibi, sıraya girmek mecburiyetinde kalırdı; Anakara'da güneşin parıl parıl parlattığı bozkır, millet için

tesis edilecek istikbâlin üzerinde yükseleceği bir bereketli zemin gibi uzanmış bekliyordu, Orostopolis'de en hâlis niyetlerin ve cesurâne teşebbüslerin tepeler, dehlizler, daracık sokaklar arasında kaybolup gitmesi işten değildi; Anakara'da heyecanlı ve azimli insanlar her gece tazelenen enerjileriyle güneşin doğmasını sabırsızlıkla bekliyordu, Orostopolis'de kafası tütsülenmiş bulanık bakışlı sefihler ayın batmasına mâni olmak peşindeydi; Anakara'da güneş gün ve geleceği aydınlatıyordu, Orostopolis'de gözler mehtabın cılız ışığına dikilmişti, etraf karanlıktı; Anakara emniyetliydi, Orostopolis tekinsiz; Anakara'da ayak yere sağlam basılırdı, Orostopolis'de topuklu veyahut yüksek ökçeli pabuçlar buna müsaade etmezdi; Anakara'da uzanıp sırtını koyacağın yer sarsılmaz, kıpırdamaz bir dayanaktı, Orostopolis'de kolaylıkla boğulup gidebilirdin; Anakara yekpâreydi, Orostopolis'i bağrında kimbilir ne uğursuzluklar ne tehlikeler saklayan su kütleleri ikiye bölmüştü; Anakara yer durdukça duracak bir kocaman toprak parçasının ortayerindeydi, Orostopolis deniz kenarında!"

III

Yeni Nizam

12

"Sen hiç ihtiyatla, temkinle, azar azar Cumhuriyet ilân edildiğini duydun mu? Böyle işlerin bir hamlede olması icabettiği şüphe götürmezdir.

"Cumhuriyet'in ilânı meselesi epey münakaşa edilmiştir. Hele o vakit... Fakat bu meselede itiraz edenler, Cumhuriyet ilânından memnun olmayanlar millet değildir. Bir avuç muhalif zevattır. O, milletin Cumhuriyet ilânına muhalefet göstermeyeceğini kestirmiş, buna göre hareket etmiş; haklı da çıkmıştır. Hiçbir adımı ötesini berisini hesap etmeden atmış mıdır? Misâli var mıdır? Yok. Çünkü Tarkan milletinin haslet ve hususiyetlerini O pek iyi teşhis edebilmişti. Hareketlerinde, hamlelerinde bunları icabeden surette hesaba katmıştır.

"Tam hatırlıyorum; 'Şunu ilân ediverin' diye emir geldiğinde saat akşam 20.30'du. Bir miktar hazırlıktan sonra, geceyarısına doğru toplar atılmaya başlandı. Safdil ahali, yeniden harp çıktı zannıyla kaçışmaya başladı. Evlerde ışıklar söndü, bir paniktir gidiyor. Ama nihayet müjde verildiğinde, millet O'nu anladı ve Cumhuriyet hayatına intikal etti.

"Millettekini keşfedip milletten almak ve bilahare tekrar ona vermek budur işte. O, milletin içindeki cevheri ve millet

için neyin hayırlı olduğunu biliyordu. Lâkin millet kendi içindeki cevheri bilmiyordu. Bunu adetâ unutturmak istemişlerdi insanımıza. Hattâ millet olduğunu dahi bilmiyordu. Millete bunların hepsini O öğretti.

"Ayrıyeten, Cumhuriyet'in ilânı karşısında bir şüphe, bir inançsızlık husûle gelmesine baştan mâni olmak için ne yapmıştı, biliyor musun? Bir gün evvel, bir Fransız mecmuasına beyanat vererek Cumhuriyet'e gidildiğini açıklamıştı. Şimdi diyeceksin ki, o vakit zaten münakaşasız lider mevkiindedir, elinde bütün vasıtalar ve imkânlar varken niçin bir Batı mecmuası vasıtasıyla işittirmeyi tercih ediyor?

"Burada da bir memleketin siyasî ve kültürel hayatının derinliklerine nüfuz etmiş olmanın, siyaset kadroları ve amme fikriyatı üzerinde ne gibi metodlarla müessir olunabileceğini keşfetmiş bulunmanın mahareti vardır: Haber Batı'dan gelince elbette ilkin buna herkes kayıtsız şartsız inanacaktı, âdet böyleydi. Sonra, inanmakla kalınmayacak, buna karşı konamayacağı hemen akıl edilecekti. En az yüz senedir Batı'dan gelen hangi haber, hangi telkin, hangi teklif sadece bir şayiadan ibaret kalmış ve hangisine karşı konabilmişti?

"Bir de, istikametimizi Batı'ya çevirmekle yok efendim millî benliğimizden uzaklaştığımız, yok hususiyetlerimizi kaybettiğimiz falan söylenir. Kuvvet nerede ise, iktidar nerede ise, dünya işlerinin kararları nerede veriliyorsa, milletlerin akıbetleri, istikballeri nerede tayin ediliyorsa oraya müteveccihen yola çıkmıştık biz. O bize bu istikameti vermişti ve bu istikamet doğruydu, bundan başkasında bir inkişaf ümidi, bir yükselme imkân ve ihtimali mevcut değildi."

Nutuk atar gibi konuşması canımı sıkıyordu. Buna katlanabilirdim belki. Ama zaman zaman oyuna hakikaten katılmaya kalktığım için fazlasıyla yorulmuştum. Ruhum sabah akşam şiddetli gelgitlerin yaşandığı, yumruk kadar taşların bir haftada küçücük çakıllara dönüştüğü, çakılların da üç-beş

günde uzaklardaki derinliklerden gelip yine lâcivert karanlıklara dönen incecik kum kütlelerine karıştığı insansız bir sahilden farksızlaşmıştı. Bazen ufukta beliren bir tekneden inecek canlılarla hayat bulacağı umuduna kapılıyor, şenleniyor, bazen de zaten bir an olsun huzur bulmayan tabiatın yağmurlu fırtınalı tokatlarını yiyerek sersemliyordu. Ve bu arada, sahille tekne asla aynı hakikatin bünyesinde varolmuyor, fırtına ise bambaşka bir hakikatin âleminden uzanıp çakıl taşlarını sürüklüyordu.

En kötüsü, bunlara rağmen, tahammül etmekte zorlandığım aralıksız anlatım kesildiğinde müthiş huzursuz oluyor, yerimde duramıyordum; bir an önce yeniden başlamasını bekliyordum.

Bir yandan da, anlatılanların arasında anlatanı aradıkça düpedüz telâşlanıyordum. Kendini var etmek için anlatıyordu ama anlattıkça sadece kendi kaybolmakla kalmıyor, bana da yönümü kaybettiriyordu. Zaman zaman bir hapishane yatağının üzerinde karşı duvara bakarken, yani aynı satıh üzerinde biraraya gelebiliyorduk. Ancak sözlerini bitirip sustuğunda da var kalabileceği hâlâ pek şüpheliydi.

"Cumhuriyet'in ilânı sırasında Faur Bey'in yaptıkları pek ibret vericidir," diye devam etti. Yine sevindim haliyle, Faur Bey hiç değilse elle tutulur bir varlıktı. "Gazeteye beyanat verdi," dedi, "efendim, Cumhuriyet'in böyle apar topar ilânı, halkta sorumsuz birtakım zevat tarafından tertip edilen şeklin bir emrivâkî biçiminde ortaya atıldığı intibaını yaratmış, halkın tepkisi varmış, falan... Şuna bak; var kuvvetiyle destekleyeceğine, fitne tohumları saçmaya gayret ediyor. Tabiî alttan alta. Lâkin bir cümlesi vardı ki, O'nu müthiş kızdırdı. Dedi ki Faur Bey, bu sözümona halk tepkisi için: 'Bu durum halkın uyanıklığını gösterir.' Şunu da ilâve etti: 'Dünyada ne idareler var ki, adı cumhuriyet, kendi istibdat.'

"Bu ne büyük terbiyesizlik, farkındasın değil mi? Ama O

hemen cevapladı. Faur Bey'in 'halkın uyanıklığına memnunum' demesi üzerine, 'Faur Bey'in benden daha fazla memnun olmaya hakkı ve selâhiyeti yoktur' beyanatını verdi. Faur Bey'in çenesi bir müddet sonra hadiselerin gidişatı öyle icabettirdiği için kapandı.

"Efendim, Faur Bey'in derdi şuydu: İlle de Cumhuriyet ilânı meselesi meclislerde müzakere edilecek, herkes fikir beyan edecek, artık haftalar mı sürer, aylar mı sürer, konuşulacak konuşulacak, bu arada elbette bilumum hainane teşebbüs yapılacak, baltalamalar, çomak sokmalar... Halbuki, birden atıverirsin topları, biter. Öyle de oldu.

"Faur Bey acınacak duruma düştü. Çünkü bir keresinde bu cumhuriyet meselesi konuşulurken halifenin mevcudiyetini müdafaa etmek için, 'Bizde umumî vaziyeti tutmak zordur' demişti. 'Bunu ancak herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir.' Ne gaflet! O kadar yüksekte bir makam, ihdas edilmişti bile zaten. Faur Bey iplerin bir kısmını hâlâ kendi gibilerin elinde sanıyordu. Halbuki, yüksek makam yerine yerleştikten sonra milleti buna alıştırmak mı sağlanamayacaktı! Tam da Faur Bey'in tarif ettiği şey olmuştu, ama onun istediği mahiyette değil.

"Tabiî o vakit Cumhuriyet'in anî şekilde ilânının dibinde bir de meclis meselesi var. Ulutarkan Ahali Şurası'na bir hadde kadar itimat ediyor, yoksa, meclisin icabeden mâkûl fikirlere varacağına inandığı her zaman serbest münazara ve münakaşadan yana olmuştur. Ama bir kere dersini almış meclisten; daha evvel; elbet yoğurdu üfleyip de yiyecek.

"Mübalaga zamanı. Orostopolis'deydi o vakit. Bir müddet Sultan Mahveddin'le münasebet kurdu. İçi yanıyor; göz göre göre koca memleket elden gidiyor. Sabah akşam hal çareleri düşünüyor; teşebbüsler, temaslar, teklifler...

"Evvelce bir fırsatta Sultan'a demiş ki: Siz 5. orduyu kumandanıza alın, beni de erkânıharbiniz yapın, yaklaşan zorlu

günlere hazırlanalım. Şimdi, bunu dediği vakit Sultan henüz şehzade. Tahta geçecek, belli, ama daha var. Görüyorsun, Ulutarkan o vakitten tedbirini almaya çalışmış. Lâkin Mahveddin yanaşmamış. Bilahare ikinci teklif: Siz Erkânıharbiye Riyasetini de ihtiva edecek şekilde başkumandanlık tesis edip bunu üzerinize alın, kendinize de erkânıharbiye reis vekili olarak beni tayin edin. Sultan o vakit tahta geçmişti; bunu da temin etmedi. Ve nihayet, Nezdî Paşa'yı Sadarete getirip beni de Harbiye Nâzırı yapın teklifinde bulundu, Sultan bunu da muvafık bulmadı. İnsan sultan da olsa bu derece kör veyahut idrak kabiliyetinden mahrum olabilir demek ki.

"Her ne ise, Sultan'la bu münasebet yürümüyor. O vakit Fahti de Orostopolis'de. *Minder* diye bir gazete neşrediyor, burada esas olarak O'nun fikirleri yeralıyor. O esasında kendi hazırladığı beyannameleri dağıtarak, başşehirdeki bütün mühim zevatı münakaşalara zorlayarak geniş faaliyet gösteriyor. Fakat bu gazete de O'nu bir nevî neşriyat sahasında lanse etmek için. Çünkü ne yolla ne kadar söylersen söyle, kulak veren yok..."

"Yoruldunuz," dedim. Biraz sussa iyi olacaktı. Sözleri arasındaki bağlantıları kaçırmaya başlamıştı.

"Yoruldum," dedi. "Bâhusus o günleri hatırlayıp yoruldum. Boyuna birilerine gidiliyor, birileri bir yerlerden alınıp gizlice bir yerlere getiriliyor, kapalı perdeli evlerde toplantılar yapılıyor, bir yandan herkes birbirinin kiminle ne yaptığını, kimlerle düşüp kalktığını biliyor, bir yandan da müthiş bir gizlilik içersinde pek çok cephelerde ufak, büyük fikir, teklif ve kanaat muharebeleri yürütülüyor. Çok zordu, çok girift ti ve her şeyden evvel muazzam itimat, sadakât ve dikkat icabettiriyordu."

"Biraz dinlenin, devam edersiniz," dedim.

"Yok," dedi, "saat kaç?"

"Saatim yok, söyledim," dedim.

"O'nun meclise itimatsızlığına sebep olan hadise," dedi, "Vâkıf Paşa kabinesine itimatsızlık reyi verilmemesi hadisesidir. O dahil aklı eren pek çok zevatın vatanperverâne tekliflerine rağmen Sultan tuttu, yıllanmış koca kurtlardan Vâkıf Paşa'yı Sadarete getirdi. Vâkıf Paşa da tam kendine göre, ne kokar ne bulaşır bir kabine teşkil etti. Aralarında İhtilafçı aleyhtarı birtakım müfritler de var, lâkin ekalliyette.

"O hemen harekete geçti ve dedi ki: Devletin ve memleketin selâmeti için bu kabineye itimatsızlık reyi verilmelidir. Mebuslarla tek tek görüştü, onları ikna etti, onlara izah etti, onları kazandı. Ve itimat reyi için meclis içtima ettiğinde locada seyirci mevkiinde yerini aldı.

"Sen hüsran nedir bilir misin? Ben O'nu Vâkıf Paşa'ya itimat reyi vermiş meclisten döndüğünde gördüm. Ve o vakit düşündüğüm şeyi gayet berrak şekilde hatırlıyorum. Dedim ki içimden, hüsrana hiçbir mâni yok hayatta. Her vakit hüsranla karşılaşabilir insan."

Hemen atılıp, "Bugünkü durumunuz gibi..?" dedim.

Anî bir hareketle işaret parmağını bana doğru uzattı. "Bir daha söylemeyeceksin bunu!" diye bağırdı. Öğleden sonraydı. Hücremizin dışından gürültüler geliyordu. Ya gece vakti bağırsaydı böyle, diye düşünüp titredim. Az sonra, Ulutarkan'ın kabineye güvensizlik oyu vereceklerine dair söz verdikten sonra aksini yapan mebuslardan nasıl tiksindiğini ve meclislere güvensizlik beslemeye başladığını dinledim. Sadece sonunda, "Siz neredeydiniz o sıralarda?" diye sordum.

"Ben? Arabacıydım umumiyetle," dedi. "Bazen bir nefer, bazen düşük rütbeli bir zabit, bazen posta memuru, bazen bir seyyar satıcı, bazen ulemâdandım. Mektup götürdüm, pek çok mühim zevatı akla hayale gelmedik semtlerde kuytu köşelere taşıdım, Paşa konaklarına süzülüp kapı dinledim. İngiliz veyahut Fransız zabitanıyla Sera'da düşüp kalktım. Onlara afyon temin edip, alkol ve ter kokusuna bulanmış

hülyalarının arasında bizim akıbetimize dair hakikatleri aradım... Ben... nerede miydim... muayyen bir yerde değildim ki..."

Sustu. "Cumhuriyet'in ilânından bahsediyorduuz," dedim.

Cumhuriyet Sonrası Harpler ve O'nun Akıncısı

Doç. Dr. Çağdan Tarkanol

Milliyet Harbi, Yazı Harbi, Kıyafet Harbi ve Ölçü Harbi'nden oluşan Harp'ler bütününe ilişkin olarak, aşağıda, Ulutarkancılık ilkeleri konusunda ülkemizin yetiştirdiği en büyük düşün adamının, Ölçü Harbinin 54. yıldönümü dolayısıyla Ulutarkan Harpleri Yüksek Enstitüsü'nde yaptığı, zamanında televizyondan da eşanlı aktarılan konuşmanın eşçözümünü okuyacaksınız. Bu tanımdan sonra gerçekte belirtmeye gerek yok, ama özünçyoksayısının (kadirbilmezliğin) egemen olduğu günümüzde bu anımsatma ne yazık ki gereksiz kaçmıyor, sözünü ettiğimiz büyük adam, Profesör Raşid Kayyar'dır.

Bu bağlamda Prof. Kayyar'ın yaşamöyküsüne değgin türlü bilgiler verme olanağını bulmuş olmaktan çok mutluyuz.

Raşid Kayyar, Sultanlı Tıbbiye'sinin genç ve yetenekli Muhafız Birliği Komutanı Miralay Zadun Bey ile o dönemde Orostopolis'in en modern ailelerinden birinden gelme, çarşafsız peçesiz gezen ve yabancı dil bilen ender kadınlarından Fıssiye Hanım'ın oğlu olarak, Tarkan ulusu için pek şanssız bir dönemde,

Mübalaga Dönemi'nde dünyaya geldi. Prof. Kayyar'ın çocukluğu, Anımonu'da başlayan Ulusal Örgütlenme'ye karşı takınılacak tavır konusunun aydın katman arasında yoğun tartışmalar yarattığı o karışık ortamda geçti. Kayyar'ların evinde, gördüğü Batı eğitiminin de etkisiyle derinden kavramış bulunduğu "ulus olarak kendini kurtarma zorunluğu"nu sürekli vurgulayan anne Fıssiye Hanım yoğun ulusal duygularını çevresine saçıyordu. Miralay Zadun Bey ise, vatansever bir subay olmakla birlikte, çocukluğundan beri süregelen bir hastalığı nedeniyle kan gördüğünde nabzı durduğundan, Orostopolis'de edilgin bir görev üstlenmek durumunda kalmıştı ve Anımonu'ya geçerek Ulusal Örgütlenme'ye katılmaya yanaşmıyordu.

Bu durumun yolaçtığı gerginlik ve aile kavgaları arasında bunalan küçük Raşid, bir gün Anımonu'dan gelen Ulusal Örgütlenme bülteni *"Kurtaracağız"*ın[1] annesince masanın üzerine bırakılmış bir sayısını ele geçirerek okudu. Aile, çocuğun dört yaşında birdenbire okumaya başlamasından ötürü sevince boğuldu.

Ancak ailenin sevinci yerini bir süre sonra önkuşkuya (tedirginliğe) bırakacaktı. Çünkü küçük Raşid, masanın üzerine kısa bir not bırakarak evden songöçmüştü: "Anımonu'ya geçiyorum. Tarkan'sak yerimiz orasıdır. (Reçel kavanozunu ben aldım, merak etmeyin.) - Raşid."

Fıssiye Hanım bu olaydan sonra eşinden ayrılmış ve Sarınabahçe'de kıyıya çıkan işgal güçleri denizcilerine seccade, lokum ve işlemeli saatler satan bir gezginci satıcı kılığına girerek Ulusal Savaş güçleri yararına casusluk çalışmaları yapmıştır.

Zadun Bey ise, hiçbir dönemde etkin savaş içine girmemiş, ancak yine de Tıbbiye deposundan çok sayıda sağaltıcıyı (ilacı) çeşitli dönemlerde kahraman kayıkçılar aracılığıyla Anımonu'da savaşan Tarkan ulusal güçlerine göndermek gibi çalışmalarda

bulunmuştur. Bu duyarlı insan Mübalaga Dönemi'nin son yılında, bir ciğerci satımevinin önünden geçerken fenalaşarak düşmüş ve oracıkta can vermiştir.

Küçük Raşid, Anımonu'ya kendi hazırladığı bir planı uygulayarak geçmiştir. Ezmid yöresindeki İngiliz işgal birliklerinin subayları zaman zaman ailelerini Orostopolis'e gönderir, kadın ve çocuklarının, savaş koşullarından ırakta, her nasılsa elkoymuş bulundukları, dünyanın bu en güzel kentini gezip eğlenmelerini ve sözümona buraları ele geçirmiş eşleriyle babalarıyla böbürlenmelerini sağlamak isterlerdi. İşte, Raşid'in yaşlarında 28 çocuktan oluşan bir İngiliz topluluğu Dürsükar'dan Ezmid'e giderken, başını traş edip bıyıklarını sarıya boyamış olan Raşid de aralarına karışmış ve sokak lambasının ışığında iki gecede çalışıp öğrendiği İngilizcesiyle hiç açık vermemeyi başarmıştır. Bu büyük insan, Tarkan insanının isterse Batılıların arasına karışıp onlardan biri olabileceğini o küçük yaşında hiç ayırdında olmaksızın kanıtladığı[2] bu yolculukla ilgili olarak sonradan kendisine sorulan sorulara yanıt vermemeyi yeğlemiş, her kezinde, "Sorry, no comment," demiştir. "Açıklamak istemem, çünkü günün birinde yine işgal altında kalırsak ve aynı gizli yolları kullanmamız gerekirse diye düşünürüm."

Prof. Kayyar'ın Ulusal Örgütlenme dönemi geride kalıp, Ulusal Savaş kazanılıp, Harp'ler yapıldıktan ve genç devlet sağlam bir temel üzerine oturduktan sonra dahi hadiyapalımcılık (seferberlik) ve hepayaktalık (teyakkuz) tininden ayrılmadığı tartışılmaz bir kesinliktir. Kendisi, düşman birliklerinin değilse bile, Tarkan ülkesini tuttuğu yoldan döndürmeye, yine eski karanlık günlere geri götürmeye, parçalamaya, parçalarını başka başka devletlere vermeye çalışacak olanların her dönemde çıkabileceğini kendine ilke edinmişti. Bu açıdan, Yeni Yön'ün yerleşmesi, ilerlemesi, gelişmesi ve atılan her adımın korunması konusunda gösterilen gevşeklikler onu pek üzer ve bunlara

karşı her şeyi göze alarak savaşım verirdi. Görevi devleti korumak ve Yeni Yön'ün bekçiliği olan güçlerin adeta her an "ensesinde"ydi, onlara kulaklarının dibinden "zinde ve uyanık" olmalarını haykırırdı.[3]

O bu bakımdan, hiçbir dönemde askersel üniforma taşımamış olmasına rağmen, devletin bir sürekli karargâh nöbetçisiydi.

Prof. Kayyar, bu sürekli uyarıcı (antisedativé) işlevinin yanısıra, kendini de bizzat ürünü saydığı ulusal saygın gelişme yolunun düşünce savaşçılarından biriydi; ama sadece öğrendiklerini uygulayan bir yürütmeci değildi. Bundan fazla olarak, Yeni Yön'ün, O'nun tarafından geliştirilmesine ve uygulanmasına olanak bulunamamış alanlarda yeni düşünsel silahlarla donatılmasını sağlamıştı Prof. Kayyar. O'nun düşünsel kalıtının geliştirilmesinin yasalarını da Prof. Kayyar biçimlendirmiştir. Dolayısıyla, Kayyar'ı, teori ve yöntem alanında bir yasamacı da saymalıyız. Ayrıca, Yeni Yön doğrultusunda yapılan her düşünsel üretimin, kendi adlandırışıyla "asla esasa uygunluk" bakımından en özenli ve kuş uçurtmaz değerlendiricisi, yargılayıcısıydı.

Bu üç noktayı biraraya getirerek, O'nun ve izleyicilerinin siyasal olurluk düzeyinde gerçekleştirdiği üçlü bütünlük'ü[4] Prof. Kayyar'ın teori ve düşünce üretimi alanında sağladığını vurgulamalıyız. Bu bütünlük olgusu, Prof. Kayyar'ı, Yeni Yön'ün katıksız yerinegeçeni (temsilcisi) konumuna yükseltmektedir.

Prof. Kayyar yaşamı boyunca, Simir Suikastı'ndan sonra kendi isteğiyle geçici bir süre için yaptığı İstihlak Mahkemesi üyeliği dışında hiçbir resmi görev almamıştır. Eskilerin deyişiyle makam-mevki hırsı, zenginlik tutkusu tanımamış, konferansları, yazıları, kitaplarıyla, gazete makaleleriyle, yalnız ve yalnız, öğrencilerini, ulusunun aydın insanlarını eğitmeye çalışmıştır.

Çağdaş ve aydın Tarkan insanı üzerinde böylesine uğraşırken, bu özverili profesör, ne yazık ki ulusun aydın ve çağdaş olmayan bir kesiminin varoluşuna sürekli üzülmüştür. Kuşku yok ki, bu kısa tanıtıcı sunuş yazısının amacı eleştiri değildir. Ama görüşümüze göre, en azından kendisinin sağlığında ona böyle görünmemek için çaba harcanabilirdi.[5]

Prof. Kayyar, O'ndan sonra ülkeyi yöneten kadronun bir öğretmeni de olmuştur. Ayrıca, bu kadronun, gerekli gördüğü durumlarda O'nun kalıtı olan Cumhuriyet'i koruma ve kollama amacıyla giriştiği zorlu işlem ve eylemlerde bu vatansever kadro için güvenilir bir tinsel saklangaç (siper) oluşturmuştur.

O'nun adını taşıyan bütün kurumlarda ya kurucu ya yönetici ya üye ya onursal üye olan Prof. Kayyar'ın, aramızdan ayrıldığında, geride bıraktığı dev topluyapıt, günümüzün modern Anakara'sında başlıbaşına dev bir kitaplık oluşturmaktadır. Bir tek örnek vermek gerekirse, 112 klasör tutan konferans notları, profesörün yaklaşık yirmi yıl boyunca günde en az dört konferans vermiş olması gerektiğini göstermektedir. Bu olağanötesi çaba, bize, Prof. Kayyar'ın Yeni Nizam ve Yeni Yön'e salt usçu bir düşünüşün sonucu olarak değil, büyük bir duygu ve inanç kaynağı olarak da sarıldığını düşündürmektedir.

Son olarak, şu noktayı eklemek istiyorum ki, küçük yaşlarda bilinçle seçtikleri Ulutarkancılık yolundan ömürlerinin sonuna kadar ayrılmamış öğretmen, bürokrat, subay, gazeteci ve öğretim üye ve görevlisi öteki vatanseverler gibi, Prof. Kayyar da yaşamını alçakgönüllü ölçüler içinde sürdürmüş, bir otomobil dahi alamamıştır. Öldüğünde, sadece babadan kalma iki katlı bir konağın yıkıntısı ile O'nun ona armağan ettiği köşkü yükleniciye vererek kat karşılığı yaptırdığı çokkatlıda (apartmanda) iki konuta iyeydi. Zenginlerden ve sonradan

görmelerden nefret eder, taksiye binmezdi. İki yılda bir Zimerban'dan yenilediği potinlerini her zaman boyalı ve temiz tutmaya özen gösterirdi. Evden üniversiteye yağmur çamur dinlemeden yaptığı yürüyüşlerin izlerini, odasına geldiğinde, masasının en alt çekmecesinde sakladığı bir bez ile pantolon paçaları ve ayakkabılarından güzelce temizlemeden öğrencilerinin karşısına çıkmazdı. Bu satırların yazarı doktora sınavı öncesinde kezlerce bu temizleme işlemini onun yerine yapmak istemiş ama hiçbir zaman buna olanak bulamamıştır; Prof. Kayyar kimseye borçlu olmak istemezdi.

Bugün bu değerli bilimadamı ve Yeni Yön "akıncı"sı insan gibi sonsuz uykusuna yatmış bulunan değerli eşi Ayhilal Hanım'la evlilikleri, O'nun önerisi ve girişimi ile olmuştu.[6] Eşi, Prof. Kayyar'ın en büyük destekçisiydi. Çocuklarının olamayacağını öğrendikleri gün, bir yandan sessizce ağlarken, bir yandan da doğmasını umduğu oğluna bir gramofon, bir çalışma masası ve bir pulluk alarak kendini müjdeye böylesine hazırlamış olan Prof. Kayyar'ı yatıştırmaya çalıştığını Sayın Profesörden dinlemiştim. Ayhilal Hanım bu sırada eşine, "Üzülme Raşid Bey, senin çocukların bunlar işte," diyerek kitaplıklar dolusu yazı ve kitabı göstermişti. Prof. Kayyar, o üzüntü anında kendi yazdıklarının üst kattaki raflarda bulunduğunu söylememeyi yeğlemişti. Bu ince insanın bütün yazdıklarını bu günden sonra eşi daktiloya çekmiştir.

Ayhilal Hanım, O'nun buyrultusuyla on parmak daktilo öğrenmiş ve Tarkanya'yı Avrupa Daktilo Şampiyonası'nda başarıyla temsil etmiştir. Ayhilal Hanım, daktilo yazmak da içinde her türlü işte insanın eline dolaşan çarşaftan kurtulunca Tarkan kadınının çağdaş uygarlığın yarışma alanlarında ne kadar başarılı olabileceğini kanıtlamış bir insandır.[7]

Ayhilal Hanım, değerli eşini dul bırakarak, ondan önce yaşama gözlerini kapamıştır. Hastalığı sırasında Prof. Kayyar eşini

yalnızca hükümet doktorlarının muayene etmesine izin vermiş, sağaltıcılarını Devlet Sigortası'ndan almış, hepsi son derece yakın arkadaşları olan devlet yöneticilerinin bütün önerilerini "ayrıcalık" sayarak reddetmiştir.[8]

Ayhilal Hanım, Ulutarkan'ın ölümünü izleyen yıl içersinde yaşama gözlerini yummuştur. Prof. Kayyar'ın *Ulutarkancı İçin Bireyin Önemi* yapıtı bu sırada yazılmıştır. Prof. Kayyar en çok, bu yapıtı daktilo aşamasına geldiğinde yüreğinin sızladığını söylemiştir.

Prof. Kayyar'ın, değil kısa bir tanıtım yazısına, ciltlere sığmayacak kişiliği ve yaşamöyküsüne değgin olarak, sınırlı ve yetersiz olmaya yargılı açıklamalarımızı burada keserek, O'nun Harp'lerini anlattığı ünlü konuşmasını sizlere sunmak istiyoruz. Bu büyük düşünce savaşçısı ve akıncısını bir kez daha saygıyla anar ve yaşamının genç kuşaklara örnek oluşturmasını dilerken, O'nun Prof. Kayyar için söylediği bir sözü anımsatmak istiyoruz. Şöyle demişti O: "Demek başka insanlar bir insanı bizatihi kendisinin dahi fevkinde ciddiye alabilirlermiş, efendiler. Ben bu Raşid'e baktıkça bunu düşünür dururum."

AÇIKLAMALAR

1 Bu bülten Milli Teşkilatlanma tarafından, özellikle Orostopolis ve Simir'deki görece aydın kesim için çıkarılıyordu. Bir işlevi de işgalci İngiliz birliklerinin moralini bozucu yayın yapmaktı. Bir sayfa Tarkanca bir sayfa İngilizce şeklinde düzenlenmişti. İngilizce adı *"We shall overcome"* idi. Sonraki yıllarda dejenere Batı gençliği kendine tutunacak yeni dallar ararken Doğu'ya yöneldiği sırada bu isim keşfedildi ve Tarkan'ın geleceğini çağdaş ölçülerle yeniden kurma hamlesinde ancak sadece bir başkaldırı unsuru tesbit edebilen bu kıt kavrayışlı gençlik tarafından şarkı haline getirildi. Batı kültürünün temellerinden pek çoğunun Tarkan atalarının elleriyle

kardığı zengin kültür harcıyla atıldığı bugün ne yazık ki unutulmuşa benzemektedir.

2 Tarkan'ın Batılı ile birlikte yaşayabileceğini göstermek O'nun ülke ve ulus için saptadığı yönelimin olabilirliğini kanıtlamak için gerekliydi. Prof. Kayyar, kendinin küçük yaşta farkında olmaksızın sağladığı kanıtın daha gelişmişlerini elde etmek amacıyla, özel bir eğitimevinde üç genci ayrı ayrı özel eğitim programlarıyla yetiştirdi. İtalya, İngiltere ve Fransa'ya gönderilen bu gençlerle yapılan deneyden çok başarılı sonuçlar alındı. Aralarında bir Tarkan gencinin bulunduğunu Fransızlar iki yıl sonra bir yemekte, İngilizler üç yıl sonra bir sinema bileti kuyruğunda fark ettiler. İtalyanlar durumu hiçbir zaman fark etmedi. Gençler ülkeye dönüşlerinde bizzat Ulutarkan tarafından törenle karşılanıp alınları öpüldü. Ulutarkan bu törende, "Efendiler," demişti, "işgal ettiğimi bu yüce makam olmasaydı, Batı aleminde Tarkan'ın yeri olamayacağını iddia edenlere buradan ayıp bir el hareketi yapardım." Törende Prof. Kayyar'a bir madalya takılmıştır. (Bu madalya, Başıboş Fırka'nın kuruluşunu izleyen günlerde, ülkenin çeşitli yörelerinde meydana gelen saldırgan başkaldırılar sırasında yaşanan üzücü bir olayda profesörün hayatını kurtarmıştır. Bir grup yönetici ile birlikte konferans vermeye gittiği Banaliye'de bazı serseriler heyeti taşlamış, Prof. Kayyar'ın göğsüne isabet etmek üzere olan bir taş bu madalyaya çarpıp geri dönerek saldırganlardan birinin başını yarmıştır.)

3 Özellikle Ulutarkan'ın ölümünden sonra Prof. Kayyar'ın, çoğu akşam, mesai bittikten sonra ve bazen gece geç saatlerde, devlet yöneticilerini uyanık ve tetikte tutmak için çabaladığı bilinmektedir. Anakara ve Sınır İstihlak Mahkemesi Reisi, Dahiliye ve İstintak Vekili Ali Celat, hatıralarında şunları anlatır: "Vefakar ve yorulmak bilmez fikir ve yazı adamı Raşid hepimizin korkulu rüyası olmuştu. Bu, kelimenin tam manasıyla böyleydi, zira bazen hakikaten uykunuzun arasında zuhur ediyordu. Gece hepimizi dolaşıyor, ahalinin fakrü zaruret içersinde bulunduğundan, Yeni Nizam düşmanlarının sinsice faaliyete geçebileceğinden bahisle mütemadi ikazat halindeydi. Gecenin bir vakti çıkar gelir, tam iki kadeh meşkedeceğiz, 'Millet hizmet bekler, siz zevküsafanızdasınız' diye bizleri azarlardı. Bir keresinde ben sinirlerime hakim olamamış ve onunla az daha kavga edecek idim. Alitaş Bey ile Doktor Rabik araya girdiler..." (*Öksüz Başşehir*, Anakara.)

Ali Celat Bey'in "az daha kavga edecek idim" diye sözünü ettiği olayı Alitaş Bey'in *Bir Devlet Nasıl Kuruldu?* adlı hatıra kitabından aktaralım: "Raşid Kayyar yine gelmiş, arkasında bizim vekaletten iki zavallı müs-

tahdem, onların kucağına yüklemiş, masamda evrak namına ne bulduysa, diyor ki: 'Sen gelip de arkana yaslanıp istirahati hakkettiğini düşünmem için masanda yapacak iş kalmamak iktiza eder.' Yahu olur mu? makine olsak dahi kifayet etmez. Mesai dediğin biter mi? Ali Celat'ın da tepesi attı, silahına davrandı. Şükür ki, iki el ateş etti, vuramadı. Fakat neredeyse kapışacaklar. Arkadaşım Doktor Rabik Bey ile ben araya girdik ki, zaten hadisenin asıl muhatabı benim. Neyse, Raşid'i teskin edip gönderdik, Ali Celat'ı da 'Yarın mahkeme var, davaya bakacaksın, bak bu sinirli halinle yanlış adam asarsın' diyerek yerine oturttuk. Velhasıl bu Raşid pek vatanperver ama biraz da işgüzar bir zat idi. Lakin bir hususiyeti her zaman takdirle yadedilmeye şayandır; o da, hiçbir vakit yanınızda yabancı varken bize sitem ve tenkitte bulunmamıştır." G. A. F. Umumi Katibi Vacib Bey de *O'nun İzinde* adıyla yayımladığı hatıralarında, her sabah uyandığında kapısının altından atılmış bir not bulduğunu, "... Raşid Bey'in elyazısıyla yazılmış notun her seferinde 'Sen mışıl mışıl uyuyorsun ama belki de şu sırada birileri O'nun hatırasına hürmetsizliğin en şedidini yapıyor' mealinde bir muhtevaya sahip bulunduğunu" anlatır.

4 "Kuvvetlerin Birliği" Tarkan Cumhuriyeti'nin henüz kurulmadan benimsediği en önemli ilkedir. Yazar Yakut Kasdi'ye göre "... bu prensip, Tarkan demokrasisinin demokrasiliği lafta kalan harcıalem rejimlerden ziyadesiyle ileri olduğunun en büyük delilidir". Kuvvetlerin Birliği'ni bugünün gençlerine açıklıkla anlatabilecek bir slogan, "Bütün kuvvetler iktidara - bütün iktidar silahlı kuvvetlere" biçimindedir.

5 Bırakın bu kadarcık çabayı, özellikle onu üzmek için uğraşanlar bile olmuştur. Ehlikeyif şair Kahya Semal, bir ara sürekli olarak Raşid Kayyar ile uğraşmış, onun hakkında esef verici şiirler yazmıştır. Tarkanya'nın disiplinini bozmak peşindeki bu sefih şairin gerçek devlet sevgisine nefretini kustuğu dörtlüklerinden biri şöyledir:

Şu simsiyah ummanda kendini bir mihrak-u nur sandın
Bir kelimeyi yüz defa resmedip alim olunur sandın
Unuttun kendini, millet de unutsun istedin
Tabasbus ile şan şeref bulunur sandın

Yurtsever ozanlar ve edebiyat adamları bu saldırılara pek yerinde karşılıklar vermişlerdir. Şehvet Semal Bağıran, milli öfkesini şu dizelerde dile getirmiştir:

Kıskandı güneş, geldi yaşadı gözünde
Hilal bıraktı göğü, otağ kurdu kaşında

Şimdi o büyük insanın kabri başında
Ah! ne uğursuz baykuşlar ötüyor!
Kalk Ulutarkan'ım kalk kahret bizi!
Bastılar geçtiler, yassıldı damarın
Anlaşılan senin kutsal şamarın
Birilerinin gözünde tütüyor.

Ozan Mahzen Refik ise bu edebi çatışmada iki tarafı da kendi üslubunca haksız bulmuştur:

Dalaştı ağanın katırıyla paşanın merkebi
Bugün kapışır yarın koklaşır hepsinin birdir terkibi.

6 Prof. Kayyar'la Ayhilal Hanım'ın tanışıp evlenmeleri, aynı zamanda Ulutarkan'ın dikkat ve uyanıklığını ve yanındakilere beslediği sıcak hisleri gösteren ilginç bir olaydır. Gençlik Bayramı törenlerinde, Prof. Kayyar da O'nun yanında, şeref tribününden, sahada birörnek şortlarla jimnastik yapan kızları izlemektedir. Küçük dürbünüyle, önden ikinci sıranın sağ başındaki kıza bir kez bakan Raşid Bey, bir daha kızdan gözünü alamaz. Kız da, bir yandan belindeki çemberi çevirir ve elindeki küçük topları havaya atar tutarken, gözleri Raşid Bey'in gözlerine takılmış, onunla ilgilenmiştir. Ancak kaçamak bakışlarla bakmakta, yüzü kızararak gözlerini kaçırmaktadır. O, küçücük bir dürbünün içinden cerayan eden bu his alışverişini derhal fark etmiş, Raşid Bey'e, "Hayrola Raşid, bakıyorum, sağ tarafta kule yapan askeri mektep talebeleriyle hiç alakadar olmuyorsun," demiş ve göz kırpmıştır. Bunun üzerine Raşid Bey'in kızarması, O'na her şeyi açıkça anlatmıştır.

Sonrasını O'nun yaveri Sayan Bey'den dinleyelim:

"...Paşa bana 'Git şu Raşid'i güzelce giydir' dedi. 'Kağıtlarını arasında kendini kaybetmiştir o yine. Kıyafeti yoksa da al giydir' diye ilave etti ve biraz para verdi. Ben 'Hayrola Paşa hazretleri, ne iş?' manasında sordum. Bana göz kırpmak teveccühünü göstererek, 'Hayırlı iş, hayırlı iş' dediler.

"Ben gittim Raşid Bey'i zorla masasının başından kaldırdım, giyindirttim, berbere götürdüm, Paşa'nın huzuruna getirdim. Raşid, zavallı, şaşkın şaşkın bakıyordu. Paşa tek kelime söylemeden bize (gelin) işareti yaptı, peşinden gittik. Arabaya binildi.

"Şöföre güzergahı O tarif ediyordu. İstasyon civarında bir mahalleye gelip küçük bahçeli tek katlı bir evin önünde durduk. Paşa beni gönderip kapıyı çaldırdı. Kapıyı başörtülü muhterem bir hanımefendi açtılar ve beni görünce, oğullarından birinin zaten askerde olduğunu, diğerinin de zaten Kasrıye muharebesinde şehit düşmüş bulunduğunu, vergilerini

de zaten muntazaman ödediklerini beyan ettiler.

"Bu esnada Paşa arabadan inip kadının karşısında zuhur edince o muhterem kadın Paşa'nın ellerine sarılıp öpmeye başladı. O, 'Sen Tarkan anasısın, bırak ben senin elini öpeyim' deyip kadının elini öptü. Bunun üzerine hanımefendi, 'Asıl benim senin elini öpmem lazım gelir, sen bizi kurtardın' diyerek Paşa'nın elini öptü. Paşa, 'Sen kahraman evlatlar ve ay gibi kızlar yetiştiren bir anasın, hem de kadirşinas büyük bir kadınsın' diyerek onun elini öptü.

"Ben, tabii, Paşa'nın laf arasında kızdan bahsetmesiyle evde sarf ettiği 'hayırlı iş' sözleri arasında derhal münasebet kurarak vaziyeti behemahal anladım ve hemen bir çiçek yaptırıp geldim. Geldiğimde Paşa içerde kahve içiyordu. Raşid de arabada küçük bir defter çıkarmış bir şeyler karalıyordu. Bu ziyareti Paşa'nın kendisiyle alakalı olmayan bir hususi işi zannetmiş, kendisini arabaya bindirip getirme sebebinin daha sonra meydana çıkacağını düşünüyordu zaar. Benim onu giydirip kuşatmamı da unutmuştu ve yolda gelirken aldığımız baklavanın şerbetinden üzerine döküp caketini leke yapmıştı bile.

"Ben içeri girdim. Paşa'nın karşısında hakikaten ay gibi güzel bir genç kız duruyordu. Paşa ona dediler ki: 'Madem anan sana Sunibe demiş, öyle olsun, ama ben seni bundan sonra Ayhilal ismiyle çağıracağım.' Bunun üzerine Ayhilal Hanım'ın anası, 'Ne demek Paşa hazretleri, sen ne dersen o olur, biz bunu öğrenmişiz artık. Evladımın ismini de var sen değiştir, bana şereftir' deyip Paşa'nın elini öptü. Paşa da, 'Benim feraset sahibi anacığım, gel' deyip onun elini öptü. Ayhilal Hanım her ikisinin elini öptü. Bu arada Paşa bana kaş göz edip Raşid Bey'i getirmemi buyurdular. Raşid içeri girip de kızı görünce düşüp bayıldı. Ayhilal Hanım onun şakaklarını kolonya ile pek güzel oğmak suretiyle onu ayılttılar. Paşa Ayhilal Hanım'ı anasından Raşid Bey'e istedi. Kadın 'Senin devletdaşına feda olsun kızım' deyip O'nun elini öptü. Ayhilal Hanım da hem O'nun hem anasının hem de müstakbel eşinin elini öptü. Ulıtarkan Raşid'i sarılıp öptü..."

7 11 Teşrinisabık tarihli *Fazilet* gazetesinde Ayhilal Hanım'ın sözkonusu yarışmadan sonra yurda dönüşüne ilişkin olarak "Tarkan'ın Yüzünü Akartan Kızımızın Avdeti" başlığı altında şu haberi okuyoruz: "Milletlerarası daktilo müsabakasında Tarkanya milletini temsil eden Ayhilal hanımefendi dün şehrimize avdet ettiler. Hava meydanında Paşa hazretleri tarafından bizzat karşılanan Ayhilal hanımefendiye reisicümhur büyük iltifat ve muhabbet gösterdiler. Ayhilal hanımefendi de heyecanlarını saklamaya muvaffak olamayarak gözyaşları ile O'nun ellerini öptüler ve bunu müteakiben refikleri mütefekkir, muallim ve müellif Raşid beyefendinin

ellerini öptüler. Ayhilal hanımefendi bilahare fener alayı refakatinde şehirde ahaliyi selamladılar ve refikleri ile beraber Raşid beyefendinin kısa müddet evvel tamamladığı eserlerinin daktilosuyla iştigal etmek üzere ikametgahlarına teşrif buyurdular. Paşa hazretleri hava meydanından köşklerine müteveccihen hareketleri esnasında ahalinin tezahüratına teveccüh gösterdiler. Paşa hazretleri hava meydanından hareketleri esnasında muhabirimiz Sadit Bey'e, otomobillerinin geçebilmesi için (azıcık kenara çekil) buyurdular. Muhabirimiz Sadit Bey de Paşa'nın elini öperek, (Paşam, sen iste, biz memleketin neşir hayatından dahi çekiliriz) demişlerdir. Paşa da, (Daha değil, şimdilik devam edin) demek suretiyle teveccühlerini ifade ettiler."

8 O sırada Anakara'da yakacak sıkıntısı vardı ve devlet erkanının evlerinde dahi sobalar günde anca 6-7 saat yakılabiliyordu. Hastalığın etkisiyle sürekli üşüyen Ayhilal Hanım'ın üzerine her gün bir-iki battaniye daha örtülüyordu. Bu nedenle kendisi tavanları daha yüksek olan üst kata nakledilmişti.

Orman ve Ziraat Vekili Hulubi Bey, yüreği dayanamayarak, irilerinden beş-on çam kestirmiş, odununu Raşid Bey'e göndermişti. Ancak Raşid Bey bunu geri çevirdi. Odunu getiren hamalları, "Gidin, bunu yollayan vekil hazretlerine şöyle söyleyin: Biz yakacak odun bulabiliyor muyuz da sen arkadaşına odun yolluyorsun!" diyerek kapıdan çevirdiğini, bu hamallardan birinin oğlu olan milli halterci Silkad Kobar anıları arasında anlatmıştır (*Bana Ulutarkan Kaldırtı*, Anakara).

Dönemin Cumhurbaşkanı Kısmet Paşa da bir gün haber salmış, "Raşid'in karısını yurt dışına tedaviye yollayalım," demişti. Raşid Bey buna cevaben, "Henüz tek bir sınai mamulü ihraç edemezken hısım akrabasını bu fakir milletin parasıyla Avrupa'lara gönderecek adam mıyım ben?" mesajını iletmişti.

Sıhhiye ve Tenkil Vekili Doktor Rabik Bey ise Ayhilal Hanım'ı bizzat muayene etmeyi önermiş, Prof. Kayyar bu öneriyi şu sözlerle karşılamıştı: "Filanca şehrin falanca ücra köyündeki Vadime hatun da hastalansa muayene edecek misin Rabik? Bu nasıl imtiyaz teklifidir! İşitmemiş olayım!" Gerisini Dr. Rabik Bey'in anılarından okuyalım: "... Reddetti. Yahu kadın göz göre göre eriyor, ölecek, kahramanlığın sırası mı? Dedim ki: Vadime hatun da benim bu kadar yakın arkadaşımın karısı olsa idi, gider onu da muayene ederdim tabii. Bunun üzerine Raşid fena köpürdü. 'Bu milletin senden şefkat görmesi için sıra ile benimle izdivaç etmesi mümkün müdür Rabik!' diye bağırdı. Artık ne yapayım, ses etmeden çıktım. O arkamdan hala, 'Yahu buna ne benim ömrüm yeter ne milletin' diyerek şikayet ediyordu..." (*Devletin Zorlu Günleri*, Anakara.)

Cumhuriyet Sonrası Harp'ler

Prof. Raşid Kayyar

Prof. Kayyar'ın, Ölçü Harbi'nin 54. yılında Ulutarkan Harpleri Yüksek Enstitüsü'nde yaptığı, TV'den naklen yayımlanan konuşmanın bant çözümü.

Sayın komutanlarımız, saygıdeğer yöneticilerimiz, değerli arkadaşlarım, sevgili gençler,

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Bu anlamlı gün vesilesiyle bir kez daha O ve O'nun Harp'lerinden bahsedeceğim için mutluyum.

Bildiğimiz gibi Ulutarkan, Millî Zafer'den sonra, "Şimdi asıl müşkilât karşımızdadır," demiş ve Tarkan milletini çağdaş bir millet yapmak için kolları sıvamıştı. Bu amaçla neler yapmıştır? Sıralayalım:

Her şeyden önce, Tarkanların kendilerini bir ulus olarak kabul etmelerini sağlamıştır. Ki buna Milliyet Harbi diyoruz.

Sonra, Saray çevresi ve okuma-yazma bilenler dışında kimsenin okuyup yazamadığı Arbî lisanını lağvederek yerine Tarkanca okunup yazılması ve konuşulması mecburiyetini koymuştur. Buna da Yazı Harbi veya Dil Harbi diyoruz.

Ayrıca, Tarkanların uygar uluslar gibi giyinmesini ve insan içine çıkmaktan utanmamasını sağlamıştır. Bunu ne ile sağlamıştır? Kıyafet Harbi ile.

Nihayet, uygar âlem ile anlaşabilmek, karşılıklı mal, hizmet ve kültür alışverişinde bulunabilmek için Ölçü Harbi'ni yapmıştır. Bazıları bunun alışveriş için değil sırf ithalat için olduğunu söyler, doğru değildir, fesat maksadıyla söylerler. İşte bugün bu Ölçü Harbinin yıldönümüdür.

Millî Savaş'ı hemen izleyen yıllarda birbiri ardına yapılmış bu Harp'ler, bugünden bakınca, kolayca yapılıverilmiş sanılabiliyor. Oysa ne meşakkatler çekilmiş, ne direnişlerin üstesinden gelmek gerekmiştir. Ne fedakârlıklar... Tarkan insanını çağdaş Batı standartlarına göre biçimlendirmeyi hedef alan dev atılımlardan sözedilirken bu güçlüklerin ve fedakârlıkların unutulması en azından kadirbilmezlik, normal şartlarda ise nankörlük sayılır. Burada ayrıntısına girmiyoruz, ama genç kuşaklar bilmeli ki, bu işler kolay başarılmamıştır. Bunu ısrarla vurgulamak istiyorum, çünkü görüyorum ki salonda pek çok genç kardeşimiz, bacak bacak üstüne atmış ve kendi aralarında konuşup gülüşmektedir. Harp'lerden bahsediyoruz, efendiler! Bu rahatlık niye? Bu mevzuya iyi kulak verin, çünkü eğer O'nun Harp'leri olmasaydı şimdi medresede diz çökmüş, çağdışı bilgilerle beyninizi dolduruyordunuz. Üstelik biz eski kuşakların O'nun Harp'lerinin önemini işleyen sözlerine istihza ile baktıkları gözümden kaçmayan genç bayanlar şimdi kara çarşaflar içersinde ter döküyor olacaklardı. O Harp'leri yapmasaydı...

Ben, terbiye noksanlığının konumuzu saptırmasına izin vermeyeceğim. O'nun bir sözünü hatırlatayım sizlere. Bir keresinde yurt gezisinde kendisini dinleyen kalabalık fazla kıpır kıpır edince şöyle demişti: "Efendiler, muhtelif cereyanın olduğu yerde yaprak hem dalında durmaz hem de uçuşur durur nereye konacağını bilemez. Lâkin cereyan şayet bir tek yönden şööle kuvvetle esen kararlı bir rüzgâra yerini bırakacak olursa, o rüzgâr yaprağı muayyen bir yere götürür,

koyar ve o rüzgâr aynı zamanda çürümüş bir ağacı dahi yerinden oynatır." Anlayana söylüyorum. Devam edeyim.

O'nun dört büyük Harp'inden, önce, bu müstesna gün dolayısıyla, Ölçü Harbi'ni ele alacağım. Başka sırayla anlatınca daha güzel oluyor ama... Ben şimdi önce Ölçü Harbi'nden başlayacağım. Hem belki maalesef aramızda bulunan ölçüsünü şaşırmışlara faydası olur...

Ölçü Harbi, öncelikle, herhangi bir şeyi ölçerken, tartarken başka ölçü kullanıp, Batılı milletlerle ilişkide başka ölçü kullanmak gibi bir Şarklı çifte standartlılığına son vermiştir. Şimdi, niçin buradan başladım? Çünkü, Ölçü Harbi bazılarınca sadece rakamlarla ilgili veyahut şeklî bir değişiklik zannedilir. Oysa bu Harp, Tarkan ulusunun hayat tasavvurlarında köklü dönüşümlere, yeniliklere yolaçmıştır.

Ölçü Harbi de, diğer Harp'ler gibi, O'nun Millî Zafer'den çok önce ayrıntılarına varıncaya kadar düşünüp kararını verdiği hususlardandı. Ben, henüz küçücük bir köy iken Millî Savaş'ın karargâhı durumuna gelmiş Anakara'da, kendilerinin, "Hele bu savaş bitsin, bakın bakalım kimse şimdiki gibi ölçüsüzlük edebilecek mi!" dediğini kulaklarımla duymuşumdur. O günler tabiî zorlu günler. Meclis kürsüsünden O'na müfrit bir muhalefet yapılmakta. Bir muhalif milletvekili hakkın rahmetine kavuştu diye meclis günlerce bu işle meşgûl ediliyor. Hükümetteki arkadaşlara veryansın ediliyor. Onlar da, karşılarındaki zevat seçilmiş gelmiştir, arkalarında şuranın buranın ahalisi var diye ses çıkarmıyor. Zor işler... O, Ölçü Harbi'nin ilk işaretlerini Anakara'da ve o vakit de vermiş değildir. Çok daha öncedir. Kendisi henüz askerî mektepten çıkmış pırıl pırıl bir yüzbaşı iken, annesini ziyaret için gittiği Melaned'de, aile ocağına üç, beş bir şeyler alıp hediye götürmek istediğinde ve çarşıda elindeki avcundaki paranın bir çırpıda tükeniverdiğini gördüğünde bu ölçü meselesinin

önemi üzerine düşünmeye başlamıştır. Ertesi akşam arkadaşlarıyla buluştuğunda onlara bu çarşı hadisesini nakleder ve şöyle der: "Senin kurnaz bakkal, daldırıyor küreği pirincin içine, kesekağıdına ne koyduğunu görebilene aşkolsun. Sonra, üç hokka geldi, beş hokka geldi, diyor, parayı alıyor. Halbuki medenî memleketlerin ölçülerini kullansak, ne alıp verildiğini gözümüzle göreceğiz. Koy her bakkal dükkânına bir metre, çıkarsın, sersin pirinci tezgâha, sonra, ne tuttuysa, al işte paranı. İntizam budur. Hakkaniyet budur." Ben tabiî, şuradaki genç arkadaşlarımın umurunda mı bilmiyorum ama, O'nun kullandığı kelimeleri bugünkü dillen aktarıyorum, yani eski kelimelere gençler pek hâkim olamaz diye... Biliyorsunuz O gençlere çok önem verirdi.

Ölçü Harbi, birçoklarınca sanıldığı gibi, sadece rakama dayalı, matematik bir teferruattan ibaret değildir dedim. Ölçü Harbi, Batılı medenî memleketlerin ölçülerinin sosyal hayatımıza adaptesi yoluyla onlarla aynı mecrada bulunmamızın sağlanması, bu anlamda çağdaş uygarlık camiası içine katılmamızdır. Şöyle düşünelim meselâ: Kiloyla ölçülen kömür ile, metre ile ölçülen bezi aynı yerde tartabilir misiniz? Ne yaparsınız? İkisini ayrı yerlerde... Demek ki, aynı ölçülerle telakki edilmeden medenî memleketlerle aynı âlem içersinde birarada bulunmayı vehmetmenin bir anlamı yoktur.

İşte bu anlayışla, O ilk olarak boyumuzun ölçüsünü belirlemiştir. Bunu nasıl yapmıştır? O, her işin uzmanlarından bir komisyon kurar, onlara uzun incelemeler yaptırdıktan ve sonuçlarını günlerce gecelerce aç ve uykusuz kalarak değerlendirdikten sonra kararını verirdi. Boy Ölçüleri Kararnamesi de böyle çıkarıldı. Burada neler öngörülüyordu? Hah. Şimdi. Basitçe şu: Bugün dünya medeniyetinin en gelişmiş şeklini temsil eden Batılılar neye uzun, neye orta, neye kısa boy diyorsa, bundan böyle biz de öyle yapacaktık. Şimdi

rakamlarını vermiyorum, sözü uzatmayayım, bu standartlar geldi, yerleştirildi. Hattâ bunlar getirildiği gün O'nun yanındaydım. Ambalajlar açılırken ne kadar heyecanlandığını gözlerimle gördüm.

Şimdi, bazıları diyorlar ki, bu ölçüler konduktan sonra bizim milletimiz sadece kısa ve orta boylulardan mürekkep sayılmış, bu da milletin maneviyatına tesir etmiş, işte vesaire vesaire... Evet, doğrudur. Batı ölçüleriyle bizim milletimizin uzunları bile orta boylu kalıyor, pek az vatandaşımız Batılı uzun boy seviyesine erişebiliyor. Ama bakın, tekrar dikkatinizi çekiyorum: Bu sayede medenî âlem içinde yerimizi almış olduk. Tamam, kısa ve orta boyluyuz, ama hiç değilse uygar dünya içindeyiz.

Bu eleştiriler O'nun sağlığında da yapılmıştı. Zaten bir dakika rahat bırakmadılar adamı. Yok biz kendimizi onlardan aşağı saymak mecburiyetinde miymişiz, yok bize niye kısa boylu densinmiş... O da ne dedi biliyor musunuz? Bir gün yine bu konuyla uğraşılıyor, bize dedi ki, "Efendiler, kalkın!" Hemen kalkıp selâm durduk. "Rahat," dedi. Hepimizi aldı, önümüze düşüp yol gösterdi, bizi balkona çıkardı. Cadde görülüyor bööle, gelen geçen... "Bakın," dedi, "milletimiz kısa boyludur. Biz ne yapalım. Uzun mu diyelim? Kimi kandıracağız. Hadi bir sene veyahut yedi sene kandırdık diyelim. Yanyana gelip de ölçmeyecek mi bu adamlar? Bu kadar makineleri, fenni falan yapmışlar..."

İşte, basiretli tavır budur, değerli arkadaşlarım. Neysek oyuz, onu kabul edip oradan başlamak lâzım. O'nun Millî Savaş'ı kazandıktan sonra Gusul ve Kerpüp'ü geri almak için maceralara heves etmemesinin altında da bu basiret yatar. Bu konuda da kıyamet kopmuştu...

Sonuç olarak ben derim ki, Ölçü Harbi olmasaydı, bugün herhangi bir vatandaşımız bir uygar memlekette gidip bir

kuyruğa girdiğinde, bir İngilizle, bir Almanla yanyana duracak ve fakat aradaki santim farkını göremeyecek miydi? Görecekti elbette. Ama belki, denebilir ki, niye gitsin efendim vatandaşımız gâvur memleketine? Tabiî, ilerlemek bazılarının işine gelmez çünkü. Biz hep Şarka gidelim, içimize kapanalım, dışımıza da kapanalım. Yok öyle şey! O bir kez dur dedi buna. Ve bu memleketin semâlarından O'nun simâsını silmeden kimse de yüzünü Şarka çeviremez. Kimse de O'nun eserine dil uzatamaz!

Değerli arkadaşlarım, bugün ne yazık ki O'nun eserini genç kuşaklara belletme konusunda gereken çabanın pek azı gösteriliyor. Şimdi, Ölçü Harbi olmasaydı, demiryollarında kilometre yerine karış kullanacaktık hâlâ. Düşünün, fedakâr demiryolu memurları, karış karış ölçüm yapıyorlardı. Bir tek yeni hattın kurulması aylarca sürüyordu. Sırf ölçüm yüzünden. Bu arada meydana gelen kazalar, elleri kopan bahtsız insanlar, personel kayıpları da cabası.

Aklı olan, Ölçü Harbinin gerekliliğini tartışmaz.

Şimdi ikinci konumuza geçiyorum. Milliyet Harbi. Vaktimiz daralıyor, bu bahiste de hâlâ kökü kazınmamış yenilik ve ilerleme düşmanları var, ama bunlara değinmeden, sadece Milliyet Harbi'nin Tarkan ulusunun düşünce ve kültür yapısının dönüştürülmesinde ne muazzam bir rol oynadığını açıklamaya çalışacağım.

Milliyet Harbi, kısa tarifiyle, Tarkan ulusuna ulusal kimliğinin öğretilmesi ve benimsetilmesidir. O, Millî Teşkilâtlanma'ya girişirken, biliyordu ki, Sultanlı İmparatorluğu'nun özellikle son birkaç yüzyıldaki kötü yönetimi ve imparatorlugun iktidar makamlarını işgâl edenlerin dünya gelişmeleri konusundaki aymazlığı nedeniyle, imparatorluk sınırları içindeki değişik milletlerden ahali arasında en zor durumda kalanlar, Tarkan soyundan gelenler olmuştu.

O zamanki durumu şöyle bir hatırlayalım, anımsayalım: Bangırlar Bangır olduklarını biliyorlardı, müstakil Bangır devleti kurmuşlardı. Orunlar, zaten bir tane devletleri vardı, birkaç tane daha istiyorlardı. Armanlar, Büyük Savaş'tan galip çıkmış emperyalist devletlerin tahrikiyle, Anımonu'dan parça koparıp Armanya kuracaklardı. Kartanlar[1] zaten hep bir özerklik ve dokunulmazlık içinde yaşıyorlardı, beylerinin, şeyhlerinin emrinde, sanki ayrı milletmiş gibiydiler. Ardabutlar, Rubenler, hepsi hangi milletten olduklarını biliyorlardı. Kezâ Arbalar da öyle. Arbalar bile... Bir tek Tarkan milleti, şu talihin cilvesine bakın, Tarkan olduğundan habersizdi. Üstelik, imparatorluğun başında güya Tarkan soyundan hanedanlar var, en başta kendi milletleriyle alâkaları yok. Hanedanlar, Tarkanları askere alıyor, savaşlarda vuruşturuyor, sonra terhis edip tarlasına yolluyor, çalıştırıyor, üstüne vergi alıyor. Şimdi bu Tarkan, düşünür mü iktidardaki benim hısmımdır, akrabamdır der mi?

Tarkan milletine bir millet olduğunu, bir ismi bulunduğunu, isterse kendi devletine sahip olabileceğini öğreten, O'dur. Bu amaçla yurdun dört bir tarafını bizzat dolaşmış, yurttaşlara "Tarkanlar!" diye hitap ettiği konuşmalar yaparak, çocuklarına koyacakları isimlere kadar ilgilenmiştir.[2]

Milliyet Harbi ile Ölçü Harbi birleştiğinde, tarihi boyunca Şarklı yaşamış bir güruhun nasıl Batılı ölçülere göre millet haline geldiğini, işte, bugün ulaştığımız nokta göstermektedir. Aklı başında olan, Milliyet Harbi'nin muazzam kuvvetinden şüphe etmez.

Gelelim Kıyafet Harbi'ne. Üstüste kaç savaş geçirmiş, elinde avcunda ne varsa kaybetmiş ve üstelik hangi millete mensup olduğunu dahi bilmeyen ve çağdışı kalmış inanışların etkisiyle kendini uzun boylu sanan Tarkan milleti, pek yoksul ve sefalet içine düşmüştü. Yoksulluk ve sefalet içine... Giyecek diye

paçavralara sarınıyordu. İnsan içine çıkacak kıyafet, her evde bir tane ya var ya yoktu. Bir misafir gelse, herkes o kıyafeti sıraylan giyer, misafirin karşısına sıraylan çıkardı. Biri oradayken öbürü içerde beklerdi.

Nitekim, yurdumuz işgâle uğradığı zaman, uzunca bir süre, ahaliden kimse düşman kuvvetlerinin karşısına çıkmamıştır. Ne yapsınlar, üstleri başları yırtık pırtık çıkıp, tarihi boyunca başı dik yaşamış bir millete yakışmayan bir utanç mı yaşasaydılar? Ne vakit ki işgâl kuvvetleri, aslında Tarkan ahalisinin asırlardır birarada yaşadığı ve sonradan düşman olduğu ve elbette hepsini çok iyi tanıdığı Orun ve Arınanları ortaya sürdüler, o vakit bizim millet de utanmadan, sıkılmadan, artık üstünde ne varsa onunlan çıkıp kahramanca savaştı. Ne acıdır ki o vakit Orunların ve Armanların hem kendi kıyafetleri vardı hem de Fransız ve Rus üniformaları giyiyorlardı.

Bu hal O'nu çok etkilemişti. Zaten daha önceden, askerî orta mektepteyken düşünüp tasarlamış olduğu Kıyafet Harbi'nin kaçınılmazlığını ona bu durum göstermiştir. Daha fazla bekleyemezdi, birden kararını verdi, yanına aldığı heyetle birlikte Kasatonu vilâyetinden başlayan bir yurt gezisine çıktı ve rastladığı herkesi tek tek giydirmeye başladı. Halkın perişan durumu onu çok üzüyor, hele bazı tutucu molla ve hocaların, "Terleriz Paşam" gibi bahanelerle kendilerine verilen paltoları giymemeleri, o yaz sıcağında yollara düşmüş, canla başla didinen Ulutarkan'ı derinden yaralıyordu. Kendilerine verilen tayyörleri, "Çapa yapmaya çöktük mü etekleri çamur olur" diye sarıp sarmalayıp kaldıran Desisaneli kadınlara, "Peki şimdi giymeyin ama bir daha geldiğimde sizi bunlarla göreceğim" diyerek anlayış göstermişti.

Tabiî örnekler çoktur, burada zamanınızı almayayım. Tarkan milletinin insan içine utanmadan çıkmasını sağlayan Kıyafet Harbi'nin gerekliliğinden şüpheye düşülebilir mi?

Hayır. Yirmi veyahut seksen kere hayır!

Şimdi geldik, Harp'ler içersinde en önemli bir tanesine. Yazı Harbi'nden bahsedeceğim. Evvelâ başka bir hususu...

Savaş sırasında herkes topyekûn seferber edilebilmişti, ama bu halin bir gün yerini huzur içinde kalkınmaya bırakacağını ve bir müddet ürküp saklanmış nifakçıların o vakit yeniden ortaya çıkacağını O elbette kestirebiliyordu. Bunlar memleketin insanlarını geri götürmek için haince ve yıkıcı fikirlerini üretmek, münakaşa etmek, propaganda etmek, basmak, yaymak, çoğaltmak, dağıtmak imkânlarından yoksun bırakılmalıydılar. Tabiî bunları kulaklarından tutup kasap çengeline asar gibi asmak da işten değildi. Ama Sultanlı'nın çağı geçmiş sözümona kültür mirasını masumane görünen yollardan genç dimağlara zerk etmeye çalışanlar, derderest edilene kadar kısmî başarılar kazanabilirlerdi. Bu işte saman altından su yürütmek daha bir mümkündü. Hoş böyle bir vaziyet Yeni Nizam'a zerece zarar veremezdi elbette, lâkin memleketin pek çok güzide beyinleri bu arada çar çur olabilirdi.

Ayrıca, Millî Teşkilâtlanma ve Savaş döneminde yapılan yazışmalar, Ahali Şurası münakaşaları, yönetici kadro içersinde maalesef doğmuş bazı münakaşalar, bunların hepsi Sultanlı'dan gelen kötü alışkanlıkla, Arbî lisanı ile Fahızî dilinin karışımı türetme bir dil olan Sultanlıca ile yapılmıştı. Bunların da bu şekilde ortada kalması, en azından gelecek nesillere karşı sorumsuzluk olurdu. Olmadık adamlar veya devletler gelip bakabilirdi.

Ama tabiî asıl mahzur başka. Ona geliyorum. O gözlerin hep ileriye, yeniye, istikbale çevrilmesini isterdi. Şöyle demişti bir gün biz bizeyken: "Teşkilâttı, savaştı, bunlar heyecanlı konulardır. Bizden sonra gençler yetişecek, bu konulara merak saracaklar, hadi bakalım, yenilik ve gelişmeleri öğrenmeyi bırakıp mâzi ile uğraşacaklar. Bir de bakacaklar ki

yaşlanmışlar. Buna meydan vermemeliyiz, efendiler, madem vatanı kurtardık."

İşte, Yazı Harbi veya geniş mânâsıyla Dil Harbi adıyla bildiğimiz dev imlâ hamlesinin doğumu böyle olmuştur. Anası geçmişten gelen tehlike, babası gelecektekilerin geçmişe dönmesi tehlikesidir. O, bu cesur kararıyla, yetişecek pırıl pırıl nesilleri bilmemkaç yüzyıllık Sultanlı mirasının yükünden ve Sultanlı'nın yıkılışını, yeni devletimizin kuruluşunu içeren yıllarını karışıklıklarla dolu konularından ve dolayısıyla ileri yürümek azim ve kararlığımızı zedeleyebilecek fuzulî zihin mesaisinden kurtarmıştır. Tarihte bir ulusun belirli bir anda geçmişine böyle kararlı ve kesin bir dümdüz çizgi çekebildiği ikinci bir olay yoktur, değerli arkadaşlarım. Bu şekilde bir sünger çekme hadisesi başka yoktur. İşte bu bir dehanın, bir iradenin, tarihe meydan okumakla kalmayıp onu bıçakla keser gibi değiştirmesidir. Aklımızı başımıza toplayalım ve bütün uluslar arasında yalnız bize nasip olmuş bu büyük manevrayı kucaklayabilecek cesareti gösterelim.

Burada şüphesiz O'nun Harp'lerini tek tek, uzun uzun ele almayı isterdim. Ama bugün bendenize ayrılmış süreyi zaten aştım. Sözümü burada bitireyim. Bazı gayriciddi gençlerimiz haricinde hepinize teşekkür ederim.

AÇIKLAMALAR

1 Kartanlarla ilgili olarak, Prof. Kayyar'ın *Tarkan Dağ Obası: Kartanlar* adlı eserinden şu açıklayıcı kısmı aktaralım: "... Tarkanların bugün Anımonu'da yerleşik ana kolunu oluşturan Çağı'larla Kartanların ataları Ğaçı'lar Merkezî Azla'dan beraber yola çıkmışlardı. O vakit Çağı'ların araç gereç ve teçhizat ve yol vasıtaları daha gelişmiş idi. Anımonu önlerine evvelâ o vakit de Tarkan olarak çağrılan Çağı'lar varmışlardır. Kartanlar onlardan yüzelli sene kadar sonra bu havaliye gelerek yer-

leşmişlerdir. Vesait bakımından gerilikleri yüzünden, zorlu ve engebeli dağ yollarından geçmeleri esnasında bu Tarkan boyu epey sarsıntı geçirmiş, ismindeki harfler dahi yerlerinden oynamıştır..."

2 Milliyet Harbi gerçekten zor koşullarda yürütülmüştür. Zaman zaman O'nun dahi sinirlerini son haddine kadar geren olaylar meydana gelmiştir. Bunlardan, O'nu özellikle üzen biri, kendileri Bomak'ta halka hitap ettiklerinde yaşanmıştır. O kürsüye çıkıp "Tarkanlar!" diye seslenince, bütün kalabalık arkasına dönmüş, Paşa'yı gerilerde duran başka birilerine hitap ediyor sanarak bu meçhul topluluğu aranmıştır. Zaten Millî Savaş sırasındaki isyan bölgelerinden olan Bomak'ta inkârı mümkün olmayan bir gerginlik içinde düzenlenen gösteride böyle bir toplu jestin görülmesi az kaldı bir faciaya sebep olacaktı. Çünkü bütün devlet ricâli ve bizzat O'nun önünde asayişten sorumlu olan Muhafız Kumandanı Miralay Müsellâ Bey ahalinin protesto mahiyetinde arkasını döndüğünü sanarak askere süngü taktırmış, namluya kurşun sürdürmüş, ancak kalabalığa daha yakın duran Dahiliye Vekâleti Başkâtibi Mülâyim Bey, kalabalık arasındaki konuşmaları duyarak gerçek durumu anlamış, vaktinde yetişip hepsi orada bulunan Dahiliye Vekili, İzale ve Tenkil Vekili, İstintak Vekili, İmha Vekili ve Tahakküm ve Zecir Vekillerine arz etmiş, böylece büyük bir felâket önlenmiştir.

İkinci bir üzücü olay, Millî Savaş içinde üç kez isyan görülen Joggı ilçesinde meydana gelmiştir. Ulutarkan burada toplanan ahaliye "Siz Tarkansınız!" diye hitap edince, üç-beş yaşlı adam ve kadın birer adım öne çıkıp, "Aman Paşam, biz valla yedi göbekten Alazayız. Hani isyan da ettiydik ya üç sefer," diye itirazda bulunmuşlardır. O, bu yanlış anlamaya hoşgörüyle yaklaşmış, hattâ ihtiyar köylülerin, Batılı medenî insanlar gibi, söyleyeceklerini çıkıp açıkça söylemiş olmalarından hoşlanmış, bunun üzerine ilçe nüfusunu yakınına aldırmıştır. Joggılıların bir kısmı Anakara'nın hemen 2 bin kilometre doğusundaki Şuncağız'a, başka bir kısmı Anakara'nın hemen 1.200 kilometre güneyindeki Tersin'e yerleştirilmiş, gerikalanı da beş ayrı grup halinde, yine Anakara yakınındaki çeşitli yerleşim yerlerine dağıtılmışlardır.

13

"Anakara'nın tepeleri mülâyimdir. Her biri hakikatte kendi boyunu kat kat aşan bir yükseltinin üzerinde bulunduğunu bilirmiş gibi mütevazıdır. Bağırlarında meçhul musibetler barındırmazlar; çıplak ve alnı açıktırlar, içleri dışları birdir. Her birinin üzerinden bozkırı ufka kadar görür, onu teneffüs ve hissedersin.

"Bunların hepsi birbirine müsavî aralıklarla yerleşmişlerdir. Bir tanesi müstesna. Millî Savaş'ın karargâhı elbette buraya kurulmuştu. Şimdiyse O'nun ikâmetgâhıydı. Bütün diğer tepeleri karşısında birarada görme imkânı veren, dört bir yanında şekillendirilmeye hazır bir hamur gibi açılmış boz rengi düzlüğün el değmemişliğini, saflığını, istikbale iştirak etme arzusunu kolaylıkla içine çekebildiğin, mümtaz bir mevkiydi burası.

"O gün O, elinde dürbün, tarihin gördüğü en sembolik ve aynı zamanda azmin ve kararlılığın, insanın mâlik olduğu maddî, manevî varlıklara tutunma insiyâkına rağmen vücut bulması mahiyetindeki hadiseyi işte oradan takip etti.

"Hazırlıklar birkaç gün evvelinden başlamıştı. Merkez Kumandanlığı emrinden yedi bölük asker, tahrip kalıplarını

yerleştirmek, telleri döşemek, icabeden yerlere emniyet manialarını tesis etmek için çalıştı. Ayrıyeten, bu hadisenin bir hususiyeti de, bir nevî seferberlik mahiyetinde tertiplenmesiydi. Millî Savaş'ta şu ya da bu şekilde ve seviyede kumandanlık yapmış bulunanların hepsi vazife almışlardı. Kimi üst kimi asttı. O güne mahsus bir teşkilâtlanma yapılmıştı. Kimse dışarda bırakılmamıştı.

"Orostopolis istikametinden gelenlerin Anakara'ya duhûlü en uçtaki Gâvurtepe üzerinden olurdu. Burada pek eskiden kalma bir taş han vardı. İhtilaf ve Telakki'ciler Büyük Harbin kaybedileceğini anladıklarında Anımonu'da birtakım teşkilât nüveleri teşkil etmeye bu havaliden başlamışlar, taş hanı da bir nevî üs olarak kullanmışlardı. Hanın pörsümüş duvarlarında hâlâ bu fırka için mühim günlerin hatırasına çıkarılmış kartpostallar, Evran Paşa'nın, Dalhad'ın resimleri asılı dururdu. Bunların bir toplanma merkezi de Sarı Debir adıyla mâruf cesur fakat acayip adamın dükkânı ile bu dükkânın arka avlusuydu. Sadece tütün ve gizli olarak içki satılan bu dükkân ile avlu sanki memleketin ve dünyanın bütün meselelerinin konuşulduğu salonlara komşuydu. Her havadis evvelâ buraya ulaşır, savaşın ve memleketin mukadderatıyla alâkalı ezcümle istihbarat buradan bir kere gelir geçerdi. Bu sebeple, buraya yalnız İhtilafçılar değil, Millî Teşkilâtlanma kadrosunda şu veya bu seviyede vazife almış herkes mutlaka arasıra uğrardı. Taş han ile Sarı Debir'in dükkânı Yeniden İnşa Hamlesi'nde ilk sırada berhava edilecek iki mekândı.

"Sonra, Cızlam dedikleri kara kuru, cingöz ihtiyarın kahvehanesi uçurulacaktı. Bu kahvehane, şayet hava güzelse önündeki tozlu fakat pek ferah ve bozkıra külliyen hâkim manzaralı meydan ile birlikte, Heyeti Merkeziye memurlarının, Ahali Şurası'nda çalışan vazifelilerin, hattâ milletvekillerinin, karargâhtakilerin, yüksek seviyeli kumandanlar haricinde, toplaşma yeriydi. Mesaiye herhangi bir surette ara

verilir verilmez herkes soluğu burada alırdı. Günlük meşgâle içersinde herkesin üzerine giymek mecburiyetinde olduğu resmî haller, rütbeler, astlık, üstlük, bu kahvehanenin gelişigüzel çatılmış tahtaların üzerine öylesine örülmüş hasırlardan mâmûl taburelerinden birine oturulur oturulmaz bir kenara bırakılır, gayet samimi, senli benli bir hava içersinde bir çeşit tesanüt atmosferi husûle gelirdi. Üçüncü sırada Cızlam'ın kahvehanesi vardı.

"İki gün iki gece uyku uyumadan çalışmıştık. Hazırlık tamdı. Herkesin kalbi küt küt atıyordu. Ve sana şunu söyleyeyim, ben dağbaşında bile böyle suskunluk görmedim. Herkes ya ateşleme merkezleri olarak yedi ayrı yerde kurulmuş çadırlardan az sonra yeryüzünden silinecek binaların temellerine uzanan fitilleri düzeltiyor, birbirinden ayırıyor ya gidip iş olsun diye bir çadır kazığını sağlamlıyor ya sanki bir yere yetişecekmiş gibi hızlı, telâşlı adımlarla sabah ayazını yarıyor, velhâsıl kendine bir meşgâle yaratmaya gayret ediyordu. Zira güneş de doğmak bilmiyordu.

"Gündoğumunun gecikmesinden bir uğursuzluk mânâsı çıkaranlar vardı, yüzlerinden anlaşılıyordu. Onların nefes alıp verdikçe bozkırın üzerine çökmüş ağırlığın ortayerine saldıkları buharlar daha bir kesif, daha bir hırçındı. Böyle bir günde herkesin göğsü dik, gözlerinin alev alev, üniformasının jilet gibi, çizmelerinin pırıl pırıl olması beklenirdi. Fakat manzara böyle değildi. İki gündür yer yer diz boyu çamurun içinde debelenmiş kumandanlar ve eratın üstüne başına çeki düzen verilebilecek zaman yoktu. Ayrıyeten, eski Anakara'nın yoksul yerli halkın ikâmet ettiği Buruktepe mahalli haricinde hemen hemen bütün binaları havaya uçurulacaktı ve bu şekilde meydana çıkacak arsaların yeni devletin tesis ve tahkimatında vazife alanlar tarafından taksim edilmesi bahis mevzuuydu. Kimse çadırların ve müstakbel arsaların başından uzaklaşmak istemiyordu.

"Güneş ilk şualarını bozkırın üzerinden sinirli sinirli bekleşen topluluğumuza doğru uzattığında bir parçacık ferahlama oldu. Yakalar indirildi, kalpaklar azıcık düzeltildi, kulaklar meydana çıktı, usul bir uğultu işitilir oldu. Yüzler güneşe dönmüştü. Tahrip kalıpları ve fitillerin üstünde yürek sıkışmalarının, heyecanların ve tedirginliklerin izleri damla damla, minicik billûr kürelerin satıhlarında çamurlu çizmelerin, çekiştirilip durulmuş bıyıkların akislerini taşıyarak duruyorlardı.

"O günkü tedirginliğin izahını yapmak pek güçtür. Fakat zannederim savaşın hayhuyu içersinde hernekadar herkes ezcümle gayret, ümit ve hayallerini muayyen bir istikamete tâbî kılmışsa da, önünde gördüğü sadece bir yoldan ibaret değildi. Askerî telakkilerin ve mülâhazaların tayin edici mevkii o vakit gündelik veya ötesi, hayatın bütünü için câriydi. Dolayısıyla, askerî zafer merhalesi zaten o an için ümit edilebilecek en yüksek merhaleydi. Askerî zafer son derece müşahhastır. Adetâ elle tutulur. Gider, mahsûlü telef edip çekilmiş bir selin geride bıraktığı perişan bir tarlaya benzeyen harp meydanında serili düşman cesetlerinin nabzını tutarsın. Ölmüşlerdir. Üzerine top atılmıyordur. Siperde değilsindir. Karnın doymuş veyahut doyacaktır. Bundan daha müşahhas bir hal olur mu?

"Fakat Yeniden İnşa Hamlesi'nin yapılacağı gün herkesin vaziyeti bundan ziyadesiyle farklı idi. Bir şehrin çeşitli hatıralar taşıyan binalarının yerle bir edilecek olması kendi başına, herkesin üzerine çöken tedirginliği izaha kâfî gelmezdi. Çok şehri, kasabayı, hatırasıyla matırasıyla yerle bir etmiştik harp içinde, isyanlar esnasında. Fakat ne kadar devam edeceğini bilmeksizin kendimize kurduğumuz yeni hayatın müesseselerini ortadan kaldırmak bunlarla kıyaslanabilecek bir aksiyon değildi. Evet, ellerimizle şekil verdiğimiz bu hayatın daimî olmayıp arızî olduğunu bilmiyor değildik. Lâkin bilmek

her şey midir? Savaş bitmişti fakat herkes yine, mensup olduğu camiaya, eşine dostuna, itikatına, zevkine göre, taş hana, Sarı Debir'in dükkânına, Cızlam'ın kahvehanesine veyahut savaşın son yılında açılan Büyük Kulüp Lokantası'na devam ediyordu, sohbetler, münakaşalar aynı iştiyakla, aynı iman ve aynı kuvvetle yapılıyordu. Herkes kendini bir bakımdan vazgeçilmez addedebiliyor, kendinde muayyen bir selâhiyet bulunduğunu vehmederek münakaşa ediyor, takip edilmesi icabettiğini zannettiği siyasî ve içtimaî hedefler hakkında ileri geri konuşabiliyordu. Muayyen bir seviyeden yukarı çıkamayacağını herkesin bilmesine rağmen, hâlihazırda hepsi ateşin çemberinden geçmiş, kimi daha mühim mevkilerde kimi, sıra neferi değilse de, daha kolay temin edilebilecek kırattan, belleri hâlâ tabancalı, gözleri hâlâ uzaklarda kıpırdayan her karaltıya şüpheyle bakan adamlar, intizam içersinde topyekûn yürüyebilmeyi zorlaştıracak kadar yükseklerde yaşıyor ve konuşuyorlardı. Tıpkı eski Tarkan boyları gibi, cenk ederek burayı kendilerine yurt edinmişlerdi. Şimdi cenklerine ve yurtlarına sahip çıkmak endişesi benliklerine hâkim olabilir, yıllardır ihmal ettikleri nefisleri anî bir hamle ile ruhlarını hizmete koşabilirdi. Ve bu, şahıstan gruba sirayeti pek mümkün bir haldi.

"Ufukta, bozkırı rahatsız etmemek için olabildiğince büzülmüş ve birbirlerine yanaşmış duran ihtiyar dağların dibine sığınan sis, platodan bir kaçış yolu bulamayacağını idrak etmiş, çaresiz dağılmaya hazırlanıyordu. Güneş kendisine mâni olmaya çalışan o mor şeridi iyice hırpalamıştı, artık oyalanacak fuzulî işler bulamayarak bir müddettir kollarını göğüslerinde kavuşturmuş duran avcı ceketli veyahut kürklü, kilot pantolonlu, tiftik atkılı adamların yüzlerini, ruhlarına inat, aydınlatmaya koyulmuştu. İçimden bir ses başımı çevirmemi emretti, dönüp köşkün bulunduğu tepeye baktım.

"O kadar uzaktan seçebileceğim tek şey minicik bir pa-

rıltıydı, onu seçtim. Güneş bizim üzerimize sıvanıyor, adetâ karşısındaki güçsüzlüğümüzü kafamıza kakmak maksadıyla birer suretimizi simsiyah, hatsız, ifadesiz, şahsiyetsiz, ayaklarımızın dibine uzatıyordu. Yere. Çamurların üzerine. Halbuki O, güneşin küçük fakat mânâsı büyük bir aksi vasıtasıyla kendini belli edebiliyordu. Gerçi bunu bir dürbünün camı marifeti ile yapıyordu, fakat olsun, netice değişmez.

"Benim başımı çevirmemle beraber kimi yeni cıgaralar yakmış kimi kollarını çözüp iki yanına sarkıtmış adamlar da o tarafa döndü. Hûşû içersinde bakıyor ve bekliyorduk. Sabah sisi ve ayazla beraber tedirginliğin de alttan alta dağılmaya başladığını hissedebiliyordum. Herkes için böyle miydi bilmem, lâkin ben ne olacağını bilmesem de hayırlı bir hadisenin arefesinde bulunduğumu hissettiğimde yüreğim daha bir huzurla, ağırbaşlılıkla, kendinden emin çarpar. Dev bir motorun silindirlerinin ebediyete kadar durdurulamayacakmış gibi inip çıkmasına benzer bu. Her şeyden evvel muazzam bir emniyet ve kendine itimat hissidir. Dürbün camında çakıp çakıp ruhumu ısıtan ışınları daha fazla içime alabilmek için derin derin nefeslendim. Parmaklarımın arasında tütüp duran fakat kendisiyle hiç meşgûl olmadığım cıgarayı çamur tepeciklerinin arasında birikmiş suya attım. Ciss diye bir ses çıktı. Ben vapurla ilk defa Masun'a gidişimizi hatırladım, yakınımdaki üç-beş şahıs ise yerlerinden hopladılar adetâ. Onların bu halini görmezden geldim. Kalabalığın içinde herkesin kaderine tesir edebilecek bir ayrışmanın ilk dinamitin patlatılmasıyla beraber, bir daha ortadan kalkmamak üzere meydana çıkacağını o dakika anladım.

"Sadece bizden evvelini değil, geniş mânâsıyla mâziyi değil, muayyen bir âna kadar içersinde yaşadığımız, şekil verdiğimiz, bize şekil veren her türlü müesseseyi, münasebeti, mefhumu tamamen kendimize has metodlarla yok edecek ve yeni bir âlem, yeni bir nizam içersinde yaşamaya çalışacaktık. Bu da

bir mücadeleydi ve tıpkı daha evvelki mücadelelerimiz gibi, tâbî olacağı esaslar belli fakat kimlerin yolun neresine kadar yürümeye muvaffak olabileceği, kimlerin çeşitli manialara takılıp yolda kalacağı belli değildi. Veyahut yoldan çıkacağı; ikisi aynı şeydir.

"Kim şâyet 'ben bu yolu biliyorum, bu vakte kadar öğrendim, benim muvaffakiyetim ve istikbaldeki mevkiim teminat altındadır' zannıyla hareket ederse halt eder. Mukadderatını kendi çizmek için cemiyet hayatının haricine çıkmak veyahut daimî aksiyon halindeki bir gövdenin uzvundan olmamak icabeder. Bir seyyare, 'şuraya mı gitsem, buraya mı uğrasam' diye düşüncelere dalabilecek başıboş bir mahlûk değildir. Uzvun talimat almaya dair bir endişesi olamaz. Rolün ve vazifen bellidir, bu sana iç huzuru verir. Tahrip kalıplarını pek yakın mâzimizin altına döşemiş, fitilleri ateşlemeye hazır beklerken tedirginlik hissetmek için insanda bir şuur eksikliği olmak iktiza ederdi.

"Köşk ile bizim bulunduğumuz Gâvurtepe arasındaki vadiye inen yolu bir atlının tozuttuğunu gördük. Kalabalık kıpırdandı. Zabitler vazife yerlerine yaklaştılar, erat toparlandı. Atlı gelip Câzib, Afad, Fared, Faur Bey ve diğerlerinin oturduğu kahvehane çardağının önünde durdu, atından indi. Bu çardaklı kahvehane Gâvurtepe'nin yamacına doğru, vadiye yakındı. Müdavimleri azdı. İkinci veyahut üçüncü safhada uçurulacaktı. Atlı haberci, köşkteki yaverlerden bir kolağasıydı. Kumandanları selâmladı ve Yeniden İnşa Hamlesi'nin evvelce tesbit olunmuş zaman ve plan ile başlayacağı emrini tebliğ etti. Kumandanlar birbirlerine baktılar. Onlar Yeniden İnşa Hamlesi için yapılan bu tertibi istememişlerdi. Kendi aralarında bir, iki laf teati ettiler. Her bir çadırın mes'ûlü mevkiindeki zabitleri çağırttılar. Emirler verdiler. Herkes onları seyrediyordu. Kimse kimseye bir şey sormuyordu. Sanki sorulmazsa o çekinilen değişiklik olmayacak, fünyeler

kilolarca dinamiti patlatmayacak, taş han, tütüncü dükkânı, Cızlam'ın kahvesi, gece sabaha kadar açık duran ve hangi saatte gidersen git mutlaka nargile ve içki bulduğun Göçmen Lâki'nin bakkal dükkânı, taş hanın hemen yanındaki, Orostopolis istikametinden gelenlerin hüviyet ve itimatnamelerinin kontrol edildiği iki katlı ahşap bina, çetecilere kamalar, saldırmalar yapan Şâkin'in dermeçatma atelyesi, bize avcı ceketleri diken, palaska ve getirler imal eden Dabbah'ın geniş bir ağaçlıklı avlu içindeki kâgir evi yerinde kalacaktı sanki.

"Ayaklarımın uyuştuğunu fark ettim, çömelip kalkmaya teşebbüs ettim. Fakat ne mümkün. Hareket ettikçe çamura batıyorsun. Baktım, az ötede çamurların arasından başını çıkarmış bir siyah kaya, oraya seğirtip üzerine çıktım. Tepesi de sivri, iki ayağını birden zor basıyorsun. Neyse, nihayet emniyetli bir şekilde durabildim. Ve başımı kaldırdım. Birden gözlerim kamaştı. Güneş epeyce yükselmiş olmalıydı, zira karşımda İstihlâk mahkemesi âzâsı, bazen de reisi Alitaş'ın, Lüpçü İnhas'ın, Kısmet Paşa'nın ve Ahali Şurası Reisi Kezalep Paşa'nın boş arsaları çevirerek yaptırdıkları üçer katlı kâgir binaların camları parıl parıl parlıyordu. Galiz bir öfkeyle kıpkırmızı olmuşlardı. Mâzinin bağlarından bir an evvel kurtulmak istiyorlar, adetâ 'hâlâ ne bekliyorsunuz' diye çıkışıyorlardı. Bunlar köşkle aramızdaki vadinin batısında yükselen Zafertepe'nin üzerindeydiler, fitiller oraya uzanmıyordu.

"Bu kıpkırmızı parıltının kuvvet ve ihtişamının yanında, taş hanın ve Sarı Debir'in dükkânının harap pervazlarının kenarlarından dışarı uğramış teneke parçalarının turuncu turuncu yakarışı ne kadar zavallıca kalıyordu.

"Bilahare, Yeniden İnşa Hamlesi'nin öğle ezanı esnasında yapılacağı tebliğ edildi. Meğer baştan böyle karar verilmiş. Yıkılacak binalarda eşyası kalan varsa girip alması için son

bir müsaade verildi. Hâlâ derbeder bir şekilde taş handa ikâmet etmeyi sürdüren İhtilafçı komitacı artığı birkaç sergerde haricinde kimse yerinden kıpırdamadı. Halbuki, eminim, herkesin bir sivri kalpağı, bir kayışı, kamçısı, aynası, tütün tabakası, vasir bir şeyi vardı içerlerde. Herkes bir başkasının evvelâ davranmasını ümit ediyor olmalıydı. Vakit bu şekilde geçti. Müsaade de bitti zaten.

"İçerde kimbilir neler kaldı... Fakat en fecisi, tabiî, Sarı Debir'in kimseye bir şey demeden gece dükkâna girip infilâkı beklemiş olmasıydı. Öğle ezanı okunurken evvelâ taş handan başlayan patlamalar yeri göğü inletiyordu ki, bu Sarı Debir'in evlatlığı birden kopup geldi ve feryat figân harabenin arasına daldı. Aman zaman diye asker yolladık arkasından, patlamamış dinamit kalmıştır falan, askerler çocuğu tutup getirdiler, fakat Sarı Debir'in parça parça cesedini de o arada görmüşler. Talihsiz bir hadise sayılmalı.

"Her neyse, son dinamit de patlatıldıktan sonra zaten her vakit yerden bir karış yükseklikteki bir toz bulutunu aralaya aralaya dolaştığımız Anakara'nın bu muhitine sis çökmüş gibiydi. Sabah boğucu bir tedirginlik içersinde helâk olanlar şimdi de yavaş yavaş kesafetini kaybeden bu sisin ardından hiçbir düşman çıkmayışına hayret ederek, bu halde kime ve nereye taarruz edeceklerini bilemeyerek şaşkın şaşkın durdular.

"O esnada güneyden bir rüzgâr çıktı. Bir anda bütün tozu önüne kattı sürükledi. Molozlar kaldırıldığında, işte asıl o zaman, yeniden dirilişe hazır bir tabiat, hayır, yurt parçası seriliverecekti gözlerimizin önüne. Üzerinde dolaşmak ve yaşamak için maharet sahibi, şuurlu ve kuvvetli olması icabeden yepyeni bir zemin yaratılmıştı. Ölülerin ağırlığının yaşayanlar üzerine çökmesine mâni olmanın en sıhhatli yolu bulunmuştu. En tesirli yolu. Sadece ölülerin değil, yaşayan bir mâzinin tazyikine de meydan vermemenin yolu. O bul-

muştu.

"Gittiğin gideceğin yolun üzerinde ölüler kaldığında fenadır. Ölmeleri yolun haricine savrulmaları mânâsına geliyorsa zararları dokunmaz, yaşayanların omuzlarına yük bindiremezler. Mâzi ise, mâni de olabilir, istikbal için lâzım olan kuvvet mikyaslarını da değiştirebilir. Lüzumsuz tesir yapar. İcabederse yolu dahi bunlara göre çizeceksin. Mâzinin uzanamayacağı, üzerinde ölülerin kalmayacağı şekilde çizeceksin.

"Bir tek küçük aksilik oldu. Bir tek şey hesap edilmemişti. Serî infilâkların tesiriyle, Zafertepe'deki yeni binaların pek çoğunun camları tuzla buz oldu. O camlar binbir zorlukla getirtilmişti Orostopolis'den. Sahipleri hakikaten güç durumda kaldılar.

"Fakat burada da, emniyetin sadece ve sadece bir tek nokta, tepe noktası haricinde hiçbir yerde tam olmadığı ve olamayacağı neticesini adetâ suratımıza dayayan bir hisse yok mudur? Bazen acaba O aslında bu camların da kırılacağını hesap etti mi diye düşünürüm..."

"ANNA CLARK'IN HATIRA DEFTERİNDEN"

Anakara'da İlk Gece

Tarkan zaferinden sonra çok sayıda yabancı gazeteci taze başkent Anakara'ya gelerek yeni Cumhuriyet'in kuruluş günlerinde tarihe tanıklık ettiler. Yepyeni bir tarihin yaratılışını yakından gözleme fırsatı bulan bu gazetecilerin çoğu genç Tarkan devletine sempati beslediler ve izlenimlerini sıcak bir dille, samimi duygularla ifade ettiler. Bu gazetecilerin öndegelenlerinden biri, Amerikalı muhabir Bayan Anna Clark'tır. Kendisi Millî Savaş'ın hemen ertesinde Anakara'ya gelmiş, gördükleri karşısında derin bir hayranlığa kapılarak Tarkan ülkesine ve insanlarına âşık olmuştur. Clark Tarkanya'yı sık sık ziyaret etmiş ve her seferinde bizzat Ulutarkan tarafından sempati ve ilgiyle karşılanmıştır. O, bu Tarkan dostu Amerikalı gazeteciye hediyeler vermiş[1] *ve onu genç devletin "gönüllü ve güzel elçisi" ilân etmiştir. Aşağıda Clark'ın ABD'de yayımlanan* Indiana Jaws *gazetesindeki sürekli köşesine yazdığı Anakara izlenimlerinden parçalar okuyacaksınız. Bu köşenin adı "Anna Clark'ın Hatıra Defterinden"di. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anakara'yı adetâ dostane*

amaçlarla istilâ eden yabancı gazeteciler olan biteni büyük bir vakar içersinde izleyen halk ile de görüşmek istemişler ancak dil sorunu yüzünden bu mümkün olamamıştır.

(...)

Trenden ineli henüz iki saat olmuştu ve üstün düşman kuvvetleriyle yıllar süren savaş pahasına kazanılmış zaferin kumandanlarının karargâhı olan şirin Anımonu kentini bu süre içinde tam iki kez dolaşmıştım. Çok küçük bir yerdi. Bağlar, bahçeler, bostanlar, korular, tertemiz bir hava... Beni gezdiren, Birleşik Devletler Büyükelçisi Franklin D. Sheriff, iki aydır burada bulunduğunu ve beş yaş gençleştiğini söyledi. "Londra, Paris, Berlin veya bizim başkentimiz Washington'da aynı süreyi geçirmiş olsaydım," dedi Büyükelçi, "belki de emekliliğim yaklaşmış olurdu." İlk anda inanmamıştım, sonra diplomatik kimliğini gösterdi. Gerçekten de "yaşı" hanesindeki değişiklik, tazelik hemen göze çarpıyordu.

Ama asıl, Sheriff'in dikkatimi çektiği bir başka nokta çok önemliydi: Kısa süre sonra huzuruna alınacağım büyük kumandan Sultanlı İmparatorluğu'nun efsanevî başkenti Orostopolis'in yeni devletin de başkenti olması önerilerini kararlılıkla reddetmişti. Lider, "İmparatorluğun külü molozu bizim taze aktivitemize bulaşmamalı, Sayın Büyükelçi," demiş ona. "Ayrıca milletimiz belirli sürelerde başkent değiştirmeye alışkındır. Yeni bir devlet kuracağız diye geleneklerden de tamamen kopmak doğru olur mu ya?"

O'nunla ilgili olarak anlatılan her şey heyecanımın daha O'nunla görüşmeden doruğa ulaşmasına yolaçıyordu. Hele Büyükelçi bana iltifat edip başbaşa yemek yemeyi önerdiğinde söyledikleri!.. Heyecandan başım dönüyordu, çünkü Frank-

lin, "Anna," demişti, "O sizi gördükten sonra sizinle artık ancak O'nun huzurunda beraber olabiliriz, kendileri uygun görürlerse, çünkü yanından uzaklaşmanıza izin vereceğini hiç sanmıyorum."

Küçük tavşanın büyük hünerleri

O gün Anakara sokaklarında epeyce dolaştık. Tarkanların pek sevdiği, pişirilmiş büyükçe bir hamurun içine kızartılmış et konarak yapılan iri sandviçlerden yedik. Ülkemden ayrılmadan, ağız veya sindirim sistemi yoluyla kapabileceğim hastalıklara karşı aşılanmış ve yanıma koruyucu haplar almıştım. Şarkın alışık olmadığım yemeklerinden ötürü hastalanmaktan korkuyordum. İri sandviçimi ısırmadan önce haplarımdan bir tane yutmak istedim. Büyükelçi Sheriff, "Bırakın onları, Mrs. Clark, burada korunmaya ihtiyacınız olmayacak," diyerek hap şişemi elimden aldı.

Öğrenince çok şaşırdım: Tarkanlar yiyecek içecekten mikrop kapıp hasta olmazlarmış! Sheriff, "Biyolojik-fizyolojik etkilenmelere karşı bu bağışıklık onlara atalarından mirastır," diye devam etti. "Orta Azla'nın buralara kadar uzanan temiz havasının muazzam koruyucu ve sağaltıcı kuvveti, Tarkanları, asırlar boyu biz Batılıları kırıp geçiren hastalıklara karşı bağışık kılmıştır."[2]

Sandviçlerimizi bitirdikten sonra, tavşanına niyet çektiren bir adama para verip karşılığında tavşanın seçtiği küçük kağıtlardan aldık. Ben baştan ikinciyi istiyordum, ama tavşan bana en arka sıradan bir tanesini verdi. Sheriff usulca, ses çıkarmamamı işaret etti. Hayvanların bu şekilde zaman zaman üstün sayılmasına Hindistan yolculuğumdan bu yana alışıktım. Tavşanın tercihini uysalca kabul ettim.

Küçük rulolarımızı açtık. Büyükelçi, "Bunlar halk dilinde

yazılmış olduğu için henüz tam anlamıyla sökemiyorum, oysa devlet yetkilileriyle pek güzel anlaşabiliyoruz," dedi ve büyükelçilikten bir tercüman çağırttı. Tercüman, Tarkanların "mâni" dedikleri dörtlükleri çevirirken alelacele avcuma not aldım. Büyükelçinin rulosunda şunlar yazılıydı:

Dinim İslâm kavmim Tarkan
Kurtardı bizi Ulutarkan
Yandı ona kem gözle bakan
Vücudumuz ona kalkan

Büyükelçi Sheriff'in yanağıma bir öpücük kondurup, "Bu da senin canım," diyerek uzattığı kağıtta ise şu dörtlük yeralıyordu:

Kurtarıcımız Ulutarkan
Tarkanız biz Tarkan Tarkan
Vücudumuz ona kalkan
Tarkanız biz Tarkan Tarkan!

Şaşkınlık ve takdir duygularıyla donakalmıştım. Daha savaştan yeni çıkmışlardı ve yeni bir devlet kurmaya çalışan kadrolar, halkın eğitilmesi meselesini böylesine ince ayrıntılarına dek düşünmüşlerdi. Sokakta niyet çeken tavşanlara varıncaya kadar yepyeni bir ulusal bilinç ve kimlik kazandırmak için gerekli tedbirler alınabilmişti.[3] Kırmızı gözlü bembeyaz tavşan karşımda birden bir Tarkan bayrağı gibi dalgalanmaya başladı.

Zihnim bu konuyla meşgûlken, Büyükelçinin saçlarımı okşayarak, "Artık ayrılma vaktimiz geldi," dediğini duydum. Heyecanımı yenip, o büyük randevuya hazırlanmalıydım.

Sheriff elini uzattı, "Ver," dedi. Elini tuttum. "Yok yok," dedi. Kartvizitimi çıkardım, arkasına özel telefon numaramı da yazıp verdim. "Hayır canım," dedi, "o küçük kağıdı ver, niyet çektiğimizi anlamasın." Şaşırdım. İmparatorluk despotizmi yerine özgür yurttaşların bir cumhuriyetini kurmaya

girişen büyük devlet adamı, hoşgörüsüz biri miydi yoksa? Büyükelçi, "Niyet, kura gibi şeyleri sevmez," dedi, "işlerin şansa bırakılmasından hoşlanmaz O." Niyet kağıdını Sheriff'e verdim. Öpüp katlayıp göğüs cebine koydu.

O anda kararını verdim. Belki ilk seferinde değil, ama Ulutarkan'la rahatça konuşabilir hale gelirsem, ona bu niyet meselesini soracaktım.

Aman tanrım! Ulutarkan'la konuşmaktan sözediyordum! Yoksa o an gelmiş miydi? Saatime baktım. Evet, dörde beş vardı. Beni dörtte kabul edeceğini söylemişti ve işte, beş dakika sonra karşısında olacaktım. Hakkında bunca efsane dinlediğim, yaptıklarını ve yapabileceklerini düşününce başımın döndüğü o insanın yanıbaşında oturacak, elini sıkacak, bacak bacak üstüne atışını, parmaklarını çıtlatışını, kulağını kaşıyışını görecek, öksürmesini, geğirmesini duyacaktım!

Düşünün, sevgili okurlarım, belirli bir saatte randevulaşıp görüşebilmemiz bile O'nun kısa süre önce gerçekleştirdiği Ölçü Harbi sayesindeydi. Eğer Batılı takvim ve saat ayarını kabul ettirmemiş olsaydı, halen hiçbir Tarkan ile hiçbir Batılı aynı anda aynı yere gidemiyor olacaktı; daha önce yüzyıllarca olduğu gibi. Oysa şimdi, filanca gün saat bilmemkaçta deyince, Batılılar da Tarkanlar da aynı şeyi anlıyordu. Bu, bir milletin tarihinde ve talihinde ne muazzam bir dönüşümdür!.. Bunları aklımdan geçirmek heyecanımı iki kat artırıyordu.

Köşkün kapısından içeri adımlarımı atarken, ilk kez topuklu ayakkabı giymiş bir genç kız gibi yürüdüğümü hissediyordum. Oysa ne kadar güçlü bir adam olduğu dillerden düşmeyen bir liderin karşısına çıkarken benim de güçlü olmam gerekliydi. Nazikçe koluma giren yavere, "Lütfen," dedim, "kendim yürüyebilirim." Yaver son derece kibar, yeşil gözlü, 1.75 civarında, üniforması üzerine pek güzel oturan

ve kendisine çok yakışan, çekici bir subaydı. Elimi usulca öptü, "Nasıl isterseniz Mrs.," dedi.

O'nun çalışma odasının kapısına geldiğimizde kapının aralık olduğunu gördüm. Yaver kapıyı usulca tıklattı, aralıktan içeri süzülüp kayboldu. Bir an başımı başka yöne çevirmiştim ki, enseme bir öpücük kondurulduğunu hissettim. Soğuk soğuk terlemeye başladım. Bugüne kadar asla aklımdan çıkmayan, buyurucu fakat şefkatli bir ses tonuydu duyduğum. O, evet O, kulağımın dibinde, dudakları adetâ saçlarıma dokunarak, "Geleceğinizi biliyordum," diyordu. "Sizin için ne yapabilirim."

Gözleri...

Döndüm ve gözgöze geldik. Dostları, düşmanları, çalışma arkadaşları, karşısında boyun eğmek zorunda kalan güçlü devletler, emrindeki askerler, Tarkan milleti, Sultanlı İmparatoru ve herkes gibi ben de artık O'nun iradesine teslim olmuştum. O bakışları size anlatamam! Gözlerinizi esir alması bir saniye bile sürmüyordu. Direnemiyordunuz. Gözlerinizden dalıp içinize, ruhunuza nüfuz ediyordu. Sanki görünmez kolları vardı ve bir elini yumruk yapıp arkasına, beline koyduğunu, öteki eliyle sigaranızı yaktığını gördüğünüz halde nasıl olup da size sarılabildiğine şaşıyordunuz. Çok etkileyiciydi. O'nunla röportaj yapabilmek için kendimi toplamam şarttı.

O, belli ki Sultanlı İmparatorluğu'nun dillere destan saraylarından birinden getirilme iki kişilik kanepede oturuyordu, ben ise biz Amerikalıların tarih dışı sayacağı kadar antika bir koltuğun ucuna ilişmiştim. Gülümseyen gözlerle beni süzdü. Hiçbir zaman bozmadığı nezaketiyle yüzüme, bacaklarıma baktı. "Çok zarifsiniz Bayan Clark," dedi. Güç-

lükle, "Teşekkür ederim," diye mırıldanabildim. Birden yüzü ciddîleşti, sigarasından derin bir nefes çekip dumanını olduğu gibi pencereye üfledi, cam buğulandı.[4] Gözleri daldı gitti. Bana dönmeden, "Tarkan milletinin kadınları da çok güzeldir, biliyor muydunuz?" diye sordu. Cevap vermeme fırsat bırakmadan gözlerini gözlerime dikti ve, "Onları taassup ve boş inanışlardan kurtardığımızda," dedi, "bütün dünya milletimize hayran kalacak."

Doğrusu o sırada buna ihtimal vermiyordum. Ama O'nun önderliğindeki büyük uyanışın birkaç sene içinde bu milleti nasıl güzelleştirdiğini, dahası, bir Tarkan kızının Dünya Güzeli seçilerek O'nu nasıl haklı çıkardığını daha ilerde bizzat görme şansı bulacaktım.

O'nun üzüntüsü

Ulutarkan bana ne içmek istediğimi sordu. Tarkanya'ya gelmeden Berlin'e uğrayıp Tarkanlarla ilgili ne bulduysam okumuştum. (Çalıştığım gazetenin merkezinde yalnız eyaletimizin tarihine ilişkin mecmualar ve kartpostallar vardı.) Tarkanların geleneksel içkilerinin kımız, ayran ve keçi sütü olduğunu biliyordum. Bir de sahlep ile rakı vardı ama onlar şu sırada uygun içecekler değildi. Ayran içmek istediğimi belirttim; içine muz, çilek veya çukulata aroması katılmadığında yoğurdun tadının nasıl olduğunu merak ediyordum. Büyük önder masasının üzerinde duran çıngırağı çaldı. İçeri, az önceki yaverden daha da yakışıklı bir başka subay girdi. Selâm verip bir şey söylemeden durdu. O, "Ayranımız soğuk mu çocuk?" diye sordu. Subay, "Normaldir Paşam," diye cevap verdi. Ulutarkan beni şaşırtarak, "O zaman kalsın," dedi. "Sen bize kahve söyleyiver." Yaver bana dönerek, "Kahveniz nasıl olsun, Mrs.?" diye sordu. Duraklamadan,

"Normal," dedim. Yaver şaşırdı nedense. O'na baktı. Ulutarkan, "Hanıma orta yaptırıver," diyerek başını salladı, yaver çıktı.

Heyecanlı olduğumu fark eden Ulutarkan beni rahatlatmak için çaba harcadı. Bana şahsî sorular soruyor, yolculuğumun nasıl geçtiğine, eşimin de beraber gelip gelmediğine ilişkin bilgi alıyordu. Bir ara kalkıp yanıma kadar gelerek bana saatini gösterdi ve, "Batılı olduğunuz için," dedi, "bana evvelâ Ölçü Harbi ile ilgili sualler soracağınızı biliyordum. Bakın!" Bütün atılım ve dönüşümlerde olduğu gibi, milletinin bütün fertlerinden önce kendisi, yeniliklere en başta ve en iyi ayak uyduran insan olmayı arzu ediyordu; yılları gösteren bir saat almıştı. "Kendimi birden 600 küsur sene ileri gitmiş zannediyorum," dedi. Gözlerinin içine bakmaya cesaret edip, "Zaten öylesiniz," dedim.

Karşımda başka bir lider olsaydı, eminim, bu iltifat üzerinde durur, şahsının övülmesi ile ilgilenirdi. Fakat O böyle yapmadı. Kurtardığı milletin bu kadar geri oluşundan duyduğu üzüntünün yüzünde dolaştığını hissettim. Halbuki bu müthiş adam pekâlâ daha ileri milletlerden birini de kurtarabilecek kapasitedeydi.

Aralıksız çalışma

Konuşmamız kesintili olarak devam ediyordu. Çünkü odaya sık sık birtakım subaylar, yüksek memurlar girip çıkıyor, ona çeşitli konularda bilgiler verip talimatlar alıyorlardı. Ulutarkan o derece kibardı ki, her seferinde bana, "Özür dilerim, fazla sürmez," diyerek gönlümü alıyordu.

Bazen önüne getirilen sorunun benim de ilgimi çekeceğini düşündüğünde, konuyu bana da anlatıyor, kendisinin hangi nedenlerle ne karara varacağını açıklamayı ihmal etmiyordu.

"Yalnız, size bütün bu mevzuları müstakbel samimiyetimize dayanarak izah ediyorum," diye beni uyardı. "Tarkan milletinin muasır medeniyeti yakalama hamlesi hakkında peşinen bazı mâlûmatı edinebilesiniz diye. Bunlardan yazılarınızda bu şekilde bahsetmemenizi rica ederim."

O'na söz verdim ve Amerikalıların verdikleri söze ne pahasına olursa olsun ölene dek sadık kalma geleneklerinden bahsettim. Memnun oldu, Amerikan halkına içten selâmlarını yolladı.

Ancak o gün tanık olduğum ve yazmak üzere kendisinden izin istediğim bir konuyu burada size aktarabileceğim. O sırada Tarkan yöneticileri musiki alanında kapsamlı bir dönüşüm hazırlıyordu. Milletin alışkanlıklarına da tamamen zıt düşmeden, Batı musikisini Tarkanya'nın resmî musikisi olarak yerleştirme kararı alınmış fakat henüz gizli tutuluyordu. O'na, hangi Batı enstrümanlarının Tarkan musikisine yavaş yavaş sokulması suretiyle bu musiki tarzının dönüştürülebileceğine dair bir rapor sunulmuştu. Raporda ayrıca, Alman, Avusturyalı, Polonyalı olduğu sanılan bazı bestekârların gerçekte Tarkan kökenli olduğuna ilişkin iliginç kanıtlar yeralıyordu. O raporu okuyup bazı yerlerinin değiştirilmesini istedikten sonra, bana, "Bayan Clark," dedi, "saray musikisini saraylı dinliyordu, halk musikisini ise halk. Peki, vatandaş ne yapsın, söyler misiniz..."

Beklemediğim davet

Gece bir baloya davetli olduğumu söylediğinde şaka yapıyor sandım. Felâketten yeni kurtulmuş ve taptaze bir ulusal tarihin inşasıyla meşgûl Tarkan yöneticilerinin bu zorlu günlerde, modern bir başkent haline getirmek için daha çok uğraşacakları belli olan bu küçük Anımonu kentinde balolar

tertipleyebiliyor olmaları benim için beklenmedik bir durumdu.

"Ne yazık ki," dedi, "benim biraz işim var, bu nedenle balonun başından sonuna kadar orada bulunamayacağım. Tabiî mutlaka bir uğrayıp özellikle sizinle dans edeceğim. Ama gece boyunca size kavalyelik etmek üzere yaverimi vazifelendirdim." Bu kez başka bir çıngırağı salladı. Köşke girişte beni karşılayan o yakışıklı yaver içeri girdi. Ulutarkan ona, "Konuğumuz bu gece sana emanet," dedi. "Her şeyinden mes'ülsün. Yarın şöyle veya böyle en küçük bir şikâyetini duyarsam çok üzülürüm." Yaver hemen selâma geçti. Bana dönerek, "Önce küçük şirin biyerde bikadehbişey içmeye ne dersiniz?" diye sordu. Sonra kulağıma eğilerek fısıldadı: "Mrs. Clark, size kısaca Anna diye hitap edebilir miyim?"

Biz yaverle çıkarken Ulutarkan memnun memnun gülümsüyordu.

Muhteşem balo

Balo salonu fenerlerle, krapon kağıtlarıyla, bayraklarla süslenmişti. Eğlnece, genç cumhuriyetin o güne kadar ülkeye döşediği demiryolu raylarının onbin kilometreye ulaşması şerefine düzenlendiğinden, masalara küçük lokomotif maketleri yerleştirilmiş, orkestranın elemanları kondüktör kıyafetleri giymişlerdi.

Salonun bir duvarını baştan başa kaplayan bezin üzerinde O'nun bir portresi ile şu sözü yeralıyordu: "Efendiler, bu demiryolu raylarını üzerinde trenle seyahat etmek maksadıyla döşeyiniz."

Salondaki seçkin davetli topluluğu, kısa süre önce kat kat üstün düşman kuvvetlerine karşı Millî Zafer'i kazanmış kumandanlar, onların en yakın mesai arkadaşları olan sivil

yönetici kadrolar ve Tarkan Millî Savaş'ı sırasında milletlerini binbir güçlük içinde yüreklendirmeye çalışmış meslekdaşlarımdan meydana geliyordu. Ayrıca, yabancı elçiler, Avrupalı gazeteciler ve bazı Tarkan sanatçıları da vardı.

Vekilin konuşması

Balo, Millî Nakliye Vekili'nin konuşmasıyla açıldı. Anakara'nın adetâ uçsuz bucaksız bağ bahçelerinin arasında kuytu bir restoranda başbaşa yediğimiz yemekten sonra balo salonunun yakınına kadar elimi tutarak bana gerçek bir centilmen nezaketiyle eşlik eden yaver, vekilin konuşmasını tercüme ediyor, ben de not alıyordum.

Vekil, önce demiryollarının bu kadar kısa zamanda ülkenin ücra köşelerine kadar ulaşmış bulunmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi ve demiryolları çalışanlarına teşekkür etti. Anımonu doğusundaki Kahrat civarında bir yamaca ray döşenirken meydana gelen kazada işçilerinden yirmisekizi ölen Demiryolları Müdürüne başsağlığı dilendi ve bir plaket verildi. Daha sonra, vekil, o yıllarda atılımcı kadroların değişmez bir özelliğinin dışavurumu olan uyarıcı tutumunu takınarak, "Ancak, henüz önümüzde aşılması büyük gayret gerektirecek güçlükler var," dedi.[5]

Millî Nakliye Vekili konuşmasında başkaca şunları anlattı: Tarkan milleti, sağladığı bütün kolaylıklara rağmen trenlere binmemekte ısrar ediyormuş. Dinî bakımdan herhangi bir sakıncası da olmamasına rağmen milletin trenlere uzak duruşunun nedenleri henüz tam bilinemiyormuş. Milleti trenlere binmesi için teşvik etme amacıyla yapılan uygulamalar da başarılı sonuç vermemiş, çünkü insanların durup dururken oraya buraya yolculuk ettirilmeleri, daha sonra, bunların yaşadıkları yerlere geri yollanması gibi masraflı işlemlere

yolaçıyormuş. Bir keresinde, Ulutarkan'ın yakın dostlarından gazeteci Rumuz Sadi, Kuzey ve Doğu Anımonu'da yaptığı geziden izlenimler toplamış ve bunları *"Bu Cehaletle Nereye Kadar?"* başlıklı yazısında anlatmış. Rumuz Sadi yazısında demiş ki: "Halktan pek çok kişiyle konuştum. 'Niçin binmiyorsunuz trenlere?' diye sordum. Bana, 'Harpten bıktık beyim' dediler. Trene bindiklerinde asker edilip cepheye götürüleceklerini sanıyorlarmış! Şu işe bakın! Hangi hainler, hangi vatan düşmanları sokuyor milletin kafasına böyle aslı astarı olmayan korkuları!" Şimdi vekil de bu yazıya atıfta bulunarak diyor ki: "Düşünelim arkadaşlar, bizim canımız çıkıyor, birkaç kilometre daha demiryolu döşeyelim diye helâk oluyoruz, millet kalkmış, 'Trene binmeyiz, sonra harbe götürürsünüz' diyor. Olacak şey mi! Hakikaten geri kalmışlık işte bu."

Millî Nakliye Vekili ayrıca, Tarkan milletinin trene binmekten çekindiğini gösteren çeşitli örnekler verdi. Meselâ halktan bir kişi trene bindiğinde bir subay veya memurun kompartmanda oturduğunu görürse hemen o vagondan inip marşandize geçiyor, yük ve hayvan vagonlarında yolculuğu yeğliyormuş. Vekil, "Bizim insanımız maalesef o kadar cahil bırakılmış ki," dedi, "ikinci mevkiye geçmeyi akıl etmiyor da gidip hayvan vagonuna biniyor. Biz bu ikinci mevkiyi niye tesis ettik, arkadaşlar, millet için değil mi? Ama bunu henüz millete öğretememişiz." Vekilin konuşmasının sonu alkışlarla kesildi. Tarkan milletinin, kurtarıcıların öngördüğü her şeyi kısa sürede mükemmelen öğreneceğine ilişkin inançlar dile getirildi.

Refakatçimin danstaki ustalığını görünce bu inancın boş olmadığını anladım.

Bir ara uzaktan Büyükelçi Sheriff'in bana el ettiğini gördüm. Umutsuz bir ifadeyle gözlerime bakıyordu. Daha sonra birden

yanımda belirdi ve elime küçük bir kağıt tutuşturdu. Tuvalete gidip kağıdı okudum. "Şarkın büyüsüne kapılan ilk uygar kadın sen değilsin Anna," yazılıydı kağıtta. "Ama bu büyünün tesiri geçer. Seni bekleyeceğim."

O geliyor!

Yaveri bekletmemek için saçlarımı şöyle bir tarayıp çıktım. Balo salonunda manzara değişmişti. Kapı civarında izdiham vardı, alkışlar, yaşa varol nidaları yükseliyordu. İçime doğdu: Beklenen an gelmişti.

Yaverle birlikte oturduğumuz masaya gidip sandalyeme iliştim. Ulutarkan kalabalığı yararak yaklaştı ve herkese benim o gecenin şeref konuğu olduğumu ilân etti.

Bacaklarım nasıl titriyordu anlatamam. Başım da dönüyordu.

Zarif bir reveransla pelerinini savurup attı, yanıbaşındaki birileri kapıp götürdüler.

Beni yanına çağırdı. Kolumdan tuttuğu gibi dans pistinin ortasına sürükledi.

Herkes etrafımızda "U" yapmış bizi seyrediyordu. Ulutarkan beni öyle bir kavramış döndürüyordu ki, bir an bıraksa fırlayıp uçacağımı hissediyordum. Dans bittiğinde, refakatçim olan yavere seslendi: "Bayan Clark'a serinletici bir içki getirsinler, kendisini bir hayli terlettik bu gece." Sonra eğilerek beni selâmladı ve çevresini almış kalabalığın arasında kayboldu.

Bir süre oturup dinlendikten sonra sersemliğim geçmişti. Azıcık dolaşayım, bana yabancı bir dünyaya ait bu insanları gözleyeyim dedim. Yaver bana eşlik ediyor ve karşılaştığımız insanları alçak sesle tanıtıyordu. Kulağıma "Tenkil Vekili ve eşi... Başsavcı ve Mülahaza Vekili, Tarkan Dil Enstitüsü

Başkanı, eşi ve kızları..." diye fısıldarken hafifçe kulak mememi ısırıyordu.

Yepyeni bir âlemi hızla tanımaya çalışmaktan ve biraz da içkiden olmalı, başım dönüyordu. Ama kendimi çok da iyi hissediyordum. Ve rehberim müthişti; çünkü kalabalığın arasında Millî Savaş'ta cepheden cepheye koşmuş kumandanlardan birini buldu ve beni onunla tanıştırdı!

Ne yazık adını hatırlamıyorum, sevgili okuyucularım, fakat o, işte, karşımda, capcanlı historymaker'lardan biri olarak duruyor ve tokalaşmak için uzattığım elimi bir türlü bırakmıyordu.

Bana kumandanlığın özelliklerinden sözetti. Ona şöyle sordum: "Sizce zaferi kazanabilmenizde başlıca etken nedir?" Hiç gülmüyordu. Savaş meydanlarında geçirdiği yıllar onu biraz sinirli yapmış ve zafer de yatıştıramamıştı belli ki. Yavere usulca bu tesbitimin yerinde olup olmadığını sordum. "Tam değil," diye fısıldadı kulağıma, "zaferden sonra daha da asabîleşti." Kumandan boyuna ayak burunları üzerinde yaylanıyor, sık sık da kaşlarını oynatıyordu. Nihayet elimi bırakmadan önce, soruma şöyle cevap verdi: "Kazandık, çünkü biz bilmemiz gerekenleri çok önceden öğrenmiştik, madam." Ve bana başarılarının sırrını gösterebileceğini söyledi. Yanlış kelime kullandı sandım; "Hayır, lafla değil, tabiî izahat vermem gerekecek, ama gösterebilirim, evet, gösterebilirim," diye üsteledi.

Ne kadar heyecanlandığımı tahmin edebilirsiniz, sevgili okurlarım. Bu sırrı öğrenip, hattâ görüp yazabilecek olanın ben, yani bir Amerikalı gazeteci olduğunu düşündüm ve göğsüm gururla kabardı.

Kumandan cebinden bir mahfaza çıkardı ve kapağını açtı. Mahfazanın içinde pırıl pırıl bir çift insan gözü vardı!

Herhalde sigara dumanı ve içkinin etkisiyle birden sen-

deledim. Fenalaştım.

Gözler mahfazanın içinden gözlerimin içine bakıyordu sanki.

Yavere yaslanarak güçlükle ayakta durabiliyordum. Kumandan, elinde kapağı açık mahfaza, bana bir şeyler anlatmaya çabalıyordu.

Fakat birden görüş alanıma giren bir elin mahfazayı kaparak pencereden dışarı fırlattığını gördüm.

O'nun eliydi. Ve kumandanı fena halde payladı. Kumandan, son derece süratli adımlarla uzaklaştı.

Yaverle pencere kenarında azıcık oturduk ve kendime geldim. Ona daha çok, şu sırada önemli yönetici konumlarda bulunan kişilerle röportaj yapmak istediğimi söyledim. Beni onlardan bir-ikisiyle tanıştırsın diye pencere kenarından ayrılırken gözüm bahçedeki bir karaltıya takıldı. Tam göremedim, ama bu karaltının mahfazayı arayan az önceki kumandan olduğundan emindim. Böyle durumlarda kadınlar yanılmaz, sevgili okurlarım.

Yaverle kalabalığa yaklaşırken, Ulutarkan'ın az ileride bir yüksek memurun oğlu ile kızı olduklarını öğrendiğim iki gençle sohbet ettiğini gördüm. Yaverden beni yanlarına götürmesini rica ettim.

O, gençlere Fransız İhtilâli ile ilgili çeşitli sorular soruyor, gençler bunların hepsine hemen cevap veriyorlardı. O, "Aferin bu gençlere," dedi. "Onlara birer meyve suyu getirin. Hakkettiler." Oğlanla kız meyve sularını içene kadar bekledi.

Sonra yine aynı müşfik tavırla, Tarkan Millî Savaş'ı hakkında sorular sormaya başladı. Gençler belli ki yurtdışında tahsil görmüş ve ülkelerine kısa zaman önce dönmüşlerdi; Ulutarkan'ın hiçbir sorusuna cevap veremiyorlardı şimdi. O belli ki sinirlenmişti fakat bunu belli etmemeye özen gösteriyor, ses tonunu hiç değiştirmiyordu. Sinirlendiğini,

sadece, masadan aldığı çatalları büküp büküp madenî spiraller yaparken yüz hatlarının belli belirsiz gerilmesinden anlıyordum. Derken birden ayağa kalktı. Şöförünün çağırılmasını istedi. Gelip selâm veren şöfore, "Bu gençleri evlerine götüreceksin," dedi. "Biraz oturup derslerine çalışmaları icabediyor." Gençler kıpkırmızı oldular, şöförün peşine takılıp süklüm püklüm gittiler. O, "Biz televizyonlarda ilerde yapılacak bilgi yarışmalarına yarışmacı yetiştirmiyoruz, efendiler," dedi. "Bize yeni Tarkan tarihini su gibi bilecek münevverler lâzım."

Ve derhal o anda, Tarkan Yüksek Tarih Kurumu'nun kurulmasını emretti.

Kuruluş heyecanı

Baloda bulunan subaylar, memurlar, bir anda yoğun bir faaliyet içine girdiler. Az sonra, evlerinden alınıp buraya getirilmiş bazı bilim adamları, pijamalarının üzerine son anda giyebildikleri paltolarıyla, terlikleriyle O'nun karşısına dizildiler. Onlarla yoğun bir tartışmaya giren Ulutarkan, milletinin gelişmesinde en önemli katkılardan birini sağlayacak kurumun kuruluş esaslarını, çalışma şekillerini, binasının kaç odalı, idare heyetinin kaç üyeli olacağını, ilk elde görüşeceği meseleleri, personelinin kılık kıyafetini ve gerekli her ayrıntıyı açıklığa kavuşturdu.

Bilmem o anda duyduğum heyecanı anlatmama imkân var mı?

İlk kez kendini ve tarihini yeniden yaratan bir milletin bu tarihi üreteceği başlıca yapının temelinin atılışına tanık oluyordum. Hareketli gazetecilik yaşantım bana, Indiana Shakers beyzbol kulübünün, İtalyan Serinofil Derneği'nin ve Avustralya Yetim Kanguruları Himaye Vakfı'nın kuru-

luşlarında bulunma şansını bahşetmişti daha önce. Ama bu kez yaşadığım, bunlardan çok daha ciddî ve kapsamlı bir olaydı.

O'nun çalışma prensiplerinden en önemli birini o sırada ete kemiğe bürünürken görmüştüm. Daha sonra bir gece yatakta sigaralarımızı içerken bana, "Doğru, hemen yapılabilendir," demişti.

AÇIKLAMALAR

1 Anna Clark'ın çeşitli ziyaretlerinde kendisine verilen hediyeler arasında 34. Sultanlı Padişahı Zacir Han'ın anası Dibâçe Sultan'a ait, sarayda padişahın yatak odası dahil bütün odaların kapılarını açabilen, sap kısmı sedef uç kısmı gümüş kaplama iki adet maymuncuk, Sultanlı donanmasının ünlü Kaptanı Deryalarından Gaseyânî Harcî Paşa'nın Kuzey Afriye'den getirdiği bir cariyenin mumyası, 1600'lerde 57 yıl boyunca tahta çıkmayı bekleyen fakat ömrü vefa etmeyen genç şehzade İfsad'a ait, Acem bakırından kurşun geçirmez kolsuz yelek ile, saray eğlencelerinde saz heyeti geciktiği vakit sahne önüne konan, üzerine dövmekakma ve kabartma yöntemleriyle Orunelihisarı deseni çizilmiş büyük pirinç levha ve yine aynı amaçla kullanılan üç adet neceflî maşrapanın bulunduğu bilinmektedir. Tarkan dostu Amerikalı bayan gazeteci, kendisine gösterilen kadirbilirlik ve cömertliğe güzel bir jestle cevap vermiş, aldığı hediyeler arasında bulunan madenî parçaları erittirerek, bir Anımonu gezisinde görüp hayran kaldığı, Haindağı eteklerindeki küçük şirin Mahsurcan kasabasına bir Ulutarkan heykeli yapılması için bağışlamıştır. Cariye mumyası Bayan Clark'ın Amerika'ya dönerken bindiği trene yüklenirken parçalanmıştır. Haindağı Ulutarkan heykeli kaidesi hariç iki metre onüç santim yüksekliğindedir.

2 Tarkanlar, başka türlüsünün nasıl olacağını bilmediklerinden, dış etkilere karşı bağışıklıklarını özel bir durum saymayıp üzerinde durmamışlar, bu yüzden bu ulusun geleneksel bağışıklığı çok geç keşfedilmiştir. Başka milletlerden insanların zaman zaman kitleler halinde çeşitli hastalıklara tutulduklarını öğrendiklerinde Tarkanlar bu tür durumları o milletlerin zaafları, zayıflıkları ile açıklamışlardır. Yakın zamana kadar, dünyayı dolaşan Tarkan gezginleri, hastalıkları tanımayışları yüzünden ilginç

yanılgılara düşerlerdi. 1500'lerde mütevazı bir kervanla Azla'yı dolaşan Seyfur Çelebi, şiddetli bir grip salgını nedeniyle topluca kırılan Tinlileri "kor gibi yanan alınları pehlivan ensesi kadar genişlemiş, gözlerini yamyassı etmiş" diye tasvir eder. 1600'lerin ortalarında Güney Fransa kıyılarında kızamıklı çocuklara rastlayan seyyah Lafazâr Efendi, "Frenklerin sübyanlarının çehreleri buluğ çağına kadar kıpkırmızı beneklerle kaplı, buluğ çağında bunlar bizimkilerinki gibi beyaz oluyor," diye yazar. 1800'lerin başlarında Sultanlı Sarayında şehzadelere ders kitabı olarak okutulan bir tıp antolojisinde, "Garplıların tıpkı kadınların aybaşısı gibi muayyen devridaim içersinde acayip emareler gösterdikleri..." ifadesi yeralır. Tarkan geleneksel bağışıklığı keşfedildikten sonra ise devlet yöneticileri, radyoaktif kirlenme, kimyasal silah tehdidi, çevre kirliliği ve benzer durumlarda sık sık uluslarının bu özelliğini gögüsleri kabararak vurgulamışlardır.

3 Tarkan ulusal bilincini güçlendirecek maniler yazılması ve bunların anacadde, meydan, cami avlusu, stadyum önü ve başka merkezî yerlerde niyetçiler aracılığıyla halka yaygınlaştırılması, gazeteci-yazar Feyus Zayi'nin önerisiyle başlatılmış bir uygulamadır. Maniler bizzat Feyus Zayi ile ozan Şehvet Semal Bağıran tarafından kaleme alınıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen buna benzer uygulamalar arasında Millî Hüviyet Kontrolu, Hazırolma İmtihanı ve Devlete Vefa törenlerini sayabiliriz.

Millî Hüviyet Kontrolu, özel görevli ekiplerce her gece gelişigüzel seçilen vatandaşların evlerine gidilmesi, aile reisinden başlanarak herkesin millî kimliğini tam olarak bilip bilinmediğinin denetlenmesiydi. Kontrol görevlileri gecenin kaçında kapıyı çalarlarsa çalsınlar, vatandaşlar onları güleryüzle karşılar, misafirperverlik yapar, görevlilere çay, kahve, işkembe çorbası ikram ederdi. Eğer vakit sabaha yaklaşmışsa, ev ahilisi genellikle görevlilere yatıya kalmaları için ısrar eder, yataklar serilir, genç Cumhuriyetin yorulmak bilmez görevlileriyle bıkma usanma tanımaz milleti birarada, artık sadece kendilerinin olan bu güzel topraklarda yaşamanın huzuru içinde uyurlardı. Bu uygulamanın yapıldığı günlerden kalma, "Emniyet, gece kapı çalındığında memurların geldiğinden emin olabilmektir," diye bir Tarkan deyişi vardır.

Hazırolma İmtihanı ise gündüzleri uygulanırdı. Yolda giderken iki kısa bir uzun düdük sesi duyan her Tarkan yurttaşı, olduğu yerde esas duruşa geçip bekler, düdüğü çalan görevli sırayla herkesin yanına gelir ve onları kâh küfür ve tehdit ile öfkelendirmeye kâh fıkralar anlatarak veya gıdıklayarak güldürmeye çabalardı. Bunlardan etkilenerek esas duruşunu bozanları dostça uyarır, etkilenmeyenleri, yaşça küçüğüyse

gözlerini, yaşıtsa yanaklarını, büyüğüyse ellerini öperek kutlardı.

Devlete Vefa Törenleri, vatandaşların otobüs, vapur, tren gibi toplu halde bulunduğu yerlerde beş dakika önceden haber verilerek düzenlenirdi. Orada bulunan her vatandaş törende bir rol üstlenirdi. Kimisinin şiir okuduğu, kimisinin marş söylediği, kimilerinin oracıkta biraraya gelip millî duygularla yüklü bir piyes sergilediği bu törenlerden, fazla yaşlı veya sakat olanlar, hamile olanlar, yüz kızartıcı suç işlemiş bulunanlar ve seferî durumda olanlar muaf tutulurdu.

4 Cama hohlayıp buğulanan bölge üzerine desenler çizmek Ulutarkan'ın küçüklüğünde pek sevdiği bir uğraştı. İlkokuldayken bu şekilde yaptığı resimlerle bir sergi de açmıştı. Savaşta Yanniş bölgesinde kalan Melaned'de Tarkanlara ait başka pek çok kültür varlığı gibi bu resimler de hebâ olup gitmiştir. Millî Savaş'tan çıkıldığında herkes cam bulamadığından pek çok vatandaş evinin pencerelerini naylonlarla örtüyordu. Vayide Hatib Hanım, Ulutarkan'ın bir gün kendisini Anakara yakınlarında bir tepeye çıkararak oradan evleri gösterdiğini ve şunları söylediğini anlatır: "Bak Vayide Hanım, bu evlerin hiçbirisinde çocuklar cama hoh deyip resim yapamıyorlar. Oysa benim milletim evlerine bugün hayal edebileceğimizin misliyle fevkinde miktarlarda cam eşya doldurup üstelik bunları cam kapaklı dolaplarda teşhire ve ayrıyyeten üzerine bir de kristal avize asmaya muktedirdir" (V. Hatib, *Ve Tepeye Tırmandı Lider*).

5 Bu yıllarda Tarkanların birçok güçlüğü aşmasını sağlayan, meselelerin çözümünde kolaycı yollar bulabilme yetenekleridir. Meselâ demiryollarına tepeleri aşırtınanın zorlukları karşısında tüneller yaparak dağları delme yöntemini Tarkanlar geliştirmişlerdir. Şüphesiz Orta Azla'dan çıkış efsaneleri de bu konuda onlara ilham vermiştir. Ancak daha sonraki yıllarda Tarkanlar "delerek geçme" yerine "etrafından dolaşma" yöntemini geliştireceklerdir. "Etrafından dolaşma", somut bir işgörme tekniği olduğu kadar, Tarkan ulusunun sosyal hayatı idâme kılavuzunun belkemiğini oluşturan bir dünya görüşü olmuştur. Tarkan tarihinin ilk dönemlerine egemen olan "keserek/vurarak ortadan kaldırma"dan "etrafından dolaşma" olgunluğuna varılmış olması, bu ulusun uygar dünya içinde kendine yer açmaktaki kararlığının bir meyvesidir. Tarkan toplumuna "etrafından dolaşma" felsefesini kazandırmada en büyük pay şüphesiz Tarkan devletlerinindir. Bu felsefenin Tarkanlarca çeşitlendirilmesi, onlara bazı başka üstün özellikler de kazandırmıştır. Meselâ "etrafından dolaşabilene kadar çömelerek bekleme", Batı'nın akla dayalı azim nosyonu ile Şarklı sebatının özgün bir bileşimidir.

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Bahçenin etrafına çepeçevre briket duvar ördürdüm. Briket imalathanesinin müdürü mü her nesiyse (sevsinler!) oraya tayin edilmiş işgüzar budala evvelâ briket vermek istemedi. Müsaade almak lâzımmış dedi! Salağa bak! Herifin rütbesi benimle o şekilde konuşmasına mâni bir defa. Kim kimden müsaade alacak ayrıyeten? Arabayı kapıya dayayıp lâzım olan briketi aldım. Arkamdan hâlâ şikâyet mikâyet diye söylenip duruyordu. Muhatap olmak isteseydim bir daha herhangi bir vazifeyi zor görürdü o alçak. Kibirin, haddini bilmemenin sonu hep fenadır. Durduk yerde hadise çıkarmanın mânâsı yoktur. Böyle kendini bilmezlerden maalesef pek çok vardır. Hepsi, adetâ bir hafriyat esnasında etrafı istilâ eden sıçanlar gibi deliklerinden fırlamışlardır. Küstahlığı mesai halinde icra etmektedirler.

II

Maksadım o salaktan bahsetmek değil. Bahçenin etrafına çepeçevre briket duvar ördürdüm. Kabahat o salakları bu

vazifelere getirenlerde. Briket duvar yapılınca eski çiti tekaüt ettik tabiî. O bîçare çitin yağmurdan kardan telef olmuş zavallı tahtaları ve paslı telleri ve çivilerinin, artık miyâdını doldurmuş fuzulî nesnelerin hiçbir vakit mâni olunamayan o mâhût hüzün ve merhamet hisleri telkin eden manzarasına bürünüvermesi ne kadar şâyânı dikkat bir hadisedir. Bir emektar tekaütler içtimaını hatıra getiriyorlar, adetâ defnedilmeye hazır bekliyorlar. Bu evde pek uzun bir mâzim de yok, fakat bu bana tesir etti. Halbuki artık tamiri mümkün olmayan nice silahı, vasıtayı, koca cebel bataryalarını terk veyahut imha ettirmiş bir kumandanım. (Tabiî hâlâ lüzumlu olabilecek parçalarını söktürüp aldıktan sonra.) İşte, defalarca başımdan geçmiş ve hattâ misline alışmış olduğum bir hadisenin üstelik sivildeki şekli bu sefer bana tesir etti. Muharebesizlik yürekleri yufkalaştırıyor mu? Esasen belki de daha fazla ve çeşitli meşgâle ile oyalanmak mümkün olsa idi... Lâkin benim asıl olarak teselli ve teskin edilmem şarttır. Fakat kimin tarafından? Veyahut meşgâle hangisi...

III

Küskünlük veyahut kıskançlık beşerî zaafların en berbatlarındandır. Zayıflara hastır bu illetler. Fakat menbaı hakiki bir ıztırap olan hiddet fevkalâde ezâ cefâ çektiriyor.

Bunun kıskançlıkla ne münasebeti var?

(Hayatlarında hakiki muvaffakiyetler, zaferler, şerefler bulunmayanlar kıskanç olur.)

IV

O salak bahçıvan ile salak hizmetçi kadın konuşurlarken

işittim. Benim (tekaüt zabit) olduğumdan bahisle saçma sapan lakırdılar sarf ediyorlardı. Ben...

V

Bahçıvana bütün ağaçları bir kere daha budattım. Kesik dalları bu sefer yolun karşısındaki hendeğe değil, otuz-otuzbeş dakika yürüyüş mesafesindeki vadiye götürüp atmasını emrettim. Çitin harabesini de yaktırdım, soba tutuşturması için ona vermedim. Bütün lükstrümlerin yerini değiştirteceğim dönünce. Kadına bütün eşyayı toplatıp tahtaları fırçalattırıyorum. Daha bir katın iki odasını bitirdi.

VI

Defterime yazmak içimden gelmiyor. Adet oldu diye rakı içiyorum. Fakat bana fena tesir yapıyor. Ya haykırmak istiyorum veyahut fena halde uyku bastırıyor. Göz kapaklarım sanki bir ilâhî kuvvete tâbî minik şeytanî mahlûklar hüviyetine bürünüp beni yaşadığım günden veyahut akşamdan koparmaya, tecrit etmeye gayret ediyorlar. Pek müşkilât çekiyorum zihnimi bir mevzu üzerinde

VII

Şunu anlamıyorum ve hiçbir vakit de anlamayacağım: Şayet bunca harp tecrübesi ve insan sarraflığı dahil içtimaî hayatı sevk ve idare bahsinde mütehassıs mertebesindeki... her ne ise, kimdir bu sonradan yetmeler de ezcümle mes'ul makamları işgâl etmektedirler? Ve biz burada ben burada kendi elimdeki deftere dahi iki satır kelâmı dahi karalarken dahi

hiddetten şaşkınlığa düşecek makam mıydı benim hakkım? Mebusluk diyorlar. Fakat bu bir parmak baldan ziyade nedir? Orada, sıra sıra nefer gibi, sıralar kürsüler arasında dirsek çürütülecek. El kaldır, indir. Briket imalathanesi müdürü olacak sefilin dahi kendine has bir kumanda ve selâhiyet dairesi vardır.

VIII

Sürüden ayrılanı kurt kapar. Hazmı zor olabilir, fakat en büyük hakikat budur. Bunu bilir bunu söylerim.

IX

İnsan rütbesine binaen mâdun veyahut mafevk olabilir. Bu hayatın ve tabiatın icabıdır. Riayet mecburiyeti münakaşa götürmeyecek bir hakikatı mutlaktır. Lâkin bu yeni nizam nasıl bir nizamdır ki, mâdunu ve mafevki tefrik etmek hangi kıstaslar muvacehesinde icra edilen bir tuhaf ve kapalı faaliyet haline gelmiştir?

Fakat insanı maazallah şuurunu kaybetme raddelerine sürükleyen ıztırap verici ihtimaller mevzuu bahistir. O, olan biteni seyir ile mi iktifâ etmektedir? Buna akıl nasıl ikna olur, vicdan nasıl huzur bulur böyle bir ihtimalin mevcudiyetinde? O bu harbi kimlerle neticeye vardırdığını bilmektedir. Bilir. Muvaffakiyetin kimlerin omzunda veyahut sırtında veyahut başları üzerinde yükseldiği bu derece meçhûl mü olurmuş? Buna gülerim ben. Muvaffakiyet kimin eseriyse sonrası onu yükseltmelidir. Bunu bilirim ben, fakat söyleyemem. Ağzımızı kapatmak mıdır maksat? Böyle ise buna muvaffak olunmuştur. Bundan böyle memleket güllük gülistanlık olacak

ve bir daha düşman yüzü görmeyecek ve hainler başını kaldırıp çatal dilleriyle sağı solu yoklamayacak! Buna gülerim... İhtiyaç olacak, ihtiyaç olacak!.. Ezelî-ebedî bir ihtiyaçtır, er veyahut geç ateşini düşürecektir. O vakit karavana tevziinde dahi vazife vermem ben bunlara.

X

Bir münciler heyetinin, bir kahramanlar silsilesinin hem de kimler tarafından elinin tersi ile, misafir geldiği vakit arka odaya veyahut taşlığa kapatılan haylaz veletler misâli içtimaî ve idarî sahneden ve kumanda mevkiinden uzaklaştırılması görülmüş işitilmiş şey midir? Bir parça daha serinkanlılık ile düşündüğüm vakit mevcut hali sarahaten teşhis edebiliyorum. Mebusluk yemiyle oltaya takılıp bilmemkim bey veyahut bilmemne efendinin davetlerinde ızgara meze olamam ben. Olamayız efendim! Evet, O da rakı içer, meze yer, fakat bizi bu seviyeye indirmeyi düşüneceğine ihtimal vermek kâbil mi? Bu bir fevkalâde haldir, geçecektir.

Fakat, bana münasip gördüğü arazi kendi ikâmetgâhına şuncacık yakınken niçin benimle herhangi bir temastan imtina ediyor?

Aman! En cahil neferden daha cahil dangalak; o kâbil mi bu kâbil mi, kendini parala bakalım. Şu esnada, hayatın hakiki mücadelelerinde smokinle muvaffak olunur zanneden sonradan görmeler O'nun Gece Mesaisi'nde iltifatlara mazhar olsun, sen şu bağ evinde, Paspasya dağlarının, İğnegör ormanının karşısındakinden de yalnız ve hiddetli, her yudumu mideni veyahut şuurunu darmadağın eden şu zıkkımı zorla içmeye gayret et. Tabancayı caketin altına yerleştirmekle mi yeni nizam olacak? Terzi ustası mı bu leş kargaları, akbabalar,

bokböcekleri, sıçanlar, karaböcekler? Onlar güzel mi yerleştiriyor?

XI

Belki de izdivacı düşünmeli artık. Lâkin şahsen böyle bir muhtemel kadın tanımamaktayım. Ben hayatımı salonlarda, karartma perdesi örtülmüş pencerelerin arkasında battaniyeler serilmiş divanlarda geçirmedim. Meclislerde kadehler ve kahkahalar da bana yabancıdır. Durup dururken, kendini uçuruma atan Arman köylüsü aklıma düşüyor. Lâkin o da bu şehirde ne yapardı? Anam babamın da bir faidesi olmaz. Onların daireyi hayatından bana denk bir zevce bulmak ihtimali yoktur. Ayrıyyeten zaten anam babamın bu vakte kadar hayatta bulunması mucizenin fevkinde bir hal olurdu. Arayıp da bulamadığım vakit dünyayı terk ettiklerine ihtimal vermedim fakat artık çok zaman geçmiştir, o vakit hayatta olsalar dahi artık en azından bana bir zevce temin edebilecek mevkie sahip değildirler. Anam babamın göçmesine sebep olan o asîleri şimdi bulsam sıraya dizip beyinlerine birer kurşun daha sıkarım. Fakat ebeveynimin de ne işi vardı isyancıların köyünde? Fakat ne bilsinler oraya yerleştikleri vakit ilerde böyle olacağını... İsyan olmuşsa tedip edilecek, lâmı cimi yok. Ne dursunuz hâlâ orada! Durmamışlar ki... Fakat bu yüzden de ben onları bulamadım. Tabiî o şerait içersinde bulsam ne olurdu... Bir kardeşim olsa idi... Bari bir kardeşim olsa idi. Gerçi harp zamanı bana ayakbağı olurdu fakat şimdi hiç değilse evi çekip çevirirdi.

Benim sahayı hayatım bu ev olamaz.

Evet, bu bağ evinin bahçesi geniştir, etrafı açık, ferahtır. Ava çıkabilirim. Fakat O'nun yakınına sokulamazken avın

ne tadı var? Huzur ve emniyet insanın içinde olacak. Böyle haricen, avla mavla temin edilemez...

XII

Şüphe bir kumandanın aslî tedbirlerinden kabul olunmak iktiza eder. Lâkin endişe başka cinstir. Başka bir histir. Hattâ bir his de değildir, bir haldir, bir haleti ruhiyedir. Endişe kötüdür. Şüphe olsa, şüphe iyidir. Şüphe insanı dik, diri, ayakta tutar. Endişe omuzlarını çökertir, içindeki kudreti azaltır, ateşi söndürür. İçini küllendirir. Elini kolunu bağlar, külleri dahi temizleyemezsin.

XIII

Bir gün otomobili evimin önünden geçerken çıkacağım yola, boşaltacağım bütün mermilerimi havaya. Duy, ey Sen! diye feryat edeceğim. Mevcudiyetimi mermiler sıkmak suretiyle hatırlatmaya teşebbüs etmek mecburiyetinde kalmak fikrinden hicap duymasam...

XIV

Belki mebusluk da yeniden icraatın ve hayatın daireyi merkeziyesine dûhulün bir yolu hüviyetinde bir meslek haline gelebilir. Belki yeni nizama geçişte O böylesini münasip görmüştür.

Şu veyahut bu, mühim olan, insanın mevcudiyetini hatırlatma mecburiyetinden kendini âzâde kılabilmesidir. Münasip surette hakkını elde etmiş bulunmasıdır. Aksi halde mevcudiyeti hatırlatmak bir zaruret hüviyetine bürünüyor.

O vakit artık ancak feryâdın yeri, zamanı ve muhtevası mevzuu bahis olabilir. O zıkkımı içmediğimde zannederim bâriz şekilde basiretle davranabiliyorum ve muhakeme kabiliyetim en yüksek bir seviyede bulunuyor.

XV

Endişe kötüdür. Şüphe iyidir, endişe kötüdür. Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Vahdetin Çağrısı

Benjamin Twice

Amerikalı davranışbilimci Twice'ın The Social Depth of Tarquan's Individual Experience adlı eserinden.

(...)

Tarkan insanının sürekli istikrar ve bütünlük arayışı, bu ulusla ilgili çalışmalar yapan bütün araştırmacıların öncelikle dikkatini çeken bir husus olagelmiştir. Ancak ne yazık ki, bu araştırmacıların çoğu, belirgin bir tarafgirlikle, Tarkan ulusuna duydukları hayranlık veya düşmanlığa göre, çalışmalarına nesnellikten uzak, meşrulaştırıcı-örtücü ya da alçaltıcı değer yargılarının biçimlendirdiği bir ton kazandırmışlardır.

Dolayısıyla, Tarkan'ın istikrar-bütünlük-tutarlılık nosyonu konusunda iki ana grupta toplayabileceğimiz, birbirine karşı tezler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilkine göre, Tarkan'ın tutarlılık "takıntısı" bünyesindeki önemli bir "zaafı" giderme çabasının bir dışavurumundan başka bir şey değildir. Çünkü Tarkan zihniyet, mantık, düşünce sistematiği bakımından hiçbir zaman disiplinli, tutarlı olamamış; bu eksikliğini, toplumsal hayatını ayrıksı unsurlara yer vermeyecek şekilde

düzenlemek suretiyle gidermek istemiştir. Tarkan, zihnindeki dağınıklığı ve karışıklığı, düşüncelerinin birbirini izlemezliğini örtmek için tarihin bütün çağlarında bitmek ve tatmin olmak bilmeyen bir bütünlük arayışına kendini kaptırmıştır. Orta Azla'daki ilk zamanlarında bütün Tarkanları bir devlet çatısı altında birleştirmek için amansız bir mücadeleye girişmiş, daha sonra, sırf Vahdet mefhumu nedeniyle Müslüman olup kendini ve bütün insanları Tanrıyla birleştirmeye çabalamış, modern dönemde ise ulusal devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğini hayatının ekseni haline getirmiştir.

Şunu hemen belirtmek isteriz ki, Tarkanlara belirli bir hınç ve intikam duygusuyla yaklaşan Batılı bilim adamlarının pek rağbet ettiği bu tezin andığı tarihî olgular doğrudur. Ancak olgulara yüklenen anlam, bir vakit Tarkan ordularının Avrupa ortalarında kılıç sallayıp at gezdirmesinin intikamı olarak düzenlenmiş gibidir. Bu duygusal kirlenme sözkonusu tezin güvenilirliğine gölge düşürmektedir.

Karşı tez ise, aynı olgulardan hareketle, Tarkanlara başka milletlerde olmayan bir bütünlük-birlik anlayışı atfetmekte ve bunu yüceltmektedir. Tarkan bütünlükçüdür, çünkü eşitlikçidir, bu teze göre. Bütün fertlerin birbirinin aynı olmasının ulusun selâmetinin biricik güvencesi olduğu fikri Tarkanlarda adetâ bir içgüdü gibi yerleşmiştir. Tarkan'ın bütünlük-istikrar arayışını kendi tarihi değilse bile öteki milletlerin tarihi haklı çıkarmıştır, çünkü aralarından sınıflar, zümreler, aykırı sesler çıkmasına izin veren milletlerin başı hep ihtilâller, çalkantılarla belâya girmiş, oysa Tarkan ulusu bu tip çalkantıları sınırlı bir kesim içersinde yaşayıp geçiştirmeyi başarmış, bu sayede ulusal benliğinin bütün özgün yönlerini binlerce yıldır koruyabilmiştir.

Biz bu iki tezin de kısmî doğrular içerdiğini düşünüyoruz.

Tarkan ulusuna daha yakından bakalım.

Tarkan'ın bütünlük yönelimi, olgu olarak tartışmasızdır. Tarkanların ayrı ayrı topluluklar halinde hattâ birbirleriyle savaşarak yaşadıkları yüzyıllar, örneğin, Tarkan tarihlerinde sadece bu ayrı topluluklardan mümkün en fazlasını egemenliği altına almış tek (en büyük) Tarkan devletinin adıyla anılır. Tarkan tarihi, birbirini izleyen büyük Tarkan devletleri tesbit eder ve her dönem için bu devletlerden biri bir tarafta varken ondan ayrı, hattâ ona düşman konumda bulunan ve toplamı bu tek devlet nüfusundan kat kat fazla olan Tarkanları özenle ayrı tutarak, onlara yer vermeyerek cezalandırır. Bu, Tarkanların eskiçağ tarihini nasıl yazdıklarına bakılınca tesbit edilebilecek ilk ve en önemli husustur.

İkinci olarak, Tarkanlar eskiden beri, kendilerinin ancak birliğin bozulması yoluyla zayıflatılabileceğine inanırlar. Tarihteki en eski Tarkan belgeleri olan Çapul Yazıtları'nda Aktarkan Devleti'nin Büyük İş Hanı* Tutmuz Kağan (Tin kaynaklarında Tu-Tlux-Tlan olarak geçer), sürekli olarak "birlik-bütünlük" temasını işlemiş, birliğin bozulması yüzünden Tarkanların uğradığı felâketleri sayıp dökerek ulusunu uyarmak istemiştir. Örneğin: *"...Tarkan ulusunun içine fesat soktular, ulus bölündü, çok Tarkan yok oldu / ...Ülkende birliğini korursan yaşayacaksın / ...Tutsaksan özgür, yoksulsan varlıklı, çıplaksan giyimli olacaksın, yeter ki birliğini bozma!.."*

(*) İş Hanı, eski çağlarda Tarkan devlet başkanlarına verilen sıfattı. Tarkanlar çok yakın zamana kadar sadece ülke fethetmeye ve fethedilen ülkelere "iş" derlerdi. Sultanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Tarkanların kavramın bu geleneksel anlamını koruyamaz duruma düşmeleri ve "iş"in bildiğimiz anlamına kavuşması, bu ulusun tarihinde çok önemli bir dönüşümdür. Yalnız bugün bile, Tarkanların "iş"in güncel anlamını tam benimseyemedikleri, bu yüzden bizim "iş" diye adlandırdığımız faaliyetlere karşı genel bir isteksizlik ve hoşnutsuzluk gösterdikleri görülmektedir.

Tarkanlar aynı inanca bugün de ısrarla bağlıdırlar. Bütünün daşında kalmak, varlığını ancak bütün içinde anlamlandıran Tarkan için korkuların en büyüğüne yolaçan gerçek bir felâkettir. Bütünün parçalanması tehlikesi, birbirinden farklı unsurların bütün içindeki varlığının doğrudan, mantıkî sonucu gibi görülür. Aşağıda daha ayrıntılı inceleyeceğimiz Tarkan dili bu kabulün ifadesi olan özelliklerle doludur. Bireyin kendine özgü niteliklerini anlatan "hasîsa" kavramı, tek sesli harf değişimi ile "hasîse" olunca, kötü tabiat, kötü huy anlamını kazanıverir. Bağlantı açıktır: Kendine özgü, yani başkalarından farklı olan, kötüdür.

Tarkan Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında öne çıkan ve kısa sürede siyasî hayatın bütün dizginlerini, iplerini ve idam sehpalarını ele geçiren akıllı, becerikli, niyetli, maksatlı ve silahlı kadronun tanışmak şerefine eriştiğim flaş isimlerinden Alitaş Bey'in 1. Tarkan Ahali Şurası hakkında sarf ettiği sözler bu bakımdan yeterince aydınlatıcıdır. Bu Şura'yı çeşitli yönlerden öven Alitaş Bey, onun "tek kusuru"nu "binbir çeşit unsurdan meydana gelmiş garip bir halita" olması diye tarif eder.

Tarkanların farklılıklardan duyduğu rahatsızlığın başka belirtilerini derlemek için bu satırların yazarı, Tarkan başkenti Anakara'da yıllarını geçirmiştir.

Bir örnekle devam edelim. Tarkanların gündelik deyişleri arasında "Pehlivan tefrikası gibi" diye bir söz vardır. Bir kimse söyleyeceklerini çok fazla uzattı mı veya birbirini izleyen fazla sayıda fikir ve önermeyi ardarda dizdi mi, "Tefrika gibi oldu" denir. Gazetelerde kısım kısım her gün yayımlanan ve aylarca süren yazı dizilerini çağrıştırarak yapılan bu aşağılamanın temelinde elbette, Tarkanların mantık bağlarından, aşırı uzun düşünce zincirlerinden, birbirini izleyen ve izlenmesi gereken zihnî akışlardan rahatsız oluşu yatmaktadır.

Bu, ilk bakışta, Tarkan'ın bütünlük tutkusuyla çelişir görünse de gerçek böyle değildir.

Burada, Tarkanların bütünlük nosyonunun özgünlüğüne yaklaşmaktayız. Tarkan'ın aradığı bütünlük, aralarında organik ilişkiler kurulmuş parçaların toplumsal bağlantılar ve zaman akışı disiplini içersinde dizilmesi değil, özde farklı bile olsalar, bütün unsurların, hepsinin üzerinde yeralan tek bir unsurun kayıtsız şartsız belirleyiciliğine girerek birörnekleşmesidir. (Hasîsa = hasîse!) Bütünlüğü fiilen realize edecek gücün tepede yeralması, elbette akla Vahdet kavramını getirmektedir. Ancak Tarkanya günümüzde lâik bir cumhuriyettir.

"Tefrika" aşağılamasının bizim açımızdan önemi, Tarkanların ardarda akan bağlantılı parçalardan rahatsız oluşunu göstermesiyle sınırlı değildir. Bu kelimeden sadece bir harf eksiğiyle ayrılan "tefrik" kavramını da (fark, ayırt v.b...) hatırımıza getirip, siyasî parti mânâsındaki "fırka" ile bu kavramların kök ortaklığını gözönüne alırsak, Tarkanların siyasî partilere bir türlü yakınlık duyamayışının nedenlerine sanırım epeyce yaklaşmış oluruz.

Fakat bu konuyu burada ele almak mantık zincirimizi kesintiye uğratacaktır. Şimdilik sadece, siyasî partilere, bünyesine yabancı unsurlar, çağın gerekleri adına katlanılması gereken yükler olarak bakan, bir çeşit dayanışma derneği muamelesi yapan ve onlara ancak gündelik yaşantısında elle tutulur ve bankaya yatırılabilir veya içine binip gezilebilir değişiklikler yapabildikleri sürece ilgi gösteren Tarkanların bu tutumunun altında herhangi bir siyasî görüşten çok, köklü bir tarihî-toplumsal geleneğin yattığına işaret etmekle yetinelim. (...)

Tarkan dili - Tarkan ruhu

(...) Tarkanların Orun ve Armanlar tarafından terk edilen veya Kartanların yaşadığı bölgelerdeki çeşitli yerleşim birimlerinin isimlerini değiştirmesi, üzerinde çok spekülasyon yapılmış bir konudur. Ancak sanırız burada da bir ulusu anlamanın asgarî gerekleri yerine getirilmemiş, konuya içerden bakılmamıştır.

Örneğin Orunların terk ettiği Libdos ve Eros kasabalarının adlarının Aşağıkösnü ve Yukarıkösnü biçiminde değiştirilmiş olmasında herhalde sadece geçmişi unutturmaya yönelik bir kaba zorlama değil, geçmişle ve gelenekle günün gereklerini de incitmeyecek bir ilişki kurmanın titizliği vardır. Farklı bir örnek, Armanların boşalttığı Arayan kasabasının adının Buldukköy'e dönüştürülmesidir. İlkin, nüfusu 95.000'den 1.768'e inen bu yerleşime artık köy denmesinde bir sakınca yoktur. İkincisi, bizzat ismiyle sallantılı, muğlak bir durumun, bir gerilimin varlığına işaret eden bu yerin şimdi kazandığı statünün nihaî bir durum sayılması gerektiğini kim inkâr edebilir?

Tarkan'ın dille ilişkisi Tarkan ruhunun ve geleneklerinin pek çok özelliğini yansıtır. Bu ilişki çok yakından ve çok ayrıntılı incelenmeyi hakketmektedir. Tarkan'ın hayat ve dünya görüşünün önemli bütün hatları böyle bir inceleme ile günyüzüne çıkarılabilir. (Bu tezimi onaltı yıldır çeşitli vesilelerle dile getirmekteyim. Ne yazık ki yaşım ve sağlık durumum Tarkanların dil âlemindeki baş döndürücü değişimleri izlememe artık elvermemektedir.)

Ele alacağımız ilk örnek "küs" ve onunla açık bir fonetik bağlantı içindeki "kösnü" kavramlarıdır.

Küs, Tarkan eskidilinde kadın cinsel organıdır. Yenidilde şehvet yerine kösnü'yü geçirirken Tarkanlar biz Batılıların

anlamakta bazen zorlandığımız Şark inceliğini ortaya koymuşlardır. Tarkanlar 'erkek millet'tir. Şehvet'i kadın cinsel organı çağrıştıran bir kelime ile karşılamak suretiyle, bu insanî hissin kadınlar olmaksızın varolmayacağını, hattâ ancak ve ancak onlara, onların cinsel organına bağlı olduğunu ifade etmek istemişlerdir.

Pek çok Tarkan modern girişiminde olduğu gibi, burada da ikili bir amaç sözkonusudur. Çünkü şehvet'i kadın cinsel organına bağlamakla Tarkanlar, eski sosyal ve kültürel düzenlerinin önemli bir unsuru olan oğlancılıktan kopma ve çağdaş bir yaşayışa geçme isteklerini de ortaya koymaktadırlar. Bugün Tarkanya'ya eşcinsellere gösterilen sertlik, ilkel bir hoşgörüsüzlüğün değil, Tarkanların bünyelerindeki bir zaaftan kurtulma kararlılıklarının sonucudur.

Küs kavramıyla ilgili söyleyeceklerimiz bu kadar değildir. Bu kavramın eskidil dönemindeki varlığı bazı başka Tarkan inceliklerine de işaret etmektedir. "Kös" kavramını ele alalım. Kös, işaret verme amacıyla kullanılan büyük bir davulun adıdır. Ve davul, ahşap bir kasnağa gerilen bir deriden, "zar"-dan meydana gelir. Burada kadın cinsel organının anatomik yapısı ile kös arasındaki ilişki açıktır.

İncelik ustaca kurulmuş bu ses yakınlığı ile sınırlı da değildir. Tarkanlar umursamama, aldırış etmeme, etkilenmeme, heyecanlanmama, kısaca "uyarı almama" anlamında "kös dinlemek" diye bir deyim kullanırlar. Bu deyim iki anlamı birden içerir. İlki, kös, küs, fark etmez, bunlar karşısında dahi uyarılmamanın umursamazlığın doruğu olduğudur. İkincisi, kös veya küs ile uyarılma arasında içsel bir ilişki olduğudur. Bu elbette eski çağlardan gelen, 'bereket = ana = kadın' anlayışının bir versiyonudur. "Bereket"in "ana"sı, hazır beklemelidir. Tarkan gelecek, anayı bulacaktır.

Tarkan dil âleminin bir başka özelliği, dildeki değişimlerin

Tarkanların siyasî-toplumsal-kültürel yönelimlerini maharetli bir tarzda yansıtmasıdır. Eskidilden yenidile geçiş sürecinin tekil özellikleri, sanıldığından çok daha kapsamlı, derin ve çok-anlamlıdır.

Tarkan eskidilinde "imha", "ihmal" ve "imhâl" kelimelerinin birarada varolduğunu görüyoruz. Oysa yenidilde ilkinin yerini "yok etme", ikincisinin yerini "savsaklama", üçüncüsünün yerini "erteleme" almıştır. İlk bakışta basit bir değişiklik gibi görünen bu geçişin Tarkan modernleşmesiyle yakın ilişkisi vardır. İmha gibi, Tarkan siyasî hayatında fazlasıyla önem taşıyan bir eylemin, ihmal/savsaklama veya imhâl/erteleme ile yanyana durması modern Tarkanya yöneticileri için kabul edilemezdi. İmha'nın ihmal'e veya imhâl'e gelir tarafı yoktur. (...)

Aynalar ve idealler

(...) Tarkanlar ayna kırmayı uğursuzluk sayar. Bu son derece sembolik bir inanıştır. Çünkü Tarkan insanı ile Tarkan devleti arasında, birçoklarının sandığı gibi, yalnız bir zor ilişkisi değil, Batı'dakinden çok farklı bir *contrat social* vardır. Tarkan devleti vatandaşlara baktığında kendini görmeyi ister. Vatandaşlar da devletin kendilerine baktığında kendini görmesini, kendilerinin ise aynanın parlak yüzeyinde değil sır tarafında kendi bildikleri gibi yaşayabilmesini arzu ederler. Tarkanlar bu nedenle, gazetecisiyle, yazarıyla, film yönetmeniyle, kahvede oturan basit insanıyla, her türlü "sırra" vâkıftır; çünkü onun içinde yaşamaktadır.

Tarkan toplum hayatında ve tarihinde bu ayna sendromunun yeri bilinmeden, bu ulusla ilgili pek çok olgu açıklanamaz kalır. Veya, bazılarının ne yazık ki kolaya kaçarak yaptığı gibi, pek çok incelikli davranış basitçe ikiyüzlülük

olarak değerlendirilip aşağılanır.

Ulutarkan'ın bir deyişi ile konuyu aydınlatmaya çalışacağız. Tarkan ulusunun kumandanı, Kılık ve Kıyafet Harbi'ni başlatırken, "Olduğumuz gibi görünelim," demiştir. Bazıları, Millî Savaş'ı kazanana, hattâ bir müddet sonrasına kadar Sultan'ı ve Halife'yi kurtarmaktan bahseden bu liderin sonra kendinin başta olduğu bir cumhuriyet kurmasını haksız biçimde yargılarlar. Oysa burada "olduğumuz gibi görünelim" felsefesiyle çelişen hiçbir yan yoktur: Eğer amaçlarını gizleme durumunda olan biriysek, açıklık ve dürüstlük pâyesi elde etmek için kendimizi amaçlarını gizlemeyen biri gibi göstermemiz doğru değildir. Amaçlarımızı gizliyorsak, amaçlarını gizleyenler gibi görünmeli ve davranmalıyız. Açıklama budur ve görüldüğü gibi, nettir.

Bu inceliğin anlaşılması, Tarkan tarihindeki pek çok hususu önyargısız biçimde kavramamızı nihayet sağlayacaktır. Çünkü bunu anlamadan ve analizlerimizde kullanmadan, kardeşi Cenin'i, onun oğlu Uruz'u ve Başveziri Dedik Hamed Paşa'yı öldürten Sultan Biryezid'in "Velî" takma adıyla şiirler yazabilmesini açıklayamayız. Aynı şekilde, bir gece içinde ondokuz kardeşi ile büyük oğlunu boğdurtan III. Gavad'ın şiirlerinde "Adlî" mahlâsı kullanması da gözümüzde acayip bir olay sayılmaktan ileri gidemeyecektir. Veya, Sultan II. Hammud'un 19. yüzyıl başlarında devletin o zamana kadarki temel silahlı kuvveti Çengar'ları ortadan kaldırışına verilen isim bizim için bir muamma olarak kalacaktır. Çengar'lardan 3 bininin çatışmalarda,7 ilâ 8 bininin asılarak öldürüldüğü, onbinlercesinin sürgün edildiği bu kanlı olay Tarkan tarihine "Hayırlı Olay" adıyla yerleşmiştir. Buradaki "hayır"ı bize açıklayacak olan, sadece tam ortadan bölünüp iki yanda kalan harflerinin yeri simetrik biçimde değiştirilmek ve ortasına bir tek harf eklenmek suretiyle "yalan"a dönüşebilen 'ayna'

kavramıyla tanımladığımız sendromu bilmektir. Ayna sendromu ve Tarkan insanının devletiyle özel ilişkisi anlaşılmaksızın, Tarkan ruhuyla canlı bir ilişki içindeki Tarkan dili anlaşılamaz; dildeki hayat izlenerek Tarkan hayatının inceliklerine ulaşılamaz. 'Sefahat' ile 'sefalet'in birbirine iki harfçik mesafede bulunuşu garip karşılanabilir. "Takdir" ile "tekdir" arasındaki daracık ve kaygan zeminli aralık, böyle bir bilginin yokluğunda, gereksiz rizikolara davetiye çıkaran tehlikeli bir tedbirsizliğin eseri gibi görünebilir. Şunu da eklemeliyiz: 'Taktir' de damıtma, damla damla akıtma anlamına gelir ve bizi 'takdirde nedret, tekdirde kudret' ilkesine götürür.

Yukarıda, Tarkan dilindeki evrim hamlelerinin siyasî yönelişlerle hemzemin oluşundan sözetmiştim. Örneğin modern dünyanın klasikleşmiş müziğini buna pek yabancı bir millete benimsetme sorunu yaşanırken, terk edilmek istenen musikinin kavramlarının uluorta boy göstermesine çare aranmıştır. Altına bir tahta çekip büzülmüş ve yere serilmiş bir arpi andıran geleneksel enstrümanın adının polisler, savcılar ve hâkimler tarafından gün boyu anılması herhalde uygun olmazdı. Bu yüzden "kanun" yerine "yasa" kavramı üretilmiştir. Üstelik, "yasa"nın "yasak"la geçişiminin sadece tek harf boyutunda oluşu, bir yandan da Tarkan hukuk düzeninin temel taşlarına göndermede bulunmaktadır.

Son olarak, Tarkan dili bahsinin içerdiği derinliklere bizzat konunun kendi içinden bir merkezî kavramı ele alarak uzanalım. Şu ana kadar Tarkan dili ve Tarkan ruhunun kendini ilk bakışta ele vermeyen zenginliklerine ışık tutmayı başaramamışsam, bunu aşağıda "imlâ" kavramını ele alırken yapacağımdan eminim.

İmlâ, öncelikle dilin temel yazım ve dil unsurlarının temel kullanım ve işleyiş kurallarının bütünü anlamındadır. Yani

gramer. Fakat imlâ, aynı zamanda "dikte etmek" anlamına gelir. Buradaki gönderme düzeyleri gerçekten etkileyicidir. Dilin bütün işleyişini belirleyen kavram, "dikte edilme"yi, dolayısıyla bir "dikte eden"i bizzat içermektedir. Bu özelliği -deyim yerindeyse- "doğuştan" barındırmaktadır. Dil de bir üst-dikte-eden'den bağışık değildir. Buradan hareketle, bütünlük'ün bir kez daha en tepedeki bir 'dikte eden'in şahsında, onun tarafından sağlanışına varmaktayız. Hayranlık verici bir felsefî yapıyla karşı karşıya değil miyiz?

İmlâ kavramının üçüncü anlamına işaret ederek bu gösterişli yapının mâhirâne süslemelerini de sergileyelim. İmlâ, gramer ve dikte etme'nin yanısıra, "doldurma" demektir. Bir çukurun herhangi bir madde ile doldurulması gibi.

Böylelikle, Tarkanların dille ilişkisi tek bir kavram aracılığıyla kavranabilir olmaktadır: İmlâ, imlâ yoluyla imlâ edilmektedir! Dilin engin çukuru, Tarkan toplum hayatına her şeyi dikte edenlerce doldurulur.

Bütün bu devâsâ bağlantılar yumağını dört harflik bir kelimecikte toparlamaya, biraz zorlamayla da olsa, ancak şu nitelemeyi yakıştırabiliriz: Bu, vahdet-i vücut'un modernist, pozitivist versiyonunun bir ulusun toplumsal hayatının bütün gözeneklerine sindirilmiş olmasından başka nedir? Tarkanlar ebediyete kadar birlik-bütünlük halinde ve birörnek yaşamayı hakketmektedirler. Bizim bütünüyle dışardan bakarak, bütünden ayrı düşme, dışlanma, ayrıksı kalma korkusu sandığımız ruh halinin gerçekte ne kadar sağlam bir sosyal tecrübenin ifadesi olduğu ortadadır. (...)

Gece Mesaisi ve Pazar Gezmeleri

YAKUT KASDİ

Yakut Kasdî Bey, Orostopolis'de İkbal *gazetesinde çalışırken Anımonu'da başlayan Millî Teşkilâtlanma'ya ilgi duymuş, imparatorluk başkentinden mücadeleye destek vermiştir. Millî Zafer'den sonra O'nun bir dönem yanından hiç ayırmadığı aydınlar arasındadır. (Bkz. Salif Sıdkı Bey hakkındaki tanıtma.) Ahali Fırkası örgütlenmesinde görev almış, mebus olmuştur. Siyasî yazı, edebiyat, hatırat ve hamaset dallarında çok sayıda eser veren Yakut Kasdî Bey, amacını "O'nun irade ve prensiplerinin alelâde çıplak gözle bakılınca teşhis ve tesbit edilemeyen taraflarını işlemek" diye tanımlamıştır. Aşağıda okuyacağınız parça, Yakut Kasdî'nin* Ulutarkan'lı Anakara *adlı eserinden alınmadır.*

(...)

O'nun Gece Mesaileri ve Pazar Gezmeleri yeni cumhuriyet devletinde idare şeklinin kendine has özelliklerinin başında geliyordu. Gece Mesailerinde O'nun köşkünde toplanılır, Pazar Gezmelerinde ise bir yere gidilir dönülürdü. Köşkte masa etrafında oturulurken de, yürüyüşler, gezmeler esnasında da mütemadiyen devlet meseleleri konuşulur, fikirler

alınır akıllar verilir, ama esas olarak O'nun aydınlatıcı ikaz ve izahlarıyla zihinler açılırdı. Merhum İstihlâk Mahkemeleri âzâsı Alitaş Bey Gece Mesaileri'ne atıfla, "O cezbeder, ikna eder, telkin ederdi," demişti. Bu söz çok hoşuma gitmiştir. Gerçi aynı sözü Mösyö Heriyot'un Cantekin'in "Ulutarkancılık" eserine yazdığı takdim yazısında da okumuştum ama hangisi daha evvel bulmuş bilinmez.

Gündüzleri, Tarkan milletini selâmete kavuşturmak hedefiyle tıkır tıkır dönen devlet çarkına bu fasılasız hareket için icabeden enerji geceden verilirdi. İktisat, siyaset, idare, hukuk, kültür, sanat, spor, bütün sahalardan selâhiyettar şahıslar en az ayda bir-iki kere muhakkak Gece Mesaisinden geçirilirdi. Bir de, aralarında benim de bulunduğum bir mahdut kadro vardı ki, O bu kadroyu her gece mesaide mutlaka yanında isterdi. Feyz alma seansımızda O'nun kalplerimize doldurduğu ışık öyle bir gözümüzü alırdı ki, tan yerinin ağardığını fark bile etmezdik.

Bu Gece Mesailerinde bir yandan yemek yenip içki içilmesi suiniyetli muhalif ağızlarca zaman zaman dile dolanmıştır. Lâkin onca adam aç mı oturacak idi? Gece Mesaisinden maksadın yeme içme olmadığını anlamak için sadece suiniyetli olmamak kâfî idi. Etrafına oturulan "U" şeklindeki masanın orta kısmının tam arkasına isabet eden duvarın baştanbaşa bir karatahta ile kaplanmış olması, orada her zaman kâfî miktarda tebeşir ve rulo yapılmış keçeden silgilerin hazır bulunması, bu toplantıların esas mahiyeti hakkında fikir vermez mi?

Ben bu yemeli içmeli aydınlanma ayinlerimizi bazen İsa'nın İncil'de zikredilen yemeklerine benzetirim. Bilirsiniz İsa havarilerine dinini bir sofra başında toplanılıp hep birarada yemekler yenir ve şaraplar içilirken telkin etmeyi severdi. Kezâ Sokrat da derslerini sofra başında anlatırdı. Kainat

ilâhiyat, dünya işleri, varoluş-yok oluş meseleleri hakkında en kıymetli fikirlerini Sokrat hep ağzına bir lokma patlıcan kızartması atarken veyahut bir tavuk budunu ısırırken söylemiştir.

Ulutarkan'ın içki içişinde bile Homerik bir destan rüzgârı vardı. İçki sofrasında kadehine uzanışı veyahut yağlarını damlatmadan bir çatal salatayı tabağına alışı, Tanrılar Tanrısı Zeus'un altın kupalar içinde kevser şarabı dağıtışını andırırdı. Mezelerin, salatanın, "orta"da durabilecek hiçbir şeyden tabağına azıcık konmasını istemez, kendi deyişiyle "ortadan tırtıklamayı" severdi. Eminim, hiçbir vakit şahsî zenginlik ve tatmin peşinde koşmamış bu millet kumandanı, herkesin ortak malından payına düşeni alma hissini tadarak bu şekilde memnun oluyordu. Fakat başkaları, hep beraber aynı servis tabağını kaşıklamak yerine mezelerden tabaklarına almak isterlerse onlara ses çıkartmaz, bilâkis servis yaptırırdı.

O'nun Gece Mesaileri bir Olemp şölenine benzer, kutsal bir hava herkesi sarar, hepimiz "cûş" halinin en yüksek mertebelerine çıkardık. Ve ancak bu anlardadır ki, engin ovalar, platolar kadar geniş ve vadiler kadar derin bu büyük adam muhayyilesinin bazı sırlarına yaklaştığımızı zannederdik. O'nun insanlık genişliğini başka fânîler için kullandığımız ölçülerle ölçmemize imkân olmadığını bilirdik. Hastalansa nasıl derece koyacağız diye tasalanırdık.

O, gündelik işlerin elle tutulur seviyesini ve âlemini çook yükseklerden seyrettiği ve mesaiye kabul olunmuş, bizim gibi sıradan fânîlere de seyrettirdiği ve izah ettiği Gece Mesailerinde, azim ve kararlılık abidesi bir dâhî kumandan ve büyük devlet adamı hüviyetlerine bir de müşfik dost hüviyeti ilâve eder, herkesin her sıkıntısıyla meşgûl olurdu. O büyük adamı kimbilir kaç kere, "Oğlum, bakın, filanca bey önüne döktü, peçete verin" veyahut "Yavrum, falan beyle falan beyin ya-

kınına karışık salata bişey koyun, ortaya uzanamıyorlar" derken hayranlıkla seyretmişimdir.

Ayrıyeten o büyük adam, mesaiye katılanlara karşı kusursuz evsahipliğini hiçbir vakit bozmazdı. Sinirli veyahut üzgün olduğunu ancak biz, mesainin müdavimleri, yoğurtlu ayvaya yüz vermemesinden anlardık.

Yalnız bir sefer, Simir Suikastı davasına da bakan İstihlâk Mahkemesi âzâsı Şedir Baliğ Bey'in bir patavatsızlığı neticesinde, O'nun evsahibi nezaketini mütecaviz bir hareketi olmuştur. Şedir Baliğ Bey O'nunla yapılan münakaşaların normal şartlarda bitirilmesi icabeden müddeti bir hayli aşarak sert sert konuşmuştu. O esnada birileri müsaade isteyip kalkacak oldu, O, Şedir Baliğ'e, "Sen de kalkmıyor musun Şedir Baliğ Bey?" diye sordu. Şedir Baliğ bir afra tafra ile, "Sen beni buradan kaldıramazsın, bu masa da köşk de milletindir!" demesin mi!

O'nun gözleri dolu dolu oldu. Sanki O'nun olmuş milletin olmuş, bunlar farklı şeyler mi idi? Orada oturan, O'nun şahsında kaderini eline almış Tarkan milleti değil miydik? Biz hepimiz, orada O'nun etrafında oturanlar, O'nun mevcudiyeti ve şahsiyeti ile vücut bulmuyor mu idik? O'nun iradesi olmaksızın, bizler bir aciz ve naçiz vücuttan başka ne olabilirdik?

O, pek üzülerek odasına çekildi. Biz bu hadiseden bu kadar müteessir olacağını tahmin edememiştik. Bir müddet bir dağ kulübesinde yalnız başına yaşadı. Hepimizi ışığından mahrum bıraktı. Orada besleyip büyüttüğü bir kurt köpeğini de köşke dönerken yanında getirmişti. Mütemadiyen onu severek, adetâ, bizim sadakatimizi tenkit ediyor gibiydi. Bu talihli hayvan bilahare hepimizin sevgilisi olacaktı. Fakat ne yazık ki O pek sevdiği bu hayvandan istemeye istemeye ayrılmak mecburiyetinde kaldı.

Aradan zaman geçti, hadiseyi unuttuk. O da unuttu zannettik. Fakat bir gece, yine mesaideyiz, O'nun bir göz kırpmasıyla ortalıkta hizmet eden erlerden ikisi Şedir Baliğ'nin koltuğunu tuttukları gibi havaya kaldırıverdiler. Neye uğradığını şaşırmış Şedir Baliğ kocaman açılmış gözleriyle O'na bakıyor ve titriyordu. O, erlere, "İndirin," dedi. Sonra kadehini kaldırıp gülerek Şedir Baliğ'ninkine tokuşturdu ve, "Bak Şedir Baliğ," dedi, "ben adamı kaldırmasını da indirmesini de bilirim, anlaştık mı?" Yüzünde, pek sevdiği haylaz çocuğunu şakadan azarlayan bir babanın müşfik ifadesinden başka hiçbir alâmet yoktu. Bu hadiseden kısa bir müddet sonra Şedir Baliğ'i İstihlâk Mahkemesi âzâlığına tayin etti. Şedir Baliğ de Simir'de vazifesini mükemmelen yaptı.

Tarihe vesika olması maksadıyla yazdığım şu satırlara katmadan geçemeyeceğim bir hadise de Ceza Kanunu ile alâkalıdır. Koca bir imparatorluğun devlet nizamı ve sosyal nizamını, üstelik, bozguncu muarızlara fırsat verecek gürültüler çıkarmadan alaşağı etmek ve yerine yenisini tesis etmek elbette muazzam bir işti. Bu esnada bazı eksikler ancak zamanla giderilebiliyordu. Bir vakte kadar idarecilerin ve kumandanların basiret ve kabiliyetlerine, tandans ve mâlûmat derecelerine tâbî olarak yürütülmüş olan hukuk nizamının yazılı bir şekle tâbî kılınması zarurîydi. Zira, garp medeniyetine doğru tamyol ilerliyorduk ve sık sık garplılar tarafından hukuk nizamımıza dair suallere mâruz bırakılıyorduk. Onlara her seferinde her şeyi ağızdan anlatmak onca işin arasında epeyce müşkil oluyordu. Bu sebeplerle, bir Ceza Kanunu hazırlanması icabetmişti.

Bir komisyon teşkil edildi. Komisyonun teşkili esnasında mecliste yine bir sürü lüzumsuz münakaşa çıktı. Muhalifler, Ceza Kanununun hükümetin elinde kendilerine karşı çevrilecek bir silah olmasından endişe ediyorlar, sanki inkı-

lapların ilerletilmesi ve muhafazası bütün milletin menfaatine değilmiş gibi, Millî Savaş'ı zafere ulaştırmış kadronun muhtemel iktidar icraatından şüphe duyuyorlardı. Bu yüzden, muhalif mebuslardan bazılarının da yeraldığı hukuk komisyonunun çalışmaları baltalanıyor, komisyondaki muhalif âzâlar Ceza Kanunu maddelerinin mümkün olduğunca yumuşatılması için gayret sarf ediyorlardı. Elbette devlet muhallebi gibi olursa zahmetsizce yiyebileceklerdi, çünkü O'nun mahir politika hamleleri sayesinde hepsinin dişleri dökülmekteydi. Ayrıyeten bir de "keyfî ceza olmaz" teranesi tutturulmuş idi.

Bir türlü müsbet neticelere varamayan hukuk komisyonu lağvedildi. Komisyonun lağvı da elbette gürültülü meclis içtimalarından sonra gerçekleşebildi. Bizzat O, meclis kürsüsünden konuşmak zorunda kaldı ve, "Efendiler," dedi, "bir iktidarı mutlak şayiasıdır gidiyor. Neredeymiş bu iktidarı mutlak, kimdeymiş? İktidarı mutlak sahibi bir merci, kangren olmuş bir vücudu behemahal külliyen imha ve itlaf eder de dönüp arkasına bakmaz. Halbuki bugün hükümetiniz sadece meclisin bir encümenini lağv ile iktifa etmektedir."

Komisyonun lağvından sonra Adliye Vekaleti bünyesinde bir müşavirler heyeti teşkil olundu. O, Salif Sıdkı ile benim de bu heyete girmemizi emretti. Gerçi biz hukukçu değildik, ama meclisteki iki hukukçu da muhalif ve evvelki komisyonun âzâsı bulunduğundan, bu meşveret komisyonuna alınacak hukukçu yoktu.

Geceleri geç vakte kadar Adliye Vekaletinin bodrum katındaki bir odada çalışır, Ceza Kanununu meydana getirmeye uğraşır idik. Bir gece köşkten bir yaver kapıda bitiverdi. "Paşa diyor ki, geceleyin mesai vekalet bodrumunda yapılmaz, burada yapılır, buraya gelsinler," dedi.

Hepimizin içini tarifi imkânsız bir sıcaklık kapladı. O

günlerin Anakara'sının havasını teneffüs etmemiş, hele O'nun yakınına sokulmamış okuyucu bu sıcaklığı tahayyül edemez. Vekalet bodrumunun rutubetli kasvetinden sıyrılıp, zihnimizi aydınlatacak, kalplerimizi ısıtacak bir güneşin yakınına sokuluverecektik. Çocuklar gibi sevinerek köşkün yolunu tuttuk.

Sevincimizin bir sebebi daha vardı: Bizim çalışmalarımızı günü gününe takip eden büyük devlet adamı, durup dururken bizi çağırtmazdı. Pek çok zaman, biz sıradan neferlerin içinden nasıl çıkacağız diye debelenip durduğumuz meseleleri o büyük kumandanın bir çırpıda nasıl hallediverip bizi müşkilattan kurtardığını bildiğimizden, haklı bir ümide kapıldık.

Köşkte ilk olarak bize ceza kanunu bahsine dair şu dersi verdi: "Bu millet tarihi boyunca hep ceza gördü, efendiler. Şimdi ona nasıl ceza vereceğiz diye uğraşmayın. Bu beyhûde mesaidir. Alın garp memleketlerinden bir hazır ceza kanunu, tercüme ettirin, bitsin. Ayrıyeten bize has ceza elzem olursa, bu milleti bizden iyi tanıyan mı var?"

O'nun büyüklüğü şuradaydı ki, böyle bir kafa açıklığından mahrum oldukları için günlerce boş yere didinmiş bizim gibilerin, basiretin ve dehanın aydınlığı anî surette gözlerini kamaştırdığı zaman derin bir utanç hissi içersinde ihtilâçlara sürüklenmelerine meydan vermezdi. Hemen gönlümüzü aldı ve onyedi günlük mesaimizin mahsulü ceza kanunu müsveddesini beraberce yırtarak köşkteki büyük salonun şöminesine attık. "Hadi şöminenin başında halka olalım," dedi. Sayfaları her birimize yırttırıyor, sonra yırtıkları elimizden alıp şöminenin içine itina ile yerleştiriyordu.

O kadar kağıt yakıldı, odanın içine bir nebze olsun duman tecavüz etmedi. O, şöminenin parlayıp sönen, harlanıp bitap düşen alevleri yüzünü kâh altın sarısına kâh aslan kırmızısına

boyar, o renk cümbüşü içersinde kapkara gözleri birer mücevher gibi parlarken, gülümseyerek, "Doğru dürüst ateş yakmasını bilmeyen kumandan ne olur, bilir misiniz, efendiler?" diye sordu. Kimseden ses çıkmadı. O belki de o esnada, Millî Savaş'taki en yakın silah arkadaşlarının orada aramızda bulunmadığını, hepsinin muhalefet saflarına geçmiş bulunduğunu ve kendisiyle aralarının açıldığını hatırlayarak bize sezdirmediği bir teessüre kapılmış olabilir. Çünkü o esnada köşktekiler, askerî ilimden feyz almamış, memurluktan, gazetecilikten, yazarlıktan, doktorluktan, şurdan burdan gelme bir güruhtuk. O, mecburen kendi sualini kendi cevapladı: "Yanar, efendiler, bizatihi yanar!" Sonra, bu mevzuda belli ki zamanında kendisini bir hayli teessüre sevk etmiş bir hadiseyi nakletti. Kibriti ters tutan bir kolağası arkadaşının gözlerinin önünde cayır cayır yanışını seyretmek mecburiyetinde kalmışlar. Ulutarkan da o vakit kolağası rütbesinde, başlarında da hasbelkader muharebeden anlamayan bir miralay varmış. O şahıs hakkında, "Kendi halinde bir mütefekkir veyahut muharrir olması iktiza ederken muharebe sevk ve idare etsin diye cepheye sürmüşler zavallıyı," dedi. Bu miralay fırkayı tamamen yanlış bir surette sevk ve idare ettiği için yetişip kurtaramamışlar cesur fakat talihsiz kolağasını. Halbuki evvelâ ateşin etrafını çevirip rüzgâra mâni olmak icabedermiş. Bunun da izahını yaptı. Nihayet, "Zaten Sultanlı zabitanı daha ehliyetli olsa idi, biz de Hesab-ı Millî'yi bu kadar küçük tutmak mecburiyetinde kalmazdık," diye ilâve etti.

Bir kere daha, fizik kanunlarından başlayıp askeriyeden geçmiş, siyasete dayanmıştık. O'nun hadiseler ve sahalar arasında münasebetler kurma ve neticeye varma süratine yetişmek ne mümkün!

Bilahare, Erkânı Harbiye'deyken, kibriti O'nun gibi dişle-

rinin arasına sokup uç kısmına fiske vurmak suretiyle yakmaya çabalarken bıyıklarını yakan Afir Bey'den bahsetti ve mevzu kapandı.

Küçük salona geçmemiz istendiğinde, anladık ki saz heyeti gelmiştir. Tarkan musikisine bayılırdı. Mesailerde bazen birden saz heyetini çağırtır, söyletir, kendi de söylerdi. O kadar kabına sığmazdı ki, bazen başlamış bir taksimi yarıda kestirip o esnada içinden gelen bir şarkıyı terennüme koyulurdu. Sazları da eliyle bir güzel idare ederdi.

(...)

Siyaset, devlet ve hayat dersleri aldığımız en büyük menbalardan biri de şüphesiz Pazar Gezmeleri idi. Pazar günleri, kadrosu bizzat O'nun tarafından tesbit ve yaverleri vasıtasıyla davet edilmek üzere, grup teşkil edilir, O'nun son anda açıkladığı, bazen varana kadar hiç açıklamadığı bir mahalle gidilirdi. Seyahat boyunca ve mahalli hedefe vasıl olunduğunda O ne sebeple buraya geldiğimizi idrak etmemizi temin etmek maksadıyla çeşitli mevzularda konuşur, anlatır, söylerdi.

Pazar Gezmelerinden bazılarını hiç unutmamışımdır. Karlı bir kışın Anakara'yı Kuzey Kutbuna çevirdiği bir seneydi. Evden sokağa çıkmak dahi imkân harici. Pazar yaklaşırken, açıkçası, "Allah vere de bu karda kışta uzak bir yere gitmesek" diye içimden geçiriyordum. Bir şişe kanyak almak için köşedeki bakkala kadar çıktığımda Ceraset Bey'e rastladım. Yakın oturuyorduk. Birbirimize bu korkumuzu itiraf ettik. Lâkin ikimiz de "İnşallah bu hafta beni davet etmez" diyemiyorduk. Zira, O'nun bir Pazar Gezmesinden mahrum kalmak ömrümüzün mühim bir kısmını boşa geçirmiş olmak mânâsına geleceği gibi, bunun pekâlâ başka mânâları da olabilirdi. Kanyak bulamayarak eve döndüm. Tekel idaresi

henüz kanyak imal etmiyordu.

Korktuğumuz başımıza geldi. Pazar sabahı köşkün kapısına vardığımda olacakları az çok tahmin ettim. Sıra sıra arabalar dizilmişti. Demek uzağa gidecektik. Avluya bir girdim ki, herkese asker postalları, kaputları dağıtılıyor. O kış şartlarında başka türlü dolaşmak zaten kimin haddine? Tabiatın hiçbir kuvveti, musibeti karşısında teslim olmayan o çelik iradeli büyük lider, sanki bir ilkbahar tablosunun ortayerindeymişçesine, oradan oraya seğirtiyor, şakalar yapıyor. Bana kaputumu uzattılar. Elimde o keçe yığınıyla şaşkın şaşkın dururken O'nun sesini duydum: "Yakut Kasdî, geçir onu paltonun üzerine!" Geçirdim.

Bir müddet sonra, O önde biz arkada, hepimiz birörnek, sanki ilâhî bir sembolizmin binbir itina ile yarattığı bir tablo, otomobillere bindik.

Nereye gidileceğini sormak Pazar Gezmelerinin âdâbına mugayyir olduğundan fakat herkes de zihninde bu sualin cevabını aramak ile meşgûl bulunduğundan, suskun, yola koyulduk. Fakat bu seferki macera tahminlerimizin fevkindeymiş, çünkü otomobiller bizi Anakara dışında bekleyen bir trene götürdü! Anakara yakınında kar tren hattını kapadığı için 'chemin de fer' anca buraya kadar yaklaşabilmiş.

Otomobillerden inerken, ayağını dışarı atan bir donup kalıyor, çünkü kar bel hizasına kadar. O, tren penceresinde, hepimizin bocalamalarını seyredip eğleniyor.

Nihayet tren hareket etti. Fakat kısa bir müddet sonra durdu. O sadece bir kumandan değil aynı zamanda bir baba idi. "Siz durun çocuklar, ben bakarım," dedi ve kalktı. Bir kasaba istasyonundaydık. Yerimde şöyle bir doğrulup, vagonda birbirlerine sokulup asker kaputlarının içinde büzüşmüş arkadaşlarıma baktım. Meçhule giden bir öncü birliğinden farkımız yoktu. Önce istilâcı düşman kuvvetlerine,

sonra asırların köhnemiş itikatlarına, taassubuna, şimdi de tabiatın aman vermez şartlarına karşı mukaddes bir mücadele yürüten ve gadre uğramış Tarkan milletine, şerefine lâyık medenî ve modern bir idare şekli ve istikbal hediye etmeye uğraşan bu fedakâr kadroyu asker esvabı içersinde görmek ruhuma ferahlık verdi.

Ulutarkan yanında bir jandarma zabitiyle geldi. "Bak, şimdi inandın mı?" dedi zabite. Zabit hemen selâma geçti ve, "Emredin Ulutarkanım!" diye bir haykırdı ki, soğuktan büzüşmüş arkadaşlarımızın hepsi yerlerinden sıçradı.

Şöyle olmuş: Ulutarkan trenden inip istasyon şefini buluyor. Şef tren hattının gerisinin kapandığını ve yola devam edilemeyeceğini söylüyor. Ulutarkan, "Buranın jandarma zabiti yok mudur? Sen asker değilsin, hattı harekât bilir misin ki, tren yola devam eder, etmez, nereden bileceksin?" diyor. Jandarma zabitinin evi istasyonun arkasındaymış, Ulutarkan istasyon şefini yolluyor. Jandarma zabiti şefin ısrarlı bağırışlarından sonra pencereyi açıyor ve tabiî Ulutarkan'ın istasyonda beklediğine bir türlü inanmıyor. Nihayet Ulutarkan ortaya çıkıp kendini gösteriyor. Zabit bu sefer de, "Git beyim, benimle eğlenme bu karda kışta Alla'sen" diye O'nu savmaya çabalıyor. Fakat insan tanıma hususundaki mahareti aklın almayacağı bir seviyede bulunan büyük kumandan, "Var mısın bahse?" diyerek zabiti kandırıyor. Zabit de, bahsi kazanacağından ziyadesiyle emin, çıkıp geliyor. O'nu görür görmez tanımasına rağmen, bahsi kaybedeceğim diye tanımazlıktan geliyor. (Hadiseden sonra, karlar kalktığında pek çok gazeteciler zabitle röportaj yaptılar, bunları o röportajlarda anlatmıştı.)

O'nun karşısında selâm dururken zabitin yüzünde meydana gelen ifadeyi görmeyen, büyük liderin milleti için neler ifade ettiğini zor idrak eder. Biz o dakika, büzüşmüş ayaklarımızı,

donmuş parmak uçlarımızı unutup, göğsümüzü saran sıcaklığın tesiriyle kaputlarımızı çıkarmaya koyulduk.

O, esas duruşunu bir an bozmayan zabite, "Peki, beni görünce inanmadın da arkadaşlarımı görünce niçün inandın?" diye sordu. Zabit, "Aman paşam," dedi, "ben bu simaların çoğunu bilirim. Senden başka kim hepsini birörnek giydirip de bu mevsimde buralara getirebilir?"

Trenin hakikaten yoluna devam edemeyeceğinin anlaşılmasından sonra dönüş başladı. Yolda bir ara O'nun yanına gidip müsaade alarak sordum: "Paşam, nesine bahse tutuşmuştunuz zabitle?" Gülümseyerek cebinden bir paket cıgara çıkardı. "Tütünüm bitmişti," dedi. Daha sonra, yollar açıldığında, o fedakâr ve çalışkan zabite bir karton püro gönderecekti.

Pazar Gezmelerinin en gözde mahallerinden biri Anakara dışında O'nun bizzat planlarını çizerek meydana getirdiği çiftlikti. Özellikle bahar ve yaz aylarında çiftliğin tertemiz havası, mis kokuları arasında, kuş seslerini, tay kişnemelerini, koşuşup duran tavukların gıdaklamalarını dinleyerek, köşekapmaca oynayan tavşanları, ördeklere rehberlik eden kuğuları seyrederek pek güzel vakit geçirilirdi. Çiftlik gezilerinden hepimiz zindeleşmiş dönerdik.

Çiftliğin Ardabut bahçıvanbaşısı, O'nun ilk kıt'a hizmeti yıllarından beri tanıdığı ve nereye gitse yanında götürdüğü, müthiş hünerli bir halk bilgesi idi. Bütün arzusu, çiftliğin bir köşesinde kendi inşa ettiği kulübesinde yatıp kalkmak. İnanılmaz derecede kuvvetli bir hafızası vardı, çok zeki bir adamdı. Çiftliğe kalabalık gruplar halinde gidilmesine rağmen, her seferinde kim var kim yok bir bakışta tefrik ederdi. Gizlisi saklısı da olmayan ve politika kulislerinin dolambaçlarını tanımayan bu yiğit adamdan bir ara bazı muhalif kişiler, O'nun yakın çevresine dair istihbarat almak için

faydalanmaya çalışmıslar idi. Çiftlik gezilerinde kimin bulunup kimin bulunmadığından, muhtemel tasfiyeleri tahmine gayret ederler, tasfiyesi muhtemel olanlara olta atarlardı. Tasfiyeler o esnada adetâ bir sağlama ameliyesi gibi yürütülüyordu. Yapılıyor, ediliyor, icraat sürüyor, sonra bir safhada geri dönülüp, aritmetikteki gibi sağlama yapılıyordu sanki.

Çiftlik gezilerinde bizi bu bahçıvanbaşı Zeraci Efendi karşılardı. Ulutarkan onu kızdırmak için mahsus, "Bu muz ağaçları sulanmamış mı ne?" veyahut "Şu lükströmler niye hâlâ çiçek açmamış, iyi bakılmıyor mu?" gibisinden sualler sorar, güya onu paylardı. Zeraci Efendi önce şakayı fark etmez, "Muza su verilir miymiş, lükström çiçek açar mıymış" diye müdafaaya geçer, fakat bilahare O'nun kendisine takıldığını anlayınca, "Beyim, yedi düvelin işini bitirirsin, gelir benimle eğlenirsin," diye sızlanırdı. O da bahçıvanbaşının sırtını sıvazlar, gönlünü alırdı. Belki de bütün memlekette O'na "beyim" diye hitap eden bir tek bu bahçıvan vardı. Bir keresinde Salif Sıdkı ona sormuş, "Paşa'ya niçin Bey diyorsun?" demiş. Görmüş geçirmiş bu halk adamı da, "Ha bey ha paşa, bizim nazarımızda farkı ne ağam?" diye mukabil bir sualle karşılık vermiş.

Çiftlik gezilerinden birinde, açık havada mükellef bir öğlen yemeğini müteakip, O, "Hadi, atış tâlimi yapılsın," dedi. Hep beraber kalktık. O'nun tabancasını getirdiler. Kabzası sedef kakmalı, namlusu gümüş kaplama tabanca ona Avkan Kralının hediyesiydi. Kral bu silahı O'na, "İnşallah ben de bir gün cumhuriyet yapacağım" diye bir notla beraber göndermişti.

Ulutarkan, Nasrıhan mebusu Şirazet Bey, Karbın mebusu Velad Bey ve Delicedid mebusu Şâmir Bey'den melon şapkalarını çıkarıp karşı çitin üzerine koymalarını istedi. Beş el

ateş etti, şapkaların ikisini vurdu. "Tabancada her vakit bir kurşun bırakmak iktiza eder," dedi. Sonra arzu edenlere sıra ile başka tabancalarla attırmaya başladı.

O vakit, gemi azıya almış muhalif mebuslar ve onların hizmetindeki kalemler, "diktatör" kelimesini de telaffuzdan kaçınmayarak O'nu mebus şapkalarıyla tâlim yapıyor diye suçlamaya kalkışmışlar idi. O, haliyle pek üzülerek, "Şayet diktatör olsam, tabancamı içi boş melon şapkalara tevcih etmek mecburiyetinde kalır mıydım?" dedikçe, o gafiller adına bizler utanıyorduk.

Tâlim devam ederken, inkılâpların fikir ve ilim sahasındaki kıymetli müdafii, içtimaî ilimler profesörü Raşid Kayyar'a da silah attırmak istediler. O Raşid'i pek severdi, hattâ onu kendi eliyle evlendirmiş ve zevcesine Ayhilâl Hanım ismini bizzat koymuştu. Raşid silahı bir türlü almıyor. O'na söylediler; "Ne oluyor Raşid?" diyerek yaklaştı. Raşid boynunu büktü, "Silahı asker kullanmalı paşam," dedi. "Benim silahım şudur..." Cebinde bir şeyler aramaya başladı. Kalemini bulamıyordu. Bir kalem uzattılar, kalemi O'na göstererek, "Benim silahım budur" diye tekrarladı. O, "Aferin Raşid," dedi, "lâkin benim için mermi atmaz mısın?" Raşid cevap veremedi. O, "Hizmet ancak bütün sahalarda kayıtsız şartsız ifa ediliyorsa kusursuzdur," dedi, arkasını döndü. Raşid sonradan kendi arzusuyla Simir Suikastı'na bakan İstihlâk Mahkemesi'ne âzâ oldu. Daha evvel de, muhalifler mebus şapkalarıyla tâlim yapılıyor diye ortalığı ayağa kaldırdıklarında onlara cevaben bir makale neşretti. Bu makalesinde, Sultanlı tarihinden de misaller vererek, "istibdat", "icazet", "inayet", "kinaye", "muhalefet", "murakabe", "müeyyide" mefhumlarının ilmî izahlarını yaptı.

Bir başka Pazar Gezmesinde, O, "Siz bu memleketin dağını taşını bilir misiniz, efendiler?" deyip hepimizi toplamış,

Anakara kuzeyindeki Sarmadağ'a götürmüştü. Üşümeyelim diye hepimizin üzerine birer zabit kaputu verilmiş idi. O, bir ara hepimizi şöyle bir süzüp, "Hadi gene bugün terfi ettiniz," diyerek evvelki tren gezmesine imâda bulundu.

O önde biz arkada dağa tırmanırken, bir ağacın dibine uzanmış uyuklayan yaşlı bir adama rastgeldik. Ulutarkan adamın yanına yaklaşıp onu bastonunun ucuyla nazikçe dürttü. Adam gözünü açıp O'nu karşısında görünce ayağa fırlayıp ellerine sarıldı. O, "Sen milletin mübarek bir ihtiyarısın, ver, ben senin elini öpeyim," deyip adamın elini öptü ve hepimizin aynı şeyi yapmasını emretti. Adamın önünde kuyruk olduk, sırası gelen onun elini öptü. İhtiyar da hepimizi alınlarından öptü.

O, "Söyle bakalım dede," dedi, "memleketin gidişatından memnun musun?" İhtiyar ellerini açtı, "Şükür Ulutarkan," dedi. "Nasıl memnun olmayalım. Eskiden ben şu dağın başında kalsam tek kuş uçmaz bir kervan geçmez idi. Bak şimdi devletin en yüksek memurları her an her yerde karşımıza çıkabiliyor." O, "Sağol dede, vazifemiz," dedi; şöyle ilâve etti: "Bana bir diyeceğin var mıdır?" İhtiyar, "Benim devlet işine aklım ermez," diye başladı, kısa bir suskunluktan sonra şunları söyledi: "Lâkin dinimizi devlet işinden ayrı tutmana gönlüm razı gelmiyor. Sen büyüksün ammavelâkin evvel Allah'tır."

O'nun ne tepki göstereceğini hepimiz merak ve heyecan ile bekliyor idik. Çünkü en hassas olduğu mevzulardan biri din bahsiydi. O keskin bakışlarını bir müddet ufuk hattında gezdirdi. Bilahare, "Raşid gelsin," dedi. Raşid'e, "Bu mübarek ihtiyara Halife Ömer ile kumandanı Amr ibn ül As'ın hikâyesini anlat," emrini verdi.

Profesör Raşid'in anlattığı hikâye şu idi: Amr ibn ül As İskenderiye'yi fethettiğinde o dev kütüphaneye giriyor ve

binlerce kitabı görünce halifeye haber salıp 'bunları ne yapayım?' diye soruyor. Halife şu cevabı veriyor: "Bak, eğer faidesiz kitaplar ise hemen yak. Yok, eğer faideli iseler yine yak. Çünkü ahali 'bizim eski kitaplarımız var' der ve bizim onlara vereceğimiz yeni kitabı okumaz."

Raşid'in hikâyesi bitince O ihtiyara yaklaşıp dedi ki: "Şimdi anladın mı dede, niçün yeni bir devlet nizamı tesis ettik?" İhtiyarın gözleri yaşarmıştı, "Anladım evlat, anladım," diyerek uzaklaştı. O hepimizi arkasından yolladı, tekrar elini öptük.

Tepeye vardığımızda O ayağımızın altında uzanan masalvârî bozkırı gösterip şöyle dedi: "Bu güzelim memleket düşmana bırakılır mıydı hiç?" Derhal o akşam, bir Coğrafya ve Keşif Komisyonu teşkil ettirdi. Sarmadağ'ın eteklerinden güneye ve doğuya uzanan bozkıra iki nehir tesisi için icabeden ön çalışmaya başlandı.

14

İnsanı tanıyınca ister istemez yakınlaşıyorsunuz. Tuhaf bir benimseyiş... Bütün ölçüleriyle kafamdaki 'düşman' tanımına tıpatıp uyan komitacı eski si, hayat çemberimin içine sıçramıştı artık. Böyle oldu diye onu dost bilmeyecektim elbette. Asla dostum olmayacaktı. Yalnız, benim için varolmuştu. Varlığını inkâr edemezdim. İstediği, uğrunda bu kadar debelendiği, şüphesiz, yarım metre kalınlığında taş duvarlarıyla, nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan koridorlarıyla bir tecrit âlemi olan bu dev hapisanenin bir köşesinde, ortaboy bir hücrede ayışığından beslenerek yaşamaya çabalayan bir münafığın zihninde varolmak değildi. Bu kadarını başarabilmişti. Benim için istenmeyen bir konuktu, ama kapıyı açmıştım ona. Karşısındaki tek kapı da buydu.

Yemeğimizi yerken onu izliyor ve bunları aklımdan geçiriyordum. İlk kez, kendimi şanslı saydım. Hücreme bir radyo koysalar, gazete verseler herhalde bu kadar kolaylıkla oyalanamazdım.

Yemek kaplarımızı kapının dibine, yere koyup birer bardak suyumuzu içtik. Anlatacakları arasında beni kendinden nefret ettirecek şeylerin fazla olmamasını dileyerek dinlemeye

başladım:

"O'nun o dağ kulübesinde geçirdiği müddet içersinde yanına gidebilen kimse olmadı. O'nunla haberleşebilense yalnız ben. Çünkü teessür içinde uzaklaşmış, bir çeşit inzivaya çekilmişti. Fakat dizginleri ortalıkta sahipsiz bırakmanın asla doğru olmayacağını elbette biliyordu. Anî olarak bir şey isterse diye, bulunduğu tepenin yamacına bir bölük asker yerleştirmiştik. Bir gün bunların çavuşu gelip O'nun ateş yaktığını söyledi. Hemen anladım vaziyeti. Tebdili kıyafet edip gittim ki, dumanla işaret veriyor. Bunu bir ben anlardım bir de bilemedin dört-beş başka insan. Her akşamüstü kendisine rapor verilmesini arzu ediyordu. Bu vazifeyi her gün yerine getirdim. Üstelik, sadece O'nunla ikimiz arasında bir irtibat tesis olunduğu için ayrıyeten memnuniyet hissettim. O'nun bu dünyadan ebediyen çekilmesiyle birlikte, icabeden her türlü irtibattan mahrum kalacağımı o sıra akıl edemiyordum. Memnun olmuştum.

"Neyse, pek uzatmadan döndü. Yanında beslediği bir de köpek getirmişti. Pek seviyordu bu hayvanı. Köpeğe 'Güneş' ismini takmıştı. 'Karanlıktan kurtuluşumuzun, aydınlığa tâbî oluşumuzun, çalışmanın, ilerlemenin bir sembolü, işareti mahiyetinde...' diyordu. Fakat ne yazık ki bu köpek başına dert oldu ve ondan uzaklaşmak zorunda kaldı. Afir yüzünden.

"Bu Afir, İgnegör'deyken ormanda bir ayı yavrusu bulmuş, hayvanı getirip dişlerini tırnaklarını söktürmüş, bir çit çevirip kapatmıştı. Bu ayının pek çok macerası vardır. Afir ayıyla güreşir, erleri de güreştirirmiş. Ben ayıyı bir kere gördüydüm, Afir'in yanına bir vazife için gittiğimde, fakat uyuyordu.

"Afir, 'ben ayı terbiye ettim, hayvan terbiyesi bilirim' iddiasındaydı, O'na köpek terbiyesi için yardım edeceğim diye tutturmuştu. Fakat O'nun Afir'le kaybedecek vakti mi var? Devir değişmiş, hükümet, devlet işleri, fırka meseleleri, meclis

grubu, muhafetle uğraşmak, bir yandan büyük içtimaî inkılaplar için hazırlıklar... Bu manzara içersinde Afir gibilerinin bir kenarda durması en hayırlısı. Bunlar savaş zamanındaki gibi hudutsuz bir emir ve kumanda selâhiyetini şahıslarında tecessüm ettirerek, kuvvetle, tahakkümle ahaliyi sevk ve idareye alışmış, sadece muharebe sahasının ve icaplarının hususiyetlerini bilen adamlar. Ahaliyi ya efrad hüviyetinde emirlerine almışlar veyahut asî hüviyetinde karşılarında bulmuşlar. Bir cumhuriyet yapılacak, mebuslar seçilecek, idarecilerin bir vakit mecburiyetlerden ötürü ahaliyi gücendirmiş kimseler olmaması daha münasip.

"Bir gün emirberler koşup O'na haber veriyorlar ki, bahçede Afir Bey köpekle boğuşmaktadır ve yanına da kimseyi yaklaştırmamaktadır. O gidiyor, bakıyor, hal bir acayip. Emir veriyor, Afir'i o kocaman köpeğin altından alıyorlar. Kolları, yüzü ısırılmış, üstü başı kan içinde. Köpeğe güreş öğrettiğini söyleyip duruyormuş. O'nun emriyle Afir'i köşke alıp yaralarını temizliyor, sarıyorlar. Bu esnada pansuman yapan emirbere Afir diyor ki: 'Paşa'yı görüp konuşsam bu yaraların hepsi bir lâhzada kapanır.' Böylesine fikri sabit olmuş adamda. Pansuman bitiyor, O tabiî hiç görünmüyor Afir'e, fakat Afir bir türlü gitmiyor, 'Belki gelir, bekleyeyim' diyor. Nihayet ikna ediyorlar. Giderken üşümesin diye üzerine bir zabit kaputu vermek istiyorlar, fakat Afir, 'Beni askerimden ordumdan ayırdılar, şimdi sokakta zabit kaputuyla dolaşıp alay mevzuu mu olayım?' deyip bunu da almıyor.

"Sonraları ben de görmüştüm, Afir boyuna köşkün etrafında, köpek kulübesinin civarında dolaşmakta. O haber yolladı, daha doğrusu sert şekilde ikaz etti Afir'i. Afir bu sefer kendi pek görünmemeye fakat mütemadiyen köşkün kapısına birtakım pusulalar bırakmaya başladı. Hep köpek terbiyesiyle alâkalı. İşte, bilmem, sucuk yedirirseniz koku alma hassâsı zayıflar, yok, korkulukla hücum ettirme idmanı yapacak

iseniz korkuluğa her vakit başka renk kumaş sarın, falan, bir sürü acayip metod...

"Bir gün beni emretmişti, tam ben yanındayken bu pusulalardan birini getirdiler. Oflaya puflaya aldı, şöyle bir göz attı, bırakırken dedi ki: 'Yine Afir. Bir de bunların altına imzasını koymuyor. Halbuki o kargacık burgacık yazısını nerede olsa tanırım.' Alitaş Bey'le Ali Celat da vardı, İstihlâk Mahkemeleri ile alâkalı hususlarda O'ndan emir alıyorlardı. O bunlara izah etti: 'Erkânı Harbiye'deyken devlet ahvaline dair teşhis ve tekliflerimi selâhiyettar zevata gönderir idim. Arkadaşlarım da, eksik olmasınlar, tahrirat kâtibi gibi çalışır, dikte ettiklerimin kopyalarını yaparlardı. Bu Afir, her seferinde o da yazmak ister, fakat ya arada cümle atlar veyahut zaten yazısının kötülüğü yüzünden onun elinin temas ettiği hiçbir şeyi bir tarafa yollayamazdım.'

"Nihayet, oracıkta karar verdi, emretti, köpeği kulübesiyle beraber Afir'in az ötedeki bağ evine gönderdi. Sen sağ ben selâmet. Fakat tabiî hayvanı pek seviyordu, ondan ayrıldığından fevkalâde müteessir olmuştu.

"Afir'in kendisine musallat olmasına mâni olmak için de onun mebus yapılmasını emretti. Böylelikle bir meşgâle bulur da bir rahatsızlık ve huzursuzluk mihrakı olmaktan çıkar ümidindeydi.

"Bu da ayrı bir mesele yarattı. Afir son olarak Sâkişehir havalisinde vazife yapmıştı. Fakat burada eşrafla arası bozuktu. Pek şikâyet ediyorlardı ondan. Sâkişehir'in pek gün görmüş, münevver insanları vardır. Yol yordam bilirler. Ecnebî lisan bilirler. Şimdi Sâkişehir Ticaret Heyetinin reisidir, Aldun Bey, bunun zevcesi Telkâre Hanım'a Afir gidip, güya iltifat maksadıyla, 'Sizin gibi bir hanımla ben de izdivaç etmek isterim' kâbilinden laflar etmiş. Ta Anakara'ya kadar gelip şikâyet etmişlerdi; kumandanın hali tavrı eşrafta memnuniyetsizlik yaratıyor, bu yüzden Millî Teşkilât'a kâfi miktarda

yardım alamıyoruz diye. Bu da bahane tabiî ama haklı tarafı da var.

"O Afir'in mebus yapılmasını emredince, nereden olsun diye düşünüldü, o vakit kumandanların son vazife yaptıkları havaliden mebus yapılması adet olmuştu, Afir'e Sâkişehir mebusluğu münasip oluyordu.

"Fakat namzetliği ilân edilir edilmez Aldun Bey ve eşraftan bir-iki şahıs kalkıp doğrudan O'na geldiler ve, 'Aman Paşam, biz kendisini istemeyiz, bu ahalide de aksi tesir yapacak' diye tutturdular. O şahsen teminat verdi, 'Benim taahhüdüm altındadır, kendisi değişecek, öyle davranmayacak, sizi memnun ve hakkıyla temsil edecektir' dedi.

"Zira, işin bir de başka tarafı var. Sâkişehirlilerin biraz fazla başına buyruk olmak ihtimalini hesaba katmak icabediyordu. Afir'in söz dinleyeceği ise kesin.

"Fakat, patavatsızlık bir kere insanın ruhunda yer etmeyegörsün. Mebus oldu, tuttu mecliste tenkitler yapmaya kalktı. Millî Savaş zamanı onca gayretle sesi kısılmış bir sürü bozguncu şimdi seçimdi cumhuriyetti meclisti, bunların nimetlerinden faydalanıp başını çıkarmaya başlamış, muhalif fırka tesis olunmuş, istediği ikbâli elde edemeyen kim varsa bir bir muhalif saflara geçiyor... O karışık hal içersinde Afir de heves edip kürsüye çıkıyor!

"Bu bir vakit savaş içersinde, Ahali Şurası'ndan âzâlarla münakaşa etmiş. Bütün atlı arabaları almak istemiş, cephane nakli için; onlar da 'ahali perişan olur' bahanesiyle itiraza gelmişler; Afir 'siz kim oluyorsunuz' deyip bunları kovmuş; onlar 'arkamızda ahali var' gibisinden konuşmuşlar; Afir de, 'bu ahali dediğin nedir' deyip veryansın etmiş millete. Şimdiyse meclis kürsüsüne çıkmış, köylünün hakkı, zanaatkârın alnının teri falan gibi sözleri de kimden duyup bellediyse, hükümeti tenkit ediyor sözümona. Vaktiyle kovduğu herifler de mecliste, hükümet üzerinden devlete hücum etmek için

pek çok başkaları gibi fırsat kolluyorlar. Bunlardan biri laf attı Afir'e: 'sen eskiden millet hakkında başka türlü konuşurdun, kumandan' diye. Afir de, 'o başka, bu başka, şimdi milletin temsilcisiyim, mebusum' cevabını verdi. Bunun üzerine, 'o vakit kimin temsilcisiydin?' diye bağırdılar. Afir kekeledi, cevap veremedi, mecliste gülüşmeler oldu, çok zor duruma düşüldü.

"O, bu hadiseyi öğrenince müthiş kızdı. 'Söyleyin o Afir'e, bir daha meclise gelmek de yok, otursun köşesinde, gözüme görünmesin' diye haber yolladı. Hakikaten de Afir bir daha ne yaptı ne ettiyse O hiçbir zaman Afir'le herhangi bir irtibat kurmadı, yüzüne bakmadı. En son, Simir'de dahi.

"Afir de, Câzib gibi, Afad gibi, Faur Bey gibi, kendisinden rütbece veyahut makamca kat kat üstün şahıslar dahi mevcudiyetlerini O'na hissettirmenin yolunu muhalefette bulmuşken, haliyle, ne olduğunu bile idrak edemeden, muhaliflerin arasına sürüklendi."

"Peki, Câzib Paşa, Afad Paşa ve ötekiler niçin muhalif oldular? Ya da nasıl oldular? Tuhaf değil mi bu?"

"Değil. Ayrıca, muhalif deyince, bunun da hepsi bir değil. Câzib'in, Afad'ın vaziyetleri farklıdır. Faur Bey'inki daha bir başkadır. Afir gibilerinki de başka. Fakat bir de iktidar kaptırmış olanların muhalefeti vardı ki, bu da başkaydı. Muhalefet denen bombanın fitili fünyesi oldu bunlar, bomba kendini infilâk ettirdi.

"Câzib'in vaziyetinde şüphesiz eskiden beri devam edegelen şahsî kırgınlıkların rolü çok büyüktür. Sana daha evvel İdadî imtihanındaki kopya verdin-vermedin hadisesini naklettmiştim. Bundan itibaren, Câzib'le O'nun aralarını açan pek çok hadise cereyan etmiştir.

"Zahirun Toplantısı yapılacağı zaman, O'nun kongreye iş-

tiraki ve reis seçilmesi aslında o kadar kolay halledilmemişti. Faur Bey ve başka tesirli nüfuzlu kimseler hep faaliyet gösterdiler de ancak ondan sonra... Câzib o vakit O'nun reis olmasını münasip görmemişti. Bazıları da çıkıp, 'Câzib Paşa reis olsun, kuvvet onun elindedir' deyince haliyle bir gerginlik meydana çıktı.

"Bu mesele şöyle halledilmişti: Arman çetecilerinin iyice azıttığı Doğu'da, hem bunlara gözdağı vermek hem de fırsat kollanarak bir kısmının tenkili maksadıyla, Zahirun dışındaki Şıhdım'da cirit oyunları ve güreş şenliği manzarası yaratılıp bir askerî harekât tertiplendi, O, bu harekâtta bizzat Câzib'in ordulara kumanda etmesini teklif etti. Reis intihabı da bu esnada olacaktı. Harekât başladı, O Câzib'e, 'İntihap yapılıyor, istersen gel' diye telgraf yolladı. Câzib tam asker adam, bırakır da gelebilir mi, 'Kısmet sanaymış kardeşim, gözlerinden öperim' diye cevap verdi.

"Bilahare kongreler yapıldı, Heyeti Merkeziye teşkil edildi, her tarafa tâmimler, talimatlar yollanmaya başlandı. Bunları O imza ediyor, Heyeti Merkeziye Reisi sıfatıyla. Câzib, 'Bir Heyeti Merkeziye Reisi, tahrirat kâtibi gibi mütemadiyen evrak mı imzalarmış?' diye itiraz etti. Fakat O, Câzib'in sâbık İhtilaf ve Telakki mensuplarının tesirine girdiğine kâni idi. İhtilafçılar, biliyorsun, O'nu bir müddet sonra tasfiye etmek maksadındaydılar. Zaten Simir'deki hadisenin de en büyük âmili bundan ibarettir. O, Câzib'i saf buluyordu; İhtilaf'çıların emellerini idrak edemediğini düşünüyordu. Câzib'e, 'İcabederse günde beş, onüç veyahut dörtyüzseksen tamime de imza atarım, hiçbir fedakârlıktan kaçınmam' diye cevap verdi. Bilahare, hususî bir şifreli mesajla da şöyle dedi: "Israrın kuvveti mühimdir, aziz kardeşim paşa hazretleri. Bir ismi mütemadiyen tekrarlayarak başlarına kakmamız icabeder. Daha iki, üç veyahut altı harfini işittiklerinde yüreklerini hoplatan bir sembol, bir mefhum yaratmalıyız.' Câzib bu

mesajı aldığında yanındakilere, 'Demek bizim de başımıza kakılacak varmış' diye sızlanmış.

"Hayatta bazen bir garip talihsizlikler silsilesi meydana çıkar, kendini mütemadiyen yeniden ihtihsal eder, büyür, yerleşir. Câzib'in dargınlığına kırgınlığına sebebiyet veren hadiseler de böyle menhus bir menbadan besleniyordu sanki. Fakat tabiî işin temelinde yerini bilmemek, münasip görüleni kabul etmemek var. Millî Savaş bitip de Dozer Konferansı toplanacağı zaman Câzib buraya gidecek heyete reis olmak istedi. Tutturdu adetâ. Şimdi, Câzib pek çok harpler görmüş geçirmiş, taarruz, tedip, tenkil, tecziye bahislerinde emsalsiz, mâhir bir kumandan. Lâkin Dozer Konferansında gaye yabancı heyetlerin tevkif veyahut tenkili değil ki. Câzib'i, değil ince diplomasi icabettiren bir konferansta heyet reisi yapmak, böyle bir konferansın toplanacağı şehre yaklaştırmak bile hiç mi hiç münasip değil. Reis yapılmadı tabiî. Ve bu da ayrı bir kırgınlık vesilesi oldu.

"Câzib, kesin olarak icabettiği halde O'nunla arasını düzeltmeyi bir türlü beceremedi. Zannederim esas hatası, Afad'ınkiyle aynıdır. İstikametimizin tayin ve tebliğ prensiplerine riayetin mümtaz misallerini vermiş olan bu iki insan, demek kafalarının bir yerinde onları yoldan çıkaracak yabancı tohumların filiz vermesine mâni olamıyorlardı. İşin başında böyle değildi, fakat sonradan, kendi kendilerine münasip gördükleri mevkilerde yine kendi münasip gördükleri rolleri oynamaya teşebbüs ettiler. Üstelik bunu bir değil birçok sefer yaptılar. Halbuki bu şekilde yekvücut olmamız mümkün değildi. Mücadeleye başlarken O'nun kullanabileceği yegâne kuvvetlerin Câzib'le Afad'ın orduları oluşundan bir paye çıkarıyor ve bu payenin kendilerine Yeni Nizam içersinde bizzat ihdas veyahut işgâl edecekleri makamlar temin edeceğine inanıyorlardı. Halbuki bir vücudun herhangi bir âzâsı, zamanla şekil değiştirip başa dönüşebileceği intibaını uyandı-

rırsa, o vücudun bir ucube haline gelinek tehlikesi mevzuu bahistir. Baş bir tane olur.

"Faur Bey'in vaziyeti farklıdır. O, bir devrin kahramanı, ahalinin sevgilisi olabilmişti. Fakat sonradan, münevverân ve ahalinin tepkilerini yumuşatır inancıyla, Sultanlı Sarayı tarafından, en şerefsizce teslim antlaşmalarını imzalayan heyetlere sokulmuş, itibarı zedelenmişti. Faur Bey Millî Teşkilâtlanma ve Savaş'ın muvaffakiyetinde kendi için de bir nevî iade-i itibar fırsatı görüyordu. Bir yandan da, nüfuzlu bir şahsiyetti, yeni bir mücadele içersinde bu nüfuzundan faydalanarak hareketimize kazandırabilecekleriyle, o mücadele saflarında tayin edici bir makam elde edeceğini zannediyordu. Edebilirdi de. Lâkin kendisinin siyasî ve içtimaî nizama dair mevzularda kendine has fikirleri vardı ve işin vahim ve hazin tarafı, bunları tatbik şansına kavuşabileceği ümidinden vazgeçmiyordu. Bizzat bu hal, onun tayin edici herhangi bir mevkide uzun boylu kalmasına mâniydi. Zira her tayin edici mevkide tayin edici bir irade bulunamaz. Bulunursa yekvücut olunmaz. Tayin edici mevkide, tayin edilenler bulunur. Tayin edici olan bir tanedir.

"Bu şahısların hepsinin de muhalif mevkie düşmeleri bir çeşit idraksizliğin neticesidir. İdrak edebildikleri, sadece, muhalefetlerinin hedefini, gayesini 'O'na kendilerini kabul ettirmek' şeklinde tarif etmek mecburiyeti olmuştur. İşte bunu biliyorlardı.

"Zaten, ta Mübalaga Devrinden, hattâ öncesinden beri O'na cephe almış İhtilaf ve Telakki kodamanları haricinde bütün muhalefetin yegâne gayesi buydu. Ya Millî Teşkilâtlanma ve Savaş'a kattıklarının tabiî bir semeresi addettikleri makamları elde edememiş veyahut günün şartları ve icaplarına göre, sahip bulundukları kumanda mevkilerinden uzaklaştırılmış kim varsa, kendisini hatırlatma ve mevcudiyetini işittirme veyahut muayyen bir hak ve selâhiyet talebinde bulunma

vasıtası olarak muhalifliğe sarılıyordu. Muhalefet, esasında, O'na seslenmenin dargınca kırgınca, yüksek sesle tatbik edilen bir şekliydi. Bu pek mâsumâne görünebilir, lâkin şunu unutmamak icabeder ki, bu şekliyle dahi itirazı meşrulaştırıyordu."

Ulutarkan mühim bir beyanat verdiler:

Evvelâ temizlik lâzımdır!

Yeni Nizam gazetesi, 13 Ocak

Reisicümhur Ulutarkan hazretleri dün başşehirden yurt seyahatine hareket etmeden önce bir grup gazeteciyi toplayarak kendilerine mühim bir beyanat vermişlerdir. Reisicümhur hazretleri bu beyanatlarında içtimaî bünyenin ne şekilde tedavi edileceğini izah etmişlerdir. Reisicümhur hazretleri şöyle konuşmuşlardır: "Kurtuluş içtimaî bünyedeki illeti teşhis ederek tedavi etmekle elde edilir. Fikirler mânâsız, mantıksız ve safsatalarla dolu olursa o fikirler hastadır. Keza, içtimaî hayat akıl ve mantıkla ilgisi olmayan faydasız hattâ zararlı birtakım akideler ve ananelerle dolu olursa felce uğrar. Evvelâ fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin kaynaklarını temizlemekle işe başlamak lâzımdır."

Reisicümhur hazretleri bu sözleri muhalefet fırkaları bahsi ile alakâlı olarak kendilerine tevcih edilen bir sual üzerine söylemişlerdir. Reisicümhur hazretleri şöyle devam etmişlerdir: "Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Yalnız muarızlarımızın insaflı olması lâzımdır."

Reisicümhur hazretlerinin bu beyanatından sonra başşehirde, muhalefet fırkası Telakkipervers'lerin samimi ve meşru olup olmadığı münakaşası yapılmaktadır.

Lüpçü İnhas Bey Yeni Başvekili İkaz Etti

Yeni Emir gazetesi, 14 Ocak

Anakara'dan, Millet Meclisi'ndeki muhabirimizin telefon ile bildirdiğine göre, yeni hükümeti tesis ile vazifelendirilen Fahti Bey'i tebrik etmek maksadıyla odasında ziyaret eden İstihlâk Mahkemeleri reis ve âzâları Lüpçü İnhas Bey, Alitaş Bey ve Ali Celat Bey, başvekile muvaffakiyet dilemişlerdir. Heyet nâmına Lüpçü İnhas Bey, yeni başvekile şunları söylemiştir: "Rica ederim muhalefete kur yapmayın. Onlarla iyi geçinmeye çalışırsak zayıflık emaresi olur. Çok korkarım ki bu hal muhalifleri iktidar mevkiine getirir. İnkılâbın buna müsaadesi yoktur. Muhalefete asla iktidar vermeyiz."

Bir Kumandanın Günlüğünden

I

Millet Meclisi şahsî dosyalarına konmak üzere hal tercemem kaleme almam icabettiğinden, önce bir müsvedde yapmak maksadıyla defterime yazıyorum. Hal tercemem şöyledir:

Mazbata-i intihabiye tarihi: 16 temmuz; mazbatasının meclis heyeti umumiyesince tarih-i tasdiki: 12 ağustos; meclise tarih-i iltihakı: 11 ağustos; intihabdan evvel son memuriyeti: 3. kolordu kumandanı.

1315 senesi Mekteb-i Harbiye'ye duhûl. 1317 Erkânı Harbiye sınıfına (mümtaz yüzbaşı olarak). 1320'de yüzbaşı. Namtepe Piyade Endaht Mektebi makineli tüfek muallimi olarak vazife. Kalpan Harbine 7. fırka ve müretteb fırka emrinde iştirak (asıl vazife 2. fırka olmasına rağmen fırkanın bulunamaması sebebiyle). Büyük Harp'te Paspasya'da fırka kumandanlığı (11. fırka), daha sonra 5 ve 11. fırka erkânı harbiye reisi olarak. 3. kolordu erkânı harbiye birinci şube müdürü. Mübalaga Zamanı ihtiyaten merkez emrine. Ulutarkan'la erkânı harbiye reisi sânisi vazifesiyle Masun'a hareket. Tavat'ta Millî Teşkilâtlanma emrinde hususî vazife ile 5 ve 11. fırka kumandanlığı. Halâs Toplantısı esnasında Halâs

civarı muhafız kıt'aları erkânı harbiye reisi. Kanya isyan tedip ve tenkil seferlerinde 11. tümen erkânı harbiyesi. Bosandı 11. tümen kumandanlığı. İgnegör 11. tümen kumandanlığı. 5. fırka erkânı harbiye reisi. Gezdi, Kâhta havalisi Afad Paşa kumandasındaki 11, 12 ve 7. fırkalardan müretteb kolordu erkânı harbiye reisi (bu daha evvel olacak). Anakara muhafız fırkası erkânı harbiyesi. Son Muharebe esnasında başkumandanlık karargâhında vazifeli. 3. kolordu kumandanlığına tayinimi müteakip Ordu Kumandanı Kısmet Paşa ile geçinememe neticesinde muvakkat kuvveti millî kumanda heyetinde erkânı harbiye reisi sânisi vazifesi. Erken bir şekilde tekaüt edildim. Bilahare Sâkişehir'den meclis intihabına iştirak ve mebus sıfatıyla meclise duhûl.

II

Galat Bey geldi. Eski İhtilaf ve Telakki Merkezi Umumisindendir. Valilik de yapmıştır. Son zamanlarda ziyaretime geliyor. Bahçede kahve içiyor, tavla oynuyoruz. O da halden müştekîdir. Sonradan görmelerden yeni yetmelerden ona da fenalık gelmiştir. Devlet idaresinin ehliyetsiz ellere kalmasından daha büyük fenalık yoktur, diyor. Ben, 'Fakat O baştadır' dedim. Galat Bey, 'Herkes hata yapabilir' diyorsa da zannımca mesele O'nun meşgûliyetinin pek fazla olmasından mütevellit, etrafını almış güruhun de kasıtlı ve kendilerine menfaat ve ikbal temin etmek üzere ayar edilmiş bir istihbarat mekanizması vasıtasıyla onu hakikatı ahvale dair yalan yanlış istihbarat ile hataya sevk etmesidir. Galat Bey'e, 'Fakat O halihazırda mühim vazifelerden mahrum pek çok ehil ve kabiliyetli şahsın mevcudiyetinin farkında değil midir?' dedim. Galat Bey şeşüdü attı ve bir pulumu kırdı.

III

Hal tercememi meclisin bu nevî kayıt kuyutla alâkalı dairesine teslim etmeden Galat Bey'e okuttum. 'Sırf askerî vazifelerini yazmışsın' dedi. Ben, 'Bundan maada ne yazabilirdim?' diye sordum. Cevap vermedi. İçimi bir sıkıntı kapladı.

IV

Hal tercememi temize çekip teslim ettim. Fakat benim de bizzat bulunup okumam suretiyle daktiloya çekmekte ısrar ettiler.

V

Sıkıntım devam ediyor. İntihap dairemde arasıra vücut etmem iktiza eder, hem seyahat etmiş olurum düşüncesiyle haber yolladım, bana münasip bir ev bulsunlar, kiralayayım diye. Fakat 'boş ev yoktur' cevabı geldi. Nasıl olmaz koskoca şehirde bir boş ev?

VI

Herkesin küstahlığının, haddini bilmezliğinin cezasını ben çekiyorum. Bu kadar yüke kimin omzu dayanır! Bu yaştan sonra, kendi halinde bir saatçi, aynacı veyahut mücellit veyahut ne bileyim bahçıvan mı olmalıyım! Ne yazık! Ne abes! Bir kumandan sevk ve idare ettiği müddetçe yaşar. Bir kumandanı mahrumiyet ile sindirmek mümkün değildir. Biz mahrumiyet deryasının dalgalarıyla boğuşup kendimize ikbal sahası açmadık mı? Fakat bu saha ciğeri beş para etmezlerin

vur patlasın çal oynasın cirit attığı bir panayır yerine dönmüştür. İkazın bir yolu bulunmalıdır. Zaman zaman Galat Bey'e hak vermiyor değilim doğrusu.

VII

Galat Bey ile beraber misafir gelen Bâdin Bey, 'Sen muhalefet milletvekili değil misin, niçin O çekil deyince çekiliyorsun?' diye sormaz mı! Bunlar da bir tuhaf adamlar. 'Muhalefet olmakla, bu O'na muhalefet demek midir, zinhar!' dedim, susturdum Bâdin Bey'i. Sert cevap verdim. Lâkin ikisi de tebessüm ederek birbirlerine baktılar. Galat Bay, 'Bak Afir Bey' dedi, 'şeşüdü'yü 6-2 veyahut 2-6 şeklinde tefsir etmek mümkündür değil mi?' Evet, dedim, fakat ne alâkası var? Galat Bey, 'Bunlardan biri 62, diğeriyse 26 gibi de okunabilir. Görüyor musun, aynı vaziyetin nasıl da farklı tefsiri ve buna göre tesir ve neticeleri olabilir. Şu aradaki farkı bir düşün hele.' Hemen kafamdan hesap edip 'Otuzaltı!' dedim. Bâdin Bey dedi ki: 'Sen hem kıymetli fakat hem de mazlum bir vatan evlâdısın. Sana hakikati ifşa etmek boynumuzun borcu olsun. Lâkin hizmetçi kadını yolla, bahçıvana da izin ver, içeri girip konuşalım. Bunlar dışarda konuşulacak işler değildir.' Meraklandım elbette.

Bundan sonrasını yazmıyorum.

VIII

Akıl almaz işler! Onları kovmaktan beter ettim. Münasebetsiz ve cüretkâr adamlar! Şayet O'na yaklaşmak veyahut tekrar meclise gitmem mümkün olursa bunları bir bir ifşa ve ilân edeceğim!

IX

Şimdi, bir taraftan düşünüyorum, bunlara mâni olmak pek güçtür. Fakat benim evime gelir giderken mutlaka teşhis ve tesbit edilmişlerdir. Bir taraftan, O'nun etrafına çekilmiş adetâ tel örgülü beton mania şeklindeki seddi aşmak ne mümkün! Meclis kapısı da benim için kapanmıştır. Orada hakiki kumanda kabiliyetine sahip, hayat sevk ve idaresi prensiplerine sadık adamlara artık yer yoktur. Galat Bey ile Bâdin Bey bir müddettir gözükmüyorlar fakat benim evime gelip gittikleri eminim istihbar edilmiştir. Rakı içmemem icabeder. Şuurum ve hakimiyeti nefsim yerinde olmalıdır. Kâbuslar görüyorum, görmemeliyim. Galat Bey irtibat adresi bıraktı; temasa geçmeli miyim?

X

Bu hal, mahrumiyet vesaire de değil, düpedüz mahkûmiyettir. Mahkûm olmuş vaziyetteyim. Hatıralarımı da kaleme aldım. Fakat bitti. Muharebeleri anlattım. O vakitler tuttuğum bütün notları kattım. Bitti. Bu defterden de sıkıldım. Şu andaki fuzulî hayatıma dair hissiyatımı bir kumandan olarak aslî tarz-ı mevcudiyetimle geçirdiğim şerefli senelerin hadiselerini ihtiva eden hatıratımın kenarlarına yazıyorum artık. Geçen gece dayanamayıp azıcık alkol aldım ve o vakit düşündüm ki, bu kenara yazma hadisesi dahi sembolik bir mânâ arz etmektedir. Neden mahkûm oldum? Tahammül edilmez bir vaziyete düştüm, neden? Neyin mahkûmuyum ben? Bu neyin mahkûmiyetidir! Bu mahkûmiyettir. Hatıratımın kenarındaki yer daracıktır. Orada ancak bir nalet karaböcek dolaşabilir. Ben ise nefes dahi alabilir miyim, şüphelidir.

XI

Sabah kalktığımda tertemiz havayı ciğerlerime çekerek yüreğimi azıcık ferahlatıyorum. Şükür ki bu evde karaböcek de yoktur. Bahçeden mebzul miktarda solucan, örümcek, bokböceği, topböceği vesaire gelmektedir fakat bunlar süratle hareket edemediklerinden tenkil ve imhaları kolaydır. Lâkin bu bahçıvanın veyahut temizlikçi kadının dahi yapabileceği bir iştir. Sabah temiz hava evvelâ ciğerlerimi bilahare yüreğimi ferahlatıyor. Lâkin hemen kahvaltıda o menhus sualle uğraşmaya başlıyorum. Sabahtan akşama pek çok vakit var. Hatıratımın kenarı

Sâni Hayit Bey'in Davasına Devam Edildi

Yeni Tebliğ gazetesi, 15 Ocak

Telakkipervers Fırka'nın Orostopolis binasında zabıta kuvvetlerinin kontrol yapmak istemesi üzerine gazetesi *Telin*'de "Fırka binası basıldı" serlevhasını neşreden Sâni Hayit Bey'in devlet kuvvetlerini tahkir ve tezyif etmek suçundan muhakeme edilmesine devam edilmiştir. Eski Meclisi Mebusan binasında tesis olunan İstihlâk Mahkemesi Reisi Lüpçü İnhas Bey celsenin bidayetinde şu sözleri sarf etmiştir: "Şurasını hatırlatmak isterim ki, İstihlâk Mahkemeleri fikir hürriyetlerini tahdit etmek için değil düşünce ve duygu serbestliğini tesis etmek için teşekkül etmişlerdir."

Sâni Hayit Bey ise söz alarak, reise, "Şimdi sizin işgâl ettiğiniz kürsüde ben bir vakit meclis başkanı sıfatıyla bulundum," demiştir.

Simir Suikastı Davası Tutanaklarından

(...)

SORULDU - Hizmetine binaen sana lütfedilmiş bağ evinin bahçesinde atış tâlimleri yaptırıyormuşsun. Bunu da mı inkâra kalkışacaksın!

SANIK - Estağfurullah Reis Bey. Yalnız ben bahçemde kat'iyen atış tâlimi veyahut silah tecrübesi yaptırmış değilim. Bahçemden bahsettiğiniz gece işitilmiş olan silah sesleri daha evvel arz ettiğim üzre biçâre bir köpeğin ıztırabını dindirmek üzere onun hayatına kendi ellerimle acılar içersinde nihayet vermek mecburiyetimde kalmamdan mütevellittir. Zavallı hayvan amansız bir ıztırabın pençesinde kıvranıyor idi. Zirâ ayağına batan diken yürümüş, göğüs nahiyesine gelmiş idi ve bunun vücudunda yarattığı tahribatın telâfisi mümkün değildi. Ben hayvandan ziyadesiyle anlarım.

REİS - Onlarla ziyadesiyle anlaştığın mâlûmumuzdur. *(Seyirciler arasında gülüşmeler)* Kesiniz! İstihlâk Mahkemesi'nin huzurunda hürmetkâr olunuz!

SANIK - Estağfurullah Reis Bey. Fakat hayvan tecrübesi hususunda mâlûmatım geniştir, tecrübem vardır. Siz de bilirsiniz, gelmiştiniz...

REİS - Bu şekilde konuşmaktan seni men ediyorum! Onlar senin vatana hizmet ettiğin devirdeydi. Şimdi sen hıyanetin pençesine düştün. Hadiseyi anlat!

SANIK - Güneş, yani mezkur köpek ıflah olmaz bir haldeydi. İki gündür ne onun terbiyesi için tesis ettiğim manialarının üzerinden atlıyor ne de kargalara havlıyordu. Ben vaziyeti aslında derhal anlamıştım. Fakat ona kıyamıyordum. O bana pek kıymetli bir hediyeydi.

REİS - Hakikatleri tahrif etme! O köpeği bahane ederek bir yüce insanın başına açtığın dertler yüzünden hayvan mecburen sana yollanmıştır. Burada şahsına kıymet verilmiş, hediye verilmiş gibi bir intiba uyandırarak kendini masum ve mazlum göstermeye boş yere gayret sarf etme!

SANIK - Kat'iyen böyle bir maksadım yoktur. Lâkin o köpek bana bizatihi O'nun emriyle...

REİS - O'nun adını ağzına almaya hakkın yoktur! O'nun hayatına kast edenler arasında dava ediliyorsun. Haddini bil!

SANIK - Estağfurullah. Benim böyle bir kastım hiçbir zaman olmamıştır ve olmayacaktır. Buradaki hata er veyahut geç ortaya çıkacaktır. Ben...

REİS - Kes! Köpek hadisesinin devamını anlat.

SANIK - Emredersiniz Reis Bey. Az evvel arz ettiğim gibi, köpek pek fena hastaydı ve ben tedavi olamayacağı teşhisini koymuş fakat bunu kendime itirafa dahi cüret edemez halde idim. Yalnız, takdir edersiniz ki, muharebe sevk ve idaresi ve ezcümle kumandanlık vazifelerim esnasında pek çok at, katır ve başka hayvanata dair tecrübelerim olmuştur. Muayyen bir merhale geçildikten sonra hasta bir hayvanın hayatını

devam ettirmek ona eziyetten başka bir şey değildir. Güneş'in ıztırabına son vermek icabediyordu. Bunu yapabilecek cesareti bulabilmek maksadıyla hiç itikadım olmadığı halde birkaç bardak rakı içmek suretiyle damarlarında bir hararet dolaşmasını temin ettim ve bahsettiğiniz gece hayvanın yanına varıp onu son defa öpüp kokladım ve gözyaşları içersinde onu vurdum. Ertesi sabah da bahçıvana güzelce kabrini hazırlattım, öğleye doğru defnettik. Velhâsıl, bahis mevzuu silah seslerinin sebebi bu acılı hadisedir, yoksa atış tâlimi vesaire değildir.

(...)

SORULDU - Kaç zamandır orada bahçıvanlık yapıyorsun?

ŞAHİT - Geçen sene kar kalkmadan başlamıştım.

SORULDU - Bahçede atış tâlimi yapıyorlar mıydı?

ŞAHİT - Ben atış tâlimi yapıldığına şahit olmadım. Bazı zamanlar beyefendiler geliyordu, toplanıp konuşurlardı.

SORULDU - Onlar beyefendi değil, evvelâ devletin mahvına sebep olup devlet başkaları tarafından kurtarıldıktan sonra iktidarı yeniden ele geçirmek maksadıyla alçakça bir suikast tertibini hazırlayan hainler! Yani atış tâlimi yapmadılar mı?

ŞAHİT - Ben şahit olmadım.

SORULDU - Peki, Güneş'in katledilmesi hadisesini anlat. Sen gördün mü bunu?

ŞAHİT - ...

SORULDU - Köpeğin vurulmasını diyorum!

ŞAHİT - Ben gördüm efendim. İki bey gelmişti. Akşama yemeğe de kaldılar. Birinin ismi zannederim Galat Bey, diğerini bilmem. Bizim beyle bahçede dolaşıyorlardı. Bey benim her akşam uyumadan evvel bahçeyi çepçevre dolaşıp ken-

disine 'vukuat yoktur' diye tekmil vermemi isterdi, bu yüzden dolaşıyordum. Onları görünce geri durdum. Zira bazen olmadık yerde bana kızardı, yine görünürüm, azar işitirim diye geri çekildim. Galat Bey değil de öbür bey bizim beye dedi ki: 'Senin evvelâ ruhunun istiklâlini temin etmen şarttır.' Bizim bey 'Nasıl?' diye sordu. Öbür bey, 'Bir hamlede' dedi. 'Bir vuruşta. Bir atışta.' Bizim bey, 'Nasıl?' diye sordu tekrardan. O esnada Güneş'in kulübesinin yakınındaydılar. Öbür bey köpeği gösterdi. 'Şunu yok et, bak nasıl ferahlayacaksın,' dedi. Bizim bey uzun müddet itiraz etti. Bulutlar çekilmiş mehtap çıkmıştı. Kalkmış bu beylere bakıp kuyruğunu sallayan köpeği seçebiliyordum. Sonra bir müddet daha usul konuştular, işitemedim. Sonra içeri girdiler. İşte köpeğin vurulması ertesi akşam oldu. Bizim bey bir müddettir içki içmiyordu. Birden beni çağırıp rakı istedi. Sonra, 'Sen git yat,' dedi. 'Tekmil istemiyorum, bahçeyi ben dolaşacağım.' Ben odama gittim fakat uyku tutmadı. Nitekim kısa müddet sonra üç el silah sesi işittim. Hemen fırladım. Fakat bahçeye değil içeri koştum. Bey yemek masasına oturmuş, elindeki tabancanın kabzasıyla şişeleri bardakları kırıyor, diğer elini de yumruk yapmış, cam kırıklarına vuruyordu, kan içindeydi, ağlıyordu, inlemeyle hırlama arası tuhaf bir ses çıkarıyordu. Maazallah kendine kıyacak zannettim.

REİS - O kendine kıydı da senin haberin yok. *(Seyirciler arasından gülüşmeler)*

15

"Yani aslında birlik-bütünlük bozulmamıştı yine, öyle mi?"

"Tabiî. En yüksek bir seviyede böyleydi. Zaten bu bozulsa hepimiz adetâ taşkın altında kalmış tarlanın ekinleri gibi telef olur giderdik.

"Yalnız, şurasını unutmamak lâzım ki, bu muhaliflerin içersinde asıl kuvvet ve sıklet merkezi olmaya kendini namzet gören ve bir vakit iktidarı kaptırmışken yeniden ele geçirmesini temin eden aynı metodlarla, O'nun vücudunu ortadan kaldırmak dahil, emellerine vâsıl olmaya gayret eden bir mihrak, neredeyse bir teşkilât vardı. Bunlar vakitsiz fâşoldular ve haliyle imha edildiler. Bu hadise esas itibarıyla şöyle tasvir edilebilir: Bunlar bir harekât ve manevra karargâhı tesis etmişler ve Millî Savaş zamanında bizim de faydalanmamızı temin ettikleri bu binayı kamuflaj boyaları ile bir güzel gizlemişlerdi. Fakat beklemedikleri bir anda yağmur boşandı, bu uğursuz binanın boyalarını sildi, onu meydana çıkardı. Bunun üzerine bu bina topa tutulup yıkıldı. Hafriyat esnasında, moloz kaldırılırken, civardaki başka çer çöp de bunların kalıntısı, molozu ile beraber imha olundu. O esnada hudutsuz bir temizlik imkânı yoktu. Elin erişebildiği yer temizlendi,

paklandı.

"Elbette körlemesine gidilmedi bu sefer esnasında; sapla samanı ustalıkla tefrik etmeye muvaffak olundu. O, eline geçirdiği herkesi Simir Emniyet binasının koridorlarına karşılıklı sıralanmış hücrelere tıktıran İstihlâk Mahkemesi'nin elinden Câzib'le Afad'ı sıyırıp aldı.

"Bu ikisi, acaba, mevkuf bulundukları günlerde veyahut O'na ve istikametimize bağlamış bulundukları hayatlarını İstihlâk Mahkemesi heyeti karşısında müdafaa etmek mecburiyetiyle yüzyüze geldiklerinde, içlerinden, nasıl bir muhasebe yapmışlardır, çok merak ederim. Tabiî, o günlerden sonra bunlarla herhangi bir konuşma görüşme imkânı bulamadım, soramadım."

"Peki, Simir'de asılanların hepsi suikaste karışmış mıydı hakikaten?"

"Bu, mânâsız bir sualdir. Sana az evvel izah ettim. Hafriyat meselesi. Düşün azıcık: Herhangi bir yerde bir moloz kaldırılırken arada süpürülüp atılmak herkes için mevcut bir tehlike midir? Hayır. O esnada bambaşka bir mahalde kendi vazifesiyle meşgûl olan herhangi bir kimseye ne bundan? Öyle değil mi? Demek ki, herhangi bir sebeple molozun arasına karışıp imha edilmek için her şeyden evvel bu hadisenin cereyan ettiği yerin yakınında bulunmak, oradan geçmek, herhangi bir surette olan bitenle alâkalı bulunmak veyahut tamamen farklı sebeplerden bizatihi moloz veyahut safra haline gelmiş olmak iktiza etmez mi?

"Ayrıyeten, O'nun va'zetmiş ve zihinlerimize nakşetmiş bulunduğu en mühim kumanda ve idare prensiplerinden bir tanesi şudur ki, merkezî irade haricinde teşekkül etmiş herhangi bir hareket, herhangi bir kıpırdanma, halihazırdaki terkibi, ilân ettiği gaye ve hedefleri ve mevcut kuvveti ile dikkate alınmaz. Aslolan, bunun hakiki maksadını ve istikametini teşhistir. Buna göre hareket edilir.

"Simir Suikastı davası sebebiyle tevkif olunanların bir kısmı mebustu, biliyorsun. O vakit Meclis Reisi Kezalep Paşa'ya sormuşlardı, bunların dokunulmazlığı var, bu kaldırılmadan nasıl tevkif olunuyorlar, diye. Kezalep de dedi ki: 'Cürmümeşhut halinde yakalanmışlardır. Bu vaziyette dokunulmazlık sual olunmaz. Tevkiflerine mâni yoktur.'

"Şimdi, düşünecek olursan, böyle bir kanun mu var? Yoo... Fakat Kezalep'in beyanatının geri planında şu bahsettiğim prensip vardır. Cürmümeşhut için ille de bir adamın elde tabanca ile yakalanması iktiza etmez. Bu mânâda cürmümeşhut yaşanan ân'a değil istikbale ait bir mefhumdur. Devlet ancak böyle bir istikbali görebilme hassâsı ile ayakta tutulabilir; aralarında bin çeşit unsur bulunan kalabalıklar böylece idare edilebilir, ne vakit ne tarafa savrulacağı belli olmayan kütlelere böyle hâkim olunabilir.

"Simir'de, hakikatte üç veyahut beş şahsın iştirak etmiş bulunduğu suikast hadisesi vesilesiyle onca molozu, alâkalı alâkasız onca çer çöple beraber süpürüp atmayı sağlayan irade kuvveti ve kararlılık ve kabiliyet neye istinat ediyordu zannediyorsun?"

Nasıl kendine güvenli, nasıl gevrek gevrek konuşuyordu...

"Devlet eteğinde bir dolu safra ile güç belâ yürümeye mi çalışacaktı? Devlet idaresinin esası pozitif olmaktır," diye devam etti. "Hârut ile Mârut'un varlığına ancak bir hurafe içersinde tahammül edilebilir. Büyü ile uğraştıkları için bunları Babil'de bir kuyuya hapsetmişler, Kıyamet'e kadar orada kalacaklarmış. Devlet böyle gerine esneye, rehavet ve mezhebi genişlikle idare edilmez.

"Bir adamı 'Kıyamet'e kadar burada kalacaksın' diye kuyuya kapatırsan, adam ya o kuyudan kurtulmaya gayret sarf eder ya da Kıyamet'i çabuklaştırmaya. Kuyudan çıkması Kıyamet'i çabuklaştırmasına bağlı adam, bizatihi durduğu yerde bir menfî kuvvettir. İmhası şarttır."

Cevap vermedim. Soru da sormadım. Yerimden kalkıp pencerenin dibine yürüdüm. Dışarıyı seyretmeye koyuldum. Karanlığı.

"Ne arıyorsun orada?" diye seslendi. "Dışarısı zifir karanlık."

"Sizi," dedim. Bir yandan, madenî bardağın kenarlarını duvara sürte sürte iyice keskinleştirip bu devlet komitacısını oracıkta yirmialtı parçaya doğrabilir miyim diye düşünüyordum. Hiç değilse halihazırda işlenmiş bir suçum olur, tecessüm etmiş potansiyel tehlike muamelesi görmekten kurtulurdum.

Muhafız Kumandanı Şahir Bey'in anılarından

Simir Suikastı ve İnfazlar

(...)

Dalhan Bey, Galat Bey, Sâmil Canbat Bey, Şerki Bey ve Bâdin Bey'in infazları yapılmış, sıra bu menfur teşebbüsle vücudu ortadan kaldırılmak istenen büyük insanın silah arkadaşlarından Afir Bey'in cezasının infazına gelmişti. Biz, muhafız kıt'asının mes'ulleri ve nezaretçileri olarak her safhada hazır bulunuyor fakat azıcık geride kalarak seyretmekle iktifa ediyorduk. En zoru ve gürültü patırtılısı Afir Bey'in idamı oldu.

Afir Bey evvelâ, "Benim son hakkımdır, mâni olamazsınız!" diye bağıra bağıra O'na mektup yazmak istedi. "Bunu O'na mutlaka vermeniz icabeder. Bu işte büyük bir yanlışlık vardır. O'na bunu verdiğinizde hemen emredecektir, beni bıraktıracaktır, bu işte çok büyük yanlışlık vardır," diyordu. Susmuyordu. Bir gözü seğiriyordu, diğeri kan çanağına dönmüştü. Hiç durmuyor, devamlı surette dolaşıyor ve zaman zaman hücre kapısından çıkmak üzere hamle ediyordu. Bir

keresinde önünü kesen nefere, "Çekilsene salak, ben senin kumandanınım!" diye bağırıp bir de tokat attı. Fakat müddeyi umumî ve tevkifhane kumandanı koluna girerek onu taburesine oturmaya davet ettiler. Oturamıyordu. Azıcık oturtulduğunda hemen kalkıp ayak burunları üzerinde yaylanmaya başlıyordu.

Mektubu yazmasına müsaade verildi. Ben, diğer idamlıkların 'karıma verin, çocuğuma verin, filanca arkadaşıma verin' diye yazıp bıraktığı bütün mesajlar gibi bunun da bir nüshasını saklamıştım. Buraya aynen alıyorum:

"Büyük kumandanım, Paşam!

"Pek vahim bir hata olduğunu zannettiğim bir talihsizlik eseri Simir tevkifhanesinde bir hücrede idamımı beklemekteyim. Son arzum mahiyetindeki hakkımı size bu mektubu yollamak için kullanıyorum. Affınıza sığınarak.

"Size yıllarca en ufak bir emrinizden çıkmadan ve çizdiğiniz istikamet üzerinde ezcümle kabiliyet, kuvvet ve arzumla hizmet ettim. Millî Zaferimizde nâçiz şahsımın da kendine göre bir mütevazı payı ve rolü vardır kanaatindeyim. Zannederim çok hizmetim olmuştur.

"Ben o vakit benden beklediğiniz her hizmeti muvaffakiyetle yerine getirmeye gayret ettim. Muvaffakiyetlerimi zaman zaman takdir ettiniz, bana şerefler verdiniz. Hattâ elbirliğiyle isyan ateşlerini söndürmeye gayret ettiğimiz o mahrumiyet devirlerinde kumanda heyetinin en yüksek mevkilerinden eşhasın huzurunda beni methettiniz.

"Fakat cumhuriyetin tesisini müteakiben bir müddet sonra benim tekaütlüğe ayrılmamı emrettiniz ve benimle temas etmemeye başladınız. Benim sana karşı ne gibi bir kusurum oldu? Yeni Nizam içersinde benim bir kenarda kalmaklığımı münasip gördünüz. Ben fuzulî miydim? Zaferimiz için harbederken size

faydalı olabileceğimi göstermedim mi? Yeni Nizam'da faydalı olabilseydim belki bugün bu vahim yanlışlık neticesinde hayatımdan olma tehlikesiyle yüzyüze gelmezdim. Sizin bir emrinizle buradan kurtularak yine en sadık kulunuz olarak hizmete başlayabilecek olan ben, Yeni Nizam'da faydalı olmak için ne yapmam icabettiğini lütfedip emretseydiniz inanın derhal bütün kuvvet ve gayretimle bu yolda koşmaya başlardım. Sana sadakâtimden şüphe duymanız için ne sebep vardır? Emredin, en sadık ben olayım. Beni buradan kurtarın. Bunu ancak siz yapabilirsiniz. Bana size nasıl hizmet edebileceğimi tarif edin, emredin, bizi hep siz aydınlattınız. Işığınızdan mahrum kalınca insanın başına ne felâketler geliyor... Benim de başıma felâketlerin en büyüğü gelmek üzere. Benim size karşı vaziyet almış olabileceğime ihtimal vermediğinizden eminim. Beni buradan kurtarın.

"Bir vakit erkânı harbiye reisi sâniniz olarak vazife yapmış, kumandanlarınızdan, çocukluk arkadaşlarından, sizin emirlerinizi mukadderat telakki eden sadık kulunuz

Afir."

Mektubu müddeyi umumî alıp çıktı. Afir Bey mütemadiyen, "Göreceksiniz, Paşa hemen emir verecek, beni bırakacaklar," diyordu. Tekrar tekrar. Bir ara, infazları idare eden tevkifhane kumandanı bizi çağırdı, başka infazların devam etmesini, Afir Bey'in mektubuyla alâkalı hususu sordurduklarını, ne şekilde hareket edileceğine dair emir beklediklerini söyledi.

Nihayet, Afir Bey'in mektubunun herhangi bir netice doğurmayacağı, infazların normal şekilde devamı hususunda emir geldi. Afir Bey hücresine giren imamı görünce vaziyeti anladı. Ayağa fırlayıp bağırmaya başladı:

"Mektubumu vermediniz! Beni aldatıyorsunuz! Sizi alçaklar! Mektubumu verseniz Paşa beni hemen bıraktırırdı!"

Garip bir vaziyet hâsıl oldu. Biz idam edileceklere karşı şahsen herhangi bir sert hareket yapmıyor, mümkün olduğu kadar ilâve eziyet çektirmemeye gayret ediyorduk. Tevkifhane kumandanı Kazab Bey Afir Bey'i teskin etmeye çalıştı. Fakat o dinlemiyor.

Bir müddet debelendi. Nihayet erlere emir verilmek mecburiyetinde kalındı, kollarından tuttular, kapıya doğru sürümeye başladılar. Afir Bey bu sefer de, "Belki bu mektubumda bir kusur ettim, bırakın, hiç değilse 'Beni affedin, affetmek büyüklüğün şânındandır' diye bir mektup daha yazayım' diye tutturdu. Tevkifhane kumandanıyla müddeyi umumî kaşla gözle işaretleştiler, erler Afir Bey'i tuttukları gibi avluya çıkardılar.

Afir Bey darağaçlarını görünce sapsarı oldu. Sonra bembeyaz oldu. Evvelce dört bir yandan işitilecek şekilde bağırır çağırırken, hırıltılı bir sesle boğuk boğuk konuşmaya başladı. "Bari beni kurşuna dizin. Benim için ancak düşmana veyahut âsîlere tatbik edilen bu şekildeki bir ölüm şerefsizliktir," diye adetâ yalvarmaya başladı. Mütemadiyen yalvarıyordu. Bir yandan usul usul darağacına yaklaşıyorduk. Afir Bey arada, "Paşa emretsin, nasıl istiyorsa öyle olayım, öyle yapayım" veyahut "Paşa'ya mektubumu vermediniz, verseniz beni bıraktırırdı" veyahut "Paşa mutlaka 'bırakın' diye emretti, ama siz acele ediyorsunuz, azıcık bekleseniz emir gelecek" gibisinden söyleniyor, yalvarıyordu. Fakat az evvelki ateşinden, gayretinden eser kalmamıştı. Hattâ bu lafların bir kısmını boynuna ip geçirilirken hâlâ mırıldanarak, sayıklar gibi tekrar ediyordu.

Afir Bey pek çabuk öldü. Halbuki meselâ Sâmil Canbat'ın taburesine vurulduğu zaman evvelâ ip kopmuş, bilahare ikinci asılışında uzun müddet can vermemiş, suratı mosmor oluncaya kadar çırpınmış, kasılmış durmuştu. Afir Bey bir

çırpıda can verdi. Ve hepsinin arasında, son nefesini vermeden gözlerini kapamaya vakit bulabilen de bir tek o oldu. Göz-kapaklarını indirmeden evvel yüzünde görülebilen son ifade, hakiki ve derin bir hayret ifadesiydi. Sonra, zannederim, son defa zihninde bir şeyleri canlandırmak maksadıyla gözlerini kapadı. O esnada tabureye vurulduğundan ve ilmek boynunu derhal kırdığı için pek çabuk can verdiğinden tekrar açamadı da.

Afir Bey'in idamından hatırımda kalan en şâyanı dikkat hadise, suçunu ve buna binaen cezasını ihtiva eden evrak boynuna iğnelenirken, "O ne! O ne! Paşa'dan cevap mı! Mektubuma cevap mı!" diye haykırışıydı.

(...)

16

Günün öyle bir saatinde paldır küldür hücre kapısını açıp içeri daldılar ve bana, "Çabuk, çık dışarı!" dediler ki, manzaranın dehşet uyandırıcılığına rağmen, korkmaktan çok meraklandım. Öğle yemeğini az önce vermişlerdi. Bu saatte ne sorgu başlar ne infaz yapılırdı. Biraz zaman kazanmak, biraz da neler döndüğü hakkında belki bir ipucu elde etmek için, "Ben mi?" diye sordum. Gardiyan, "Kim olacak ulan başka, hadi," dedi. Arkasında bir sivil memur belirmişti.

Biraz ürktüm doğrusu. Yine de eminim, merak duygum ağır basıyordu. Sivil memur yeni bir sorgulamaya, işkenceye işaret olabilirdi. Ama ben en son yakalananlardan biriydim ve bu artık kaçıncı tevkifattı. Yeni insanlar, yeni örgüt hücreleri falan yoktu ki. Kim varsa hepsini biliyorlardı. Ayrıca zaten bir şema çizmişlerdi ve her birimizi o şemanın şurasına burasına oturtuyorlardı canları istediğinde, canları istediğince. Uzanıp yatağın üzerinden kazağımı aldım. Beni daha fazla sorgulayarak elde edebilecekleri hiçbir bilgi kırıntısı bulunmadığını onlar benden iyi biliyorlardı. Ayakkabılarımı giydim. Yok eğer göz korkutmaksa, yeniden bunca merasime gerek yoktu, yapacaklarını yapmışlardı.

Sivil memur, "Acele et," dedi. Bir an, yoksa tahliye mi edecekler diye sevinir gibi oldum, kendimi hemen vazgeçirdim.

"Eşyam?" diye sordum. Küçük bir valizim ve "eşyam" diyebileceğim kadar ufak tefeğim vardı. Yakalanmadan önce, son zamanlarda alışkanlık edinmiştim, yanımda hep küçük bir valizle geziyordum. İçinde kazak, yün fanila, uzun don, yün çoraplar, bir çift terlik vesaire vardı. Ne zaman tevkif edileceğimiz belli olmuyordu. Gerçi genellikle hapse atmadan eve uğrayıp, onlar her tarafı talan ederken benim de hapisane için yanıma bir şeyler almama izin veriyorlardı, ama böylesindense, tedarikli olmak yürek ferahlatıcıydı.

Valizime hamle ettim. Gardiyan, "Bırak kalsın," dedi. "Sadece yemek tabağınla bardağını sigaranı falan al." Garipti doğrusu.

Beni hücreden çıkarırlarken sivil memur içeri girdi, onu kararlı adımlarla yürüyen iki kişi daha izledi. Tipik istihbaratçı görünüşlü, orta yaşın üzerinde, simsiyah paltolu, fötr şapkalı adamlardı. Hızla yanımızdan geçip içeri daldılar ve hücre kapısını çektiler.

Gardiyan kolumdan çekip götürmeye başladı beni. Ayak seslerimiz uçsuz bucaksız koridorun yüksek tavanlarına ulaşamıyordu ki yankılansın. Durumu tıpkı dışardakine benzettim: Şu gardiyanın taşaklarına bir tekme atsam ve var hızımla koşmaya başlasam pekâlâ kaçabilirdim; ama nereye? Bu dev binadan çıkamayacağım kesindi, ayrıca bu muazzam labirentin içinde onlar beni yeniden yakalayana kadar belki de açlıktan ölürdüm.

Gardiyan cebinden mâlûm anahtarlarını çıkardı, bir hücrenin önünde beni yine kolumdan çekip durdurdu, kapıyı açtı. "Gir," dedi.

"Artık burada kalacaksam eşyamı almama niçin izin vermediniz?" dedim. Gardiyan sıkıntılı, "Gidecekmişsin yine o-

raya," diye cevap verip kapıyı kapadı.

İnsanın hücresinde yalnız başına iyi kötü bir hayat dengesi kurduktan sonra, birden, sürekli konuşan birini yanıbaşında bulması ve ardından yine yalnız kalması nasıl bir felâkettir, tahmin edebilirsiniz. Onların elinde ve yalnız başınayken adamın gücünü en fazla kıran şey güvensizlik. Ne olacağını bilememek. Bu da nasıl geçtiğini anlamadan saatleri devirme imkânından yoksun kalışımın üzerine eklenmişti. Çünkü açıkça, geçici bir durumda bulunduğumu anlatmışlardı bana.

Durumun benimle ilgisi olmadığını elbette anlamıştım. İhtiyar komitacıyla ilgiliydi. Birden, şimdi tıkıldığım hücrenin kapısındaki mazgaldan kendi hücremin kapısını görebileceğimi akıl ettim. Baktığımı fark edip mazgalı tam kapamasınlar diye temkinle, usulca aralığa yaklaşıp şakağımı demirlere yapıştırdım. Yalnız benim hücremin kapısından bir ışık hüzmesinin koridora uzandığını gördüm. Kapı aralıktı. Sesler duyulmuyordu tabiî. Öylece bekledim. Boynum ağrımaya başladı. Geri çekilip azıcık oğuşturdum. Tekrar seyre koyulduğum sırada, az önce gardiyanla birlikte içeri giren sivil memurun hücremden çıkıp hızlı adımlarla yaklaştığını gördüm. Mazgaldan çekildim. Geçti. Doğrulup tekrar baktım, merdivenlere yönelmişti.

Beklemeye başladım. Az sonra ayak seslerini yeniden duydum. Arkasından baktım, elinde birtakım kağıtlar falan vardı. Gürültülü ve hızlı adımlarla hücreye girdi. Onun ayak sesleri pekâlâ yankılanıyordu tavanda.

Nihayet adamlar çıktılar. Siyah paltolulardan biri şefti belli ki. Ötekiler onun birer adım gerisinde yürüyorlardı. Önümden ağır ağır geçtiler. Arada yine boynumu oğuşturduğum kısa süre içinde gardiyanı çağırmış olmalıydılar, çünkü arkalarından o da çıktı ve kapıyı sürgüledi.

Hücredeki yatağa uzanıp düşünmeye koyuldum. Zihnim

uzun zamandır hakiki bir meseleyle uğraşmamış olmalıydı. Düşünürken yoruluyor, bağlantıları kaçırıyor, yolumu şaşırıyordum.

Uyuyakaldığımı, hücre kapısına güm güm vurularak uyandırıldığımda anladım. Yemek gelmişti. Su istedim, başka bir gardiyandı karşımdaki, "Niye maşrapan yok senin?" diye sordu. Bu hücreye geçici olarak nakledildiğimi falan söyleyip dil döktüm ama sadece bardağımı doldurmakla yetindi. Bu leş gibi yemeği her lokmayı suyla bir an önce yutarak mideye indirme şansım yoktu demek ki bu gece.

Zaten keyfim fena kaçmıştı. Gece çok susarsam diye, yemekte bardaktaki suyun sadece yarısını içtim. Bütün enerjimi neler olup bittiğini düşünüp bulabilmek için harcıyordum, çok yoruldum. Sigara üstüne sigara içerek simsiyah gökyüzünü seyre daldım. Bu hücrenin penceresi bir hayli yüksekteydi. Sırtüstü uzanmış gözlerimi pencereye dikmiştim.

Karşımda bir şeyler kıpırdanmaya başladı. Önce bir-iki minik pırıltı, ardından dev bir başın kırlaşmış şakaklarını yalayan donuk bir ışık. Uzun lifler halinde saydamlaşmaya başlayan bulutlar, bir kayma, yer değiştirme, aralanma... derken zaman akışının azledilmiş yöneticisi kendini gösterdi. Henüz yarım saat önce, yerkürenin etrafını sımsıkı sarmış ve asla gedik vermez gözüken kapkara tabakaların ardında onun olduğunu hayal etmek mümkün değildi. Şimdi sadece o hain tabakayı yırtmakla kalmamış, bana da ulaşmıştı. Sanki dışarısı apaydınlık, sapsarıydı ve hücre duvarımda minicik bir delik açılmıştı. Gözümü oraya dayayabilsem, gözüm kamaşsa, başım dönseydi.

Pervazın ardında kaybolana kadar soluk soluğa izledim onu. Onu seyredebildiğim süre içinde yüreğim biraz ferahlamıştı, sâkinleşmiştim. Uyuyabileceğimi hissettim. Sigaramı söndürdüm.

Sabah mâlûm gürültülerle uyandım. Gece son anda gücümü

azıcık toplamıştım ya, bu sefer taptaze bir merak duygusu, kendini taşıyabileceğimi hissederek omuzlarıma bindi. Ya bütün gün kimse gelip gitmez, herhangi bir gelişme olmazsa?!

Öğleni zor ettim. Yine yemek faslı. Yemekten bir saat kadar sonra, dünkü gardiyan belirdi koridorda. Mazgaldan geri çekilirken, onun gelişini hayra alâmet saydım. Nitekim dünkü sivil memur, yanında kendi gibi (siyah paltosuz) bir başkasıyla göründü, kararlı yürüyüşüyle koridorun taşlarını hizaya getirip asıl hücremden içeri daldı. Ve... benim komitacı hayaletle beraber çıktılar.

Önümden geçtiler.

Gittiler.

Niçin üzerime bir terk edilmişlik duygusu çöktü, niçin mahzunlaştım, neydi zorum? O adamı sevmem mümkün değildi. Ondan nefret etmem için her türlü sebep vardı. Oyalanma aracım, eğlencem gitti diye biraz üzüldüğümü biliyorum, ama bu bütün ruh halimi açıklamaya kesinlikle yetmiyordu.

Geçici olarak konduğum hücrenin mazgalından komitacı ihtiyarın sivil memurlarla birlikte gidişini izlerken zihnimde ve yüreğimde neler olup bittiğini birkaç saat sonra, bir kez daha her şeyden ve hepsinden iğrenirken anlayacaktım. Onu haksızlığa uğramış bir adam saymış, bu yüzden kendimden gereğince uzak tutamamıştım.

Yatağın üstüne oturmuş sigaralarımı sayarken kapım açıldı. Beni buraya getiren gardiyan göründü ve, "Hadi, dönüyorsun yerine," dedi. Önüne düştüm, hücreme yürüdük.

İhtiyar yoktu içerde. Ama şapkası ve yeleği yatağın üzerinde duruyordu. Doğru pencereye ilerledim. Kapı arkamdan kapandı. Güneşin batmasına en az üç saat vardı daha. Az kalsın unutacağım akşamüstü sefam için kendimi hazırlamaya başladım. Hücreme yeniden alışmam gerekiyordu. Hiç değilse

mektup yazabileceğim akrabalarım olsaydı. Arkadaşlarıma yazmak istemiyordum. Siyasî işlere bulaşmış olanlar zaten içerdeydi, ötekilerin de başı yok yere derde girebilirdi, sansürcüler mektuplarımda şifreli laflar falan keşfederler, ne bileyim...

Tarihten silindiğini iddia eden o tehlikeli hayalet benim hayatımdan da bu şekilde buhar olup uçarak mı çekilecekti?

Böyle olmayacaktı, hissediyordum. Bir söz, bir hareket, bir işaret, her neyse, bir şey olacaktı. Son bir haber.

Ve kapım açıldı. Yanında iki sivil memurla girdi içeri. Gözlerinin içi gülüyordu. Şapkasını ve yeleğini aldı, ceketini çıkarıp yeleğini giydi, üzerine ceketini giydi, yeleğinin düğmelerini iliklemeye başladı. Sivillerden biri bir kemer uzattı, bunu alıp pantolonunun köprülerinden geçirdi, bağladı. Yatağının örtüsüyle ayakkabılarını sildi. Ve bana doğru bir-iki adım attı, aramızda bir-iki adım bırakarak.

"Haydi bakalım, hoşçakal, geçmişolsun," dedi. Ses çıkarmadan gözlerinin içine bakıyordum. Güldü. Evet. Düpedüz güldü; tebessüm falan değil. Ses çıkarmadı ama güldü. Arkasına dönüp sivil memurlara baktı; birinin yüzü koridora dönüktü, öbürü sırtını duvara yaslamış başını eğmişti.

Yaka düğmesini ilikleyip kravatını bağlamakta olan hücre arkadaşım yaklaşmamı işaret edip fısıltıyla, "Unut her şeyi," dedi. "Unut tamam mı!" Pek otoriterdi. Pek irkilticiydi. Pek zavallıcaydı. Artık dayanamadım, "Ne oldu?" diye sordum.

Yine sivillere bir göz attı, bana dönüp onları işaret ederek, "Büyük yerden emir almışlar," dedi, "vazife teklif ettiler, kabul ettim." Yüzüme baktı. "Yani yine her yerde olacağım ve hiçbir yerde olmayacağım, ama olacağım!" Tekrar güldü.

Sivil memur konuştuğumuzu fark etmiş olmalı, "Ama... lütfen..." diye uyardı adamı. O dönüp, benimle konuşmasının hiçbir önemi olmadığını belirtir bir hareket yaptı.

Kapıdan çıkarlarken, küçük bir hileyle sona kalmayı başarıp kapıdan içeri eğildi ve, "Ayrıca, dışarda ayağını denk almanı tavsiye ederim, bırak, bu işlerle uğraşma, kendine daha fazla yazık etme, iz'anlı bir gence benziyorsun," dedi.

Pencerenin önünde karanlık çökene kadar kaldım. Bu gece, yarın gece, en geç öbür gece dolunay olacaktı. Ayın bu en eksiksiz ve en hüzünlü, en şefkate muhtaç halini bekleyecektim. Şansım yaver giderse hava açık olacak, onu doya doya seyredecektim. Sonra gözlerim kapalı, işaretleşecektim onunla.

1989-1992

Bir kumandanın romanı, bütün kumandanların hikâyelerinin biraraya getirilmesini gerektirdi. Bu hikâyeleri anlatabilmek için, bir millî tarih yaratılması icap etti. Çünkü, tarihten kazınıp atıldığını iddia eden hayalet komitacının deyişiyle, "bazı insanların hayat çizgileri aslında bir dairenin parçasıdır ve bu daire, bütünüyle, tepedeki bir odakla bağlantılıdır; bu durumda bir koni meydana gelir": Alttakiler tepedekine bağımlıdır. Millî tarih yaratırken eksik gedik bırakamazdım. Tafsilâtlıca oldu. Her millî tarih gibi, benimki de hakikatı sarıp sarmaladı, hakikat adına ortada oynak, güvenilmez, maksatlı yaratıklar kaldı. Bazı hakikatlerin tıkıldığı yeraltı dehlizlerinde ölüme terk edilmiş kelimeler, kavramlar, deyişler yerüstüne çıktılar. Dil taşkını, alıştığımız sesleri boğdu, sürükledi. Tarih uydurmak belki de büyü yapmanın bir şekliydi, felâketi davet etti. Bu kitap tarihle, kimliğiyle, hakikatle derdi olanlar için, büyünün çözülmesi umuduyla yazıldı. Kendimize, tarihimize başka türlü bakma zorunluluğunun teşvikiyle yazıldı. Birbirleriyle bağlantısız, parça parça metinlerin ardarda dizilişine "roman" denmesinden huzursuz olan bir yazar tarafından yazıldı. Peki, o zaman niye parça parça metinlerden oluşuyor? Kumandanın öyküsünü bunların içinde arayıp bulmanız, okurken bir tür yapboz oyunu oynayabilmeniz için...

-ü.k.

İLETİŞİM 202
ÇAĞDAŞ TÜRKÇE EDEBİYAT 18

ISBN 975-470-309-4